Серія «12-річна школа»
Заснована у 2006 році

Г. Д. Довгань

Усі уроки ГЕОГРАФІЇ 10 клас

Стандарт і академічний рівень

Книга скачана с сайта http://e-kniga.in.ua

Издательская группа «Основа» —
«Электронные книги»

Харків
Видавнича група «Основа»
2010

УДК 91
ББК 74.262.6
Д58

Довгань Г. Д.

Д58 Усі уроки географії. 10 клас. Соціально-економічна географія світу (Стандарт і академічний рівень)/ Г. Д. Довгань. — Х. : Вид. група «Основа», 2010. — 301 [3] с. : табл. — (Серія «12-річна школа»).

ISBN 978-617-00-0550-2.

У посібнику представлені усі уроки до курсу соціально-економічної географії 10 класу, за програмою 12-річної школи для стандартного та академічного рівнів. Вони розроблені із застосуванням сучасних інноваційних технологій, новітніх форм і методів роботи.

Для викладачів, методистів та студентів педагогічних навчальних закладів.

УДК 91
ББК 74.262.6

ISBN 978-617-00-0550-2

© Довгань Г. Д., 2010
© ТОВ «Видавнича група “Основа”», 2010

ЗМІСТ

Передмова 7

Вступ 9

Урок 1. Предмет соціально-економічної географії світу. Джерела географічних знань. Методи економіко-географічних досліджень. Історико-географічні регіони світу. Видатні економгеографи світу 9

Розділ І. Загальна економіко-географічна характеристика світу

Тема 1. Політична карта світу

Урок 2. Сучасна політична карта світу. Відмінність понять «країна», «держава», «залежна країна», «колонія». Етапи формування політичної карти світу 14

Урок 3. Класифікація країн за формою правління. Форми адміністративно-територіального устрою. Відмінності федеративних держав. Політичні та економічні системи країн 20

Урок 4. Типологія держав 26

Урок 5. Міжнародні організації, їх функціональний і просторовий розподіл. Загальнополітичні та спеціальні організації 32

Урок 6. Геополітична картина сучасного світу. Політико-географічне положення країн. Основні вектори зовнішньої політики України. Підсумковий урок за темою «Політична карта світу» 38

Тема 2. Населення світу

Урок 7. Населення світу: кількість, відтворення, розміщення. Демографічні процеси і демографічна політика 42

Урок 8. Міграційні процеси і міграційна політика держав. Причини та проблеми зовнішніх міграційних потоків 48

Урок 9. Мовний та етнічний склад населення. Найпоширеніші мовні сім'ї і групи. Релігія як явище культури. Світові релігії. Виникнення й сучасне поширення релігійних вчень 54

Урок 10. Соціальна і професійна структура. Трудові ресурси. Проблеми зайнятості й безробіття. Практична робота № 1. Порівняльна оцінка трудових ресурсів і зайнятості населення в основних сферах господарства країн та регіонів світу 59

Тема 3. Взаємодія суспільства і природи

Урок 11. Географічне середовище як сфера взаємодії суспільства і природи. Світові природні ресурси. Ресурсозабезпеченість. Природокористування: раціональне і нераціональне 66

Урок 12. Географія світових природних ресурсів. Мінеральні ресурси світу 70

Урок 13. Земельні, водні, лісові, кліматичні, рекреаційні ресурси світу. Ресурси Світового океану 75

Урок 14. Практична робота № 2. Порівняльна оцінка ресурсозабезпеченості двох окремих країн чи регіонів світу 81

Тема 4. Світове господарство

Урок 15. Сучасне світове господарство. Міжнародний географічний поділ праці. Етапи формування світового господарства 85

Урок 16. Поняття «НТР» та її основні ознаки. Світове господарство в період НТР, вплив на галузеву структуру та територіальну організацію виробництва 91

Урок 17. Промисловість. Географія основних галузей промисловості світу 97

Урок 18. Світове сільське господарство: значення, внутрішньогалузева структура, міжгалузеві зв'язки, аграрні відносини. Найбільші сільськогосподарські райони 107

Урок 19. Географія світового транспорту 115

Урок 20. Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародний туризм 123

Тема 5. Глобальні проблеми людства

Урок 21. Поняття про глобальні проблеми людства, роль світової громадськості у їх розв'язанні 130

Урок 22. Підсумковий урок за темами: «Взаємодія суспільства і природи», «Світове господарство», «Глобальні проблеми людства» 140

Розділ II. Регіони та країни світу

Тема 1. Країни Європи

Урок 23. Загальна характеристика регіону, його склад. Населення, міста. Характеристика господарства країн та значення інтеграційних процесів у його формуванні 144

Урок 24. ФРН 151

Урок 25. Велика Британія 158

Урок 26. Франція 163

Урок 27. Італія 169

Урок 28. Практична робота № 3. Порівняльна характеристика промисловості ФРН, Франції, Великої Британії, Італії 173

Урок 29. Держави-сусіди України. Економіко-географічна характеристика Росії. Особливості ЕГП. Природно-ресурсний потенціал. Населення та демографічні проблеми 175

Урок 30. Росія. Сучасний стан економіки. Характеристика господарства. Територіальні відмінності. Зовнішньоекономічні зв'язки 179

Урок 31. Польща. Білорусь. Порівняльна економіко-географічна характеристика 186

Урок 32. Словаччина. Угорщина. Румунія. Молдова 190

Урок 33. Підсумковий урок за темою «Країни Європи» 197

Тема 2. Країни Азії

Урок 34. Загальний огляд. Склад регіону. Різноманітність країн. Особливості господарства. Роль країн Азії у світі. Регіон перехрестя важливих морських комунікацій. Туризм 201

Урок 35. Японія 206

Урок 36. Китай. Природні умови та ресурси. Особливості населення, демографічна політика і трудові ресурси 213

Урок 37. Особливості економічної політики Китаю, галузі міжнародної спеціалізації. Особливості галузевої структури господарства. Зовнішні економічні зв'язки. Відмінності між Західним і Східним Китаєм 218

Урок 38. Індія 225

Тема 3. Країни Америки. США — найбільша за економічним потенціалом та політичним впливом країна

Урок 39. Склад території. Особливості економіко-географічного положення. Сторінки освоєння регіону та формування території США і Канади. Роль переселенців у розвитку економіки регіону. Українська діаспора США і Канади. Географічне положення, природно-ресурсний потенціал США 229

Урок 40. Населення та господарство США 234

Урок 41. Практична робота №4. Порівняльна характеристика господарства економічних районів США: Півночі, Півдня та Заходу 244

Урок 42. Канада 246

Тема 4. Країни Латинської Америки

Урок 43. Центральна та Південна Америка. ЕГП та склад території. Політична карта. Різноманітність країн. Особливості населення. Основні ознаки географії господарства. Екологічні проблеми. Участь регіону в міжнародному географічному поділі праці 253

Урок 44. Провідні країни Латинської Америки 261

Тема 5. Країни Африки, Австралії та Океанії

Урок 45. Африка. Природно-ресурсний потенціал та його використання. Особливості територіальної та галузевої структури господарства країн Африки 269

Урок 46. Характеристика окремих країн Африки 275

Урок 47. Австралія 282

Урок 48. Океанія 286

Урок 49. Узагальнення. Всесвітні економічні відносини 292

Література 300

Список Інтернет-джерел 302

ПЕРЕДМОВА

Курс «Соціально-економічна географія світу» (10-й клас) завершує базову географічну освіту школярів. У курсі поєднується загальна економічна географія з економіко-географічним країнознавством. Основна мета курсу — продовжити, а для більшості учнів — завершити формування знань про географічну картину світу, які спираються на положення теорії взаємодії суспільства і природи, відтворення і розміщення населення, світового господарства та географічного поділу праці, на розкриття глобальних та регіональних явищ і процесів.

Курс «Соціально-економічна географія світу» має сформувати в учнів цілісне уявлення про навколишній світ, показати глибокий взаємозв'язок природи, населення, господарства Землі, навчити просторово мислити, сприяє вихованню поваги й любові не тільки до своєї Батьківщини, а й до історії та культури інших країн і народів, що є надзвичайно важливим сьогодні, коли світ змінюється з небаченою швидкістю.

Посібник «Усі уроки географії. 10 клас» розроблений відповідно до положень нової програми, що затверджена Міністерством освіти і науки України для загальноосвітніх навчальних закладів. Структура посібника повторює структуру програми. Основою науково-методичної концепції пропонованого видання є реалізація особистісно орієнтованого підходу до вивчення географії шляхом зміщення акцентів у навчальній діяльності, її спрямування на активізацію самостійної роботи учнів шляхом використання прийомів і завдань, які стимулюють їх пошукову та пізнавальну активність, сприяють формуванню практичних умінь та навичок.

Матеріали уроків структуровано за типовими схемами, мета й тип уроку мають умовно-рекомендаційний характер.

Особливу увагу приділено етапу створення позитивної мотивації на уроці. Етап вивчення нового матеріалу розроблений таким чином, що вчитель на власний розсуд може використовувати його для пасивного, активного чи інтерактивного навчання. Урок завершують різноманітні види домашніх завдань — індивідуальні і групові, практичні, творчі, випереджальні.

Посібник містить розробки чотирьох передбачених навчальною програмою практичних робіт, до яких включені значні за обсягом статистичні матеріали останніх років. Практичні роботи можуть бути підсумковими за характером, тому мають рекомендації з оцінювання певних видів діяльності.

У посібнику значну увагу приділено висвітленню питань, які відповідають пріоритетам зовнішньої політики України.

Видання надасть реальну допомогу не тільки вчителям і викладачам, але й стане у пригоді студентам географічних спеціальностей, країнознавцям, екологам, економістам.

ВСТУП

УРОК 1

Предмет соціально-економічної географії світу. Джерела географічних знань. Методи економіко-географічних досліджень. Історико-географічні регіони світу. Видатні економгеографи світу

Мета: сформувати в учнів загальне уявлення про предмет та завдання соціально-економічної географії світу; актуалізувати та поглибити знання про джерела географічних знань та методи географічних досліджень; ознайомити з основними принципами виділення історико-географічних регіонів світу; розвивати уміння працювати із схемами та картами; виховувати інтерес до вивчення курсу.

Обладнання: політична карта світу, атласи.

Тип уроку: засвоєння нових знань, умінь та навичок.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Кожна наукова дисципліна залишає свій внесок у формуванні наших уявлень про світ. Роль географії в системі наук унікальна, бо тільки вона одночасно формує уявлення і про природу нашої планети, і про людське суспільство, створює цілісний образ конкретної території.

Минулого навчального року ви вивчали соціально-економічну географію України, досліджуючи закономірності формування, розвитку та розміщення населення і господарства нашої країни. Ці знання вам стануть у пригоді під час вивчення соціально-економічної географії світу. Ви дізнаєтесь про шляхи розвитку світового господарства, засади соціально-економічних відносин між країнами, матимете уявлення про формування політичної карти світу, природні ресурси, динаміку населення, актуальні проблеми людства тощо.

III. Вивчення нового матеріалу

1. Предмет та завдання соціально-економічної географії світу

Предмет дослідження науки — це ті сторони, властивості і відношення, які вивчаються даною наукою.

Економічна і соціальна географія світу — галузь науки, яка досліджує географічні засади світового господарства, глобальних проблем людства й світогосподарських зв'язків, а також територіальну організацію суспільства у світі й окремих країнах з урахуванням інтеграційних процесів у різних регіонах планети.

Економічна і соціальна географія світу — це комплексна наука, в складі якої нараховується багато наукових дисциплін: географія населення, географія природних ресурсів і умов, географія господарства і географія інфраструктури, країнознавство і краєзнавство, політична географія, географія культури, історична географія, медична географія, військова географія, економічна картографія, геоінформатика, геопрогнозування тощо.

На сучасному етапі соціально-економічна географія виконує низку *завдань*:

- економіко-географічне вивчення інтеграційних процесів у різних регіонах світу; дослідження з географії світового господарства і світогосподарських зв'язків;
- політико-географічні дослідження країн світу;
- пошуки нових закономірностей у територіальній організації суспільства;
- вивчення соціально-економіко-географічних аспектів глобальних проблем людства за сучасних умов, коли розпались останні найбільші імперії, в тому числі радянська;
- здійснення *українізації* соціально-економічної географії, яка полягає у вивченні глобальних процесів, світових закономірностей в контексті їх проявів в Україні;
- дослідження окремих країн, регіонів та їх зв'язків із Україною.

2. Джерела географічних знань та методи економіко-географічних досліджень

Завдання 1. Назвіть відомі вам джерела, які містять географічну інформацію, та визначте найбільш важливі для вивчення соціально-економічної географії світу.

Існують різноманітні *джерела* географічної інформації: статистичні, картографічні, історичні документи, наукова література, енциклопедії, періодичні видання. Однак сучасний світ розвивається дуже швидко, ситуація змінюється буквально щохвилинно.

З метою одержання найсвіжішої інформації можна широко використовувати ресурси Інтернету. Щоби висвітлювати проблему якомога повніше та об'єктивно, доцільно використовувати декілька різних джерел.

Методи дослідження науки — це системи прийомів і способів пізнання загальних закономірностей і вивчення конкретних об'єктів. Економічна і соціальна географія світу використовує методи як суто географічні, так і загальнонаукові. Основними методами економіко-географічних досліджень є: *статистичний*, *картографічний*, *порівняльний*, *історичний*, *економіко-математичний*, *наукової систематизації*, *районування*. Особливе місце посідає метод *географічного прогнозування*. Без прогнозу неможливо уявити перспективи розвитку будь-якої країни або території. Унікальні можливості визначення взаємозв'язків об'єктів, процесів і явищ надають ГІС (геоінформаційні системи).

3. Історико-географічні регіони світу

У сучасному світі існує понад 200 країн, кожна з яких індивідуальна і неповторна. Країни і регіони світу різняться природними та економічними умовами, культурною та етнічною специфікою населення. Скільки ж потрібно часу, для того щоб вивчити кожну країну?

Цю, на перший погляд, складну задачу можна розв'язати за допомогою методів наукової систематизації та районування, групуючи країни світу на підставі конкретних ознак.

Завдання 2. Розгляньте карту атласа «Історико-географічні регіони світу» та спробуйте визначити критерії, за якими відбувся розподіл країн на певні групи.

Історико-географічний регіон — це сукупність країн, яка характеризується спільністю природних умов, фізико- і економіко-географічного положення, умов побуту та господарської діяльності людей, історії і культури народів, схожістю рівнів соціально-економічного розвитку і структур господарства.

Кількість основних регіонів світу визначається різними вченими по-різному. Основними макрорегіонами світу є Європа, Азія, Англо-Америка, Латинська Америка, Африка, Австралія та Океанія.

Багато історико-географічних регіонів відрізняються складною внутрішньою структурою, тобто в їхніх межах виділяють дрібніші одиниці — субрегіони. Наприклад, в межах Азії виділяють такі субрегіони: Центральна Азія, Південно-Східна Азія, Південно-Західна Азія, Південна Азія, Північна Азія, Східна Азія, — кожний з яких відрізняється спільністю певного набору ознак.

4. Видатні економгеографи світу

Завдання 3. Назвіть видатних вітчизняних вчених економгеографів. Пригадайте, які дослідження ними проводилися в області соціально-економічної географії.

Найбільш відомими вітчизняними вченими економгеографами є П. П. Чубинський, С. Л. Рудницький, К. Г. Воблий, О. Т. Діброва.

Вагомий внесок у розвиток соціально-економічної географії зробили радянські та російські вчені. Серед них:

- М. М. Баранський (1881–1963 рр.) — заклав основи радянської економічної географії створив наукову школу. Ним були розроблені методологічні принципи радянського країнознавства, основи географічної (картографічної) генералізації. Він заснував кафедри економічної географії в ряді вузів, а в Московському університеті — географічний факультет.
- С. Б. Лавров (1928–2000 рр.) — президент Російського географічного товариства, член Європейської Академії (Лондон). Розглядав питання формування Спільного Ринку та європейської інтеграції, проводив політгеографічні дослідження країн Європи, а після розпаду СРСР займався аналізом причин розпаду та виникнення міжнаціональних конфліктів.
- В. В. Вольський (1921–1999 рр.) — завідувач кафедри соціально-економічної географії зарубіжних країн географічного факультету МДУ, спеціаліст з соціально-економічної географії країн Латинської Америки з проблем світової економіки та міжнародних відносин.
- В. П. Максакóвський (1924 р.) — російський економгеограф, країнознавець, доктор географічних наук, професор, академік Російської академії освіти, автор серії підручників з соціально-економічної географії світу.

IV. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Завдання 4. Користуючись картою «Історико-географічні регіони світу», визначте, в якому європейському субрегіоні знаходиться Україна. На підставі критеріїв виділення історико-географічних регіонів доведіть або спростуйте відношення нашої країни до певного субрегіону.

Соціогеографічний практикум (робота в парах)

Наведіть аргументи «за» та «проти» стосовно питання: «Чи потрібні мені знання соціально-економічної географії світу?».

V. Підсумок уроку

- Курс соціальної і економічної географії світу, присвячений особливостям світового і регіонального господарства планети, її населенню і природним ресурсам, дає бачення цілісного сучасного світу.
- Сучасна соціально-економічна географія використовує різноманітні джерела та методи досліджень. Особливо швидко розвиваються методи, засновані на широкому використанні інформаційних технологій, які дозволяють узагальнювати та аналізувати відомості з багатьох джерел.
- На підставі сукупності критеріїв з метою полегшення вивчення країн світ поділяють на такі історико-географічні регіони: Європа, Азія, Африка, Австралія, Океанія, Англо-Америка, Латинська Америка.

VI. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Скласти опорні схеми: «Джерела географічних знань», «Методи географічних досліджень».

Розділ I
ЗАГАЛЬНА ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СВІТУ

Тема 1. ПОЛІТИЧНА КАРТА СВІТУ

УРОК 2

Сучасна політична карта світу. Відмінність понять «країна», «держава», «залежна країна», «колонія». Етапи формування політичної карти світу

Мета: актуалізувати й поглибити знання понять «політична карта», «держава», «країна», «залежна країна», «колонія»; ознайомити з основними етапами формування політичної карти світу; розвивати навички роботи з політичною картою світу, вміння розрізняти кількісні та якісні зміни на політичній карті світу; виховувати географічну культуру та розширювати світогляд учнів.

Обладнання: політична карта світу, атласи, роздавальний матеріал «Періоди та етапи формування політичної карти світу».

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

- Що вивчає соціально-економічна географія світу?
- Які історико-географічні регіони існують у світі?
- За якими критеріями виділяють різні історико-географічні регіони світу?
- Які джерела географічних знань для вас є найбільш зручними у користуванні та інформативними?
- Які методи ви застосовували при складанні опорних схем «Джерела географічних знань» та «Методи географічних досліджень»?
- Назвіть провідних учених економгеографів.
- Яку карту називають політичною?

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Прийом «Мозковий штурм»

Учитель пропонує учням роздивитися політичну карту світу в атласах та сформулювати поняття «політична карта світу». Усі

варіанти, ідеї, ключові слова вчитель записує на дошці або плакаті. Коли ідеї скінчаться, вчитель пропонує виокремити із записаних найбільш суттєві фрази, ключові слова. В результаті формується декілька визначень.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Політична карта світу

Ваше неоднозначне тлумачення є зрозумілим, оскільки у соціально-економічній географії поняття «політична карта світу» використовують у вузькому і широкому розуміннях. У вузькому розумінні *політична карта світу — це географічна карта Землі, на якій відображені всі країни і держави світу, їх кордони і столиці, деякі інші географічні об'єкти, що мають важливе політичне значення (поселення, шляхи сполучення тощо)*. У широкому розумінні *політичною картою називають сукупність різноманітних даних політичного змісту про країни і регіони світу*. Якщо у першому випадку поняття політичної карти відображає статичну (на конкретний момент часу) політико-територіальну модель світового простору, то широке значення цього поняття передбачає також врахування динамічних явищ і процесів, що мали місце чи відбуваються зараз в окремих країнах або між ними.

Політична карта є об'єктом вивчення *політичної географії*, яка є галуззю економічної і соціальної географії, що пов'язана з політологією.

На сучасній політичній карті світу близько 230 країн і територій, з них — 193 держави.

2. Основні елементи політичної карти світу

Основними елементами політичної карти світу є територія, країна, держава.

Територія — це частина земної поверхні, що має певні просторові межі та географічне положення. Згідно з нормами міжнародного права на Землі виділяють території трьох видів:

- території держав;
- залежні країни і території;
- води відкритого моря (акваторія) і територія Антарктиди.

Завдання 1. Визначте правовий статус понять «країна», «держава».

У суспільно-географічному сенсі *країна* означає певну (окрему) частину земної поверхні з постійним населенням, природними й антропогенними ресурсами, яка обмежена політичними межами (кордоном). З погляду міжнародного права країна може мати

державний суверенітет (незалежність) або бути залежною. У першому випадку країна виступає державою. Таким чином, *держава* — це суверенне політико-територіальне утворення, незалежна країна з публічною політичною владою, що здійснюється через систему спеціальних органів і установ. Кожна держава є країною, тоді як не кожна політико-географічна країна є державою.

Завдання 2. Поясніть, у чому полягає суть державного суверенітету.

Суверенітет держави полягає в її праві на власний розсуд вирішувати свої внутрішні і зовнішні справи без втручання інших держав і без порушення прав інших держав. Територія держави (державна територія) — це певна частина земної поверхні, що перебуває під суверенітетом даної держави і обмежена з усіх сторін кордоном.

До складу державної території входять:

- суходіл (материковий і/чи острівний);
- внутрішні води — ріки, озера, водосховища, канали в межах суходолу, а також деякі морські води (акваторії портів, води бухт, заток, проток, морів, береги яких повністю належать даній державі);
- територіальні води — смуга вод в океанах, морях, затоках, протоках завширшки до 12 морських миль від берегової лінії материка і островів, а також від лінії, що є межею внутрішніх морських вод (конкретна ширина територіальних вод визначається відповідними угодами);
- надра суходолу і шельфу під внутрішніми морськими і територіальними водами разом із наявними в них мінеральними ресурсами;
- повітряний простір над суходолом, внутрішніми і територіальними водами;
- так звані умовні території — морські судна і літаки, окремі технічні споруди під прапором даної держави, що перебувають за її межами і дотримуються законодавства країни перебування, посольства даної держави в інших країнах.

Державний кордон відділяє територію держави від територій сусідніх країн і від вод відкритого моря, що знаходиться за межами територіальних вод у напрямку моря чи океану. Особливий статус у ньому має *економічна зона* держави — морський район, що прилягає до її територіальних вод і поширюється на відстань до 200 морських миль від берегової лінії або ж до межі континентального шельфу у тих місцях, де він (шельф) перевищує 200-мильну

ширину. В економічній зоні прибережна держава має виняткове право на розвідування, експлуатацію і збереження природних ресурсів (мінеральних і біологічних), що є на дні, в його надрах, у самій воді, а також на управління цими ресурсами. У даний час майже всі країни світу встановили свої економічні зони, які охоплюють загалом 40 % Світового океану.

Залежні країни і території перебувають під політичною і військовою владою держав. Вони поділяються на *колонії* (зараз у міжнародній практиці вживають поняття «володіння», «залежні території» тощо), які не мають політичної і економічної самостійності, *протекторати*, що мають відносну внутрішню незалежність, і *підопічні* території, які тимчасово передано ООН під контроль незалежних держав унаслідок виникнення певних політичних умов.

На сучасній політичній карті світу існує кілька десятків володінь і залежних територій, більшість з яких є залишками колишніх колоніальних імперій великих держав. Площа суходолу, зайнята ними, постійно зменшується, за окремими винятками це невеликі острівні території в Океанії і Карібському басейні.

Власниками володінь і територій в наш час є 11 держав. Найбільшими метрополіями за кількістю володінь залишаються Великобританія і Франція, найбільшими ж територіями володіють Данія і Марокко (майже не заселені простори льодовикової Ґренландії та пустельної Сахари відповідно).

Особливий територіальний статус має Антарктида — нейтральна демілітаризована територія. Формально всі держави світу мають право проводити на ній мирні наукові дослідження. Однак фактично вся територія Антарктиди розділена деякими державами на так звані «зони впливу».

Водами відкритого моря мають право користуватися всі народи і держави, в тому числі й внутрішньоконтинентальні.

3. Періоди формування політичної карти світу

Головною особливістю політичної карти є динамічність (здатність постійно змінюватися). Зміни на політичній карті поділяють на кількісні і якісні. Кількісні зміни відбуваються внаслідок приєднання відкритих земель, територіального поділу у зв'язку з воєнними діями, об'єднанням чи розпадом держав, купівлею або обміном певних територій, збільшенням чи зменшенням площ суходолу морських держав. Якісні зміни зумовлюються розвитком певної суспільно-економічної формації, прийняттям нової форми державного устрою, набуттям державного суверенітету, створенням міждержавних союзів і організацій тощо. У розвитку політичної карти світу виділяють певні періоди та етапи.

Завдання 3. Ознайомтеся зі змістом таблиці «Періоди та етапи формування політичної карти світу». Поставте позначки на полях: «+», якщо наведені факти вам відомі, «–», якщо відомості є новими для вас.

Періоди та етапи формування політичної карти світу

Періоди формування	**Держави. Зміни на політичній карті світу**
I. Стародавній (рабовласницький, IV тис. до н.е. – V ст. н.е.)	Виникнення перших могутніх держав. Єгипет, Вавилон, Карфаген, Кріт, Греція, Рим, Персія, Китай, Індія
II. Середньовічний (феодальний, V–XV ст.)	З багатьох дрібних феодальних держав формувалися могутні імперії, постійно змінювались кордони. Впливові країни того часу: Київська Русь, Візантія, Англія, Іспанія, Франція, Арабський халіфат та ін.
III. Новий (капіталістичний, XVI ст. – початок XX ст.)	Відбулися великі географічні відкриття, тривало загарбання колоній, на політичній арені з'являються потужні Османська, Австро-Угорська, Російська імперії. Формується світовий ринок і завершується поділ світу між капіталістичними країнами. На політичній карті 55 держав
IV. Новітній (початок XX ст. – наші часи) *1-й етап* (1917–1939 рр.)	Розпад Османської, Російської і Австро-Угорської імперій, поява нових держав — Австрії, Чехословаччини, Угорщини, Польщі, Фінляндії тощо. За результатами Першої світової війни змінилися кордони держав, що існували, і їх колоніальних володінь: німецькі колонії були перерозподілені між Великою Британією, Францією, Бельґією і Японією. Почалися визвольні рухи в колоніальних країнах і формування соціалістичного табору. Утворення Радянського Союзу в 1922 р.

Періоди формування	**Держави. Зміни на політичній карті світу**
2-й етап (1939 – кінець 80 р. XX ст.)	На початку Другої світової війни налічувалося 70 суверенних держав, у 1947 році — 81 держава. 1948 р. — створено державу Ізраїль. У 1949-му з'явилися ФРН і НДР. До 1959 р. склався світовий соціалістичний табір: НДР, Польща, Чехословаччина, Румунія, Угорщина, Болгарія, Югославія, Албанія, Китай, Північна Корея. Колоніальні системи США, Великобританії та Франції були зруйновані. У 60–70-ті рр. політичну незалежність здобули близько 100 колишніх колоній в Азії, Африці і Латинській Америці
3-й етап (з кінця 1980-х рр.)	Крах світової соціалістичної системи (соціалістичний устрій досі певною мірою зберігають Китай, Північна Корея, В'єтнам, Куба, Лаос). Возз'єднання НДР і ФРН, об'єднання ЄАР і НДРЄ. Розпад СРСР, поділ Чехословаччини на Чехію і Словаччину, Ефіопії — на Ефіопію і Ерітрею, Югославії — на 6 держав (Боснія і Герцеґовина, Хорватія, Македонія, Словенія, Сербія, Чорногорія)

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Завдання 4. Наведіть конкретні приклади кількісних і якісних змін на політичній карті.

Завдання 5. Спрогнозуйте можливі якісні та кількісні зміни на політичній карті світу у майбутньому.

VI. Підсумок уроку

- Політична карта світу — це територіально-просторова модель сучасної політичної організації світу.
- За політико-територіальними ознаками на Землі розрізняють суверенні держави, країни, території.

- У формуванні політичної карти світу розрізняють кілька періодів: стародавній, середньовічний, новий і новітній.
- На політичній карті світу відбуваються зміни — як якісні, так і кількісні. Спостерігається тенденція збільшення кількості держав.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Дізнайтеся з додаткових джерел інформації про вогнища (діючі та потенційні) військових або політичних конфліктів у світі та позначте їх на контурній карті.

УРОК 3

Класифікація країн за формою правління. Форми адміністративно-територіального устрою. Відмінності федеративних держав. Політичні та економічні системи країн

Мета: актуалізувати й поглибити знання про форми державного правління та адміністративно-територіального устрою; формувати вміння характеризувати основні форми державного устрою, політичні системи країн; розвивати вміння оцінювати політико-географічне положення країн, користуючись політичною картою світу; виховувати геополітичне та аналітичне мислення.

Обладнання: політична карта світу, атласи, дидактичні картки.

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

1. Міні-конкурс «Так—ні»

Проводиться між командами рядів. Три дидактичні картки (по одній на кожний ряд) за командою вчителя передаються з однієї парти на іншу, і так до кінця ряду. Кожна пара учнів поряд з одним із тверджень ставить значок «плюс» або «мінус». Потім ряди обмінюються картками та, аналогічно передаючи їх, здійснюють перевірку. Перемагає та команда, яка за найменший час припустилася найменшої кількості помилок.

Картка 1

Твердження	**Відповідь «так» чи «ні»**
Політична карта є предметом вивчення фізичної географії	
Середньовічний період формування політичної карти охоплює V–XV ст.	
Після Другої світової війни на соціалістичний шлях розвитку стала більшість країн Центральної Європи	
Держава Ізраїль з'явилася на політичній карті світу в 1948 р.	
Сьогодні о. Тайвань перебуває під суверенітетом Південної Кореї	

Картка 2

Твердження	**Відповідь «так» чи «ні»**
Формування політичної карти світу завершилося наприкінці XX ст.	
Новий період формування політичної карти світу охоплює XVI–XIX ст.	
Після Другої світової війни на соціалістичний шлях розвитку стала більшість країн Західної Європи	
НДР увійшла до складу ФРН в 1980 р.	
Сьогодні Макао (Аомінь) перебуває під суверенітетом Китаю	

Картка 3

Твердження	**Відповідь «так» чи «ні»**
Сьогодні спостерігається тенденція до зменшення кількості держав на політичній карті світу	
Перший етап новітнього періоду охоплює час між двома світовими війнами	
Після Другої світової війни на соціалістичний шлях розвитку стала найбільша азіатська держава — Китай	
Розпад СРСР стався в 1991 р.	
Сьогодні Сянґан є адміністративним центром Японії	

2. Бесіда

- Що відображено на політичній карті світу?
- Чим різняться між собою поняття «країна» і «держава»?
- Які періоди виділяють у формуванні політичної карти світу?
- Наведіть приклади кількісних і якісних змін, що відбулися на політичній карті світу останнім часом.
- Наведіть приклади політичних і військових конфліктів, які відбуваються в сучасному світі.

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Політичну карту світу іноді образно називають «політичним портретом світу», який змінюється в часі внаслідок приєднання відкритих земель, територіального поділу чи об'єднання держав тощо. Щоб розкрити особливості цього «портрета», потрібно дізнатися про суспільно-політичні характеристики держав, їх політичні та економічні системи, місце на політичній карті світу.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Державний устрій країн світу

Основні форми державного правління у світі — це республіка і монархія.

Завдання 1 (робота в парах). Назвіть головні ознаки республіки та монархії. Використовуючи карти атласа, наведіть приклади країн — республік і монархій.

Республіка — це форма правління, при якій всі вищі органи влади обираються населенням або спеціальною виборчою колегією. Законодавча влада належить виборному представницькому органу (парламенту). Розрізняють парламентські (Німеччина, Італія, Індія, Швейцарія), президентські (США, Бразілія, Мексика) і змішані (Франція, Польща, Портуґалія, Ірландія) республіки. Більшість сучасних держав є республіками.

Монархія — це форма правління, за якої верховна державна влада належить монарху та передається спадково. Якщо влада монарха не обмежена, монархія називається *абсолютною* (Оман, Катар, ОАЕ), якщо обмежена — *конституційною* (більшість сучасних монархій: Велика Британія, Японія, Швеція та ін.). У конституційних монархіях законодавча влада належить парламенту, виконавча — уряду. Якщо монарх одночасно є главою церкви, то форма правління в державі називається *теократичною монархію* (Ватикан, Саудівська Аравія).

Особливу форму правління мають деякі країни, які входять до складу *Співдружності*, що поєднує Велику Британію та її колишні володіння. Главою держави в них за традицією вважається королева Великобританії, хоча фактично всі ці країни — Австралія, Нова Зеландія, Канада, а також невеликі острівні країни в Америці та Океанії — є суверенними.

Єдина країна у світі — Лівія проголосила принцип прямого народовладдя за участі всього населення країни у державному житті та без уведення таких інститутів, як президент, парламент, уряд та партії. Така форма правління набула назви *джамагирія*, що в перекладі з арабської означає «держава народних мас».

Завдання 2. Назвіть основні форми територіального поділу країн. Використовуючи карти атласа, наведіть приклади країн, які є унітарними або федеративними.

За адміністративно-територіальним устроєм більшість держав світу є унітарними. На всій їх території функціонують єдині закони і органи влади (Франція, Україна, Ізраїль).

Понад 20 країн світу належать до федерацій. *Федеративна держава* — форма державного устрою, за якої територія країни має в своєму складі відносно самостійні утворення (республіки, штати, землі, провінції) на основі єдиного конституційного союзу.

Основні принципи федерального поділу:

- національно-етнічний (Росія, Бельґія, Ніґерія);
- історико-географічний (США, Канада, Мексика, Бразілія).

2. Політичні системи сучасних держав

Політична система — це цілісна сукупність державних і недержавних суспільних інститутів, правових і політичних норм, взаємовідносин політичних суб'єктів, засобами яких здійснюється влада і управління суспільством.

Залежно від політичного режиму розрізняють авторитарні, тоталітарні, демократичні політичні системи.

Завдання 3. Сформулюйте головні ознаки авторитарних, тоталітарних та демократичних політичних систем.

Авторитарна політична система характеризується зосередженням влади в руках однієї особистості або їх обмеженої групи, звуженням політичних прав та свобод громадян, жорстким примушенням до виконання законів (режими 70–80-х років XX ст. в Іспанії, Чілі; сучасний режим Північної Кореї). Авторитарним є пряме президентське правління, яке оголошується за надзвичайних

ситуацій. Крайній прояв авторитаризму — військова диктатура або хунта.

Тоталітаризм — це політичний режим, який характеризується повним контролем держави над усіма сферами людського життя, фактичною ліквідацією прав і свобод громадян, репресіями щодо опозиції та інакодумців.

Демократія — це така форма організації та функціонування політичної системи, за якої існують рівні можливості для здійснення прав і свобод кожного члена суспільства.

За характером взаємодії із зовнішнім середовищем виділяють відкриті та закриті політичні системи. Прикладом закритої є політична система радянського типу, для якої була притаманна відсутність широких міжнародних економічних і культурно-інформаційних контактів. Символ цієї закритості — існування «залізної завіси» у відносинах між СРСР і країнами Заходу.

3. Економічні системи сучасних держав

Економічна система — сукупність принципів, правил і норм, які в конкретній країні визначають способи організації господарського життя. Вона виконує кілька функцій: виробництво, розподіл і обмін, споживання суспільного продукту, регулювання як самої системи в цілому, так її складових.

За рівнем розвитку *технологічних способів* виробництва виділяють такі економічні системи:

- доіндустріальні (переважна частина працездатного населення зайнята у сільському господарстві, поширені в найбільш відсталих країнах Азії та Африки);
- індустріальні (переважна частина працездатного населення зайнята у сфері матеріального виробництва, поширені у більшості постсоціалістичних країн, Китаї, країнах Латинської Америки);
- постіндустріальні (переважна частина працездатного населення зайнята у сфері послуг).

За відносинами власності на основні виробничі ресурси розрізняють країни з *ринковою* та *плановою* (централізованою) економікою. Основні принципи ринкової економіки: ресурси розподіляються за допомогою ринку, приватна власність на матеріальні ресурси, свобода підприємництва, конкуренція. Основні принципи планової економіки: весь обсяг ресурсів розподіляється органами централізованого управління, суспільна власність на всі матеріальні ресурси, відсутність конкуренції, обмеженість мате-

ріальних і духовних свобод людини. Після розпаду соціалістичної системи країн із плановою економікою у світі залишилося небагато — КНДР, Куба. В Китаї та В'єтнамі поряд з принципами планової економіки одночасно впроваджуються й ринкові. Пострадянські країни відносять до країн з перехідною економікою.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Питання для обговорення:

- Чому на Землі досі існують колонії?
- Яка форма правління — республіканська чи монархічна — ефективніша?
- Чому республіканська форма правління домінує в сучасному світі?
- Якою державою легше керувати — унітарною чи федеративною?
- Яку мету можуть мати держави, що об'єднуються у конфедерацію?
- Яка економічна система — планова чи ринкова — є більш прогресивною?

VI. Підсумок уроку

- За політико-територіальними ознаками на Землі розрізняють суверенні держави, країни, території.
- За формою державного правління країни світу поділяються на республіки і монархії.
- В адміністративно-територіальному відношенні країна може бути унітарною, федеративною або конфедеративною.
- Залежно від політичного режиму розрізняють авторитарні, тоталітарні, демократичні політичні системи, а за характером взаємодії із зовнішнім середовищем — відкриті та закриті політичні системи.
- За питаннями власності розрізняють ринкову, планову, перехідну економічні системи.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Позначити на контурній карті федеративні держави та їх столиці.
3. Скласти таблицю «Позитивні та негативні риси ринкової та планової економічної системи».

УРОК 4

Типологія держав

Мета: ознайомити із поняттями «тип країни», «типологія», сприяти розумінню особливостей сучасної соціально-економічної типології; розвивати вміння визначати тип країн світу, користуючись картами атласа, характеризувати країни, використовуючи нетекстові документи (таблиці); виховувати зацікавленість сучасним світом, бажання розуміти соціально-економічні процеси, які в ньому відбуваються.

Обладнання: політична карта світу, атласи, роздавальні матеріали (таблиці).

Тип уроку: засвоєння нових знань, умінь та навичок.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

Прийом «Географічна розминка»

Не користуючись картою, назвіть:

- федеративні держави світу;
- найбільші за площею держави світу;
- країни з монархічною формою правління;
- пострадянські країни з перехідною економічною системою;
- приклади острівних, півострівних країн.

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Країни світу різняться між собою не тільки формами правління, державного устрою політичними та економічними системами. Різноманітність країн сучасного світу вимагає їх класифікації, тобто наукового розподілу на групи за певними ознаками з метою їх порівняльного вивчення. Можна скласти класифікацію за одним критерієм, а можна — за сукупністю певних ознак.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Підходи до виділення певних груп країн

За кількістю населення виділяють *найбільші* країни (з населенням понад 100 млн осіб: Китай, Індія, США, Індонезія, Бразілія, Пакистан, Банґладеш, Ніґерія, Росія, Японія, Мексика — всього 11 країн світу), *великі* країни (40–100 млн осіб, наприклад: Німеччина, Велика Британія, Україна), *середні* країни (20–40 млн осіб,

наприклад: Іспанія, Аргентина, Румунія), *малі* країни (1,5–20 млн осіб, наприклад: Казахстан, Нідерланди), *дрібні* країни (менше за 1,5 млн осіб, наприклад: Андорра, Ліхтенштейн, Тувалу).

За географічним положенням країни поділяють на континентальні, які не мають прямого виходу до моря, та приморські.

За структурою господарства розрізняють країни *аграрні*, *аграрно-індустріальні*, *індустріально-аграрні*, *індустріальні* та *постіндустріальні*. В аграрних країнах провідною галуззю є сільське господарство (Лаос, Свазіленд).

2. Типологія країн за рівнем соціально-економічного розвитку

Економічна потужність держави, ефективність використання її потенціалу, рівень розвитку науки і техніки та життя населення — головні критерії, які визначають місце країн у світі. В основі такої типології лежать показники валового внутрішнього продукту (ВВП) або валового національного продукту (ВНП).

Завдання 1. Проаналізуйте таблицю «Десятка провідних країн світу за загальним обсягом ВВП» та визначте: а) в якому регіоні світу знаходиться більшість країн-лідерів за загальним розміром ВВП; б) яка частка ВВП світу припадає на десятку провідних країн.

Десятка провідних країн світу за загальним обсягом ВВП, трлн дол. (2008 р.)

Місце у світі	Країна	ВВП
1	США	14,6
2	Китай	8,1
3	Японія	4,5
4	Індія	3,3
5	Німеччина	2,9
6	Велика Британія	2,3
7	Росія	2,2
8	Франція	2,1
9	Бразілія	2,0
10	Італія	1,8
	Весь світ	70,7

2007 року ВВП, розрахований за паритетом купівельної спроможності в Україні, складав 355,7 млрд дол. США (згідно з офіційним курсом гривні до долара 29-е місце у світі).

Завдання 2. Проаналізуйте таблицю «Десятка провідних країн світу за показником ВВП на душу населення» та поясніть причини відмінностей з попередньою таблицею.

Десятка провідних країн світу за показником ВВП на душу населення, тис. дол (2008 р.)

Місце у світі	Країна	ВВП
1	Ліхтенштейн	118
2	Катар	101
3	Люксембурґ	85
4	Бермудські острови	70
5	Кувейт	61
6	Норвеґія	58
7	Бруней	54
8	Сінґапур	53
9	США	48
10	Ірландія	48

Результати аналізу дозволяють дійти висновку, що на підставі лише одного показника типологія країн за соціально-економічним розвитком не є об'єктивною, тому більшість науковців використовують декілька показників, як економічних, так і соціальних.

В українській соціально-економічній географії типології різних авторів дещо відрізняються одна від одної. Але всі вони побудовані на основі аналізу низки показників, як-от: обсяг і структура ВВП, структура зайнятості населення, рівень урбанізації, освіти, медицини тощо.

Завдання 3. Проаналізуйте зміст таблиці «Типологія країн» та визначте:

а) розміщення світових «економічних ядер» розвитку;
б) відмінності даної типології від змісту попередніх таблиць, причини відмінностей.

Типологія країн (за С. Г. Коберніком)

Типи країн	Підтипи країн	Країни	Особливості
I. Високо розвинені країни (74 % ВВП світу)	1. Головні країни (країни «Великої сімки»)	США, Японія, ФРН, Велика Британія, Франція, Італія, Канада	Вирішальний вплив на світову економіку та політику
	2. Індустріально розвинені країни Західної Європи (15 країн)	Швеція, Норвеґія, Фінляндія, Данія, Бельґія, Нідерланди, Люксембурґ, Іспанія, Швейцарія, Австрія, країни-«карлики»	Високий рівень розвитку, вузька спеціалізація, значна роль банківської справи і туризму
	3. Країни переселенського капіталізму	Південна Африка, Австралія, Нова Зеландія, Ізраїль, Канада	Високі прибутки, високий рівень індустріалізації, аграрно-сировинна спеціалізація
	4. Країни середнього розвитку	Ісландія, Ірландія, Портуґалія, Греція, Польща, Чехія, Словаччина, Латвія, Литва, Естонія і т. ін.	Індустріально аграрні, технологічна і фінансова залежність від високорозвинених країн, туризм
II. Країни, що розвиваються	1. Нові індустріальні країни (НІК, «далекосхідні тигри»)	Сінґапур, Індонезія, Малайзія, Мексика, Бразілія, Аргентина	Високі темпи економічного зростання, дешева робоча сила, залежність від іноземного капіталу

Типи країн	Підтипи країн	Країни	Особливості
II. Країни, що розвиваються (*продовження*)	2. Нафтодобувні країни	Саудівська Аравія, Оман, Кувейт, ОАЕ, Бруней, Катар, Ірак, Іран, Лівія і т. ін.	Відносно високі прибутки, залежність від коливання цін на енергоносії
	3. Дрібні острови	Багамські острови, Барбадос, Бахрейн, Сейшельські острови	Відносно високі прибутки за рахунок розвитку туризму і банківської сфери
	4. Країни середніх можливостей	Країни Латинської Америки, Північної Африки, Азії	Значний економічний потенціал, переважно аграрна спеціалізація, фінансова залежність
	5. Найменш розвинені країни	Чад, Ефіопія, Малі, Афганістан, Бутан, Камбоджа і т. ін.	Аграрно-сировинна спеціалізація, безробіття, голод
III. Країни з перехідною економікою		Колишні республіки СРСР (без країн Балтії); окремі країни Центральної Європи, Монголія	Перехід від планової до ринкової економіки
IV. Країни планової економіки		Китай, В'єтнам	З елементами ринкової економіки
		КНДР, Куба	Централізоване планування та «урівнялівка»

Для визначення соціально-економічного статусу країн в ООН останнім часом використовується *індекс розвитку людського потенціалу* (ІРЛП). Цей показник акумулює три складові соціально-економічного розвитку: середня тривалість життя, рівень освіти та скоригований щодо купівельної спроможності реальний ВВП на душу населення. Індекс був розроблений 1990 року пакистанським економістом Махбубом ель Хаком і використовується з 1993 року ООН у щорічному звіті. ІРЛП має значення від 0 до 1. Країни поділено на три категорії: з високим ІРЛП (понад 0,8), із середнім ІРЛП (0,5–0,8), із низьким ІРЛП (менш 0,5). Найвищі показники ІРЛП мають такі країни, як Ісландія, Норвеґія, Австралія, Канада, Ірландія, Швеція, Швейцарія, Японія, Нідерланди, Франція, Фінляндія. 1993 року Україна посідала 45 місце, в 1999 р. — 91, в 2007 — 76 (0,788), поряд з Колумбією та Самоа. Середньосвітовий показник ІРЛП складає 0,716.

Основним критерієм Світового банку при класифікації країн за рівнем їх економічного розвитку є розмір валового національного доходу (НД) на одну особу. Виділяють три групи країн: з низьким, середнім та високим рівнем доходів на одну особу (розвинені країни).

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Питання для обговорення

- Які показники соціально-економічного розвитку є найбільш важливими при встановленні типу країни? Доведіть це на конкретних прикладах.
- Чи існує залежність між розміром території країни та рівнем її економічного розвитку? Доведіть свою думку на конкретних прикладах.
- Чому деякі країни, де прибутки населення високі (наприклад, Саудівська Аравія, Катар, Кувейт), відносять до країн, що розвиваються?
- З якою метою в ООН щорічно встановлюють рейтинги країн за різними економічними показниками?

VI. Підсумок уроку

- З метою вивчення процесів, які відбуваються в сучасному світі, країни групують за різними ознаками: площею території, кількістю населення, географічним положенням, структурою господарства, рівнем соціально-економічного розвитку тощо.
- Типології країн світу за рівнем соціально-економічного розвитку відображають підсумки їхнього розвитку на сучасному історичному етапі.

- У сучасному світі відбувається поглиблення диференціації країн на відносно невелику, але економічно потужну групу лідерів і велику групу слаборозвинених країн.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Позначити на контурній карті країни «Великої сімки».
3. Об'єднатися в групи, підготувати повідомлення (схеми, таблиці, плакати, мультимедійні презентації) про міжнародні організації (випереджальне завдання).

УРОК 5

Міжнародні організації, їх функціональний і просторовий розподіл. Загальнополітичні та спеціальні організації

Мета: поглибити та систематизувати знання про найбільш впливові світові та регіональні міжнародні організації, сприяти розумінню інтеграційних процесів у світі, ролі міжнародних організацій у вирішенні міжнародних і регіональних проблем; удосконалювати навички роботи з картами, схемами, таблицями; розвивати вміння працювати в групах; виховувати культуру дискутування, толерантність.

Обладнання: політична карта світу, атласи, схеми, плакати, таблиці, комп'ютер, проектор (за необхідності).

Тип уроку: комбінований (у формі конференції).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Кінець XX – початок XXI ст. характеризується двома взаємовиключними, на перший погляд, процесами інтеграції та дезінтеграції країн світу. Розпад СРСР, Югославії, Чехословаччини, поява значної кількості невизнаних республік, сепаратистські настрої в Канаді, Великій Британії свідчать про прагнення народів до самостійності, власної державності. Проте зважаючи на сучасний рівень науки, техніки та економіки, ефективний розвиток кожної окремо взятої держави можливий лише за умов тісного співробітництва з іншими державами. Для того щоб координувати співробітництво, створюються міжнародні організації — об'єднання держав або національних товариств неурядового характеру для

досягнення спільних цілей (політичних, економічних, науково-технічних тощо). Сьогодні у світі нараховується близько 2,5 тис. міжнародних організацій. Їх кількість продовжує зростати, що свідчить про потреби країн у спільній праці. Визначимо особливості провідних міжнародних організацій, їх роль у світовому просторі.

III. Вивчення нового матеріалу

1. Функціональний і просторовий розподіл міжнародних організацій у світі

Завдання. Ознайомтеся з функціональним та просторовим поділом міжнародних організацій у світі. Назвіть організації: а) які, на ваш погляд, є найбільш впливовими у світі; б) до складу яких входить Україна.

Поділ міжнародних організацій за функціями

Загально-політичні	Військово-політичні	Економічні	Валютно-фінансові	Інші
ООН Рада Європи СНД Рух Неприєднання	НАТО АНЗЮК АНЗЮС	СОТ ЄС ОПЕК МЕРКОСУР НАФТА АСЕАН	МБРР ЄБРР МВФ	Червоний хрест МОК Римський Клуб

Просторовий розподіл міжнародних організацій у світі

Глобальні	Регіональні	Субрегіональні
ООН МОП МВФ СОТ Всесвітня Рада світу (ВРС)	ОБСЄ ЄС НАФТА МЕРКОСУР АСЕАН НАТО	Арабський магрибський Союз (АМС) Західноєвропейський Союз (ЗЕС) Чорноморське економічне співробітництво (ЧЕС)

2. Характеристика міжнародних організацій (*виступи груп учнів з демонстрацією наочностей*)

ООН — універсальна міжнародна організація, створена з метою підтримки миру і міжнародної безпеки й розвитку співробітництва між державами.

Перші засади ООН були окреслені на конференції у Вашинґтоні на засіданнях, що проходили у вересні–жовтні 1944 р. Тоді США, Сполучене Королівство, СРСР і Китай домовилися про цілі, структуру і функції майбутньої організації.

25 квітня 1945 р. делегати 50 країн зібралися в Сан-Франціско на Нараду Об'єднаних Націй (назва вперше запропонована Рузвельтом) і прийняли Статут, що складався з 19 глав і 111 статей. 24 жовтня Статут був ратифікований і набрав сили.

Головними принципами ООН є:

- суверенна рівність усіх її членів;
- виконання обов'язків згідно зі Статутом;
- розв'язання міжнародних суперечок мирними засобами;
- відмова від погроз силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави;
- забезпечення того, щоб держави, які не є членами ООН, діяли згідно із принципами ООН, коли це необхідно для підтримки миру і безпеки;
- невтручання у внутрішні справи держав;
- повага до основних прав и свобод людини;
- рівноправ'я і самовизначеність народів;
- співробітництво і роззброєння.

Головні органи ООН: Генеральна Асамблея ООН, Рада Безпеки ООН, Економічна і Соціальна Рада, Рада з Опіки, Міжнародний Суд, Секретаріат.

Організація Об'єднаних Націй є центром вирішення проблем, з якими зіштовхується все людство. Її діяльність забезпечується спільними зусиллями понад 30 пов'язаних із нею організацій, що складають Систему Організації Об'єднаних Націй. Спеціалізовані установи ООН за сферою діяльності можна розділити на групи: у галузі економіки МБРР, МВФ, МАР, МФК, ФАО, ІКАО, ІМО, ВПС, МСЕ, ВМО, ІФАД, ЮНІДО; у гуманітарній галузі ЮНЕСКО, ВОІВ, МОП, ВООЗ.

З дня у день ООН та інші організації її системи працюють з метою забезпечення дотримання прав людини, охорони навколишнього середовища, боротьби з хворобами і скороченням масштабів бідності. Зараз членами ООН є 192 держави. Організація фінансується з обов'язкових та добровільних внесків від своїх держав-членів і користується шістьма офіційними мовами: арабською, китайською, англійською, французькою, російською та іспанською. Місцем перебування центральних установ ООН є Нью-Йорк. Окремі заклади цієї організації є у Відні, Женеві, Найробі та інших містах.

Україна як одна з держав-засновниць ООН надає виняткового значення діяльності ООН з підтримання міжнародного миру та безпеки, розглядаючи участь у цій діяльності як важливий чинник своєї зовнішньої політики.

Організація Північноатлантичного договору, НАТО або Північноатлантичний Альянс (англ. North Atlantic Treaty Organization — NATO) — міжнародна політично-військова організація, створена 4 квітня 1949 р. На сьогодні налічує 28 держав. Головним принципом організації є система колективної оборони. Штаб-квартира знаходиться в Брюсселі (Бельґія).

Країни-члени НАТО:

- з 4 квітня 1949 року (країни-засновники): Бельґія, Великобританія, Данія, Франція, Нідерланди, Ісландія, Канада, Люксембурґ, Норвеґія, Портуґалія, США, Італія;
- з 18 лютого 1952 року: Греція, Туреччина;
- з 6 травня 1955 року: Німеччина;
- з 30 травня 1982 року: Іспанія;
- з 12 березня 1999 року: Чехія, Польща, Угорщина;
- з 2 квітня 2004 року: Болгарія, Латвія, Литва, Румунія, Словаччина, Словенія та Естонія;
- з 1 квітня 2009 року: Албанія та Хорватія.

НАТО співпрацює з європейськими державами, у тому числі з Україною, які прагнуть вступити до блоку або підтримують його політику. Починаючи з 1994 р. Україна бере активну участь у програмі «Партнерство заради миру», в рамках якої українські військові були залучені до кількох десятків спільних з країнами-членами та партнерами НАТО миротворчих навчань як на території країни, так і за кордоном.

Україна та НАТО активно співпрацюють у плані підтримання безпеки та стабільності на євроатлантичному просторі.

Європейський Союз. Перший крок у бік створення сучасного Євросоюзу був зроблений в 1951 році: ФРН, Бельґія, Нідерланди, Люксембурґ, Франція, Італія підписали договір про заснування *Європейського об'єднання вугілля і сталі*. З метою поглиблення економічної інтеграції ті самі шість держав в 1957 році заснували *Європейське економічне співтовариство* (ЄЕС, Спільний ринок) і *Європейське співтовариство з атомної енергії*. Найважливішим і найширшим за сферою компетенції з цих трьох європейських співтовариств було ЄЕС, в 1993 році воно було офіційно перейменоване в Європейський Союз. На європросторі проживає майже 0,5 млрд осіб (2009 р.).

Члени Європейського Союзу:

- з 1957 р. — Бельґія, Італія, Люксембурґ, Нідерланди, Німеччина, Франція;

- з 1973 р. — Велика Британія, Данія, Ірландія;
- з 1981 р. — Греція;
- з 1986 р. — Іспанія, Португалія;
- з 1995 р. — Австрія, Фінляндія, Швеція;
- з 2004 р. — Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чехія;
- з 2007 р. — Болгарія, Румунія.

Території за межами Європи, що входять до простору ЄС: Азорські острови, Ґваделупа, Канарські острови, Мадейра, Мартініка, Мелілья, Реюньйон, Сеута, Французька Ґвіана.

Країни-кандидати на вступ до ЄС: Македонія, Туреччина, Хорватія.

Норвеґія, Ісландія та Ліхтенштейн у різний час також подавали заяви про вступ до Європейського Союзу. Однак через ті чи інші причини (зокрема негативні результати референдумів у Норвеґії) так і не стали його членами. Однак ці країни є членами єдиної економічної зони ЄС без набуття членства.

Для вступу до Євросоюзу країна-кандидат має відповідати Копенгаґенським критеріям, які вимагають, щоб у державі дотримувалися демократичні принципи, принципи свободи і пошани прав людини, а також принцип правової держави. Також у країні має бути конкурентоспроможна ринкова економіка і визнаватися загальні правила і стандарти ЄС, включаючи цілі політичного, економічного і валютного союзу.

Головними напрямами роботи ЄС є співробітництво країн щодо створення внутрішнього ринку, єдиної валютної системи, спільних інтересів у зовнішній політиці, єдиного громадянства і прозорості кордонів держав тощо.

Основні органи ЄС: Європейська Комісія, Європейський Парламент, Європейська Рада (голів держав і урядів), Рада ЄС (міністри певного відомства), Європейський Суд.

Європейська Комісія розробляє законодавчі акти, розпоряджається бюджетом, підтримує зовнішні відносини. Європейський Парламент бере участь у підготовці та прийнятті юридичних актів Євросоюзу, формує його зовнішню політику. Європейська Рада визначає головні політичні напрями діяльності ЄС. Рада ЄС на рівні міністрів іноземних справ (за необхідності й інших міністрів) приймає рішення практично з усіх аспектів діяльності ЄС, Європейський Суд забезпечує єдність трактування законів згідно з угодами ЄС.

Правовою основою відносин між Україною та ЄС є «Угода про партнерство та співробітництво» від 14 червня 1994. Ця угода запо-

чаткувала співробітництво з широкого кола політичних, торговельно-економічних та гуманітарних питань.

У березні 2007 року Україні було запропоновано укладення Договору про Зону вільної торгівлі з ЄС. Україна є учасницею ініціативи ЄС «Східне партнерство».

Рада Європи (РЄ) — одна з найбільш впливових та найчисельніших міжнародних організацій Європи. Заснована у 1949 р. Штаб-квартира знаходиться у Страсбурзі (Франція). Тепер її членами є 47 європейських держав. У 1995 р. до Ради Європи вступила Україна. Один з найбільших успіхів Ради — це «Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод» (1950 р.), яка слугує основою для Європейського суду з прав людини.

Головними напрямами роботи організації є реалізація прав людини, гуманітарного, правового та соціально-економічного співробітництва, співпраці в галузі культури, екології, інформації.

Рада Європи — окрема організація і не є органом Євросоюзу, тому не слід її плутати із Радою Європейської Спільноти чи Європейською Радою.

Співдружність Незалежних Держав (СНД) — міждержавне об'єднання більшості пострадянських країн. Співдружність Незалежних Держав створена 8 грудня 1991 року в садибі Віскулі (Біловезька пуща, Білорусь) як господарський, політичний та економічний союз Білорусі, Росії та України. 21 грудня до СНД приєднались ще вісім колишніх республік СРСР (Азербайджан, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Таджикистан, Туркменістан та Узбекистан). 23 жовтня 1993 року до СНД приєдналася Грузія. 26 серпня 2005 року зі складу СНД вийшов Туркменістан. Україна є співзасновницею СНД, але Статут організації Україною досі не ратифіковано, тому формально Україна залишається лише спостерігачем і не є членом СНД. 14 серпня 2008 р. парламент Грузії прийняв рішення залишити СНД, і, згідно зі Статутом СНД, 18 серпня 2009 р. Грузія офіційно перестала бути членом Співдружності. Штаб-квартира СНД знаходиться в Мінську (Білорусь).

IV. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Питання для обговорення

У чому полягають плюси і мінуси можливого вступу України до ЄС, участі в різних міжнародних організаціях?

V. Підсумок уроку

- Суверенні держави є членами міжнародних організацій, які за своїми функціями поділяються на загальнополітичні та спеціальні (військові, економічні, валютно-фінансові та ін.).

- Найважливішою глобальною організацію є ООН, що створена для укріплення миру, безпеки та розвитку співробітництва між країнами.
- Україна бере участь у роботі багатьох міжнародних організацій.

VI. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Використовуючи додаткову літературу, дізнатися, до складу яких міжнародних організацій входять Україна, Франція, Індія, Японія, Грузія.
3. Пригадати особливості політико-географічного положення України.
4. Сформулювати на основі аналізу додаткових джерел інформації основні вектори зовнішньої політики України.

УРОК 6

Геополітична картина сучасного світу. Політико-географічне положення країн. Основні вектори зовнішньої політики України. Підсумковий урок за темою «Політична карта світу»

Мета: узагальнити та систематизувати знання з теми «Політична карта світу»; визначити роль політико-географічного положення держави для її політичного, економічного та культурного розвитку; обґрунтувати основні вектори зовнішньої політики України; розвивати уміння та навички працювати з нетекстовими джерелами інформації (картами, таблицями, схемами), аналітичне мислення; виховувати розуміння світових інтеграційних процесів, патріотичні почуття до своєї країни, відповідальність за її майбутнє.

Обладнання: політична карта світу, атласи, додаткові джерела інформації, схеми, таблиці.

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

- Які чинники визначають політико-географічне положення країни?
- Назвіть головні ознаки ПГП України.
- Чи може змінюватися ПГП країни з часом? За яких умов?

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Один із фундаторів політичної географії та геополітики, відомий німецький географ Фрідріх Ратцель вважав, що «держава є живим організмом, який поєднує властивості народу і землі, та, подібно до всіх організмів, бореться за своє існування». Чи згодні ви з цим твердженням?

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Сучасні геополітичні процеси у світі

Як вам вже відомо, особливості просторової організації політичного життя суспільства вивчає політична географія. Ця наука досліджує формування державної території, політико-географічне положення країн, розбіжності у соціальній структурі, національному та релігіозному складі населення, аналізує геополітичну ситуацію в окремих країнах, регіонах та цілому світі. Оскільки політичній карті світу властива динамічність, геополітична ситуація у світі постійно змінюється залежно від розстановки партійно-політичних сил, наслідків виборів, референдумів, виникнення політичних та військових конфліктів у регіонах та окремих країнах.

До кінця XX ст. світ був біполярним: у ньому домінували США та СРСР. Це була епоха жорсткого протистояння, яка отримала назву «холодна війна». На рубежі XX та XXI ст. у зв'язку із розпадом соціалістичної системи світ став багатополярним, на світовій арені з'являються нові лідери: зростає роль Китаю, Індії, Японії, країн Європейського Союзу.

Запитання. Чи зміниться у майбутньому геополітичне положення крупних країн світу? Яких і чому? Які країни можуть претендувати на геополітичне лідерство?

2. Політико-географічне положення країн

Геополітика — це наука, яка вивчає вплив географічних чинників переважно на зовнішню, а також внутрішню політику держав.

Природа й природні ресурси, а до них належить і площа території, є важливою умовою розвитку будь-якої держави. Кожна країна повинна мати достатній простір для задоволення своїх внутрішніх потреб. З іншого боку, вплив території — це вплив її природних, соціально-економічних умов і географічного середовища в цілому. Клімат, їжа і навіть географічний краєвид впливають на природу й психіку людини. Формується певний менталітет (характер, образ мислення) народу. Він обов'язково позначається на внутрішній і зовнішній політиці тієї країни, в якій цей народ переважає.

Зовсім об'єктивно різні результати розвитку націй і країн дає географічне положення країни, тобто розміщення відносно інших об'єктів і територій на поверхні Землі.

Якщо країна межує з нестабільними, кризовими державами, це негативно позначається на її соціально-економічному розвитку, внутрішній і зовнішній політиці.

Життя будь-якої людини, усвідомлює вона це чи ні, має певну мету. Так само і з країнами. Метою держави на міжнародній арені є її геостратегія. Поняття геостратегії тісно пов'язане з поняттям «геополітика» й обумовлено цілком об'єктивною потребою будь-якої держави вижити й розвиватися (експансія) в умовах потенційно ворожого оточення з боку інших держав, які теж всіляко намагаються відстояти своє «місце під сонцем».

Завдання. Дослідження з політичної географії перебувають у центрі уваги дипломатичних та розвідувальних служб багатьох держав. Наприклад, ЦРУ щорічно публікує подібні аналітичні та статистичні огляди всіх країн світу. Висловіть свої міркування щодо необхідності таких досліджень.

Без оцінювання ПГП країни неможливо встановлювати з нею будь-які відносини. Чи можна надати країні кредит, направити значні інвестиції в її економіку, укладати довготривалі угоди?

Оцінка ПГП країни включає такі аспекти:

- ступінь політичної і економічної стабільності, благополуччя населення або наявність соціальних проблем;
- відповідність ідеології, державного устрою, моралі, національного характеру, культурних традицій, рівня розвитку із сусідніми країнами;
- обсяг та якість зв'язків із сусідніми та віддаленими країнами (торгівля, науково-технічне співробітництво, туризм, культурний обмін тощо), умови їх здійснення;
- політична та економічна значущість у світі та регіоні, ступінь зовнішньополітичної активності;
- участь у військово-політичних угрупуваннях, наявність дружнього або ворожого оточення;
- відповідність кордонів територіям розселення народів і їх традиційній господарській діяльності, наявність спірних територій.

Згідно з особливостями ПГП країни розробляється зовнішньополітична стратегія держави, концепція національної безпеки (військової, економічної, соціальної, екологічної). Значною загрозою для національної безпеки держави є її енерго- або ресурсозалежність від інших держав, наявність вогнищ збройних конфліктів поблизу кордонів.

3. Основні вектори зовнішньої політики України (*виступи учнів та обговорення*)

Визначаються три основні напрями зовнішньої політики України:

1) *розвиток двосторонніх міждержавних відносин*. Пріоритетними для України є відносини з сусідніми країнами та зі стратегічно важливими партнерами і впливовими державами світу;
2) *європейська інтеграція*. Подальше політичне та інституційне зближення з ЄС;
3) *багатостороння дипломатія:*
   - забезпечення ефективної участі держави у діяльності міжнародних організацій;
   - налагодження ефективного регіонального та субрегіонального співробітництва, посилення ролі України в регіональних та субрегіональних організаціях, форумах і об'єднаннях;
   - активізація діяльності в багатосторонніх домовленостях в галузі роззброєння, в т.ч. ядерного, заходів довіри, у миротворчих та миропідтримувальних операціях, безпекових режимах і контрольних механізмах.

V. Контроль і самоконтроль знань, умінь і навичок

Соціогеографічний практикум

Порівняйте ПГП країн (а) складіть характеристику ПГП кожної країни за планом (9 балів); б) зробіть висновок про спільні ознаки та відмінності ПГП, спробуйте пояснити причини відмінностей (3 бали)):

І варіант. України та Індії;
ІІ варіант. України та Японії;
ІІІ варіант. України та Грузії;
IV варіант. України та Франції.

VI. Підсумок уроку

- Сучасні геополітичні процеси у світі характеризуються посиленням ролі провідних країн.
- ПГП країни залежить від багатьох чинників. Його оцінка необхідна для визначення зовнішньополітичної та економічної стратегії держави, розв'язання внутрішніх проблем.
- Україна прагне зберегти і розвивати раціональні економічні і політичні зв'язки, які відповідають її сучасному статусу незалежної і нейтральної держави.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Спрогнозуйте геополітичне майбутнє України.

Тема 2. НАСЕЛЕННЯ СВІТУ

УРОК 7

Населення світу: кількість, відтворення, розміщення. Демографічні процеси і демографічна політика

Мета: сформувати в учнів систему знань про кількість, склад та закономірності розміщення населення планети; актуалізувати поняття «природний рух», «природний приріст», соціально-економічні причини, що впливають на народжуваність та смертність; навчити характеризувати типи відтворення населення та напрями демографічної політики; розвивати уміння працювати з картографічними, статистичними матеріалами, створювати та аналізувати графіки зміни кількості населення в часі, статево-вікові піраміди; виховувати аналітичні здібності.

Обладнання: політична карта світу, фізична карта світу, атласи, карта населення світу, таблиці, графіки.

Тип уроку: засвоєння нових знань, умінь та навичок.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Географія населення, одна з основних складових соціально-економічної географії, набула в наш час надзвичайної актуальності. Людина є найвищою цінністю на Землі, її трудовим та інтелектуальним потенціалом, основою розвитку, носієм духовної культури. Людина — головна продуктивна сила суспільства, завдяки їй створюються всі матеріальні і духовні блага. Водночас людина є не тільки виробником, але й головним споживачем цих благ. У 9 класі ви вивчали географію населення України, тому розумієте, наскільки важливо знати, які процеси відбуваються в суспільстві, як і чому змінюється кількість населення, де воно розміщується, до яких релігійних конфесій належить тощо. Тепер ви дізнаєтесь про головні особливості народонаселення світу.

III. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

- Пригадайте, які причини впливають на зміни кількості населення в країні.

- Що означають поняття «густота населення», «відтворення населення»?
- Чи може держава за допомогою певних заходів змінити динаміку відтворення населення в країні?
- Як розвиток економіки впливає на густоту населення?

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Кількість населення на Землі

Демографія — наука про закономірності відтворення населення. Вона вивчає процеси народжуваності, смертності, шлюбності, освіченості, міграції, зайнятості, віковий та статевий склад населення та ін.

За даними демографічних досліджень на початку нашої ери на Землі нараховувалося близько 200 млн осіб, у 1000 р. — 275 млн, у середині XVII ст. — 500 млн, у 1850 р. — 1,3 млрд, у 1900 р. — 1,6 млрд, у 1950 р. — 2,5 млрд, у 1970 р. — 3,6 млрд, у 1999 р. — 6 млрд. Зараз на Землі живуть близько 6,84 (жовтень 2009 р.) млрд осіб. За розрахунками ООН, найближчими роками ця цифра збільшуватиметься в середньому на 78 мільйонів щорічно. У 2005–2010 рр. в середньому на одну жінку народжується 2,56 дитини.

Темпи приросту населення

Роки	Приріст населення, ‰		
	Весь світ	Розвинені країни	Країни, що розвиваються
1960–65 рр.	20	9	25
1975–80 рр.	17	6	20
1999 р.	14	4	18
2025 р. (прогноз)	9	3	11

Запитання. Чим можна пояснити, що період різкого збільшення чисельності населення в 60–70-х рр. XX ст. завершився і тепер темпи приросту населення уповільнюються?

Найбільш високими темпами — 20 ‰ на рік — населення Землі збільшувалося у 60–70-ті рр. XX ст., внаслідок чого виникло поняття «демографічний вибух» — різке зростання кількості населення. Та можливості виробництва всього необхідного для життя населення зростають повільніше, ніж його кількість, тому перед людством постала демографічна проблема. Розв'язання цієї

проблеми передбачає проведення відповідної демографічної політики — соціальних, економічних, юридичних та інших заходів, спрямованих на зміну темпів відтворення населення.

2. Відтворення населення

Відтворення — сукупність процесів народжуваності і смертності, співвідношення яких визначає величину природного приросту.

Завдання 1. Проаналізуйте карти атласа та статистичні таблиці, визначте регіони та країни світу, де темпи приросту є дуже високими або дуже низькими. Поясніть причини таких показників.

У наш час у світі переважають два типи відтворення населення. Для першого типу характерні порівняно невисокі показники народжуваності, смертності й природного приросту (до 12 чоловік на 1000 жителів). Цей тип характерний для більшості країн Європи, Північної Америки. Другий тип відтворення властивий країнам Азії, Африки та Латинської Америки. Для нього характерні порівняно високі показники народжуваності, стабільні на певному (часто низькому) рівні показники смертності та високий природний приріст (понад 12 чоловік на 1000 жителів). Так, природний приріст населення в розвинених країнах Західної Європи та Північної Америки становить відповідно 3 і 5 чоловік на 1000 жителів, тоді як, наприклад, у країнах Південної Азії — 22, Центральної Америки — 31 чоловік на 1000 жителів. Населення Землі зростає насамперед за рахунок країн, що розвиваються, вони дають понад 90 % щорічного приросту населення. Очікується, що половину приросту населення планети в 2010–2050 рр. забезпечать Індія, Пакистан, Ніґерія, Демократична Республіка Конґо, Танзанія і Банґладеш.

Найчисельніші країни світу (2009 р.)

Місце	Країна	Населення, млн осіб
1	Китай	1339
2	Індія	1166
3	США	308
4	Індонезія	240,3
5	Бразілія	199
6	Пакистан	176

Місце	Країна	Населення, млн осіб
7	Банґладеш	156
8	Ніґерія	149,2
9	Росія	140
10	Японія	127
11	Мексика	111

У країнах з першим типом відтворення населення державні заходи спрямовані на збільшення народжуваності та природного приросту, а в країнах з другим типом, навпаки,— на скорочення. Політику заохочування народжуваності найбільш активно проводять Франція і Швеція. У Німеччині прийнята складна система заохочувальних заходів, яка включає виплати грошової допомоги і надбавок, надання житлових пільг. Демографічна політика, спрямована на стримування народжуваності, проводиться в багатьох країнах Азії.

3. Статево-віковий склад населення

Від типу відтворення залежить *вікова структура* населення. У країнах з першим типом частка молоді незначна, а частка людей похилого віку постійно збільшується — відбувається процес «старіння нації». Другий тип, навпаки, характеризується значною кількістю молодих людей. Вікова структура населення пов'язана також з показниками тривалості життя. За даними ООН, у 2005 р. середня тривалість життя складала 63,9 років для чоловіків та 68,1 років у жінок. У розвинених країнах ці показники становлять 71,9 років та 79,3 років відповідно. Найдовше живуть люди у Японії (81,4 років). У країнах, що розвиваються, чоловіки живуть у середньому 62, 5 років, а жінки — 65,7 років. Найменша тривалість життя в Ботсвані (36 років), Сьєрра-Леоне (40,5 років).

Відмінності у *статевому* складі не настільки значні. Загалом в світі переважають чоловіки — на 100 жінок припадає приблизно 102 чоловіки. Однак співвідношення чоловіків і жінок у різних країнах різне. Так, у країнах Європи, США, Канаді чисельно переважать жінки. У країнах Африки, Латинської Америки, Австралії та Океанії кількість чоловіків і жінок є приблизно однаковою. А в більшості країн Азії досить помітно переважають чоловіки.

Особливості статево-вікового складу населення відображають *статево-вікові піраміди*.

Завдання 2. Проаналізуйте статево-вікові піраміди країн із різними типами відтворення населення. Визначте відмінності та поясніть їх причини.

Статево-вікові піраміди наочно показують характер змін у відтворенні населення, тобто те, як змінюються показники народжуваності і смертності і, відповідно, співвідношення різних вікових груп. Аналіз піраміди надає можливість побачити демографічну історію країни, а також спрогнозувати демографічну ситуацію в майбутньому.

4. Розміщення населення

Населення світу розміщується дуже нерівномірно. Середня густота населення в 2009 р. склала приблизно 48 осіб/км^2. Однак понад 2/3 його сконцентровано на 8 % суходолу, близько 85 % проживає в Східній півкулі, 60 % — у помірному поясі Північної півкулі, більш ніж 50 % на низовинах і майже 1/3 в приморській смузі. На сучасному етапі розвитку людства розміщення населення дедалі більше залежить від соціально-економічних чинників — розміщення виробництва, комфортних умов життя тощо.

Завдання 3. Проаналізуйте карти атласа та визначте регіони із найвищою та найнижчою густотою населення.

Окремі регіони Землі відрізняються великим скупченням населення:

1) східноазіатський (Китай, Японія, Корея) — густота населення 200–400 осіб/км^2;
2) південноазіатський (Індія, Банґладеш, Шрі-Ланка, Пакистан) — 300–800 осіб/км^2;
3) європейський — понад 100 осіб/км^2;
4) південно-східно-азіатський (Індонезія, Таїланд, Філіппіни та ін.) — 400–500 осіб/км^2.

Залежно від місця проживання населення Землі поділяється на *міське* і *сільське*. Критерій міста закріплюється законодавством в кожній країні, коливаючись від 200 осіб в Данії, Швеції, Фінляндії до 50 тис. чоловік в Японії. Міське населення в сучасному світі складає майже половину від загальної кількості, і його частка продовжує збільшуватися. Найбільша частка міського населення в Австралії (85 %), країнах Західної Європи, Північної Америки (близько 75 %), Латинської Америки (понад 60 %).

Зростання частки міського населення зумовлено багатьма чинниками, з-поміж яких і відтік людей з сільської місцевості до міста, і перетворення на міста сільських поселень тощо. Процес збіль-

шення частки міського населення (на думку деяких вчених, він розпочався одночасно з виникненням міст) називається урбанізацією і є однією зі складових процесу розселення.

Урбанізацію можна визначити і як світовий історичний процес підвищення значення міст у житті суспільства, поступове перетворення суспільства на міське за характером праці, спосіб життя, культури, що пов'язано з розвитком цивілізації і особливо — розвитком НТП. До найбільш урбанізованих країн, де міське населення становить понад 4/5 жителів, належить Великобританія, ФРН, Швеція, Ісландія, Австралія, Уруґвай, Кувейт, Ізраїль, Японія. Урбанізація може набувати різних видів. Так, наприклад, виділяють тенденцію до *субурбанізації* (підвищення ролі передмість, які «відтягають» на себе частину населення і функцій міст) і *псевдоурбанізації* (зростання населення міст відбувається за рахунок неконтрольованого притоку безробітних, що створює соціально-економічні проблеми).

Зростання міст і посилення зв'язків між ними призводять до виникнення такої форми розселення, як міська агломерація. *Міська аґломерація* — це компактне просторове угруповання поселень (головним чином міських), об'єднаних в одне ціле інтенсивними виробничими, трудовими, культурно-побутовими і рекреаційними зв'язками. Найбільші міські аґломерації світу сформувалися навколо Токіо, Нью-Йорка, Мехіко, Сан-Паулу, Лондона, Парижа, Ріо-де-Жанейро та інших міст.

Якщо зона урбанізована цілком, міські аґломерації на цій території зливаються, утворюючи *мегалополіс* — найбільшу форму розселення. У світі наприкінці XX ст. було шість найбільших мегалополісів. Найбільший за кількістю жителів — японський *Токкайдо* (понад 80 млн чол.). Три мегалополіси знаходяться в США: *Бос-Ваш* (близько 50 млн чол.), *Приозерний* (близько 35 млн чол.), *Каліфорнійський* (18 млн чол.). В Європі ще два мегалополіси по 35 млн чол. — *Англійський* та *Прирейнський*.

Незважаючи на швидке зростання міст, половина населення світу нині проживає в сільській місцевості. Сільське населення переважає в таких країнах, як Банґладеш (понад 70 % кількості), Індія, Пакистан, Індонезія, Китай. У деяких країнах Африки воно становить близько 80 % усього населення.

При цьому сільське розселення може бути двох типів:

а) *групове* (Західна Європа, Японія, Китай, Росія, Україна, країни, що розвиваються);
б) *розкидане* або *фермерського типу* (США, Канада, Австралія).

Ці типи сільського розселення можуть поєднуватися, утворюючи проміжний тип.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

- Чи існує, на вашу думку, пряма залежність між густотою населення, природними умовами та рівнем економічного розвитку певної території? Доведіть це на конкретних прикладах.
- Останніми десятиріччями в розвинених країнах відбувається повільне збільшення частки сільського населення. Як ви це можете пояснити?
- У чому полягають причини розбіжностей у статевому складі різних країн і регіонів світу?

VI. Підсумок уроку

- У XXI ст. кількість населення Землі продовжує збільшуватися, хоча темпи зростання уповільнюються. Приріст населення світу відбувається за рахунок країн із другим типом відтворення, який характерний для країн, що розвиваються.
- Кожному типу відтворення населення відповідає свій тип вікового складу. У розвинених країнах відбувається процес старіння нації.
- Нерівномірні тенденції процесів відтворення населення у різних регіонах світу призвели до загострення демографічних проблем.
- Частка міського населення у світі зростає у зв'язку з процесами урбанізації. Високий рівень урбанізації характерний для розвинених країн. У країнах, що розвиваються, спостерігаються високі темпи урбанізації.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Скласти за параграфом п'ять тестових запитань закритого типу.
3. Позначити на контурній карті: а) одинадцять країн із найбільшою чисельністю населення у світі; б) регіони із найвищою густотою населення.

УРОК 8

Міграційні процеси і міграційна політика держав. Причини та проблеми зовнішніх міграційних потоків

Мета: розширити та поглибити знання учнів про міграції, сформувати систему знань про особливості міграційних процесів у сучасному світі; розвивати вміння характеризувати напрями світових міграційних потоків, аналізувати текстові, картографічні та

статистичні матеріали, виховувати цікавість до теми, самостійність мислення.

Обладнання: політична карта світу, атласи, таблиці, графіки.

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

І. Організаційний момент

ІІ. Перевірка домашнього завдання

1. ***Прийом «Географічна розминка» (без використання карт)***

- Назвіть країну, яка є третьою за чисельністю населення у світі. Який тип відтворення населення для неї характерний?
- Наведіть приклади країн, де спостерігається від'ємний природний приріст.
- Наведіть приклади країн, які характеризуються найвищими показниками природного приросту у світі.
- Назвіть регіони із найвищою густотою населення у світі.
- Назвіть мегалополіси світу.

2. ***Прийом «Ти — мені, я — тобі» (робота в парах)***

Обмін зошитами з тестовими запитаннями, рішення, взаємоперевірка.

ІІІ. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Значний вплив на розміщення населення, його чисельність в окремих регіонах світу або на певних етапах розвитку має механічний рух населення, або міграції. Міграції відігравали визначну роль у розвитку людства, — пригадаємо Велике переселення народів або Великі географічні відкриття. Расова й етнічна різноманітність населення Землі також склалася в результаті міграцій. Саме механічний рух населення виявився причиною утворення міст, міських аґломерацій. Деякі сучасні держави світу (США, Канада, Австралія) засновані мігрантами. 3 % населення Землі — понад 190 млн осіб — сьогодні проживає не в тих країнах, де вони народилися.

На перший погляд, у переміщенні людей важко виявити певні закономірності, бо досить складно знайти людину, яка прожила на одному і тому ж місці все своє життя. Люди постійно переміщуються: подорожують, їздять у відрядження і на відпочинок, переселяються, — тому їх кількість у певному місці весь час змінюється.

Однак, відомий учений-географ М.М. Баранський стверджував: «Люди — не перелітні птахи, і їх переселення пояснюється не біологічними, а суспільними законами». Давайте визначимо, які закони спричинюють міграції та які наслідки має переселення людей.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Міграції та їх класифікація

Міграція населення (від лат. *migratio* — переміщення) — переміщення людей (мігрантів) через кордони тих чи інших адміністративно-територіальних одиниць зі зміною місця проживання назавжди або на більш-менш тривалий час.

Для характеристики міграцій використовують різні критерії. Міграції класифікують за *причинами* (економічні, політичні, релігійні, національні, екологічні тощо); *термінами* (сезонні, тимчасові, постійні, або незворотні), *масовістю* (одиничні і масові); *дальністю* (міжконтинентальні і внутрішньоконтинентальні); *напрямами* (зовнішні і внутрішні); *мотивами* (примусові та добровільні); *способами організації* (організовані та неорганізовані); *правовим статусом* (легальні і нелегальні).

Завдання 1. Наведіть приклади міграцій населення, які різняться за мотивами, причинами, термінами, з якими ви знайомі з попереднього курсу географії.

Розглянемо деякі з них детальніше. Залежно від напряму міграції розділяють на *зовнішні* (перетин кордонів держави) і *внутрішні* (переміщення всередині державної території). Якщо зовнішня міграція розглядається як виїзд за межі держави, її називають *еміграцією*, то в'їзд або повернення на колишнє місце проживання — *імміграцією*. До внутрішніх міграцій належать відтік сільського населення до міст, так звані «маятникові міграції» — поїздки до місць роботи або навчання тощо.

У певні періоди зовнішні міграції набувають настільки масового характеру, що в країні еміграції різко скорочується кількість населення, а в країні імміграції механічний приріст населення перевищує природний. Так, 2/3 приросту населення Ізраїлю забезпечують іммігранти, щорічна імміграція до США становить близько 1 млн чол., до Канади — 200 тис., до Австралії — 130 тис. З іншого боку, Ірландія пережила три хвилі еміграції, які зменшили її населення з 8,3 до 3 млн чол.; Росія та Україна — чотири хвилі, Італія — шість.

2. Причини зовнішніх міграцій

Якщо розмістити причини еміграції за ступенем важливості, то на першому місці буде *економічна*, пов'язана з пошуком роботи,

поліпшенням умов життя. Це спричиняє так звану трудову міграцію. Економічні причини обумовили і таке відносно нове міграційне явище, як «*відтік інтелекту*»: великі заробітні плати в розвинених країнах приваблюють висококваліфікованих фахівців.

У міжнародних міграційних процесах вирізняють три великі хвилі *трудової* міграції:

- хвиля «старої міграції» (перші дві третини XIX ст.) — потік економічних мігрантів з Європи до Америки, Австралії, Нової Зеландії, Південної Африки;
- друга хвиля (наприкінці XIX — на початку XX ст.) — переселення селян в роки столипінської земельної реформи, економічне освоєння Сибіру і Далекого Сходу, переселення селян з Європи до Америки внаслідок погіршення рівня життя (картопляний голод в Ірландії, падіння цін на європейську пшеницю);
- хвиля «нової міграції» (після Другої світової війни) — переміщення некваліфікованих робітників, науковців і фахівців з відсталих країн до розвинених.

Завдання 2. Проаналізуйте карти атласа та діаграми в підручнику, визначте основні напрями сучасної міграції та поясніть їх причини.

Сучасна міжнародна міграція робочої сили зумовлена відносним перенаселенням і, відповідно, низьким рівнем соціально-економічного розвитку десятків слаборозвинених країн. До початку 1990-х рр. половину з 20 млн іммігрантів у розвинених державах Заходу складали вихідці зі слаборозвинених країн. Максимальна кількість іммігрантів — 13 млн чол. — припадає на країни Європейського Союзу, іншими центрами імміграції є США, країни Перської затоки, Південна Африка.

Політичні міграції спричинені війнами, революціями, ліквідацією колоній, зміною державних кордонів тощо. Політична еміграція у значних масштабах відбувалася після Жовтневої революції в Росії, Першої і Другої світових війн. У 90-х роках XX ст. найбільші потоки емігрантів спостерігалися на Балканах після громадянської війни, що стала наслідком розпаду Югославії на ряд суверенних держав.

Релігійні міграції, як правило, пов'язані із паломництвом до святинь: Єрусалима, Мекки та ін. Типовим прикладом міграцій на *національному* підґрунті є переселення євреїв з усього світу до Ізраїлю, який було створено у 1948 р.

Останнім часом до головних причин міграцій додалася ще одна — *екологічна*. Люди залишають райони екологічних катастроф, де існує загроза для їх здоров'я і життя (ЧАЕС, Приуралля).

Країни з високими показниками міграції (2000–2005 рр.)

Місце	Країна	Сальдо імміграції (тис. осіб)
1	США	6493
2	Іспанія	2846
3	Італія	1125
4	Канада	1041
5	Німеччина	1000

Місце	Країна	Сальдо еміграції (тис. осіб)
1	Мексика	3983
2	Китай	1900
3	Індія	1350
4	Іран	1250
5	Пакистан	1239

3. Наслідки та проблеми зовнішніх міграцій

Сучасні міграції контролюються здебільшого державними органами, які покликані створювати сприятливі життєві умови для іммігрантів, контролювати їх кількість, склад. Існує багато міжнародних угод, що регулюють напрями міграційних потоків для більш раціонального використання робочої сили.

Завдання 3. Висловіть свою думку щодо позитивних та негативних наслідків міграцій. Обґрунтуйте свою відповідь конкретними прикладами.

Міграція робочої сили значною мірою (причому як негативно, так і позитивно) впливає як на країни, до яких вона імпортується, так і на країни-експортери трудових ресурсів.

Система економічних зв'язків, що виникають між державами у зв'язку з міграцією робочої сили, супроводжується потоками товарів і капіталів, у тому числі грошовими переказами на батьківщину іммігрантів. Так, на початок XXI ст. близько 40 країн світу мали у своїх надходженнях з-за кордону не менше 100 млн дол. від мігрантів, а 10 країн — понад 1 млрд дол. Крім того, країни, що

експортують робочу силу, отримують низку інших переваг, як-от: зниження тиску надлишкових трудових ресурсів і, відповідно, соціального напруження в країні; безкоштовне навчання робочої сили професійних навичок, ознайомлення з передовою організацією праці та ін. Міграція інтелектуальної еліти нації викликає негативні наслідки для країни-«донора». Так, наприкінці XX ст. Україна втратила значний науковий потенціал, що негативно позначилося на економічному розвитку держави. До того ж висококваліфіковані емігранти не завжди знаходять роботу, яка відповідає їхній кваліфікації у тій країні, куди вони емігрували.

Наслідки використання «сірого капіталу» для розвинених країн більш позитивні. Наприклад, за умовними розрахунками, чистий виграш для США від залучення одного «середнього» вченого-гуманітарія складає близько 320 тис. дол., вченого в галузі суспільних наук — 253 тис. дол., інженера — 265 тис. дол., лікаря — 664 тис. дол.

Водночас неконтрольований приїзд емігрантів може спричиняти навіть у розвинених країнах соціальне напруження, пов'язане із зайнятістю, етнокультурною або релігійною нетерпимістю (наприклад, заворушення мусульман у Парижі). Тому більшість країн проводить жорстку імміграційну політику.

Значні проблеми в багатьох країнах світу зумовлені *нелегальною* міграцією, яка є загрозою для міжнародної стабільності й розвитку держав. Протидія нелегальній міграції безпосередньо пов'язана із забезпеченням національної безпеки держави, оскільки нелегальна міграція сприяє створенню організованих злочинних угруповань, діяльність яких спрямована на незаконне ввезення мігрантів включаючи торгівлю людьми, сексуальну експлуатацію жінок і дітей. Для нашої країни проблема нелегальних мігрантів є особливо актуальною, адже внаслідок свого географічного положення вона виступає своєрідним транзитним мостом, що поєднує Азію та Європу.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Завдання 4. Визначте вид міграцій:

- переселення африканських рабів до США в XIX ст.;
- освоєння комсомольцями з України і Росії цілинних земель в Казахстані;
- переселення «середняків» та «куркулів» у віддалені райони СРСР під час колективізації;
- переселення кримських татар після Другої світової війни у віддалені райони.

VI. Підсумок уроку

- Механічний рух населення (міграції) — переміщення людей по території. Міграції класифікують за причинами, термінами, мотивами та іншими критеріями.
- Міграції істотно впливають не тільки на структуру і кількість населення, але й на соціальне, господарське і духовне життя суспільства. Міграції також впливають на чисельність трудових ресурсів та зайнятість населення.
- Впродовж останніх десятиріч зберігається основна тенденція міграційних процесів: збільшується кількість переселень з бідних та найбідніших країн до розвинених.
- Переселення людей за межі їхніх країн є очевидною ознакою глобалізації, що набуває дедалі більшої значущості.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Соціогеографічний практикум. Безумовно, ви вже замислювалися над своїм майбутнім. Чи бажаєте ви виїхати за кордон на навчання, роботу, на постійне чи тимчасове проживання? Сформулюйте свої міркування в есе «Чому я бажаю (не бажаю) виїхати за кордон».
3. Підготувати короткі повідомлення (окремим учням) про світові релігії: християнство, іслам, буддизм.

УРОК 9

Мовний та етнічний склад населення. Найпоширеніші мовні сім'ї і групи. Релігія як явище культури. Світові релігії. Виникнення й сучасне поширення релігійних вчень

Мета: сформувати знання про найбільші народи та найпоширеніші мови світу, сприяти розумінню сучасних етнічних та релігійних процесів у світі, ознайомити з класифікацією країн за національним складом населення, найпоширенішими мовними сім'ями та групами; розвивати уміння працювати з картами атласа, аналізувати стовпчикові та кругові діаграми; виховувати толерантне ставлення до різних народів та релігій світу.

Обладнання: політична карта світу, підручник, атласи, карта «Релігії світу», таблиці, діаграми.

Тип уроку: засвоєння нових знань, умінь та навичок.

ХІД УРОКУ

І. Організаційний момент

ІІ. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

Завдання

- Поясніть, що таке міграції та на які сфери життя суспільства вони впливають.
- Наведіть приклади впливу міграцій на походження народів.
- Пригадайте, що означають поняття «етнос», «нація».

ІІІ. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Проблемне питання. Чи потрібні соціально-економічній географії знання про етнічний та релігійний склад населення? Обґрунтуйте свої думки конкретними прикладами.

Етнічний склад населення має дуже велике значення в політичному та економічному житті країн та світу. Так, у деяких багатонаціональних країнах трапляються міжетнічні конфлікти, формуються сепаратистські організації. Сепаратизм — намагання відділити будь-яку територію від держави — перетворився на серйозну проблему сучасного світу.

Незважаючи на те що народи, які проживають на території однієї держави, інтегровані в суспільне життя, вони, як правило, зберігають свої національні традиції в побуті, поведінці, харчуванні, роботі тощо. Ці особливості не можна не враховувати, оскільки вони важливі для ефективної роботи господарських об'єктів, раціонального використання трудових ресурсів.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Етнічний склад населення

Етнос — стійка спільнота людей, що історично склалася на певній території. У ній люди мають власну мову, культуру, усвідомлюють свою єдність і відмінності від інших етносів. У ході розвитку етносу формуються характерні ознаки матеріальної та духовної культури, етнічна самосвідомість. Основними формами етносу є плем'я, народність, нація.

Плем'я — це група людей, що має свою територію, примітивну економічну єдність, звичаї та складається з кількох родів. Поступове змішування племен призвело спочатку до виникнення союзів, а потім і народностей. Народність — це спільнота людей, яка історично склалася на основі об'єднання племен і має спільні територіальні,

мовні та економічні ознаки. Коли спільні ознаки мови, культури, єдності території набувають стійкого характеру, народність перетворюється в націю.

Нація (від лат. *nation* — народ) — це населення певної території, яке має спільні звичаї, походження, історію розвитку, мову.

Культуру, побут, походження та розселення народів вивчає наука *етнографія*.

Більшість вчених вважає, що у сучасному світі існує від 3 до 5 тис. малих і великих народів. За статистичними даними, 321 народ налічує у своєму складі понад 1 млн осіб, 7 народів — більше ніж 100 млн (китайці (ханьці) — 1190 млн, хіндустанці — 265, бенґальці — 225, американці — 205, бразілійці — 175, росіяни — 150, японці — 123).

Етнічний склад населення постійно змінюється. Інтенсивні міграції та урбанізація сприяють консолідації (гуртуванню) та асиміляції (розчиненню) етносів. Прикладом консолідації є формування сучасної швейцарської нації на підставі німецького, французького, італійського та романського (нащадків древніх римлян) етносів. Процеси асиміляції, на думку деяких вчених, відбуваються в США навколо англо-американського етносу.

2. Класифікація країн за національним складом населення

За національним складом населення у світі виділяють три групи країн: однонаціональні, двонаціональні та багатонаціональні. Однонаціональними вважають країни, в яких понад 90 % населення складають представники однієї нації (Данія, Швеція, Портуґалія, Італія, Ірландія, Греція, Південна Корея, Японія, Ємен, Банґладеш, Саудівська Аравія та ін.). Класичним прикладом двонаціональної країни є Бельґія, де проживають фламандці і валлони. Більшість країн світу є багатонаціональними. Найбільш строкатий етнічний склад в азіатських країнах — Індії та Індонезії, в них проживає понад 100 народів. Саме у країнах з багатонаціональним складом населення часто виникають міжетнічні суперечності.

3. Мови народів світу

Головною ознакою народу є спільність мови. Тому найбільш уживана класифікація народів базується на мовному факторі. У сучасному світі нараховується близько 5 тис. різних мов. Детально встановити їх кількість дуже важко, бо деякі області земної кулі недостатньо вивчені в лінгвістичному плані. 3/4 всіх мов не мають писемності. Найбільше мов реєструється там, де етнічний розвиток відбувається на рівні племен або народностей. «Світовим рекорд-

сменом» за чисельністю мов є острів Нова Ґвінея, де нараховується понад 1 тис. мов.

За ступенем спорідненості мови об'єднують у мовні сім'ї.

Завдання 1. Проаналізуйте карту народів світу в атласі. Визначте, які мовні сім'ї є найбільш розповсюдженими, де вони поширені, які мовні групи поєднують.

Найбільша з них — індоєвропейська, нею розмовляють понад 150 народів (45 % населення світу, в Європі — 94,5 %). Китайсько-тибетська мовна сім'я — друга за чисельністю (22,6 % населення світу).

До найбільш поширених мов світу належать: китайська (кількість осіб, що розмовляє цією мовою, на початку XXI ст. становила 1,3 млрд осіб), англійська (450 млн осіб), хінді і урду (350), іспанська (300), російська (240), бенґальська, індонезійська, арабська (по 180), португальська (170), японська (123), німецька та французька (по 100). Цими умовами розмовляє майже 70 % населення світу.

Завдання 2. Чим, на вашу думку, пояснюється поширеність мови: а) китайської; б) англійської; в) іспанської; г) російської?

Політичні кордони не завжди збігаються з етнічними. Етнічні проблеми у світі постійно впливають на політичну та соціальну обстановку в багатьох країнах. Часто загострені національні відносини призводять до збройних конфліктів. Національно-релігійні конфлікти переростають у збройні, ведеться боротьба за національну незалежність, автономію, права релігійних меншин.

4. Релігії народів світу

Релігія — це світогляд і світовідчуття та відповідна поведінка людини, що ґрунтується на вірі в існування надприродного. Для суспільства релігія є об'єднанням загальнолюдських цінностей і норм, невід'ємною частиною культури й окремої людини та етносу в цілому.

Сучасна класифікація релігій базується на їх розподілі залежно від поширення і чисельності вірян.

Традиційні	Етнічні	Світові
• Фетишизм (Західна Африка) • Тотемізм (у аборигенів Америки і Австралії) • Шаманизм (у народів Сибіру і Кореї) • Культ пращурів (у народів Східної Азії)	• Індуїзм (Індія) • Іудаїзм (Ізраїль) • Конфуціанство (Китай) • Даосизм (Китай) • Синтоїзм (Японія) • Джайнізм (Індія) • Зороастризм (Індія, Іран)	Християнство Іслам Буддизм

Завдання 3. Проаналізуйте карту та діаграми релігій світу. Визначте території поширення світових релігій.

Християнство — релігія, що базується на вірі в Ісуса Христа. Основні положення християнства (догми) сформульовані в Біблії та постановах Вселенських соборів. Центральне місце посідає догма воскресіння Ісуса Христа. Усі три гілки християнства — католицизм, православ'я і протестантизм — об'єднують близько 2 мільярдів вірян у всьому світі. Православ'я більш поширене в країнах Східної Європи та Близького Сходу; католиків найбільше у Західній Європі, у країнах Америки; протестанти поширені в Німеччині, Швейцарії, Великій Британії, скандинавських країнах, Канаді, Австралії, США та ін.

Іслам (від араб. *покірність*), або мусульманство, — релігія, що базується на вірі в єдиного всемогутнього бога Аллаха і його пророка-посланника Мухаммеда (або Магомета, звідки ще одна назва релігії — магометанство). У цій релігії виділяються дві основні течії — сунізм та шиїзм. Найбільше мусульман мешкає в Азії і Африці, а їхня загальна кількість у світі сягає 1 мільярда та продовжує швидко збільшуватися.

Буддизм — єдина зі світових релігій, що базується не на вірі в Бога, а на вірі в Будду — просвітленого, яким за певних обставин може стати будь-хто, якщо звільнить душу від страждань, зумовлених нездійсненними бажаннями. Буддизм поширений в Індії, Монголії, Китаї, Шрі-Ланці, частково в Середній Азії і Сибіру (450 млн вірян).

Релігійні особливості мусульманства в поєднанні з сучасними тенденціями розвитку геополітики, економіки, ідеології, культури призвели до зростання в міжнародних відносинах ролі країн ісламського світу. Крім того, багато військово-політичних конфліктів у сучасному світі почалися з протистояння прихильників різних віросповідань.

Запитання. Що спільного у різних релігій світу та чим вони відрізняються?

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Питання для обговорення

1. Наведіть приклади впливу етнічного та релігійного складу населення на політичну, економічну і духовну сторони життя людини.
2. Поясніть, як ви розумієте вислів «Людина входить у світ через свою національність».

VI. Підсумок уроку

- У результаті тривалого історичного розвитку на планеті сформувався певний етнічний склад населення. Нині у світі виділяють від 3 до 5 тис. народів. Характерною ознакою етносу є мова.
- Країни світу суттєво відрізняються за національним складом населення. Більшість країн світу є багатонаціональними. У багатонаціональних країнах існує ризик виникнення міжетнічних конфліктів.
- Релігія продовжує відігравати велику роль у житті людей. Релігійні традиції та звичаї формують геополітичний образ цілих регіонів і країн світу.
- Оскільки проблеми міжетнічних та релігійних відносин у сучасному світі в умовах політичної та економічної нестабільності набувають дедалі більшої актуальності, для кожної людини дуже важливо розуміти культуру інших народів.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Позначити на контурних картах країни з найбільшою кількістю вірян основних релігій світу.

УРОК 10

Соціальна і професійна структура. Трудові ресурси. Проблеми зайнятості й безробіття. Практична робота № 1. Порівняльна оцінка трудових ресурсів і зайнятості населення в основних сферах господарства країн та регіонів світу

Мета: актуалізувати поняття «працездатне населення», «трудові ресурси», «економічно активне населення», «безробіття», провести порівняльний аналіз трудових ресурсів і зайнятості населення в основних сферах господарства країн та регіонів світу; розвивати вміння користуватися текстовими, картографічними, графічними, статистичними матеріалами, порівнювати їх та робити висновки; виховувати уважність та аналітичні здібності.

Обладнання: політична карта світу, підручник, довідники, атласи, таблиці, діаграми.

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Сучасний світ вступив в інформаційну епоху свого розвитку. Основою переходу до інформаційної економіки в будь-якій країні світу є рівень кваліфікації та освіченості її населення. Знання потрібні не тільки для просування вперед науки та технологій, а й для того, щоб вміти користуватися їх продуктами, не бути ізольованими від сучасного світу.

Досліджуючи характер та структуру зайнятості населення країни, можна дізнатися про рівень її соціально-економічного розвитку. Тому мета сьогоднішнього уроку — зробити порівняльний аналіз трудових ресурсів і зайнятості населення в основних сферах господарства країн із різним рівнем розвитку та знайти зв'язок між структурою зайнятості населення та її соціально-економічним розвитком.

III. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

- Які групи виділяють у віковій структурі населення країни? Людей якого віку відносять до працездатного населення в Україні?
- Що розуміють під поняттям «трудові ресурси країни»?
- Чим відрізняються поняття «трудові ресурси» та «економічно активне населення»?

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Трудові ресурси і зайнятість населення

Трудові ресурси — це частина населення, що має фізичні і духовні здібності, загальноосвітні та професійні знання й навички для роботи в господарстві. До трудових ресурсів належать здорові люди працездатного віку, працюючі підлітки та працюючі пенсіонери. Переважну частину трудових ресурсів складає населення працездатного віку, межа якого є різною в різних країнах світу (в США, Росії, Україні — 16–60 років, Канаді — 15–66, в Мексиці і Португалії — 12–65). У міжнародній статистиці працездатним вважається населення віком від 15 до 65 років.

Показник кількості працездатного населення є визначальним для оцінювання забезпеченості країни трудовими ресурсами. Цей показник вважається високим, якщо сягає за 60 % (наприклад в Японії — 64 %, Бразілії — 64 %, низьким — якщо складає менше

50 % (в ДРК — 47 %, Анґолі — 48 %). В Україні цей показник дорівнює 56,6 %.

Про ступінь залучення трудових ресурсів до суспільно корисної діяльності свідчить показник економічно-активного населення (ЕАН).

ЕАН — це частина населення, що зайнята суспільно корисною діяльністю та має від цього прибуток. До цієї категорії належать не лише люди, що фактично працюють, але й безробітні, які шукають роботу. Від загальної кількості трудових ресурсів світу економічно активне населення складає близько 75 %.

Частка ЕАН визначається у відсотках від загального числа жителів країни. У високорозвинених країнах показник ЕАН становить 50–60 % від загальної кількості жителів, у країнах, що розвиваються — 30–40 %.

Практична робота № 1. Порівняльна оцінка трудових ресурсів і зайнятості населення в основних сферах господарства країн та регіонів світу.

Завдання 1 (3 бала). Проаналізуйте дані таблиці. Визначте:

а) які країни (високорозвинені або ті, що розвиваються) мають більшу частку населення працездатного віку;
б) які країни (високорозвинені або ті, що розвиваються) мають більшу частку ЕАН;
в) як забезпечені трудовими ресурсами постсоціалістичні країни;
г) поясніть причини розбіжностей у показниках кількості населення працездатного віку та ЕАН в країнах із різним рівнем розвитку.

Країна	**Частка населення працездатного віку**	**Частка ЕАН**
США	62	50
Японія	64	53
ФРН	63	49
Росія	64	50
Польща	63	44
Китай	64	58
Індія	57	38
Ніґерія	51	31

У розвинених країнах частка населення працездатного віку вища, ніж у країнах, що розвиваються. Це пояснюється відмінностями у середній тривалості життя, віковій структурі населення, у встановленні пенсійного віку.

Частка ЕАН залежить від ступеня залучення людей у виробництво (наявності робочих місць), часу, необхідного на освіту, пенсійного віку, закріпленого у законах держави, якості життя.

Завдання 2 (3 бала). Проаналізуйте дані таблиці. Визначте:

а) особливості розподілу населення за основними галузями господарства в кранах із різним рівнем розвитку;

б) поясніть причини розбіжностей у структурі зайнятості населення.

Галузі	**США**	**Японія**	**ФРН**	**Польща**	**Індія**	**Росія**	**Китай**	**Нігерія**
Сільське, лісове та рибне господарство	2,9	5,8	3,3	23,0	60,9	10	58,8	58, 0
Індустріальні галузі (гірничодобувна та обробна промисловість, будівництво, транспорт)	30,1	40,2	43,0	37,4	20,6	45	22,8	18,0
Сфера послуг, торгівля, управління тощо	60,0	54,0	53,7	39,6	18,5	45	18,4	24,0

Структура зайнятості населення перебуває в прямій залежності від рівня розвитку країни. Структура зайнятості віддзеркалює структуру господарства країни, рівень розвитку окремих галузей, функціональну структуру поселень. У розвинених країнах зайнятість у промисловості становить 25–40 %, а у сільському господарстві постійно зменшується. Водночас до 35–50 % зростає кількість зайнятих у невиробничій сфері, що представлена не тільки такими традиційними видами діяльності, як освіта, охорона здоров'я та відпочинок, а й торговельно-фінансовою діяльністю. У країнах, що розвиваються, близько половини населення зайнято в аграрному секторі економіки. У постсоціалістичних країнах основна частина населення зайнята в матеріальному виробництві (майже 40 % —

у промисловості й 20 % — в сільському господарстві). На невиробничу сферу припадає близько 30 %, причому 2/3 зайняті в освіті, охороні здоров'я, культурі.

2. Соціальна і професійна структура населення

Для оцінки трудових ресурсів країни важливою характеристикою є не тільки їх кількість, але й «якість». Її відображає соціально-професійна структура населення, яка включає галузеву структуру зайнятості, професійну та освітню структури. Також обов'язково ураховуються такі соціальні чинники, як стан здоров'я населення, раціональне харчування, ступень безпеки громадян, можливості для самореалізації, дотримання прав людини та ін.

Завдання 3 (1,5 бала). Проаналізуйте дані таблиці. Визначте відмінності соціальних показників у країнах із різним рівнем розвитку.

Країна	**Державні затрати на освіту (% до ВВП)**	**Частка населення, що закінчили вищі навчальні заклади**	**Державні затрати на охорону здоров'я (на 1 особу в дол. США)**
США	5,6	60	2885
Японія	3,9	30	1698
ФРН	4,6	32	1867
Росія	3,9	25	160
Польща	4,9	23	123
Китай	2,5	8	29
Індія	3,7	6	23
Ніґерія	4,2	2	12

3. Проблеми зайнятості і безробіття

Безробіття — це соціально-економічне явище, за якого частина працездатного населення не може знайти роботу, стає відносно надлишковою, поповнюючи резервну армію праці. За визначенням Міжнародної організації праці (МОП), безробітні — це особи віком 15–70 років (зареєстровані та незареєстровані в державній службі зайнятості), які одночасно задовольняють три умови:

- не мали роботи (прибуткового заняття);

- активно шукали роботу або намагались організувати власну справу впродовж останніх 4-х тижнів, що передували опитуванню;
- готові приступити до роботи впродовж двох найближчих тижнів.

Зрозуміло, що будь-яка держава зацікавлена у високій зайнятості робочої сили. Проте жодне суспільство не здатне забезпечити усіх працездатних роботою. Так, за даними ООН, сьогодні у світі кожний третій працездатний не має роботи взагалі або має випадковий чи сезонний заробіток (приблизно 750 млн чол.). Тому безробіття є центральною соціальною проблемою сучасного суспільства. Найбільше проблема безробіття стосується молодих людей (віком від 15 до 24 років) і жінок.

Найнижчим у світі вважається рівень безробіття в країнах Східної Азії, а найвищим — у країнах Близького Сходу та Північної Африки. Країнам СНД характерний відносно високий рівень безробіття, притаманний перехідному періоду.

Для всіх країн світу зайнятість населення в системі економічних та соціальних проблем посідає провідне місце разом з показниками рівня життя, виступає своєрідним індикатором соціальних процесів.

За останніми (травень 2009 року) оцінками Міжнародної організації праці (International Labor Organization — ILO), до кінця 2009 року у світі буде налічуватися в кращому — і дуже малоймовірному — випадку на 29–59 млн безробітних більше, ніж у 2007 році — до настання економічної кризи. А отже, загальна кількість людей, які не мають роботи, досягне 239 млн осіб. При цьому прогнози, що продовжують переглядатися, є не найкращими. В Україні на початку 2009 року рівень безробіття складав понад 3 млн осіб, а на кінець 2009 року у зв'язку з поглибленням економічної кризи — понад 5,5 млн.

Завдання 4 (1,5 бала). Проаналізуйте дані таблиці та поясніть, чому, незважаючи на світову економічну кризу, рівень безробіття в розвинених країнах набагато нижчий, ніж у постсоціалістичних країнах та країнах, що розвиваються.

Країна	**Рівень безробіття (%, 2008 р.)**
США	6,2
Японія	5,2
ФРН	9,9

Країна	Рівень безробіття (%, 2008 р.)
Росія	10,2
Польща	16,5
Китай	17
Індія	24
Ніґерія	28

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Завдання 5 (3 бала). Зробіть висновок, характеризуючи зв'язок між часткою працездатного населення, структурою зайнятості по галузях господарства, рівнем безробіття, соціально-професійною структурою та рівнем соціально-економічного розвитку країн.

VI. Підсумок уроку

- Характер і структура зайнятості населення пов'язані з рівнем соціально-економічного розвитку країни. За динамікою галузевої структури зайнятості можна простежити зміни в галузевій структурі виробництва та перебіг у напрямі розвитку господарства окремої країни.
- Чим вищий рівень соціально-економічного розвитку країни, тим менша частка населення, зайнятого у виробництві, тим більше темпи росту зайнятості в обслуговуючих галузях.
- Дедалі більшого значення для розвитку країни набуває якість трудових ресурсів — рівень освіти й кваліфікації, здоров'я і т. ін.

VII. Домашнє завдання

Підручник, опрацювати § __.

Тема 3. ВЗАЄМОДІЯ СУСПІЛЬСТВА І ПРИРОДИ

УРОК 11

Географічне середовище як сфера взаємодії суспільства і природи. Світові природні ресурси. Ресурсозабезпеченість. Природокористування: раціональне і нераціональне

Мета: сформувати поняття «географічне та навколишнє середовище», «антропосфера», «природокористування», «ресурсозабезпеченість»; повторити та поглибити знання про природні умови та ресурси; розвивати уміння аналізувати ступені впливу людини на природу у різні періоди розвитку людства; виховувати дбайливе ставлення до природних багатств, екологічне мислення.

Обладнання: атласи, підручники, схеми, таблиці, діаграми.

Тип уроку: засвоєння нових знань, умінь та навичок.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

- Що таке природні умови? природні ресурси?
- За якими ознаками класифікуються природні ресурси?
- Що таке антропогенний вплив на природу? Наведіть приклади.
- Які види рослин і тварин зникли з поверхні Землі внаслідок господарської діяльності людини?
- На прикладі України поясніть вплив природних умов на життя і господарську діяльність населення.

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

«Ми отримали у спадок надзвичайно прекрасний і різноманітний сад, але біда наша у тому, що ми погані садівники, які не засвоїли найпростіших правил садівництва. Недбало ставлячись до

цього саду, ми робимо це із благодушним самозадоволенням неповнолітнього ідіота, який шматує ножицями картину Рембрандта».

Як ви розумієте цей вислів відомого англійського зоолога і письменника Джеральда Даррелла?

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Взаємодія суспільства і природи

Географічне середовище — це сукупність предметів живої і неживої природи, що залучені на даному етапі розвитку суспільства у суспільне життя, а отже, є необхідними умовами існування й розвитку суспільства. До географічного середовища належать земна кора із корисними копалинами, ґрунти, луки, ліси, води, болота, рослинний і тваринний світи, нижня частина атмосфери, тобто та частина природи, яка є об'єктом діяльності людини і насамперед виробництва. Із розвитком суспільства географічне середовище розширюється, до його складу залучаються дно океанів, Північний і Південний полюси, різноманітні родовища, космічний простір тощо.

Соціально-економічна географія розглядає географічне середовище, в якому проживає людина, як сферу взаємодії суспільства і природи. Вона називається *антропосферою*.

Разом з поняттям *«географічне середовище»* широко використовується поняття *«навколишнє середовище»*. У міжнародних угодах під терміном «навколишнє середовище» зазвичай розуміють лише навколишнє природне середовище. Але природне середовище значною мірою перетворене людиною, тож розглядати його окремо від техногенного недоцільно. Відтак, навколишнє середовище в широкому розумінні — це природний та матеріальний світ, що оточує людину, воно включає як природне середовище, так і штучне техногенне середовище. Пізнаючи закони природи і створюючи нові технології й техніку, людина справляє вирішальний вплив на процеси в земному та навколоземному середовищі проживання, змінюючи й перетворюючи його своєю діяльністю.

Значний вплив людини на природу та масштабні наслідки її діяльності стали основою для створення вчення про *ноосферу* (сферу розуму).

За В. Вернадським, *ноосфера* — це сфера свідомої діяльності людини в глобальному масштабі, взаємодії суспільства й природи, в межах якої розумна діяльність людини стає головним, вирішальним фактором розвитку. Ноосфера є новою, вищою стадією розвитку біосфери, пов'язаною з виникненням у ній людства.

2. Природні ресурси

У природному середовищі людину приваблюють передусім *природні ресурси* — компоненти навколишнього середовища, які безпосередньо використовуються у виробництві, слугують його сировинною й енергетичною базою.

Класифікація природних ресурсів

За видами
- земельні;
- водні;
- мінеральні;
- лісові;
- біологічні;
- рекреаційні;
- кліматичні

За самовідновленням
- відновлювальні;
- невідновлювальні

За можливістю заміни одних ресурсів іншими
- замінні;
- незамінні

За вичерпністю
- вичерпні;
- невичерпні

За темпами економічного відтворення
- відтворювальні;
- невідтворювальні

3. Ресурсозабезпеченість

Розміщення природних ресурсів на нашій планеті є дуже нерівномірним і визначається низкою чинників. Так, географія корисних копалин залежить від геологічної історії територій, а лісові, агрокліматичні, природно-рекреаційні ресурси — від кліматичних умов.

Для розвитку господарства країни визначальним є територіальне поєднання певних видів природних ресурсів. Наприклад, для виготовлення целюлози та паперу потрібні не лише деревина, а й велика кількість води.

Тому важливою характеристикою території стає її *природно-ресурсний потенціал* (ПРП) — сукупність природних ресурсів, які можуть бути використані в господарстві з урахуванням тенденцій розвитку науки і техніки. Співвідношення між ПРП і розмірами його використання називається *ресурсозабезпеченістю* (Р). Ресурсозабезпеченість може виражатися двома способами: кількістю років, на які вистачить певного ресурсу при збереженні темпів його використання, або запасами цього ресурсу на душу населення даної території:

Р = запаси / щорічний видобуток = число років
або:
Р = запаси/ кількість населення = запаси на душу населення

Ресурсозабезпеченість — величина відносна, по-перше, тому, що можуть бути розвідані нові запаси ресурсу або зросте його споживання, по-друге, тому, що *недостатня*, *достатня* або *висока* ресурсозабезпеченість визначається методом порівняння із середніми показниками — світовими, регіональними, державними тощо.

4. Природокористування

Щороку людина вилучає з природи дедалі більшу кількість ресурсів. Оскільки значна частка потрібних людині ресурсів є вичерпною, або невідновлювальною, постала необхідність розробити наукові засади раціонального природокористування.

Природокористування — система заходів, що здійснюються суспільством з метою вивчення, освоєння, перетворення й охорони навколишнього середовища.

У процесі виробництва загалом або на окремих його етапах природокористування може бути раціональним і нераціональним.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Соціогеографічний практикум

Можна припустити, що велика територія країни обумовлює значну величину ПРП і, відповідно, високий економічний розвиток. Однак у світі існують багато маленьких, але розвинених країн і великих за площею, проте — бідних. Які переваги та недоліки має країна з маленькою або великою територіями? Проілюструйте свої міркування конкретними прикладами.

VI. Підсумок уроку

- Географічне середовище — частина земної природи, з якою суспільство взаємодіє в процесі свого життя і виробничої діяльності. З розширенням діяльності суспільства географічне середовище охоплює дедалі більшу частину географічної оболонки.
- Природно-ресурсний потенціал планети Земля різноманітний і багатий, але розподіляється по ній нерівномірно. Країни і регіони світу різняться за різноманіттям, масштабами видобутку і переробки природних ресурсів. Ступінь залучення природних ресурсів до господарської діяльності характеризується показником ресурсозабезпеченості.
- Природні ресурси мають за сучасних умов велике господарське значення, однак багато їх видів значною мірою вичерпані. На

початку XXI ст. у більшості країн світу ще зберігається нераціональне природокористування.

- З метою заощадження природних ресурсів й охорони навколишнього середовища необхідно здійснити перехід у глобальних масштабах до раціонального природокористування.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Проаналізувати аспекти природокористування в Україні. Скласти власний план заходів щодо переходу України до основ раціонального природокористування.
3. Позначити на контурній карті території, де, на ваш погляд, природне середовище найбільше перетворено на техногенне; назвати головні причини перетворення.

УРОК 12

Географія світових природних ресурсів. Мінеральні ресурси світу

Мета: актуалізувати знання про основні закономірності розміщення родовищ певних видів корисних копалин, обґрунтувати роль і значення мінеральних ресурсів для розвитку господарства, охарактеризувати розміщення різних видів мінеральних ресурсів світу; розвивати уміння працювати із статистичними матеріалами, картами атласа, діаграмами; виховувати уважність, аналітичне мислення.

Обладнання: політична карта світу, підручник, довідники, атласи, таблиці, діаграми.

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

Бесіда

- Які види природних ресурсів ви знаєте? Які з них є найбільш важливими для розвитку промисловості?
- Що таке корисні копалини? На які групи поділяють їх за господарським призначенням? за походженням?

Завдання 1. Складіть таблицю, яка відображає основні закономірності у розміщенні певних груп корисних копалин. Наприклад:

Тектонічні структури	Походження корисних копалин	Приклади
Щити давніх платформ	Переважно магматичне, метаморфічне	Залізні руди, руди деяких кольорових металів, алмази, граніт
Чохол давніх і молодих платформ	Осадочне	Нафта, природний газ, вугілля, кухонна та калійна сіль
Пояси складчастості	Переважно магматичне	Руди більшості кольорових металів, самородна сірка
Передгірні прогини	Осадочне	Нафта, природний газ, солі

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Ще за давніх часів люди почали використовувати мінеральні ресурси. Нові етапи їх освоєння навіть відображені у назвах періодів історичного розвитку: кам'яний вік, бронзовий вік, залізний вік. У наш час у господарстві використовується понад 200 різних видів мінеральної сировини. За образним виразом академіка А. Є. Ферсмана, зараз до ніг людства покладена вся періодична таблиця Менделєєва. Однак земну кору не можна розглядати як чарівну скатертину-самобранку, яка за бажанням людей постачатиме їм скарби земних надр. По-перше, майже всі мінеральні ресурсі відносять до категорії невідновлювальних; по-друге, світові запаси їх окремих видів далеко неоднакові; по-третє, «апетити» людства щороку зростають. Тому людство повинно використовувати їх раціонально.

IV. Вивчення нового матеріалу

Мінеральні ресурси є основою для розвитку головної сфери матеріального виробництва — промисловості. Тектонічна і геологічна будова земної кори обумовлює нерівномірне розміщення корисних копалин. Росія, Китай, Австралія, Канада і США мають практично всі види мінерально-сировинних ресурсів і належать до категорії країн максимальної ресурсозабезпеченності. Інші країни забезпечені достатньою мірою лише декількома видами корисних копалин.

1. Особливості розміщення паливних, рудних та нерудних ресурсів світу

Завдання 2. Користуючись картами атласа та діаграмами, складіть таблицю:

І варіант — зосередження найбільших запасів паливних корисних копалин.

ІІ варіант — зосередження найбільших запасів рудних корисних копалин.

ІІІ варіант — зосередження найважливіших родовищ нерудних корисних копалин.

З паливних ресурсів (вугілля, нафта, газ, уран, горючі сланці, торф) головні — кам'яне і буре вугілля, нафта, природний газ.

Вугільні басейни світу (їх близько 3600) охоплюють до 15 % площі суходолу. Загальні запаси — 15 трлн т, розвідані — 9 трлн т. Найбільші поклади вугілля знаходяться у КНР, США, Росії, Україні, Казахстані, Польщі, Австралії, ФРН, Канаді, ПА. Найбільші басейни: Ленський, Тунґуський, Кансько-Ачинський, Тімано-Печорський (Росія), Аппалацький, Пенсільванський, Центральний, Форт-Юніон (США), Тянсінський, Шансі (КНР), Рурський, Ахенський, Рейнський (ФРН), Караґандинський, Екібастузький (Казахстан), Донецький (Україна).

Загальносвітові запаси *нафти* — 350–450 млрд т (достовірно відомі — 100 млрд т). Провідні країни за запасами: Саудівська Аравія (24 млрд т), Росія (20 млрд т), Кувейт, Іран (по 13 млрд т), Ірак, США. Основні райони залягання: Перська затока, Сибір, Урало-Поволжя, шельф Мексиканської затоки, Аляска, акваторія Північного моря; північ Південної Америки; Ґвінейська затока, Північна Африка, Великі Зондські острови.

Природний газ утворюється із нафтою, тому їх родовища часто збігаються територіально. Запаси природного газу — 200–300 трлн м^3 (достовірні — понад 100 трлн м^3). Провідні країни за запасами: Росія (43 % світу), Іран, США, Катар, Саудівська Аравія, Ірак, Алжир, Норвеґія.

Рудні корисні копалини представлені рудами чорних і кольорових, рідкісних, розсіяних, благородних металів. Великі запаси залізної руди (у світі — 800 млрд т, розвідані 200–250 млрд т) є в Росії, Австралії, Бразілії, Україні, США, Канаді, Індії тощо. Світові запаси марганцевих руд становлять майже 17 млрд т. Більш ніж 90 % з них припадає на ПА та Україну. За запасами руд хрому (світові — близько 16 млрд т) виділяються ПА, Зімбабве, Казахстан.

Із руд кольорових металів найбільш поширеними є руди алюмінію (боксити, нефеліни, алуніти). Світові запаси — понад 70 млрд т.

Найбільші родовища алюмінієвої сировини розміщено у Ґвінеї, Бразілії, Австралії, Індії, Сурінамі, Росії, Ямайці. Мідні руди (до 1,5 млрд т у світі) найбільше поширені в Чілі (90 % світових), Замбії, Демократичній Республіці Конґо, США, Канаді, Австралії.

Поліметалеві руди є багатокомпонентними; окрім основних складових — свинцю (200 млн т) і цинку (350 млн т) — вони містять срібло, рідкісноземельні метали тощо. Значні запаси їх є у США, Канаді, Австралії, Росії, Казахстані, ПА. Понад 90 % олов'яних руд світу (всього — 10–20 млн т) знаходяться у «олов'яному поясі»: Росія — Монголія — КНР — В'єтнам — Таїланд — Малайзія — Індонезія — Австралія. На кіновар (ртутна сировина) багаті Росія, Україна, Словенія, Алжир, Італія, Киргизстан. Більшість світових запасів золота (50–60 тис. т) і платини знаходяться в ПА, США, Канаді, Росії, Австралії.

Уранові руди є важливою стратегічною сировиною. Найбільші запаси їх мають Австралія, ПА, Канада, Ніґер, Бразілія, США.

Нерудна гірнича-хімічна сировина — апатити, нефеліни, кам'яна і калійна солі, сірка, барій, фосфорити. Основою для виготовлення мінеральних добрив є калійні солі (сильвін і карналіт), фосфати (апатити, фосфорити) і азот, одержуваний з повітря. Значні родовища калійних солей є в США і Канаді, у Німеччині, Росії, Білорусі. Апатити є на півостровах Лабрадор (Канада) і Кольському (Росія). Величезні запаси фосфоритів осадочного походження сконцентровані у Західній Африці (Марокко), на Аравійському півострові, у США (Флоріда).

Широко використовуються галіт (кухонна сіль) і сірка. Запаси солі практично невичерпні. Вона добувається більш ніж у ста країнах світу, але найбільше її використовують у розвинених країнах для виробництва соди і хлору. Розвідані родовища самородної сірки широко розробляються в США, Мексиці, Польщі, Україні й Іраку.

Найбільші обсяги видобутку припадають на будівельні матеріали. Вони поширені всюди. Запаси коштовних і напівкоштовних каменів мають Індія, Росія, Шрі-Ланка, Канада та ін.

Особливий інтерес серед технічних ресурсів (алмаз, азбест, тальк, каолін, графіт) викликають алмази. Значні алмазоносні провінції розташовані в Африці (Південна Африка, ДРК, Анґола, Ботсвана, Намібія), Якутії (Росія), Австралії.

2. Проблеми використання мінеральних ресурсів

Завдання 3. Сформулюйте головні проблеми експлуатації родовищ мінеральних ресурсів. Запропонуйте шляхи їх розв'язання.

Головною проблемою використання мінеральних ресурсів є виснаженість їх родовищ. Але розвиток технологій надає більші можливості для видобутку раніше недоступних запасів. Так, існують два шляхи освоєння нових запасів корисних копалин. Перший пов'язаний з переходом до видобутку більш глибоких та незручних для розробки шарів; другий передбачає пошук та освоєння нових басейнів. Оскільки такі можливості суходолу вже обмежені, пошуки мінеральної сировини перемістилися на дно Світового океану. Нині близько 50 % нафти видобувають з шельфових родовищ. Одночасно з розширенням обсягів пошуку нових родовищ впроваджуються ресурсозберігаючі технології, засновані на комплексній переробці сировини, заміні природних матеріалів синтетичними тощо.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Завдання 4. Узагальнити результати роботи варіантів (завершення роботи над таблицею).

VI. Підсумок уроку

- Мінеральні ресурси поділяють на паливні рудні і нерудні. Особливістю мінеральних ресурсів є те, що вони відносяться до категорії вичерпних невідновлюваних.
- Родовища корисних копалин розміщені на Землі нерівномірно. Лише декілька крупних країн мають майже всі види мінерально-сировинних ресурсів.
- Головною проблемою освоєння мінеральних ресурсів є виснаженість їх родовищ, тому людство має впроваджувати засоби раціонального використання корисних копалин.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Позначити на контурній карті країни з найбільшими запасами нафти, природного газу, вугілля, залізних руд, алюмінієвих руд, алмазів.
3. Об'єднатися в групи по 3–4 учні та підготувати захист проектів за темами: «Земельні ресурси світу», «Кліматичні ресурси світу», «Водні ресурси світу», «Ресурси Світового океану», «Лісові ресурси світу», «Рекреаційні ресурси світу». Доповіді бажано супроводжувати наочними матеріалами — схемами, таблицями, діаграмами тощо. Підготувати тестові завдання закритого типу.

УРОК 13

Земельні, водні, лісові, кліматичні, рекреаційні ресурси світу. Ресурси Світового океану

Мета: охарактеризувати особливості і розміщення природних ресурсів світу, розвивати уміння працювати в малих групах, самостійно опрацьовувати навчальний матеріал, використовуючи різні джерела географічних знань; виховувати комунікабельність, почуття дружності, толерантності.

Обладнання: політична карта світу, підручник, довідники, атласи, таблиці, діаграми.

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

І. Організаційний момент

ІІ. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Добре, коли країна забезпечена багатьма видами мінеральної сировини, а її технічних можливостей достатньо для того, щоби із максимальною прибутковістю цю сировину використовувати. Але, як ви знаєте, таких країн небагато. Що ж тоді? Чи означає це, що інші країни в умовах нерівних можливостей приречені на низький економічний розвиток?

Зовсім ні. Для розвитку країни потрібні й інші види природних ресурсів, наявність яких може відігравати навіть більше значення для її економіки, ніж багатство мінеральною сировиною. Дізнаємося про земельні, водні, лісові, кліматичні, рекреаційні ресурси світу та ресурси Світового океану з доповідей груп.

ІІІ. Вивчення нового матеріалу (захист проектів)

1. Земельні ресурси

Землі, що використовуються в господарській діяльності людини, а також землі, які можуть використовуватися в різних галузях господарства, становлять *земельні ресурси* світу. Вони належать до відновлювальних природних ресурсів і характеризуються певною територією, якістю ґрунтів, кліматом, рельєфом, гідрологічним режимом, рослинністю тощо.

Земельні ресурси — основа розміщення господарських об'єктів, головний засіб виробництва у сільському, лісовому та інших господарствах, де використовується й відіграє роль родючість ґрунтів.

Земельний фонд (без Антарктиди та Ґренландії) становить 133,9 млн км^2 (13,4 млрд га), або 26,3 % загальної площі земної кулі, у тому числі:

- орні землі (рілля, сади, плантації) — 1,45 млрд га (11 %);
- луки й пасовища — 3,2 млрд га (24 %);
- ліси й чагарники — 4,1 млрд га (31 %);
- малопродуктивні землі (болота, пустелі, льодовики) — 4 млрд га (30 %);
- антропогенні забудови (міста, заводи, транспорт) — 0,4 млрд га (3 %).

Одним із найважливіших показників у земельному фонді території є частка орних земель. На Євразію припадає 59 % світової ріллі, на Північну та Центральну Америку — 15 %, на Африку — 15 %, на Південну Америку — 8 %, на Австралію — 3 %. 80 % світової ріллі знаходиться у посушливій зоні. Найбільша частка пасовищ — у країнах Африки (24 %) та Азії (18 %).

Структура земельного фонду планети не залишається незмінною. Постійний вплив на неї мають два процеси протилежного характеру. З одного боку протягом тисячоліть людство веде боротьбу за розширення земель, придатних для сільськогосподарського використання. Тільки протягом XX ст. розораність земного суходолу збільшилася у двічі. А з іншого боку постійно відбувається погіршення, виснаження земель. Ґрунти втрачають свою родючість, еродують. Внаслідок ерозії з сільськогосподарського обігу щорічно випадає 6–7 млн га. Заболочування, засолення й опустелювання виводять з обігу ще 2–3 млн га щорічно.

Земельні ресурси найбільших землеробських країн світу

Країна	Всі землі, тис. га	Орні землі (%)
США	980,9	19,8
Індія	306,5	50,6
Росія	1707,5	7,6
Китай	958,5	9,7
Бразілія	851,2	6,1
Австралія	768,2	6,1
Канада	997,1	4,6
Казахстан	271,7	13,1
Україна	60,3	54,6
Ніґерія	92,4	9,0

2. Водні ресурси

До водних ресурсів відносять поверхневі та підземні води, які використовуються або можуть бути використані у господарстві. Водні ресурси є відносно невичерпним, оскільки їх загальна кількість на планеті залишається незмінною, однак їхня якість стрімко погіршується.

Загальний об'єм гідросфери Землі — 1,4 млрд км^3, причому 96 % припадає на води Світового океану. Об'єм підземних вод становить понад 23 млн км^3, у льодовиках міститься 24 млн, в озерах — 176 тис., у болотах — 12 тис., у річках — більш ніж 2 тис. км^3. Але прісної води наявно тільки 2,5 % від усієї маси води. Реально придатними для освоєння є насамперед води річок, прісних озер та підземних вод неглибокого залягання — це лише 0,03 % усіх водних запасів Землі. Проблема дефіциту прісної води обумовлена насамперед бурхливим розвитком господарства. Основними споживачами прісної води є сільське господарство (63 %), промисловість (27 %), комунальне господарство (7 %) і транспорт. Світове споживання прісної води перевищує 3 800 млрд м^3 на рік.

Запаси доступної прісної води розміщені дуже нерівномірно, що пояснюється кліматичними та рельєфними особливостями території. У Латинській Америці зосереджено 31 % від усього обсягу ресурсів прісної води Землі, у Східній Азії — 22 %. Водночас третина суходолу вже зараз відчуває нестачу води. 700 млн людей, які живуть у 43 країнах світу, потерпають від постійного дефіциту води, а понад 900 млн осіб не мають доступу до джерел чистої питної води.

Якщо прогнози щодо збільшення чисельності населення і розширення економічної діяльності справдяться, то до 2050 р. частка населення планети, що відчуватиме нестачу води, зросте більш ніж у п'ять разів.

Проблема нестачі води в густозаселених регіонах земної кулі пов'язана також із значним забрудненням вод річок і озер унаслідок господарської діяльності. Нині проблема водозабезпечення стала однією з найбільших проблем людства.

Для раціонального використання водних ресурсів у світі збудовано понад 16000 водосховищ, потужні іригаційні системи. Однак головним шляхом подолання даної проблеми є зменшення витрат води, особливо у сільському господарстві. Також слід зменшувати водомісткість виробництва: запроваджувати маловодні та безводні технології. Одним зі способів одержання прісної води є опріснення морської. Перспективним шляхом подолання водного дефіциту є транспортування айсбергів. Існують проекти територіального перерозподілу річкового стоку.

3. Лісові ресурси

Лісові ресурси — це ліси певної території, які використовуються або можуть використовуватися для задоволення будь-яких потреб суспільства. Вони складаються з деревних, технічних, харчових, кормових, лікарських ресурсів. Ліси виконують також захисні, водоохоронні, оздоровчі, заповідні функції. Лісові ресурси належать до групи біологічних, тому вони є вичерпними, але відновлювальними.

Лісовий фонд світу складає приблизно 28 % суходолу. Більша частина лісів сконцентрована у двох лісових поясах — північному, з переважанням хвойних пород (пролягає через Канаду, США, Скандинавію, Росію) та південному, з листяними породами дерев (території Центральної та Південної Америки, Екваторіальної Африки, Південної та Південно-Східної Азії).

Найбільші площі лісів збереглися в Азії та Південній Америці, найменші — в Австралії та Європі. За запасами деревини провідні місця у світі належать Росії, Канаді, Бразілії, США, Індонезії; з-поміж африканських країн — Демократичній Республіці Конґо (ДРК).

Щороку площі лісів скорочуються на 125 тис. км^2, що дорівнює площі Австрії і Швейцарії разом узятих. Тільки за останні двісті років лісистість земного суходолу зменшилась удвічі. Особливо страждають вологі екваторіальні ліси. Їх знищують під ріллю в країнах, що розвиваються. Багато деревини йде на потреби целюлозно-паперової та меблевої промисловості. У найбідніших країнах й досі використовують деревину як паливо. Із знелісненням пов'язані ерозія ґрунтів і зменшення запасів кисню в атмосфері.

Головним шляхом подолання проблеми скорочення лісових ресурсів є лісовідновлення, комплексне використання деревини, заміна деревини на синтетичні матеріали.

4. Ресурси Світового океану

Ресурси Світового океану представлені мінеральними, енергетичними та біологічними запасами. Величезним є значення Світового океану для транспорту й рекреації.

Мінеральні ресурси представлені нафтою, природним газом, групою твердих корисних копалин. Геологічні запаси нафти на шельфі оцінюються в 0,3 трлн т, природного газу — в 140 трлн м^3. Видобуток нафти та газу ведеться в Перській, Мексиканській затоках, Північному і Каспійському морях. Кам'яне вугілля на шельфі видобувають Великобританія, Японія, Нова Зеландія, Канада,

Австралія. Глибоководні частини океану вкриті залізомарганцевими конкреціями. Їх загальні запаси оцінюються в 2–3 трлн т, а поки доступні 250–300 млрд т.

Енергетичні ресурси — це механічна і теплова енергія вод Світового океану. З енергетичних ресурсів найбільше використовується енергія припливів та відпливів. Сумарна потужність припливів на нашій планеті оцінюється вченими від 1 до 6 млрд кВт/год. Електростанції, які працюєть на енергії припливів та відпливів, є у Франції, Росії, КНР. У деяких країнах світу розробляються і вже частково реалізуються проекти з використання енергії течій і хвиль. Використання термальної енергії океанських вод є перспективним завданням людства.

Біологічні ресурси Світового океану охоплюють різноманітних представників рослинного і тваринного світу, які мешкають у його водах. Біомаса океану налічує 140 тис. видів, а її загальний обсяг оцінюється в 35 млрд т. Вчені вважають, що цих ресурсів вистачить, щоби прогодувати 30 млрд осіб. Частка риби становить 80 % усієї морської біомаси. Решта останньої припадає на молюсків (кальмарів, мідій, устриць), ракоподібних (крабів, омарів, креветок), мізерна частка — на водорості. Щорічно виловлюється 85–90 млн т риби, молюсків та інших морепродуктів; цим людство забезпечує до 20 % своїх потреб у білках тваринного походження. Останніми роками поширилося розведення деяких видів організмів на морських плантаціях і фермах (аква- та марикультури).

Людство, експлуатуючи природні ресурси Світового океану, водночас широко використовує його як смітник, скидаючи в океанічні води виробничі та радіаційні відходи. Океан і суходіл — це єдина екологічна система, тож екологічна криза в океані загрожує знищенням усієї біосфери.

5. Кліматичні ресурси

Кліматичні ресурси — невичерпні природні ресурси, що містять сонячну енергію, вологу та енергію вітру. Кліматичні ресурси не споживаються безпосередньо в матеріальній та нематеріальній діяльності людей, не знищуються у процесі використання, але можуть погіршуватись або покращуватись (за умови цілеспрямованої діяльності).

Кліматичні ресурси з огляду на їх значення для діяльності людини можна поділити на:

- енергетичні — дають можливість одержувати дешеву екологічно чисту електроенергію;

- сільськогосподарські — певна кількість тепла і світла забезпечує необхідні умови для розвитку с/х культур;
- рекреаційні — відображають зв'язок метеорологічних умов і самопочуття людини.

Поєднання тепла, вологи, водного режиму, ґрунтів певної території, що використовуються в сільському господарстві, називають агрокліматичними ресурсами.

6. Рекреаційні ресурси

Рекреаційні ресурси — сукупність природних та антропогенних об'єктів і явищ, які можна використовувати для відпочинку, лікування й туризму. В їх структурі виділяють два напрями — природний і соціально-економічний. Основу рекреаційних ресурсів становить природний напрям, який охоплює морські узбережжя, береги річок, озер, ліси, парки, гірські райони тощо. До соціально-економічних рекреаційних ресурсів належать пам'ятки історії, архітектури, етнографічні елементи.

Загальний обсяг світових рекреаційних ресурсів не може бути визначений повністю якісно або кількісно. До основних видів рекреаційних ресурсів належать: узбережжя теплих морів; береги річок, озер і водосховищ; лісові та лучні масиви; передгір'я та гірські країни, окремі природні об'єкти; міста — столичні та історичні центри; міста-курорти або курортні місцевості; релігійно-культові комплекси та окремі споруди, розташовані поза межами населених пунктів; давні міста, фортифікаційні споруди тощо.

Величезні можливості для розвитку туризму мають рекреаційні ресурси океанів і морів. До основних рекреаційно-туристських берегових районів належать: в Атлантичному океані — Середземноморське узбережжя Південної Європи та Північної Африки, узбережжя Біскайської затоки, Північного, Балтійського та Чорного морів, півострова Флоріда, островів Куба, Гаїті, Багамських, райони міст міських аґломерацій Атлантичного узбережжя Північної та Південної Америки; у Тихому океані — Гавайські острови і східне узбережжя Австралії, острів Хайнань (Китай), узбережжя Японського моря, райони міст і міських аґломерацій Тихоокеанського узбережжя Північної та Південної Америки; в Індійському океані — острів Шрі-Ланка, райони прибережних міських аґломерацій Індії, східне узбережжя острова Мадаґаскар.

Використання рекреаційних ресурсів є дуже вигідним бізнесом, бо, не потребуючи значних капіталовкладень, приносить швидкий і значний прибуток. Тому в багатьох країнах до рекреації

залучають як приватний, так і державний капітал. Особливого значення для залучення туристів набуває рівень розвитку сфери обслуговування, тому провідні місця у світовому туризмі здебільшого належать розвиненим країнам.

IV. Закріплення нових знань, умінь та навичок

1. Обмін тестовими завданнями між групами, вирішення, перевірка.
2. Обговорення результатів роботи груп. Прийом «Мікрофон».

V. Підсумок уроку

- Земля має величезні природні ресурси, використання яких для потреб світової економіки постійно зростає.
- Наслідком господарського використання всіх видів природних ресурсів є виникнення та подальше загострення регіональних та глобальних проблем, від подолання яких залежить добробут ті існування людей у майбутньому.
- У зв'язку з поширенням негативних наслідків екологічних проблем постає необхідність раціонального використання природних ресурсів.

VI. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Позначити на контурній карті країни, які найкраще забезпечені сільськогосподарськими та лісовими ресурсами.
3. Підготувати повідомлення (за бажанням) на тему «Як Україна використовує ресурси морів».

УРОК 14

Практична робота № 2. Порівняльна оцінка ресурсозабезпеченості двох окремих країн чи регіонів світу

Мета: закріпити та систематизувати знання про природні ресурси світу; вдосконалити уміння та навички застосовувати набуті знання під час виконання практичних завдань; розвивати вміння розраховувати ресурсозабезпеченість та порівнювати співвідношення ресурсозабезпеченості в окремих регіонах чи країнах світу, уміння будувати та аналізувати діаграми; виховувати аналітичне мислення, заощадливе ставлення до природних ресурсів.

Обладнання: політична карта світу, підручники, атласи, таблиці, діаграми.

Тип уроку: комплексного застосування знань, умінь, навичок учнів.

ХІД УРОКУ

І. Організаційний момент

ІІ. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

- Що таке ресурсозабезпеченість?
- Якими способами розраховують ресурсозабезпеченість країн або територій?

ІІІ. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

У XXI ст. між суспільством і природою сформувалися якісно нові відносини, що зумовлені швидким зростанням населення та розширенням його виробничої діяльності. Виникла загроза поступового виснаження й вичерпання природних ресурсів. Розрахунок ресурсозабезпеченості країни певним природним ресурсом дозволяє передбачити його виснаження, сприяти збереженню або відновленню, тобто передбачає впровадження заходів раціонального природокористування.

IV. Застосування знань, умінь, навичок

Завдання 1. (3 бали) За даними таблиці обчисліть об'єм мінеральної сировини на одного жителя Землі. Побудуйте стовпчикові діаграми: а) динаміки загального видобутку мінеральної сировини; б) динаміки видобутку мінеральної сировини на одну особу.

Проаналізуйте отримані результати та зробіть висновки.

Роки	**Чисельність населення, млрд осіб**	**Видобуток мінеральної сировини, млрд т**	**Видобуток мінеральної сировини на одну особу, кг**
1930	2	13	
1960	3	63	
1987	5	130	
2012 (прогноз)	7	420	

Завдання 2. (3 бали) За даними таблиці обчисліть ресурсозабезпеченість нафтою окремих країн світу. Визначте рівень ресурсозабезпеченості наведених країн, якщо середньосвітовий показник ресурсозабезпеченості нафтою складає 44 роки. Порівняйте показники ресурсозабезпеченості та визначте країни з найбільшою та найменшою ресурсозабезпеченістю серед наведених країн.

Країна	**Запаси нафти, млрд т**	**Видобуток, нафти, млн т/рік**	**Ресурсозабезпеченість нафтою, років**	**Рівень ресурсозабезпеченості**
США	4,6	368	12,5	недостатній
ФРН	0,07	7		
Росія	7,2	320		
Китай	3,2	147		
Індія	0,36	37		
Ніґерія	2,4	95		

Завдання 3. (3 бали) За даними таблиці обчисліть забезпеченість країн земельними ресурсами. Порівняйте отримані показники та визначте країни з найбільшою та найменшою забезпеченістю земельними ресурсами на одного мешканця.

Країна	**Кількість населення, млн осіб**	**Земельні ресурси країни, млн га**	**Забезпеченість земельними ресурсами, га/особу**
США	308	937,3	3,05
Японія	127	37,7	
ФРН	83,8	35,7	
Росія	140	1 707,5	
Польща	38,5	31,3	
Китай	1339	958,5	
Індія	1166	306,5	
Ніґерія	149,2	92,4	

V. Узагальнення та систематизація знань

Завдання 4. (3 бали) Зробіть висновки. Поясніть, чому про ресурсозабезпеченість країн та регіонів не можна судити лише за розмірами запасів. Висловіть власне бачення розв'язання проблем ресурсозабезпеченості.

VI. Домашнє завдання

1. Підручник, повторити § __.
2. Підготувати повідомлення (за бажанням) на тему «Роль географічної науки в розв'язанні проблем природокористування»

Тема 4. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

УРОК 15

Сучасне світове господарство. Міжнародний географічний поділ праці. Етапи формування світового господарства

Мета: сформувати систему знань про світове господарство, міжнародний поділ та інтеграцію праці, закономірності розвитку світового господарства і його структуру; з'ясувати місце України у світовому господарстві; розвивати уміння аналізувати динаміку розвитку світового господарства, глобальне світосприйняття учнів; виховувати географічне, економічне та логічне мислення.

Обладнання: політична карта світу, підручник, довідники, атласи, таблиці, діаграми.

Тип уроку: засвоєння нових знань, умінь та навичок.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

- Що вивчає соціально-економічна географія світу?
- Які основні історико-географічні регіони виділяють у світі?
- Пригадайте з курсу IX класу, що таке господарство країни.
- Які структури господарства ви знаєте?
- Назвіть основні форми організації виробництва.

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Вивчаючи світові природні ресурси, ви мали змогу переконатися: природа неоднаково наділила країни світу своїми багатствами. Крім природних ресурсів кожна країна має певні соціальні та культурні особливості, своєрідне географічне положення, природні умови. Всі ці чинники ведуть до розвитку тих галузей господарства, що є найбільш вигідними та прибутковими. З давніх часів навіть величезні імперії не могли повністю забезпечити себе всіма необхідними товарами та послугами (пригадайте мандрівки європейців за спеціями в Індію). Унаслідок цього виникала потреба

завозити з інших країн товари, яких бракувало, та з'явилася можливість продавати в інші країни надлишок своїх товарів. Торгівля між країнами обумовила встановлення стійких різнобічних взаємозв'язків між ними та утворення світового господарства.

Світове господарство стосується кожного з нас безпосередньо. Ми користуємося речами, виготовленими в Туреччині, Польщі, Китаї, країнах Європи, п'ємо каву з Бразілії, чай з Індії. В Україні чимало вітчизняних товарів містять складові, вироблені за її межами. Світове господарство пройшло тривалий шлях свого розвитку й у наш час ще продовжує змінюватися.

Які особливості має сучасне світове господарство та які чинники на нього впливають, ви дізнаєтеся сьогодні на уроці.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Світове господарство

Світове господарство — історично складена сукупність національних господарств усіх країн світу, пов'язаних між собою всесвітніми економічними зв'язками, в основі яких лежить міжнародний поділ праці.

Основними умовами формування світового господарства є:

- утворення світового ринку — системи обміну товарами та послугами між національними господарствами;
- розвиток великої індустрії (заміна ручної праці на машинну призвела до підвищення продуктивності праці і збільшенню обсягів виготовлюваної продукції);
- розвиток транспорту та сучасних засобів комунікації.

Вважають, що світове господарство остаточно склалося в кінці XIX–початку XX ст., пройшовши у своєму розвитку три етапи.

Етапи розвитку світового господарства

Час	Етап формування	Стадія розвитку	Переважна сфера розвитку
До сер. XIX ст.	Зародження	Аграрна	Сільське господарство
Друга половина XIX ст.– середина XX ст.	Становлення	Індустріальна	Обробна промисловість та будівництво
З кінця XX ст.	Розквіт	Постіндустріальна	Нематеріальна сфера

Світове господарство — складна система, в якій розрізняють галузеву й територіальну структуру.

Галузева структура — це сукупність споріднених груп галузей, які виробляють однорідну продукцію, надають різноманітні послуги і здійснюють суспільно корисну діяльність різних видів.

Територіальна структура — це розміщення і розподіл галузей господарства по країнах, регіонах, континентах. У сучасному світовому господарстві виділяють три головних економічних ядра: *Європейський* (на чолі з Німеччиною), *Американський* (провідна роль США), *Азіатсько-Тихоокеанський* (керівна роль Японії).

2. Міжнародний географічний поділ праці

Організуючою основою світового господарства є *міжнародний географічний поділ праці* (МГПП) — вища форма суспільного поділу праці. МГПП виражається в спеціалізації окремих країн у виробництві певних видів продукції, послуг і подальшому обміні ними.

Головними чинниками МГПП є:

- географічне положення країн (наприклад, спеціалізація на морському рибальстві приморських країн);
- природно-ресурсна база (визначає спеціалізацію країн на галузях добувної промисловості, сільського та лісового господарства, відпочинку, туризму);
- соціально-економічні умови (розвиток окремих галузей під впливам історичних, національних, релігійних особливостей, рівень розвитку продуктивних сил, нагромадження капіталів, НТП тощо).

Спеціалізація окремих країн у виробництві певних видів продукції і послуг передбачає їх виробництво у розмірах, які набагато перевищують потреби країни-виробника. Так формуються галузі міжнародної спеціалізації, тобто такі, які орієнтовані на експорт продукції і в першу чергу визначають «обличчя» країни у міжнародному розподілі праці.

Наприклад, Саудівська Аравія є постачальником на світовий ринок нафти, Канада — зернових, Замбія — міді, Японія — робототехніки, радіоелектроніки, автомобілів, капіталу.

Проблемне питання. Які країни менше залежать від коливань цін на світовому ринку: ті, які постачають 1–2 види продукції, або ті, які постачають більше видів продукції? Відповідь обґрунтуйте. Наведіть приклади.

Міжнародна спеціалізація зумовлює необхідність міжнародного обміну товарами і послугами. Цей обмін посилює міжнародні економічні зв'язки, призводить до зростання кількості і збільшення потужності вантажопотоків. Охоплюючи всі країни світу, світове господарство і міжнародний географічний поділ праці видозмінюються та ускладнюються, набуваючи нових форм.

Головною рушійною силою розвитку світового господарства на рубежі XX–XXI ст. стала *глобалізація* — об'єктивний процес формування єдиних принципів світового устрою.

Важливими ознаками глобалізації є транснаціоналізація й інтеграція.

Транснаціоналізація — це виведення господарської діяльності поза межі країни. Прикладом транснаціоналізації є утворення транснаціональних корпорацій (ТНК). Компанія вважається транснаціональною, якщо її діяльність є крупномасштабною (обіг складає мільярди доларів на рік), а сама вона має свої філіали за кордоном.

За даними ООН, зараз у світі існує більш ніж 65 тис. ТНК, що контролюють понад 850 тис. філій по всьому світу, у яких задіяно більш ніж 74 млн чоловік. При цьому на території промислово розвинених держав розміщується понад 80 % материнських компаній і близько 33 % філій, у країнах, що розвиваються, — відповідно 19,5 і майже 50, у колишніх соціалістичних державах — приблизно 0,5 і 17 %.

За характером і масштабами торгово-інвестиційної експансії провідну роль відіграють ТНК США. Але цей розрив поступово скорочується за рахунок посилення позицій ТНК держав Західної Європи та Японії, а також появи транснаціональних корпорацій країн, що розвиваються.

Ринкова капіталізація окремих ТНК перевищує 500 млрд дол., а щорічні обсяги продажів складають 150–200 млрд дол. Щорічний чистий прибуток кожної з найбільших корпорацій практично дорівнює річному бюджетові України. Економічна потужність великих ТНК порівняна з ВВП середніх держав, і вони диктують свою волю багатьом країнам.

Завдання. Ознайомтеся з матеріалами атласа і таблиці про найбільші ТНК світу. Поясніть, чому країнами базування ТНК є економічно розвинені держави.

Міжнародна економічна інтеграція — процес встановлення глибоких та стійких взаємозв'язків між групами країн та проведення ними злагодженої міждержавної економічної політики.

Найбільші ТНК світу

Компанія	Країна базування	Галузь діяльності
Роял-Датч/Шелл	Велика Британія/ Нідерланди	Енергетика
Форд	США	Автомобілебудування
Дженерал Електрік	США	Енергетика
Екссон	США	Енергетика
Дженерал Моторз	США	Автомобілебудування
Фолксваген	Німеччина	Автомобілебудування
IBM	США	Виробництво ЕОМ
Тойота	Японія	Автомобілебудування
Нестле	Швейцарія	Харчова промисловість
Байєр	Німеччина	Хімічна промисловіть
АТТ	США	Електротехнічне виробництво
Нісан	Японія	Автомобілебудування
Майкрософт	США	Програмне забезпечення
Мобіл	США	Енергетика
Даймлер-Бенц	Німеччина	Автомобілебудування

Виділяють такі основні форми міжнародної економічної інтеграції:

- *зона преференційної торгівлі* — являє собою зону з пільговим торговельним режимом, коли дві або кілька країн зменшують взаємні тарифи на імпорт товарів, зберігаючи рівень тарифів у торгівлі з іншими країнами. Найбільш показовим історичним прикладом такої форми інтеграції є преференційна система Британського співтовариства що об'єднує понад 50 держав;
- *зона вільної торгівлі* — у її межах діє особливий пільговий торговельний режим для країн-учасниць за рахунок усунення мит, податків та зборів при їх збереженні в торгівлі з іншими країнами. Типовими прикладами є Європейська асоціація вільної торгівлі (1960 р.), зона вільної торгівлі США — Канада (1988 р.);

- *митний союз* — це угода двох або кількох держав, що передбачає усунення внутрішніх тарифів та встановлення спільного зовнішнього тарифу. Такі угоди діяли у Бенілюксі (з 1948 р.) та Європейському Союзі (з 1968 р.);
- *спільний ринок* — у його межах забезпечується вільний рух не тільки товарів, а й послуг, капіталів і громадян (робочої сили). Такі умови економічних взаємовідносин у цілому характерні для Європейського Союзу в 90-х рр. XX ст. Формується Північноамериканський спільний ринок (США, Канада, Мексика);
- *економічний союз* — вільний рух факторів у результаті виробництва доповнюється гармонізацією внутрішньої та зовнішньої економічної політики. У країнах-учасницях функціонує, як правило, єдина грошова одиниця. Прикладом таких союзів є Бенілюкс (з 1960 р.), Європейський Союз до 1991 р. — колишній СРСР.

Результатом міжнародної економічної інтеграції є формування міжнародних економічних угруповань, таких як, наприклад, Європейський Союз, Північноамериканська зона вільної торгівлі (НАФТА), Ліга арабських держав (ЛАГ), Африканський Союз, Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) та ін.

На основі економічних створюються політичні союзи, в яких поряд з економічною забезпечується і політична інтеграція.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Соціогеографічний практикум (робота в парах)

Незважаючи на об'єктивність глобалізації, у світі існує багато тих, хто негативно ставиться до цього процесу. Спробуйте подивитися на глобалізацію сучасного світу очима прихильників та противників. Визначте позитивні та негативні наслідки глобалізації для країн світу.

VI. Підсумок уроку

- Світове господарство — це сукупність національних господарств та їх економічних взаємовідносин. Воно остаточно сформувалося у кінці XIX ст. і пройшло певні етапи розвитку. Зараз продовжує розвиватися та набувати нових форм.
- На світовому ринку країни відомі галузями спеціалізації, які склалися в результаті міжнародного географічного поділу праці.
- ТНК є основним структурним елементом економіки більшості країн, провідною силою їх розвитку та підвищення ефективності. Глобальні тенденції інтернаціоналізації виробництва

й капіталу, приватизації, стратегічних альянсів і лібералізації зовнішньої торгівлі поставили ТНК у центр світового економічного розвитку.

- Послідовний розвиток форм міжнародної економічної інтеграції забезпечує більш повне й раціональне використання економічного потенціалу країн та підвищення темпів їх розвитку.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Підготувати повідомлення на основі даних преси, телебачення та Інтернету за темами:
   - «Інтеграція України у світову економіку»;
   - «ТНК і Україна»
   - «Найбільш потужні інтеграційні об'єднання у світі».

УРОК 16

Поняття «НТР» та її основні ознаки. Світове господарство в період НТР, вплив на галузеву структуру та територіальну організацію виробництва

Мета: сформувати поняття про науково-технічний прогрес та науково-технічну революцію; визначити головні особливості, складові частини, вплив НТР на галузеву та територіальну структуру господарства; розвивати уміння співвідносити навчальний матеріал з реаліями сьогодення; виховувати впевненість у необхідності впровадження досягнень НТР в Україні.

Обладнання: політична карта світу, підручник, довідники, атласи, таблиці, діаграми.

Тип уроку: засвоєння нових знань, умінь та навичок.

ХІД УРОКУ

І. Організаційний момент

ІІ. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

- Що називають світовим господарством?
- Які вигоди приносить країнам їх участь в МГПП?
- На виробництві якої продукції спеціалізується Україна в міжнародному поділі праці?
- Які ТНК є на території України? Для яких ТНК Україна є країною базування?

- Які переваги мають країни, що є членами потужних інтеграційних об'єднань?
- Чим аргументують свої позиції противники глобалізації?

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Прийом «Мозковий штурм»

Ви, безумовно, чули про НТП та НТР. А чи можете ви:

- пояснити ці поняття;
- назвати відмінності між цими поняттями;
- пояснити, як пов'язані між собою розвиток людської цивілізації і науково-технічний прогрес?

IV. Вивчення нового матеріалу

1. НТР та її основні ознаки

Поступальний рух людського суспільства у розвитку науки і техніки називають *науково-технічним прогресом* (НТП).

На відміну від НТП, що споконвіку супроводжує розвиток цивілізації, *науково-технічна революція* (НТР) — це якісний стрибок у розвитку продуктивних сил, що призвів до докорінних змін виробництва на основі впроваджень новітніх науково-технічних досягнень і перетворення науки на виробничу силу.

Запитання. Коли, на вашу думку, почалася НТР? Обґрунтуйте свою відповідь.

Початок НТР пов'язують з серединою 40-х рр. XX ст. Її ототожнюють з першою вдалою спробою звільнити ядерну енергію і створенням перших ЕОМ.

Основні ознаки сучасної НТР:

- *універсальність* та *всеосяжність* — перетворює всі галузі і сфери, характер праці, побут, культуру, психологію людей;
- *прискорення науково-технічних перетворень* — різке скорочення часу між науковим відкриттям та його впровадженням у виробництво, що призводить до швидкого морального зношення продукції і необхідності її постійного оновлення;
- *зміна ролі людини у виробництві* — у всіх галузях діяльності відбувається зміна характеру та змісту праці, збільшення частки розумової праці, тобто її інтелектуалізація;
- *військово-технічна революція* — значна частка новітніх досягнень спершу запроваджується у військових цілях, які згодом переносяться й у цивільне життя (наприклад, мережа Інтернету).

Під впливом бурхливого розвитку науки і техніки сучасне світове господарство суттєво змінюється (прискорення темпів вироб-

ництва, зміни у галузевій структурі економіки та у територіальній організації господарства тощо).

2. Зміни у галузевій структурі господарства в період НТР

Завдання 1. (Робота з підручником) Прочитайте текст підручника та визначте, які зрушення відбулися в галузевій структурі світового господарства під впливом НТР.

Зміни в галузевій структурі світового господарства:

- змінюється співвідношення між виробничою та невиробничою сферами — кількість працюючих у сфері послуг зростає, а у виробничій скорочується;
- у галузевій структурі промисловості зростає частка обробних галузей та скорочується частка видобувної промисловості. Випереджальними темпами відбувається розвиток електроенергетики, машинобудування і хімічної промисловості (галузі «авангардної трійки»). Провідного значення набувають новітні галузі: мікроелектроніка, робототехніка, створення гнучких виробничих систем (ГВС), біотехнології, виробництво нових конструкційних матеріалів;
- у галузевій структурі сільського господарства з ростом інтенсифікації виробництва зростає частка тваринництва, яке в розвинених країнах дає 3/4 валової продукції галузі. У рослинництві відбулася «зелена революція», яка полягала у запровадженні високопродуктивних сортів рослин, механізації господарства та меліорації земель;
- змінюється розподіл праці між окремими видами транспорту. Зменшується частка залізничних перевезень, зростає значення автомобільного транспорту. Морський транспорт забезпечує міжнародні перевезення вантажів, але перевезенням пасажирів, за винятком туристів, практично не займається. Зростає значення авіаційного, трубопровідного, електронного видів транспорту. Види транспорту вдосконалюються;
- змінюється товарна структура торгівлі. Зростають обсяги купівлі та продажу готових товарів, скорочується — сировини. Набула розвитку торгівля технологіями: ліцензіями, патентами, технічним досвідом, інформаційними послугами.

3. Зміни у територіальній структурі господарства в епоху НТР

Так, географія промисловості, що склалася під впливом чинників, які діяли наприкінці XIX – у першій половині XX ст., доповнюється такими новими ознаками:

- Відбулася переорієнтація базових матеріаломістких галузей промисловості з місцевої сировини на ринки збуту кінцевого

продукту. Більшість промислових районів, що нині найбільш динамічно розвиваються, не мають сировинних баз. Так, Японія, Франція, Італія, Республіка Корея на 9/10 залежать від довозу енергоносіїв, мінеральної сировини, але мають потужну енергетику і важку промисловість. Добувна промисловість зберігає провідне значення тільки в нових ресурсних районах окремих розвинених країн (Канада, Австралія, ПА тощо), в країнах, що розвиваються, та деяких постсоціалістичних країнах (Росія, Казахстан тощо).

- Основними центрами і регіонами, до яких тяжіє розміщення виробництва й інших видів економічної активності, стали передові наукові та освітні осередки. Територіальне поєднання освіти, науки, наукомістких виробництв стало типовим для великих аґломерацій і провідних промислових районів економічно розвинених країн. У США — це райони Промислового поясу та Тихоокеанського узбережжя; в Європі — так зване індустріальне ядро Європи (від півдня Великобританії до Північної Італії); в Японії — зона мегалополісу Токайдо; в Росії — регіони Москви, Санкт-Петербурґа, в Україні — Придніпров'я, Донбас. Новою формою територіальної організації науково-виробничих комплексів стало створення науково-технічних зон (*технополісів*, *технопарків*, *бізнес-інкубаторів*), в яких поєднуються взаємодіючі науково-дослідні інститути, вузи та наукомісткі промислові підприємства. Так, ще у 1973 р. в США існувало 84 науково-технічні зони; тут було зайнято 142 тис. робітників і 45 тис. вчених. Зараз найбільш велика з них «Силіконова долина» виробляє 20 % загальних світових обсягів виробництва засобів обчислювальної техніки та комп'ютерів. Найближчим часом у США планується створити до 1000 спеціальних зон, а обсяг інвестицій має сягнути 3 млрд дол., кількість додаткових робочих місць — 100 тисяч. З 1995 р. У Нідерландах та ФРН працюють відповідно 45 та 50 технопарків. В Англії існує більш ніж 25 зон і технопарків, за рахунок чого створено 18,4 тис. робочих місць. В Японії на базі провідних наукових закладів було створено 18 технополісів у 14 районах. Найбільший технополіс «Цікуба» забезпечує роботою 145 тис. людей. Японці вважають, що саме технополіси є втіленням технологій XXI століття.

  Діяльність технополісів координує Всесвітня Асоціація Технополісів (WTA). Вона створена 4 червня 1997 р. Місце розташування штаб-квартири — Сеул, входить до складу ЮНЕСКО.

- Спостерігається висока територіальна концентрація виробничої діяльності і населення. Посилилися процеси урбанізації, що, з одного боку, сприяє консолідації ринків збуту, створенню перспективних маркетингових систем, використанню спільної інфраструктури, з другого — загострює екологічні і соціальні проблеми.

4. Впровадження досягнень НТР в різних країнах світу

Розбіжності в глибині, масштабах поширення і реалізації наукових ідей поглиблюють розрив між науково-технічним рівнем окремих країн і територій.

На світовому ринку високих технологій за сумарним показником лідером є США. Особливо великих успіхів ця країна досягла в інформаційних технологіях та біоіндустрії. Японія посідає друге місце, приділяючи увагу розвитку електронної промисловості. Західна Європа відстає в розвитку високих технологій, хоча в деяких галузях, таких як енергозберігаючі технології і телекомунікації, їхні позиції дуже сильні. Нині швидкими темпами в цьому напрямі рухається Китай, дещо меншими — Індія.

Ринок високотехнологічної продукції має такий приблизний розподіл: США — 35 %; на частку Японії припадає до 25–30 %; ФРН — до 8 %; Великобританії — 7 %; Франції — до 4 %, інших країн — 20 %.

Якщо порівняти розвиток інноваційних галузей промисловості, то можна приблизно оцінити внесок окремих країн:

- у телекомунікаційному і навігаційному обладнанні лідерами є Японія, США, ФРН і Велика Британія (50 % світового виробництва);
- у мікроелектроніці — Японія, США, Малайзія, Південна Корея (55 %);
- у засобах інформатики — США, Японія, Сінґапур, Тайвань (50 %);
- в апаратно-програмному комплексі провідну роль відіграють США, Франція, Велика Британія та ФРН;
- у медичному обладнанні — США, ФРН, Японія, Нідерланди;
- у галузі промислових і наукових приладів — США, Японія, ФРН, Велика Британія.

В Україні існує багато елементів інноваційної інфраструктури, а саме: значний науково-технічний, виробничий і кадровий потенціал, визнаний в усьому світі пріоритет в ряді технологічних напрямів. Але природний ланцюг «фундаментальна наука — прикладна наука — промисловість» виявився розірваним. Створювані інновації майже не застосовуються у виробництві.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Завдання 2. Користуючись підручником, складіть систематизуючу схему «Головні напрями розвитку виробництва в епоху НТР»

Запитання для обговорення

- Поясніть, чому в епоху НТР галузями авангардної трійки стали саме електроенергетика, машинобудування і хімічна промисловість.
- Чому в епоху НТР відбувається зміна співвідношення між виробничою і невиробничою сферами?
- Які причини гальмують розвиток інноваційних технологій в Україні?

VI. Підсумок уроку

- НТР являє собою якісний стрибок у розвитку науки, техніки і продуктивних сил суспільства. Під її впливом перебувають сучасний стан та структура господарства, відбуваються якісні і територіальні зрушення в географії світового господарства.
- У процесі розгортання НТР відбувається зміна процесів виробництва, виробничих відносин, взаємовідносин людини із засобами праці, з іншими людьми та її ставлення до навколишнього природного середовища.
- Про сучасний стан технічної і технологічної оснащеності тієї чи іншої країни можна зробити висновок, зважаючи на обсяги виробництва та застосування ЕОМ і наукомісткої продукції в цілому. На сьогодні близько 50 % обсягу виробництва цих галузей припадає на США та Японію.
- Україна не зможе увійти в родину високорозвинених європейських держав без технологічного оновлення виробництва і без опанування інноваційних важелів забезпечення конкурентоспроможності своєї економіки.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § ___.
2. Скласти розгорнутий план параграфа.
3. Позначити на контурній карті країни, що є лідерами у розвитку високих технологій.
4. Соціогеографічний практикум. Проведіть соціологічне опитування серед своїх родичів, знайомих, дізнайтеся їх відповідь на питання: «Чи згодні ви з тим, що впровадження досягнень НТР в економіку та повсякденне життя завжди мають лише позитивні наслідки?».

5. Випереджальне завдання (групам): самостійно підготувати характеристики основних галузей промисловості світу (обов'язково наочність: графіки, діаграми) та питання за темою свого виступу іншим групам. Теми: «Енергетика», «Металургія», «Машинобудування», «Хімічна промисловість», «Лісова і деревообробна промисловість», «Легка промисловість».

УРОК 17

Промисловість. Географія основних галузей промисловості світу

Мета: охарактеризувати склад, особливості розвитку і розміщення основних галузей промисловості світу; розвивати уміння визначати закономірності розміщення певних галузей промисловості, уміння працювати з картами атласа, таблицями і діаграмами; вдосконалювати навички роботи в групах в ході вивчення нового матеріалу; виховувати аналітичне мислення, комунікабельність, творчий підхід до розв'язання задач, повагу до думки інших.

Обладнання: політична карта світу, підручник, довідники, атласи, таблиці, діаграми, мультимедійні презентації.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань, умінь та навичок

ХІД УРОКУ

І. Організаційний момент

ІІ. Перевірка домашнього завдання

Обговорення результатів соціологічного опитування «Чи згодні ви з тим, що впровадження досягнень НТР в економіку та повсякденне життя завжди мають лише позитивні наслідки?»

ІІІ. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Одним з об'єктів дослідження соціально-економічної географії світу є світове господарство, розміщення його галузей, серед яких провідне місце, як і раніше, посідає промисловість — провідна та найбільш технічно досконала галузь світового матеріального виробництва. У промисловості створюються знаряддя праці, предмети споживання, вона тісно пов'язана з НТП і має вирішальний вплив на рівень економічного розвитку країни. Промисловість поділяють на *добувну* (розробка корисних копалин) та *обробну* (переробка сировини в готову продукцію). Провідними галузями світової промисловості є енергетика, металургія, машинобудування,

хімічна, лісова, легка, харчова. Якими особливостями відрізняється розміщення галузей промисловості в сучасному світі? На це питання ми дамо відповідь сьогодні на уроці.

IV. Вивчення нового матеріалу (виступи груп)

1. Енергетика

Енергетика — сукупність галузей паливної промисловості, електроенергетики, засобів доставки палива та енергії.

У сучасному світовому господарстві склалася ситуація, за якої країни, що розвиваються, виступають як постачальники енергоносіїв, а розвинені держави — як основні споживачі енергії.

Нафтова промисловість — провідна галузь енергетики. Нафту видобувають у 75 країнах світу, але географію цієї галузі визначають країни, для яких вона є галуззю міжнародної спеціалізації. Головними експортерами сирої нафти є країни, що розвиваються, насамперед країни ОПЕК (80 % світового експорту). Найбільше нафти експортують країни Перської затоки, Росія, країни Північної та Західної Африки, Латинської Америки, Індонезія, Бруней. Великими імпортерами нафти є Японія, країни Європи, США.

Країни, що мають найбільші запаси нафти

Країна	Доведені запаси, млрд т	% від світових запасів
Саудівська Аравія	35	25
Ірак	16	11
Іран	12,9	9,2
Об’єднані Арабські Емірати	10,9	7,8
Венесуела	8,7	6,2
Росія	8	5,5
Ліберія	4,1	2,9
Ніґерія	3,6	2,6
Китай	3,6	2,6
США	4	2,5

Нафта залишається вантажем номер один світового морського транспорту. Нафтопроводи прокладені не тільки суходолом, а й по дну морів, наприклад Середземного і Північного.

Газова промисловість. Розвідані запаси природного газу становлять 142 трлн м^3. Найбільші поклади природного газу зосереджені в Росії (39,2 %), на Близькому і Середньому Сході (30 %), в Північній Америці (5 %) і Західній Європі (насамперед в Нідерландах — 4 %). Основна частина видобутку природного газу зосереджена у промислово розвинених країнах. Щорічний видобуток газу у світі постійно зростає. Понад 40 % всього об'єму видобувають в СНД (80 % цієї кількості припадає на Росію), 25 % — у США, менші об'єми — у Канаді, Нідерландах, Норвеґії, Індонезії, Алжирі, які не входять до числа найбільших світових експортерів природного газу.

Газ в основному експортується у скрапленому вигляді трубопроводами. Протяжність газопроводів в сучасному світі досягла 900 тис. км і продовжує зростати. Найбільші міждержавні газопроводи функціонують у Північній Америці (пов'язує канадську газоносну провінцію Алберта з США) і Західній Європі (один пов'язує голландське родовище Ґронінґен з Німеччиною, Швейцарією і Італією; другий — норвезький сектор Північного моря з Німеччиною, Бельґією і Францією). З 1982 р. функціонує газопровід, який пов'язує Алжир з Тунісом і — по дну Середземного моря — з Італією. Зростає об'єм морських перевезень скрапленого природного газу в спеціальних танкерах.

Найбільшими споживачами природного газу є Японія, США, найрозвиненіші країни Європи.

Вугільна промисловість — «найстаріша» галузь паливно-енергетичного комплексу. Сумарні світові запаси вугілля (52 % — кам'яного, 48 % — бурого) оцінюються приблизно в 14 трлн т, причому найбільші родовища знаходяться в Росії, Китаї, США, ПА, Україні, Казахстані, менш значущі — у Німеччині, Великій Британії, Польщі, Австралії, Канаді, Індії, Індонезії, Ботсвані, Зімбабве, Мозамбіку, Колумбії, Венесуелі.

З точки зору конкурентоспроможності вугілля на світовому ринку важливим чинником є його собівартість, яка не в останню чергу залежить від способу видобування. Тому доставлене з Австралії або Південної Африки в Західну Європу вугілля дешевше за місцеве, в чому й полягає одна з причин занепаду європейської вуглевидобувної галузі.

Електроенергетика в період НТР є однією з галузей авангардної трійки. Понад 60 % всього об'єму електроенергії виробляється в промислово розвинених країнах, насамперед в США, Японії, Німеччині, Китаї, Канаді і Росії. Електроенергію виробляють на ТЕС, (75 %), ГЕС (17,3 %), АЕС (6,98 %) та інших станціях (0,72 %). Співвідношення часток отриманої на різних станціях електроенергії

визначає енергобаланс країни. Високою є частка ГЕС у виробництві електроенергії Норвеґії (99,5 %), Бразілії (92 %), Австрії, Колумбії, Перу, Нової Зеландії, Канади. Найвищим відсотком виробленої енергії на АЕС вирізняються Литва (78 %), Франція (77 %), Бельґія (61 %), достатньо високим цей показник є в Угорщині, Швеції, Україні, Німеччині, Республіці Корея. Обмеженість енергетичних ресурсів призвела до пошуків та використання альтернативних джерел енергії: сонячної, вітрової, геотермальної, припливів, хвильової, морських течій тощо.

Запитання

1) Поясніть, чому саме розвинені країни є головними споживачами паливної сировини.
2) Поясніть, з якою метою країни-експортери нафти об'єдналися в організацію ОПЕК.

2. Металургійна промисловість

Металургією називають галузь господарства, що займається виробництвом металів та сплавів із руд, скрапу (відходів виробництва і брухту). Металургія складається з гірничодобувної промисловості (видобуток металургійної сировини), чорної та кольорової металургії.

Чорна металургія виробляє чавун, сталь, прокат, феросплави. У другій половині XX ст. найбільшим виробником чорних металів у світі були США. З 1982 р. на перше місце вийшла Японія, а з 1996 р. — Китай (понад 100 млн щорічно). Особливістю виробництва чорних металів на сучасному етапі є їх розміщення не в районах залягання залізних руд або палива, а поблизу великих транспортних вузлів.

Десятка найбільших країн-виробників сталі у світі (2008 р.) (за даними Всесвітньої асоціації виробників сталі (WSA)

Місце	Країна	Виплавляння сталі, млн т
1	Китай	502
2	Японія	118,7
3	США	91,5
4	Росія	68,5
5	Індія	55,1
6	Південна Корея	53,5

Місце	Країна	Виплавляння сталі, млн т
7	Німеччина	45,8
8	Україна	37,1
9	Бразілія	33,7
10	Італія	30,5

Лише США та Росія задовольняють свої потреби у кольорових металах за рахунок розробки власних родовищ. Кольорова металургія в епоху НТР зазнала певних змін. Виплавляння важких металів (міді, свинцю, цинку, олова) знижується, а виробництво легких (алюміній, титан, магній) та рідкісних (ітрій, лютецій, лантат) нарощується. Повний набір підгалузей кольорової металургії мають такі країни, як США, Канада, Японія, Росія, Німеччина, Франція, Бельґія, Австралія. Останнім часом у виробництві кольорових металів зростає частка країн, що розвиваються. Найширше застосування серед кольорових металів має алюміній. Головними виробниками металевого алюмінію є Китай, Росія, США, Канада, Австралія, Бразілія, Норвеґія.

Запитання

1) Чому Японія, яка очолювала список світових виробників сталі, поступилася місцем Китаю?
2) Якими причинами пояснюється зниження виробництва важких кольорових металів та зростання виробництва легких та рідкісних?

3. Машинобудування

Машинобудування є найважливішою галуззю промисловості, оскільки забезпечує автоматизацію, механізацію та електрифікацію виробництва, підвищуючи продуктивність праці. На машинобудування припадає 37 % вартості світового промислового виробництва.

У світовому машинобудуванні тільки десяток країн спроможні виробляти всю номенклатуру машинобудівної продукції. Це США, Японія, Росія, ФРН, Великобританія та Франція, а також певною мірою Китай, Канада, Італія та Україна: їх сумарна частка у випуску продукції становить близько 3/4 світового показника. Частка машинобудування в структурі промисловості коливається від 25 % (Китай) до 40 % (Японія) за кількістю зайнятих та вартістю виробництва.

Велика група промислово розвинених країн Європи (особливо Нідерланди, Бельґія, Швеція, Швейцарія, Чехія, Іспанія, Польща та ін.), нових індустріальних країн (особливо Республіка Корея, Сінґапур, Бразілія, Мексика) та деякі країни Азії зі сформованою структурою господарства (наприклад, Індія, Туреччина) спеціалізуються на випуску окремих видів машинобудівної продукції.

Розміщення машинобудування залежить насамперед від надходження конструкційних матеріалів, наявності кваліфікованої робочої сили, звязків з науково-дослідною базою, розміщення ринків збуту.

Основними машинобудівними районами світу є Північна Америка (провідна роль США), Західна Європа (провідна роль Німеччини), Східна та Південно-Східна Азія (провідна роль Японії).

Сучасне машинобудування містить понад 70 галузей і поділяється на три основні групи: загальне, транспортне й точне. Загальне машинобудування (важке, сільськогосподарське, тракторобудування, верстатобудування) орієнтується на споживача та райони чорної металургії. Точне машинобудування розвивається у великих наукових центрах. Підприємства транспортного машинобудування здебільшого тяжіють до великих міст з кваліфікованими кадрами.

Під впливом НТР машинобудування зазнало структурних змін. Це насамперед активний розвиток наукомістких галузей (автоматика, виробництво сучасних засобів зв'язку, виробництво ЕОМ і верстатів з ЧПУ, електроніка, робототехніка, авіаракетна промисловість, космічна і лазерна технології), а також галузей, пов'язаних з виробництвом найменш капіталомістких і технологічно простих виробів: тканин, одягу, взуття, харчових продуктів тощо.

Запитання

1) Якими причинами пояснюється поява у списку провідних автомобілебудівних країн Китаю, Республіки Кореї, Бразілії, тобто тих, які не належать до високорозвинених країн?
2) Які чинники сприяли розвитку електроніки в Китаї та Індії?

4. Хімічна промисловість

Хімічна промисловість є найбільш динамічною галуззю у виробництві конструкційних матеріалів. Хімічна промисловість — найбільш складна за структурою галузь. До її складу входять гірничохімічна (видобуток мінеральної сировини), основна хімія (виробництво мінеральних добрив, кислот, соди) та хімія органічного синтезу (виробництво пластмас, синтетичних смол, каучуку,

хімічних волокон тощо). В перспективі дедалі більшого значення набуватимуть біотехнологічні виробництва. Сучасні структурні зміни полягають у підвищенні частки наукомістких виробництв органічної хімії, пластмас, фармацевтичних препаратів та переробних і базових підгалузей і зменшення частки виробництв, що переробляють сировину і виготовляють напівпродукти.

Для хімічної промисловості характерні висока вартість устаткування, енерго- та водомісткість. Тому географія її дуже складна. Вирішальну роль відіграє чинник можливості комбінування виробництва, утворення складних технологічних поєднань, що спираються на сировинні та енергетичні бази, нафто- та газохімічні комбінати. Водночас загострення енергетичної кризи й екологічних проблем штовхає підприємців до пошуку можливостей розміщення «брудних» хімічних виробництв у країнах, що розвиваються. Тому частка країн, що розвиваються, в хімічному виробництві постійно зростає.

Найвищий рівень розвитку і найскладнішу структуру виробництва мають два райони — Європа і Північна Америка. Європа дає близько 1/4 хімічної продукції світу, особливо важливі тут виробництва «тонкої» хімії (фармацевтика парфумерія, фототовари тощо), хімії побутового призначення та полімерів. Північна Америка (США та Канада) також виробляє 1/4 продукції хімічної промисловості світу. Особливо багато тут газохімічних підприємств і підприємств, що випускають агрохімікати. Близько 1/10 продукції виробляє Японія. Найбільшими виробниками хімічної продукції у світі є США, Японія, Росія, Німеччина, Китай, Велика Британія, Франція, Італія, Бразілія, Індія, Південна Корея, Україна.

Запитання

1) Які види хімічної продукції виробляють в Україні?
2) Чим пояснюється стрімкий розвиток хімічної промисловості в країнах, що розвиваються останніми десятиріччями?

5. Лісова і деревообробна промисловість

Галузь охоплює лісозаготівлю, лісопиляння та механічну обробку деревини. До складу промисловості входить лісохімія, де переважає хімічна технологія, а також целюлозно-паперова промисловість, де поєднуються механічна та хімічна технології переробки деревини. Щорічно у світі виробляється близько 425 млн м^3 пиломатеріалів.

Лісосировинні бази світу характеризуються запасами та якістю деревини, транспортною забезпеченістю територій, природними умовами, розташуванням стосовно місць споживання. У межах

північного лісового поясу заготовляється переважно хвойна деревина, південного — листяна.

До найбільш забезпечених лісовими ресурсами країн належать Росія, Канада, Бразілія, США, Китай, ДРК, Індонезія, Фінляндія, Швеція, Румунія. Чимало країн зовсім не мають лісу. У багатьох країнах, що розвиваються, до 80 % заготовленої деревини йде на дрова, а у розвинених країнах понад 90 % використовується як сировина для різних сфер економіки.

Як правило, високорозвинені держави спеціалізуються на виробництві паперу та продукції деревообробної промисловості, країни, що розвиваються, займаються лісозаготівлею. Основні виробники пиломатеріалів у світі — США, Канада, Японія, Швеція, Німеччина, Фінляндія; картону та паперу — США, Японія, Швеція, Норвеґія, Фінляндія, Канада.

Характерною особливістю більшості країн світу є вдосконалення структури лісопромислового виробництва з орієнтацією на постійне збільшення виробництв з глибокої переробки заготовленої деревини. Високими темпами у найближчій перспективі розвиватимуться виробництва з глибокої хімічної і хіміко-механічної переробки деревини, що створить можливість використовувати у значних обсягах низькоякісну деревину і деревні відходи.

Запитання

1) Чому в африканських країнах, які добре забезпечені лісовими ресурсами, виробництво пиломатеріалів та паперу не розвинуто?
2) Яку сировину для виробництва пиломатеріалів, картону та паперу використовує Японія — власну чи привізну?

6. Легка промисловість

Група галузей, що забезпечує населення тканинами, одягом, взуттям та іншими предметами споживання, становить *легку промисловість*. Вона складається з текстильної (50 % вартості), швейної, шкіряно-взуттєвої, хутрової та галантерейної галузей. Ключовими фактори розміщення підприємств легкої промисловості є споживчий, сировинний, забезпеченість трудовими ресурсами.

Текстильна промисловість виробляє тканини. Найважливішим видом натурального волокна є бавовна, на частку котрої припадає близько половини перероблюваної у світі текстильної сировини. До найбільших виробників бавовняного волокна належать: Китай, США, Індія, Пакистан, Узбекистан, Туреччина, Австрія, Єгипет, Аргентина, Бразілія.

Експортери бавовняних тканин: Пакистан, США, Китай, Індія, Японія, Росія. Головні імпортери: країни Європи, Канада, Австралія.

Найбільші виробники вовняних тканин: Китай, Італія, Японія, США, Республіка Корея, Німеччина, Великобританія, Франція, Росія. Більшість з цих країн є експортерами вовняних тканин, а основними виробниками й експортерами сировини — Австралія, Нова Зеландія, Китай, Уруґвай, Аргентина, ПА. Основні імпортери вовняних тканин — країни Європи та Північної Америки.

Основні виробники та експортери натурального шовку-сирцю: Японія, Китай, Південна Корея, Індія, Росія.

Найбільша джутова промисловість розміщена в Індії та Банґладеш на власній сировині, а також у Великобританії на імпортній сировині. Головні імпортери джутових виробів: США, країни Європи.

Лляна промисловість розвинулась у Росії, Білорусі, Україні, Польщі, країнах Прибалтики. Головними виробниками канатних та плетених виробів з абаки (текстильного банану) є Філіппіни, з сизалю — Танзанія, з генекену (вид агави) — Мексика.

Галузі текстильної промисловості поширились у багатьох країнах світу незалежно від рівня їхнього розвитку. У виробництві тканин з хімічних волокон переважають економічно розвинені країни, але при цьому значення країн, що розвиваються, в Азії помітно зростає.

З інших галузей промисловості найбільше значення має шкіряно-взуттєва. Її розміщення зорієнтоване переважно на споживача. Великі райони шкіряно-взуттєвої промисловості зосереджені в економічно розвинених країнах: США, Італія, Великобританія, Франція, Німеччина. Виробництво сировини зосереджене у районах тваринництва. Постачальником синтетичних матеріалів є хімічна промисловість.

Підприємства швейної промисловості представлені в усіх країнах. Швейне виробництво — одне з найбільш вигідних і найбільш високооплачуваних видів діяльності. Ця галузь тяжіє до скупчень населення в урбанізованих районах. Загальний рівень розвитку швейної промисловості, її технічна озброєність, якість швейних виробів характеризуються більш високими показниками у країнах Європи, США, Канаді, Японії. Проте в розвинених країнах майже не існує великих фабрик з виробництва одягу через те, що праця робітників тут коштує досить дорого. «Швейним цехом» розвинених країн донедавна були виключно азіатські країни з їх дешевою

працею найманих робітників. Конкуренцію азіатам склали постсоціалістичні країни Європи, де праця робітників так само дешева, а якість набагато краще.

Запитання

1) Чому для багатьох країн, що розвиваються, легка промисловість є галуззю спеціалізації?
2) Як пояснити розвиток джутової промисловості у Великій Британії, адже джут у цій країні не зростає?

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

1. Групи обмінюються підготовленими запитаннями (2 запитання від кожної групи).
2. Обговорення виступів груп. Прийом «Мікрофон».
3. Оцінювання, самооцінювання.

VI. Підсумок уроку

- У промисловості світу працює близько 20 % населення, вона є найважливішою галуззю виробничої сфери. Близько 80 % промислової продукції дають високорозвинені країни.
- Енергетика включає галузі паливної промисловості та електроенергетику, засоби доставки палива і енергії. Основними первинними джерелами енергії є природний газ, нафта, вугілля, гідроенергія, енергія атомного ядра.
- Металургійна промисловість включає гірничодобувну, чорну та кольорову металургію. У період НТР зростає роль кольорової металургії, але головним конструкційним матеріалом залишається сталь.
- Машинобудування є найважливішою галуззю промисловості. У період НТР приоритетного розвитку набули автомобілебудування, точне машинобудування.
- Хімічна промисловість забезпечує світове господарство новітніми матеріалами. Рівень розвитку хімічної промисловості свідчить про ступень модернізації господарства країни.
- У лісовій промисловості спостерігається залежність розвитку галузей від розміщення лісових ресурсів. Розвинені країни спеціалізуються на виробництві паперу та продукції деревообробної промисловості, країни, що розвиваються, займаються переважно лісозаготівлею.
- Легка промисловість є однією з найстаріших галузей, що отримала розвиток майже у всіх країнах світу.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Виписати у зошит провідних виробників продукції кожної галузі промисловості.
3. Позначити на контурній карті по п'ять країн — світових лідерів з виробництва: а) легкових автомобілів; б) сталі; в) паперу; г) бавовняних тканин.

УРОК 18

Світове сільське господарство: значення, внутрішньогалузева структура, міжгалузеві зв'язки, аграрні відносини. Найбільші сільськогосподарські райони

Мета: охарактеризувати значення сільського господарства та особливості його розвитку у сучасному світі, сформувати поняття «аграрні відносини» та розглянути основні форми аграрних відносин; визначити галузевий склад та міжгалузеві зв'язки сільського господарства; розвивати вміння характеризувати найбільші сільськогосподарські райони, використовуючи карти атласа та інші джерела географічних знань; виховувати самостійність мислення, цікавість до теми.

Обладнання: політична карта світу, підручник, довідники, атласи, таблиці, діаграми.

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

І. Організаційний момент

ІІ. Перевірка домашнього завдання

1. ***Бесіда***

- Які зміни відбулися у світовому паливно-енергетичному балансі протягом останнього століття?
- Яку роль відіграє електроенергетика в розвитку країни?
- Які галузі виробничої та невиробничої сфер є найбільшими споживачами енергетичних ресурсів?
- Назвіть головні чинники розміщення підприємств різних галузей машинобудування.

- Які країни світу мають найбільші запаси залізних руд? Чим відрізняються темпи, рівні розвитку та розміщення підприємств чорної та кольорової металургії розвинених країн та країн, що розвиваються?
- Назвіть головні райони текстильної промисловості в сучасному світі.

2. *Проблемне питання*

З яким з двох наведених тверджень ви згодні: «Хімічна промисловість — головний забруднювач навколишнього середовища» або «Хімічна промисловість — галузь майбутнього, яка створює технології комплексної переробки сировини»? Обґрунтуйте свою точку зору.

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Безумовно, промисловість є провідною галуззю матеріального виробництва у сучасному світі, але поряд із нею залишається найдавніша сфера діяльності людства — сільське господарство. У ньому й нині зайнята майже половина економічно активного населення Землі. Незважаючи на те що у світі спостерігається загальна тенденція до скорочення кількості працюючих у сільському господарстві, його значення зростає через продовольчу проблему, яка загострюється із зростанням чисельності населення на планеті.

Отже, чи зможе ця галузь виконати своє головне завдання — прогодувати багатомільярдне населення? Які головні чинники визначають розвиток сільського господарства світу? Де знаходяться райони — головні «годувальники» планети? Як буде розвиватися сільське господарство у майбутньому? Відповіді на ці запитання ви дізнаєтесь сьогодні на уроці.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Значення сільського господарства та особливості його розвитку у сучасному світі

Сільське господарство, як і раніше, відіграє провідну роль в забезпеченні населення продовольством, а окремі галузі промисловості — сировиною. Обсяг виробництва сільськогосподарської продукції у світі постійно зростає, однак відносно невисокими темпами. Тому частка аграрного сектору в світовій економіці зменшується. На початку XXI ст. його частка у вартості світової валової продукції складала всього декілька відсотків.

Запитання. Поясніть, якими причинами обумовлена розбіжність у кількості зайнятих у сільському господарстві розвинених країн, та країн, що розвиваються.

Такий різкий контраст зумовлений високою продуктивністю праці сільськогосподарського виробництва в розвинених країнах. Наприклад, у США один зайнятий у цій сфері працівник забезпечує продуктами майже 139 жителів країни, а в Україні — лише 12–13.

Активне впровадження досягнень НТР допомагає одержати великий економічний ефект за менших витрат праці та енергії. Комплексна механізація усіх галузей, хімізація, застосування досягнень аграрної та біологічної науки призводять до високої ефективності сільськогосподарського виробництва. У розвинених країнах сільське господарство є складовою *агропромислового комплексу* (АПК) — системи взаємопов'язаних галузей сільського господарства, хімічної промисловості, машинобудування, транспортної та обслуговуючої інфраструктури, переробної промисловості, закладів науки, банків тощо.

Незважаючи на високу частку працюючих в аграрному секторі, країни, що розвиваються, не спроможні забезпечити навіть власні потреби у продовольстві. Тому для людства залишається актуальною продовольча проблема, яку обґрунтувала Продовольча та сільськогосподарська організація (ФАО).

2. Земельний фонд і аграрні відносини

Найбільшу цінність мають обробні землі, що дають 88 % необхідних людству продуктів харчування. Основна частина обробних площ Землі знаходиться у Північній півкулі. Більше половини їх розташовано в Європі й Азії та 15 % — у Північній Америці. У середньому на душу населення у світі припадає 0,25 га орних земель. Важливе значення мають і пасовища, що забезпечують 10 % продуктів харчування.

Завдання 1. За картою «Земельні ресурси світу» в атласі визначте, які регіони світу найкраще забезпечені сільськогосподарськими угіддями.

Розміри та структура світового земельного фонду

Землі, що обробляються	11
Луки та пасовища	24
Ліси і чагарники	31
Малопродуктивні та непродуктивні землі (болота, пустелі, льодовики тощо)	3
Населені пункти, об'єкти промисловості й транспорту	31

Форми і способи використання людством сільськогосподарських земель залежать від характеру аграрних відносин, рівня розвитку продуктивних сил, специфіки місцевих природних умов.

Основним соціально-економічним чинником сільськогосподарського виробництва є *аграрні відносини*, що залежать від способу виробництва, форми земельної власності, характеру землекористування.

В економічно розвинених країнах більша частина земельного фонду й основні продуктивні можливості сільськогосподарського виробництва зосереджені у фермерських господарствах. Основою організації виробництва є сімейна ферма (з мінімальним використанням найманої робочої сили). Частина землі належить державі (1/4–1/3 площі), а також великим монополіям агробізнесу і церкві.

Для країн, що розвиваються, властиві різні форми землеволодіння: від дрібних общинних або сімейних землеволодінь до великих латифундій (у Латинській Америці) та феодальних володінь племінних вождів, шейхів, султанів (у країнах Азії та Африки).

На етапі перебудови перебуває землеволодіння й агровиробництво постсоціалістичних країн перехідної економіки. Колишні колгоспи, радгоспи, комуни перетворюються на кооперативи та агрофірми різних типів, поступово розгортається фермерське господарство, особливо в країнах Центральної Європи.

3. Галузевий склад сільського господарства

Співвідношення рослинництва і тваринництва залежить від рівня індустріалізації країни, природних умов, етнічних і релігійних особливостей тієї чи іншої країни. У цілому в економічно розвинених країнах Європи і Англо-Америки переважає тваринництво, що ведеться на передовій базі з використанням досягнень науки, а в країнах, що розвиваються, особливо в екваторіальній, субекваторіальній зоні та зоні мусонного клімату — рослинництво.

4. Характеристика рослинництва

Рослинництво дає близько 30 % продукції, що безпосередньо використовується людиною, решта йде на забезпечення розвитку тваринництва та інших галузей.

Завдання 2. Користуючись картами атласа, підручником, статистичними матеріалами складіть узагальнюючу таблицю «Географія основних рослинних культур».

Назва культури	**Райони вирощування**	**Головні експортери**	**Головні імпортери**

Зернові культури є головними продовольчими і фуражними рослинами. Вони займають більшу частину посівних площ земної кулі. Основні зернові культури світу — пшениця, рис, кукурудза, які називають «трьома хлібами людства».

Світове виробництво зерна щороку складає понад 2 млрд т, у тому числі близько 600 млн т *пшениці*. Експорт пшениці виявився сконцентрованим у руках порівняно невеликої групи країн — США (50 %), Канади, Франції, Австралії, Аргентини. Великими імпортерами зерна (більше 50 % світового імпорту) є країни, що розвиваються. Вони ввозять головним чином продовольче зерно. Наприклад, Єгипет завозить щороку близько 10 млн т зерна, Бразілія — 5 млн т, Японія — 30 млн т, Росія — 27–35 млн т. До імпортерів належать також Великобританія, Німеччина, Нідерланди, Швейцарія, Китай.

Рис культивують перш за все в країнах Південної, Східної та Південно-Східної Азії (90 % світового збору). Посіви рису є також у Центральній Азії, південних районах Європи, на півдні Північної Америки та в окремих регіонах Південної Америки. Найбільшими виробниками рису є Китай та Індія (дають понад половину світового врожаю), В'єтнам, Корея, Індонезія, Банґладеш, Таїланд, Бірма, Філіппіни, Бразілія, Мексика, Мадаґаскар, Японія, США, Італія, Іспанія. Але до числа найбільших експортерів вони входять не всі, що пояснюється великою кількістю населення у цих країнах. Основними експортерами рису є Таїланд, США, М'янма, Італія, а імпортерами — Індонезія, Іран, країни Європи.

Кукурудза у більшості країн є кормовою культурою. Але в окремих країнах вона вживається як продовольче зерно. Майже половина кукурудзи, що виробляється у світі, припадає на США. Великими виробниками кукурудзи також є Китай, Франція, Південна Африка, Бразілія, Мексика, Аргентина, Україна, Росія, Румунія. Основні експортери кукурудзи: США, Аргентина, Франція, Таїланд, ПА. Головними імпортерами цього зерна є країни Європи та Японія.

До *технічних культур* належать цукроносні, олійні, волокнисті культури та каучуконоси. До цукроносних культур відносяться цукрова тростина та цукровий буряк. Більше половини цукру виробляється з цукрової тростини. Її вирощують у США, Мексиці,

Бразілії, Австралії, на Кубі, Філіппінах, у Пакистані, Аргентині, ПА, Перу, В'єтнамі, Китаї. Головні експортери тростинного цукру-сирцю: Куба, Бразілія, Мексика, Ямайка, Пуерто-Рико, Філіппіни, Маврикій, Австралія. Основними імпортерами є країни Європи, Японія, Канада.

Цукровий буряк вирощують переважно у країнах Європи та Північної Америки. Головними виробниками цукру-сирцю з цукрового буряку є Франція, Німеччина, Україна, Італія, Росія, Великобританія, Іспанія, Польща, Чехія, Словаччина. Значним експортером бурякового цукру є Франція. Має всі умови стати великим експортером цього продукту Україна. Більшість країн Європи та США імпортують цукор, навіть якщо у них є власне виробництво.

Олійні культури є сировиною для одержання жирів рослинного походження. Головною олійною культурою є соєві боби, з яких у світі отримують до 1/3 олії. Близько 60 % збору соєвих бобів та 80 % виробництва припадає на США. Ця олія виробляється також у Китаї, Кореї, Японії, Канаді, Бразілії, Індонезії.

Арахіс вирощують у багатьох країнах субтропіків та тропіків. Він поширений в Індії, Ніґерії, країнах Західної Африки, Індонезії, Бразілії, Аргентині, США, Китаї. Основні експортери — країни Західної Африки, імпортери — країни Європи.

Соняшник вирощується переважно в Росії, Україні, країнах південної Європи, США, Аргентині, Китаї.

У країнах Південно-Східної Азії та Екваторіальної Африки поширені *пальми*, з плодів яких одержують пальмову та пальмово-ядрову олію, що використовується як у харчовій, так і у парфумерній промисловості.

Значне місце серед продукції олії посідає *маслична* олія, що виробляється з маслин — плодів оливкового дерева. Основний регіон його вирощування — середземноморські країни. Перше місце належить Італії, друге — Іспанії, потім ідуть Портуґалія, Греція, Туреччина, Кіпр, країни Північної Африки, Албанія, Болгарія.

Волокнисті культури є сировиною для текстильної промисловості. Найважливішою волокнистою культурою є бавовник.

Особливу групу в рослинництві становлять культури тропічного землеробства: чай, кава, какао. Найбільші виробники чаю: Індія, Шрі-Ланка, Китай, Японія, Індонезія. Розвиток чаївництва відбувається також у Кенії, Уґанді, Мозамбіку, Танзанії, Аргентині, Грузії, Росії та інших країнах. Головними постачальниками чаю на світовий ринок є Індія та Шрі-Ланка, а його споживачами — країни Європи, США, Канада. Кофейне дерево росте в Африці, Латинській Америці, Південній та Південно-Східній Азії. Виробники

кави: Бразілія, Колумбія, Мексика, Сальвадор, Ґватемала, Уґанда, Кот д'Івуар, Ефіопія, Камерун, Анґола, Індія, Індонезія. Найбільші експортери кави: країни Латинської Америки. Дерево какао росте у Африці та Південній Америці. Головними виробниками какао-бобів є Ґана, Ніґерія, Кот д'Івуар, Камерун, Бразілія, Еквадор. Імпортерами кофе та какао-бобів є країни Північної Америки та Європи.

5. Характеристика тваринництва

У високорозвинених країнах тваринництво високопродуктивне та має інтенсивний характер, у країнах, що розвиваються, — екстенсивне з меншою продуктивністю.

Основними галузями тваринництва є скотарство, свинарство, вівчарство, птахівництво.

Скотарство має м'ясний, молочний та м'ясо-молочний напрями. Найпродуктивнішу молочну худобу розводять у країнах Європи та Північної Америки. М'ясний напрям переважає на територіях з посушливим кліматом та великими площами пасовищ. Найбільшим у світі районом м'ясного скотарства є південноамериканська пампа. Аргентину називають «м'ясним цехом світу» через її провідне місце в експорті яловичини. Також крупними експортерами м'яса великої рогатої худоби — яловичини — є Туреччина, Уруґвай, Франція, Ірландія, Нова Зеландія, Австралія, Монголія.

Свинарство розвинене у густонаселених районах світу, а також у районах виробництва зерна, картоплі, поруч із великими переробними підприємствами харчової промисловості.

В економічно розвинених країнах переважає інтенсивне свинарство з переважанням беконних та м'ясо-сальних порід. Більше половини поголів'я свиней припадає на Азію, де виділяється Китай — більш як 1/3 світового поголів'я. Ще третина поголів'я вирощується у країнах Європи, одна десята — у США. Експортери свинини: Бельґія, Данія, Нідерланди, Німеччина, Китай. Імпортери: Великобританія, Росія, інші країни Європи.

Вівчарство переважає у тих регіонах, де інші види тваринництва не можуть набути достатнього розвитку, де є пасовища з низькотравною рослинністю. Найбільше поголів'я овець розміщене в Австралії — приблизно 1/7 світового стада. Вівчарство є постачальником не тільки м'яса, але й високоякісної вовни.

Птахівництво — одна зі швидко зростаючих галузей тваринництва. У країнах Європи, США, Канаді птахівництво розвивається у складі птахопромислових комплексів, на яких виробляють бройлерне м'ясо. Найбільшими виробниками птахів та продуктів

птахівництва — м'яса та яєць — є США, Китай, Італія, Франція, Великобританія, Росія, Україна, Іспанія, Нідерланди, Японія, Канада, Бразілія. Основні експортери бройлерів: США, Нідерланди, Бельґія, Данія, Франція, а яєць — США, Бельґія, Нідерланди.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Питання для обговорення

1) Чим сільське господарство розвинених країн відрізняється від сільського господарства країн, що розвиваються?
2) Чим ви можете пояснити провідні місця азіатського регіону у багатьох галузях сільськогосподарського виробництва?
3) Яка продукція сільського господарства України є конкурентоспроможною на світовому ринку?

VI. Підсумок уроку

- Сільське господарство — давня галузь діяльності людства. Незважаючи на те що частка сільського господарства в структурі ВВП світу зменшується, в ньому задіяне близько половини економічно активного населення Землі.
- На сучасний розвиток аграрного сектору великий вплив мали індустріалізація та НТР. Однак цей вплив є суттєвим переважно в розвинених країнах. У більшості країн, що розвиваються, рівень розвитку сільського господарства залишається низьким.
- Головними галузями сільського господарства є рослинництво і тваринництво. Співвідношення галузей та їх географія залежить від багатьох чинників, як природних, так і соціально-економічних.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Використовуючи карти атласа, підручник та статистичні матеріали, складіть узагальнюючу таблицю «Географія основних галузей тваринництва».
3. Висловіть свої міркування у вигляді невеликого повідомлення в зошитах стосовно питання «Чи є сільське господарство перспективною галуззю для України?»
4. Позначте на контурній карті країни, які спеціалізуються на вирощуванні пшениці, рису та кукурудзи.
5. Випереджальне (окремим учням). Скласти повідомлення про розвиток основних видів транспорту.

УРОК 19

Географія світового транспорту

Мета: охарактеризувати значення транспорту у світовому господарстві, повторити та поглибити знання про основні техніко-економічні показники роботи транспорту, види транспорту; сформувати вміння характеризувати різні види транспорту, визначати сучасний стан розвитку, проблеми транспорту та вплив на нього НТР; розвивати вміння працювати з картами атласа, таблицями, діаграмами; виховувати просторове та економічне мислення, цікавість до теми.

Обладнання: політична карта світу, підручник, довідники, атласи, таблиці, діаграми.

Тип уроку: засвоєння нових знань, умінь та навичок.

ХІД УРОКУ

І. Організаційний момент

ІІ. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

- Яку роль відіграє транспорт у розвитку господарства країни?
- Які види транспорту ви знаєте? Які показники використовуються для характеристики роботи транспортної системи та порівняння ефективності роботи різних видів транспорту?
- Які види транспорту посідають провідне місце у вантажоперевезеннях та пасажироперевезеннях в Україні?
- Які зміни відбуваються в транспортній системі під впливом НТР?

ІІІ. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

На думку відомого економгеографа В. Максаковського, «світовий транспорт й нині залишається основою світового розподілу праці».

Завдання 1. Прокоментуйте цей вислів та висловіть свої міркування щодо значення транспорту у світовому розподілі праці і світовому господарстві.

Транспорт забезпечує та стимулює розвиток виробничих зв'язків, сприяє спеціалізації та кооперуванню підприємств, галузей, районів, країн. Без транспорту неможливим було б подолання територіального розриву між виробництвом та споживанням товарів і послуг і спілкування людей. З розвитком виробничих сил

і внаслідок суспільного поділу праці розвивались і вдосконалювались транспортні засоби. Виокремлення транспорту в особливу галузь виробництва почалось у XV–XVI ст. і завершилось з переходом від мануфактурного до великого машинного виробництва, тобто наприкінці XVIII ст. Великі географічні відкриття зробили великий внесок у створення світової транспортної мережі. Проте ця мережа остаточно сформувалася у XX ст.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Загальна характеристика світової транспортної системи

Всі шляхи сполучення, транспортні підприємства і транспортні засоби в сукупності утворюють *світову транспортну систему*. У світовому транспорті зайнято понад 100 млн людей. Загальна протяжність транспортної мережі світу (без морських та авіатрас) складає 36 млн км. Щорічно всіма видами транспорту перевозиться понад 100 млрд т вантажів і понад 1 трлн пасажирів.

Основними техніко-економічними показниками роботи транспорту є обсяг перевезень, вантажообіг, пасажирообіг, густота транспортної інфраструктури, собівартість перевезень, швидкість, залежність від погодних та сезонних змін, маневреність. Різні види транспорту мають свої переваги та недоліки, тому їх використовують залежно від конкретних умов.

Завдання 2. Пригадайте переваги та недоліки основних видів транспорту та складіть схему в зошитах «Головні види транспорту».

У структурі транспортних шляхів найбільшу питому вагу мають автомобільні: понад 70 %, 1/5 частина припадає на авіалінії й лише 5 % — на залізниці. Далі йдуть трубопровідний та внутрішній водний транспорт.

2. Типи транспортних систем

Розрізняють транспортні системи економічно розвинених країн та країн, що розвиваються.

Найбільш розвинена транспортна система країн Європи та Північної Америки, де зосереджено більш ніж половину залізничних ліній, рухомого складу, шосейних доріг, автопарку тощо. У цих країнах досягнуто високого технічного рівня розвитку транспорту (великі швидкості, регулярність сполучення, відносна дешевизна, масові перевезення вантажів та пасажирів, відносна безпека, постійне оновлення засобів транспорту та ін.). Країнам, що розвиваються, властивий низький рівень розвитку видів транспорту: застарілий різнотипний склад, малопотужний парк локомотивів,

вагонів, автомобілів, непридатне обладнання. У багатьох країнах Азії, Африки та Латинської Америки користуються послугами таких архаїчних видів транспорту, як в'ючний та гужовий, працюють носильники та рикші.

Поряд з розподілом світової транспортної системи на два типи за рівнем розвитку, існують підрозділи *регіональних* транспортних систем:

- європейського типу (Західна і Центральна Європа, Японія);
- північноамериканського типу (США, Канада, Австралія);
- латиноамериканського типу;
- азіатського типу;
- система країн СНД;
- африканського типу.

3. Характеристика основних видів транспорту

Завдання 3. Прослухайте повідомлення учнів про розвиток різних видів транспорту, законспектуйте головне у вигляді розгорнутого плану.

Залізничний транспорт

Залізничний транспорт виник у першій половині XIX ст. у зв'язку з розвитком великої промисловості, зокрема кам'яновугільної і металургійної.

Довжина сучасних залізниць світу становить приблизно 1,3 млн км. Більше половини експлуатаційної довжини припадає на розвинені країни і лише 1/5 — на ті, які розвиваються. Найбільш висока щільність доріг у Німеччині, Бельґії, Швейцарії: 4–18 км/100 км^2. У багатьох країнах цей показник не перевищує 0,1–0,5 км/100 км^2. Є країни, які не мають залізниць: Кіпр, Лаос, Ніґер, Чад, Бурунді, Ісландія тощо.

Показники рівня технічної оснащеності найвищі у США та Західній Європі: там більша частина доріг укладена рейками важкого типу. На станціях широко застосовуються централізація управління та автоблокування, радіотелефони та телебачення. Рухомий склад — з потужних локомотивів та вагонів великої вантажності, пасажирських вагонів високої комфортності. На дорогах США та Західної Європи, Японії діють магістралі зі збільшеною швидкістю руху. У 1964 р. в Японії почали функціонувати швидкісні поїзди («шинксансен» — куля-поїзд), які розвивають швидкість 210 км/год. Згодом швидкісні залізниці були споруджені у Франції, а наприкінці XX ст. — у Німеччині. У світі з'явилися комутаторні поїзди, швидкотранзитні легкорейкові системи, потяги, що приводяться в рух стисненим повітрям тощо.

Нині у більшості європейських країн довжина залізничної мережі скорочується. Це зумовлено конкуренцією автомобільного транспорту, який здатний виконувати перевезення за принципом «від дверей — до дверей». У великих за площею країнах, які освоюють свої території, багаті на природні ресурси, довжина залізничної мережі збільшується, зокрема у Китаї, Росії, Індії, Канаді. Китай щороку будує 1 тис. км залізниць.

Автомобільний транспорт

У світі налічується понад 600 млн автомобілів і щороку ця цифра збільшується. Близько 80 % їх кількості зосереджено у США, Японії та Західній Європі. 50 % жителів цих країн мають автомобілі. У країнах, що розвиваються, цей показник в середньому становить 1 %. Навіть у таких відносно розвинених країнах, як Мексика і Бразілія, він не перевищує 6 %.

У розрахунку на 1000 жителів найбільша кількість автомобілів припадає на США, ФРН, Нову Зеландію, Канаду, Австралію, Швейцарію, Швецію, Італію, Францію. Сучасний автомобільний транспорт постійно технічно переоснащується і вдосконалюється, у результаті чого з'являються потужніші, швидкісніші, комфортабельніші й ефективніші автомобілі.

Необхідною умовою розвитку автотранспорту є сучасні автошляхи. Нині загальна довжина світових автомобільних доріг з твердим покриттям становить понад 20 млн км, найгустіша їх мережа у Західній Європі. Найрозвиненішу мережу автошляхів мають ті країни, де розміщена значна частина автопарку світу: США, Західна Європа, Японія, Канада. Там споруджуються автобани — багатосмужні магістралі з високою пропускною здатністю.

Трубопровідний транспорт

Трубопровідний транспорт, як і залізничний, з'явився у XIX ст., його появі сприяв розвиток нафтової промисловості. Призначений здебільшого для транспортування газу (газопровід магістральний), нафти (нафтопровід), твердих матеріалів (гідравлічний і пневматичний). Зараз у світі нараховується більше 13 млн км трубопроводів, і щороку ця цифра зростає.

Найбільш потужний розвиток трубопровідний транспорт одержав у нафто- й газодобувних країнах і країнах-споживачах нафти, нафтопродуктів та газу — США, Росії, Канаді, Китаї, ФРН, Франції, Італії, Саудівській Аравії, Мексиці.

У Західній Європі напрямок нафтопроводів — від портів до великих промислових центрів, наприклад: Гавр — Париж, Кадіс — Сараґоса, Марсель — Кельн та ін. У країнах Близького Сходу та

Північної Африки напрямок нафтопроводів — від родовищ до портових міст.

Газопроводи експлуатуються переважно в країнах Європи та Північної Америки. Більше половини газопроводів світу зосереджено у США. Магістральні газопроводи є підземні, надземні, підводні. Тиск транспортного газу — до 75 атмосфер — підтримується газокомпресорними станціями, діаметр труб досягає 1420 мм.

Водний транспорт

Морський транспорт здійснює перевезення вантажів і пасажирів океанами, морями і морськими каналами.

Людство з давніх-давен використовувало вітрильники. Нині на кораблях використовують дизельні, ядерні, теплові двигуни. Найінтенсивніші вантажопотоки йдуть через Атлантичний океан, на другому місці — Тихий, на третьому — Індійський океан. Велике значення для розвитку морського транспорту мають Суецький і Панамський канали.

Морський транспорт служить переважно для зовнішньоекономічних зв'язків. Лише у деяких країнах, таких як Росія, США, Китай, Канада, Туреччина, Франція, він здійснює міжрайонні внутрішні перевезення. Цей транспорт перевозить понад 70 % зовнішньоторговельних вантажів, завдяки своїй дешевизні.

Морський флот зосереджений у десятьох найбільших судновласницьких країнах світу: США, Великобританії, Японії, Німеччині, Франції, Італії, Ліберії, Панамі, Греції, Норвеґії. На їхню частку припадає 70 % тоннажу світового флоту. До числа великих власників флоту належать також Швеція, Іспанія, Кіпр, Сінґапур, Індія, Данія, Нідерланди, Росія, Китай, Польща, Естонія, Болгарія, В'єтнам тощо.

Судноплавні компанії багатьох країн реєструють свої судна під «зручним», або «підставним», прапором. Тому до великих судновласницьких країн належать Панама, Греція, Ліберія, Сінґапур, Кіпр. У цих країнах податки на прибуток у кілька разів нижчі, ніж у США, Німеччині, Японії, заробітна платня моряків значно менша, їхні права погано захищені, технічному стану суден приділяється менше уваги.

У світі налічується понад 2000 морських портів різної величини. До найбільших належать порти з вантажообігом понад 100 млн т. Їх близько 20: Шанхай, Нінбо, Роттердам (найбільший Європи), Сінґапур, Ґуанджоу, Марсель, Гавр, Антверпен, Гамбурґ, Ґенуя, Лондон, Аперпорт (група портів у гирлі річки Делавер), Новий Орлеан, Нью-Йорк, Гемптон, Ванкувер, Сан-Себастьян, Кобе, Йокогама, Наґоя, Кітакюсю, Кавасакі.

Головні вантажі морського транспорту — нафта й нафтопродукти, залізна руда, зерно, кам'яне вугілля, сировина та напівфабрикати для алюмінієвої промисловості, фосфорити, ліс та лісоматеріали.

Загальна протяжність ліній *внутрішнього водного* транспорту (на ріках, озерах, каналах) у світі перевищує 550 тис. км. Цей вид транспорту розвинений у США, Росії, Канаді, Німеччині, Нідерландах, Китаї. У багатьох країнах він практично відсутній з огляду на природні умови. У світі налічується близько двохсот міжнародних річок. Це, зокрема, Дунай, Рейн, Амазонка, Замбезі, Ніл, Конґо та ін.

Десята частина внутрішніх водних шляхів припадає на поліпшені людиною ділянки. Це ріки зі шлюзами, а також канали (шлюзовані та каналізовані ріки).

Найбільші порти внутрішніх водних шляхів зосереджені у гирлах річок: Гамбурґ, Бремен, Роттердам, Антверпен, Гавр, Архангельськ, Астрахань, Херсон та ін.

Країни, що розвиваються, мають потужні річкові системи: Амазонка, Меконґ, Тіґр, Ніґер, Конґо, Замбезі тощо. Проте у цих країнах немає мережі судноплавних каналів, і тому річки використовуються не повною мірою.

Повітряний транспорт

Основне призначення повітряного транспорту — швидкісне перевезення пасажирів, пошти, вантажів і багажу.

Активний розвиток авіатранспорту спостерігається в економічно розвинених країнах. Найбільші міжнародні авіакомпанії сполучають Північну та Південну Америку з Європою, західноєвропейські країни — з Азією та Африкою, Південну та Південно-Східну Азію — з Австралією.

На відміну від залізничного транспорту, де власником у більшості країн виступає держава, в авіатранспорті значна частка отводиться приватним компаніям. У США майже весь авіатранспорт перебуває в руках приватних компаній, а у Великобританії, Франції, Нідерландах, ПА, Австралії, Канаді він цілком або частково одержавлений.

Протяжність повітряних шляхів світу становить близько 8 млн км. Нині у країнах світу функціонує близько 600 міжнародних аеропортів. Окремі аеропорти справді велетенські (щодня обслуговують понад 1000 літаків). Аеропорти є великими підприємствами, на яких працюють тисячі людей.

Зі 100 найбільших аеропортів світу (пасажирообіг понад 1 млн чол.) половина знаходиться у США: Чікаґо, Нью-Йорк, Вашинґтон, Лос-Анджелес, Сан-Франціско, Майамі, Гонолулу тощо. У країнах Західної Європи найбільшими аеропортами є: Париж, Лондон, Франкфурт-на-Майні, Рим, у Японії — Токіо.

Подальший розвиток повітряного транспорту пов'язаний перш за все з технічним удосконаленням літаків та навігаційного обладнання.

4. Проблеми та перспективи розвитку світової транспортної системи

Ідеї про створення нових видів транспорту з'явилися вже давно, проте на сучасній технічній основі реалізуються вони лише зараз. До таких видів транспорту належать системи, які відрізняються від традиційних принципом дії, конструкцією двигуна: пневмоконтейнерний транспорт, трубопровідний гідротранспорт, монорельсові шляхи, судна на повітряній подушці, поїзди на магнітному підвісі та інші.

В епоху НТР світова транспортна система постійно удосконалюється не тільки технічно, але й організаційно. У країнах з розвиненою транспортною системою окремі види тісно взаємопов'язані між собою. Завдяки цьому успіхом користуються нові форми співпраці та кооперації різних видів транспорту, у деяких країнах створено об'єднані міністерства транспорту.

Однією з найважливіших тенденцій у розвитку світового вантажного транспорту є формування *контейнерної* системи. У контейнерах перевозиться близько 40 % генеральних вантажів. Складаються трансконтинентальні контейнерні «мости» — комбінація морського транспорту, маршрутних залізничних складів і автопоездів-контейнеровозів. Найбільшими контейнерними портами світу є Сінґапур і Сянґан (Китай).

У Європі ведеться робота зі створення транс'європейської транспортно-енергетичної мережі, концепція якої з'явилась ще у 1990 році. Сутність концепції — у відпрацюванні чіткого механізму координації роботи різних видів транспорту, зокрема в організації комбінованих (змішаних) перевезень. Розроблено 10 схем доставки вантажів комбінованими перевезеннями.

Завдання 4. Сформулюйте головні проблеми транспорту в сучасному світі.

Головними проблемами світової транспортної системи є:

- нерівномірність розвитку транспортних систем окремих країн та регіонів, що знижує ефективність використання природних, матеріальних та людських ресурсів;
- залежність видів транспорту від природних умов. Однак в епоху НТР актуальність цієї проблеми поступово знижується;
- негативний вплив транспорту на навколишнє середовище.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Питання для обговорення

1) Чим обумовлено формування різних типів регіональних транспортних систем у світі? Яка різниця між північноамериканською та західноєвропейською транспортними системами? Між транспортною системою країн СНД та західноєвропейською транспортною системою?
2) До якої транспортної системи належить транспортна система України? Чому транспортну систему країн СНГ виділяють окремо?

VI. Підсумок уроку

- Транспорт об'єднує світове господарство і є матеріальною основою територіального поділу праці.
- Транспортна мережа на земній кулі розвинена нерівномірно. Рівень і характер розвитку транспорту окремих країн залежить від рівня розвитку продуктивних сил, розмірів території тощо.
- За об'ємом і структурою транспортних перевезень визначають рівень розвитку й особливості структури господарства країни або регіону, а за конфігурацією транспортної мережі — особливості розміщення господарської діяльності.
- Розвиток світової транспортної системи характеризується збільшенням шляхів сполучення і вантажних та пасажирських перевезень. При цьому темпи зростання перевезень перевищують темпи збільшення довжини транспортної мережі.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Наведіть приклади 3–4 морських портів світового значення та поясніть їх розміщення.
3. Позначте на контурній карті найбільш інтенсивні морські шляхи міжнародних перевезень. Спробуйте приблизно підрахувати, у скільки разів скорочується довжина водного шляху між Лондоном і Токіо при використанні Суецького каналу.
4. Випереджальне. Розпочати підготовку до ділової гри за темою «Розширене засідання ООН з питань глобальних проблем людства»; об'єднатися в групи, розподілити теми, розпочати пошук матеріалів, підготовку питань тощо.
5. Випереджальне (окремим учням). Підготувати мультимедійні презентації (5–7 хв.) на теми «Найбільш популярні туристичні об'єкти Європи»; «Найбільш популярні туристичні об'єкти США та Канади».

УРОК 20

Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародний туризм

Мета: охарактеризувати головні форми міжнародного співробітництва, визначити обсяги та структуру зовнішньоекономічних зв'язків; розглянути особливості основних видів міжнародного туризму; розвивати вміння порівнювати та узагальнювати, аналізувати статистичні та картографічні матеріали, створювати мультимедійні презентації; виховувати економічне мислення, розуміння об'єктивності світових інтеграційних процесів.

Обладнання: політична карта світу, підручник, довідники, атласи, таблиці, діаграми, комп'ютер, мультимедійний проектор.

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

І. Організаційний момент

ІІ. Перевірка домашнього завдання

Завдання 1. Назвіть основні види транспорту та розкрийте головні особливості територіальної організації кожного з них.

Бесіда

- Який вид транспорту відіграв вирішальну роль у формуванні світового господарства?
- Чи існує залежність між рівнем економічного розвитку країни та особливостями організації її транспортної системи? Підтвердьте свою думку конкретними прикладами.

ІІІ. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Сучасне світове господарство не може існувати без різноманітних форм міжнародних економічних зв'язків. Головними з них є: *зовнішня торгівля товарами*, *кредитно-фінансові відносини*, *науково-технічні зв'язки*, *надання послуг* та *міжнародний туризм*. Вони охоплюють велику кількість міжнародних операцій, в яких беруть участь практично всі країни. Розглянемо та охарактеризуємо сучасні тенденції розвитку головних форм міжнародних відносин.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Зовнішня торгівля товарами

Зовнішня торгівля товарами — найстаріша форма міжнародних економічних відносин. Незважаючи на відносне зменшення

значення, вона продовжує відігравати важливу роль у розвитку господарства всіх країн світу.

Обсяг світового експорту товарів на початку XXI ст. перевищив 12 трлн дол. США та продовжує щорічно збільшуватися. В епоху НТР суттєво змінилася товарна структура торгівлі. У структурі експорту спостерігається зниження часток сільськогосподарської продукції та мінеральної сировини.

Завдання 1. Ознайомтеся з частками регіонів у зовнішній торгівлі світу та поясніть, чому їх розподіл відбувається саме в такий спосіб.

Розподіл зовнішньої торгівлі за регіонами світу

Регіон	Частка у зовнішній торгівлі
Західна Європа	45 %
Країни Азії (без Японії)	20 %
США та Канада	16 %
Японія	9 %
Інші країни світу	10 %

Більша частина обороту загальносвітової зовнішньої торгівлі товарами — це результат взаємних торговельних зв'язків між економічно розвиненими країнами. Останніми десятиріччями стрімко зростає частка Китаю.

Завдання 2. Порівняйте показники експорту та імпорту провідних країн та визначте, які країни мають додатне торгівельне сальдо, а які — від'ємне.

Провідні країни у світовій зовнішній торгівлі (2006 р.)

Головні експортери товарів	Вартість експорту, млрд дол.	Головні імпортери товарів	Вартість імпорту, млрд дол.
Німеччина	895	США	1475
Китай	850	Китай	830
США	795	Німеччина	720
Японія	540	Велика Британія	440
Франція	420	Франція	420
Велика Британія	350	Японія	400

Завдання 3. Наведіть декілька прикладів товарів, які експортують або імпортують провідні країни.

2. Кредитно-фінансові відносини

Кредитно-фінансові відносини (міжнародна міграція капіталу) полягають у вивезенні капіталу, що відбувається у різних формах:

- міжнародні займи і кредити (вивезення позикового капіталу);
- прямі закордонні інвестиції (капіталовкладення, що передбачають створення власного виробництва за кордоном, або придбання контрольного пакету акцій місцевих кампаній).

Вагомий вплив на всю світову економіку справляють прямі інвестиції, які мають тенденцію до стрімкого зростання. Так, якщо на початку 80-х років їх загальний обсяг у світі становив 450 млрд дол., то наприкінці 90-х років — понад 3 трлн дол., а на початку XXI ст. — 3,5 трлн дол. Активну роль у нарощуванні прямого зарубіжного інвестування відіграють ТНК, котрим належить основна його частина.

На сучасному етапі практично всі країни є як експортерами, так і імпортерами прямих інвестицій, хоча їх розподіл на терені світового господарства досить нерівномірний. Нині у світі сформувалась триполюсна структура прямих іноземних інвестицій: США, Європейський Союз, Японія. На них припадає 4/5 загального обсягу міжнародних інвестицій. Для країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою найбільшим регіоном розміщення іноземного капіталу є Південно-Східна Азія, в тому числі й Китай, який домінує в азіатському інвестиційному бумі.

Важливими регуляторами міжнародного руху капіталу є Міжнародний банк реконструкції та розвитку(МБРР) та Міжнародний валютний фонд (МВФ).

3. Надання послуг

Світовий ринок послуг — це система міжнародних відносин, що існує на основі міжнародного поділу праці, де основним товарним об'єктом виступають різноманітні види послуг. Охоплює науково-технічне співробітництво, міжнародний туризм, транспортні послуги.

Науково-технічне співробітництво є важливою формою міжнародних економічних зв'язків, яка обумовлена НТР та поглибленням міжнародної спеціалізації не лише у виробництві, а й галузі наукових досліджень. Вона проявляється в міжнародному обміні науково-технічними знаннями, а також у здійсненні спільних наукових розробок і проектів.

Найбільш раціональними й ефективними формами цього співробітництва є:

- створення спільних науково-дослідних центрів, бюро, лабораторій для використання новітніх науково-технічних ідей, конструювання, маркетингових досліджень і техніко-економічних розрахунків;
- спільні експерименти в галузі вдосконалення діючої техніки і технології з метою поліпшення техніко-економічних показників роботи;
- спільні дослідження та вивчення закордонного досвіду в галузі організації виробництва і праці;
- поточна координація та консультації з питань науково-технічної політики;
- організація підготовки кваліфікованого дослідницького персоналу.

Завдання 4. Наведіть приклади галузей науково-технічного співробітництва, в яких Україна може брати участь як повноправний партнер.

4. Міжнародний туризм

Міжнародний туризм є однією з найбільш поширених форм обміну послугами. Основою для розвитку туризму є різноманітні рекреаційні ресурси як природного, так і антропогенного походження. Однак наявність таких ресурсів є лише передумовою для розвитку туристичної галузі. Міжнародний туризм базується на потужній туристичній інфраструктурі.

За цілями розрізняють п'ять основних напрямків туризму: рекреаційний (оздоровчий), екскурсійний (пізнавальний), науковий, діловий, релігійний.

Туристичний бізнес можна справедливо вважати бізнесом XXI ст., тому що він є одним з найбільш динамічних і прибуткових серед усіх галузей світового господарства. Про це свідчать доходи від туризму, що складають 8 % світового експорту і 30 % міжнародної торгівлі послугами та щорічне зростання світових туристичних потоків на 4–5 %. Так, за даними Всесвітньої організації туризму (ВОТ) в 1950 р. кількість туристів у всьому світі складала 25 млн, а обіг туріндустрії — 2,1 млрд дол., у 1995 р. відповідно — 400 млн і 372,6 млрд дол., у 2008 р. — 922 млн та 944 млрд. За прогнозами ВОТ найближчим часом кількість туристів перевищить 1 млрд, а доходи від туризму в 2010 складуть 1550 млрд дол., а в 2020 р. — до 2000 млрд дол.

В окремих країнах туризм дає чималі прибутки у загальній економічній діяльності, випереджаючи іноді промисловість та сільське господарство. Навіть у США землі, зайняті під рекреаційний комплекс (хоч і в 10 разів менші за площею, ніж сільськогосподарські), дають утричі більший щорічний прибуток. У деяких країнах внесок від туризму у валовий національний дохід складає 15–35 %. До них належать Угорщина, Чехія, Австрія, Швейцарія, Італія, Франція, Іспанія, Портуґалія.

Завдання 5. Проаналізуйте карту атласа «Міжнародний туризм» та визначте:

а) напрямки основних туристичних потоків;
б) країни, в яких прибутки від туризму перевищують видатки на туризм; поясніть причини цього явища;
в) країни, в яких видатки на туризм перевищують прибутки від туризму; поясніть причини цього явища.

Завдання 6. Проаналізуйте дані таблиць та визначте, які регіони світу є найбільш популярними серед туристів, які регіони отримують найбільші доходи від туристичного бізнесу. Поясніть, чому Європа посідає ключові позиції у міжнародному туризмі.

Країни, які мають найбільші доходи від надання туристичних послуг іноземним туристам (2007 р.)

Місце	Країна	Доходи, млрд дол.
1	США	96,7
2	Китай	65,7
3	Іспанія	57,8
4	Франція	54,2
5	Італія	42,7
6	Велика Британія	37,6
7	Німеччина	36,0
8	Австралія	22,2
9	Австрія	18,9
10	Туреччина	18,5

Країни, які приймають найбільшу кількість іноземних туристів (2007 р.)

Місце	Країна	Кількість туристів, млн осіб
1	Франція	82
2	США	50
3	Іспанія	35
4	Італія	32
5	Китай	47
6	Велика Британія	22
7	Канада	21
8	Мексика	20
9	Туреччина	20
10	Австрія	19

Ситуація в туризмі дуже динамічна, і цей динамізм засвідчують щорічні зміни у десятці провідних держав.

Виступи учнів, які підготували мультимедійні презентації

Запитання. Яке значення для економіки України має розвиток туризму?

Розвиток туризму в Україні дозволить створити тисячі робочих місць, що має особливе значення з огляду на наслідки економічної кризи. Потужним поштовхом для розвитку галузі має стати проведення в Україні фінальної частини чемпіонату з футболу ЄВРО-2012. Наразі в Україні туристична діяльність перебуває у стадії реформування та розвитку.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Завдання 7 (робота в парах). Запропонуйте власний план заходів, які необхідно вжити в Україні для збільшення кількості іноземних туристів.

Завдання 8. Визначте позитивні та негативні наслідки розвитку туризму в будь-якій країні світу.

VI. Підсумок уроку

- Існує багато форм міжнародних економічних відносин, на географію яких впливає міжнародний географічний поділ праці.
- Найбільш розвиненою формою міжнародних економічних зв'язків є зовнішня торгівля.
- 3/4 всієї світової торгівлі припадає на економічно розвинені країни.
- Стійка тенденція зростання вивезення капіталу поглиблює міжнародний географічний поділ праці сприяє розвитку продуктивних сил за умов НТР.
- Міжнародне науково-технічне співробітництво сприяє об'єднанню зусиль світового співтовариства для впровадження глобальних наукових проектів та розв'язання глобальних проблем.
- На початку XXI ст. туризм перетворюється у потужну галузь світової економіки, яка за обсягами надходжень поступається лише обсягам торгівлі нафтою та автомобілями.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. За текстом параграфа підготувати 10 тестових запитань закритого типу.
3. Продовжити підготовку до ділової гри за темою «Розширене засідання ООН з питань глобальних проблем людства».

Тема 5. ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА

УРОК 21

Поняття про глобальні проблеми людства, роль світової громадськості у їх розв'язанні

Мета: охарактеризувати поняття «глобальні проблеми людства»; визначити причини виникнення, особливості кожної з проблем, можливі шляхи розв'язання; розвивати уміння оцінювати наслідки прояву глобальних проблем на сучасному етапі розвитку людства, уміння самостійно опрацьовувати різноманітні джерела географічних знань, працювати в групах, захищати свою точку зору; виховувати толерантність, культуру мовлення, екологічне мислення.

Обладнання: фізична карта світу, політична карта світу, економічна карта світу, атласи, схеми, таблиці, графіки, діаграми (за можливістю — у мультимедійному виконанні).

Тип уроку: комбінований (у формі ділової гри).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Процес взаємодії суспільства і природи дійшов такої кількісної і якісної межі, коли виник феномен взаємодії всього людського суспільства з усією природою планети. НТР привела, з одного боку, до формування у людства всеохопної системи знань і технологій, з другого — до збільшення антропогенного впливу на природу. Сформувалися складні господарські системи, вплив яких поширюється на весь світ. Як результат — зростає взаємозв'язок і взаємозалежність господарського та політичного життя країн і народів світу. Сутність цих процесів і явищ породжує глобальні проблеми, тобто проблеми, що стосуються всього людства. Вони охоплюють усі аспекти відносин між державами світового співтовариства, між суспільством і природою, формування умов життєдіяльності людства.

Науковці налічують кілька десятків проблем, які за своєю всеосяжністю можна вважати глобальними. Їх можна поділити на політичні, економічні, демографічні, соціальні та екологічні.

Сьогодні на розширеному засіданні ООН з метою обговорення та розв'язання глобальних проблем людства зібралися не лише офіційні представники комітетів і комісій, а й представники масс-медіа, які будуть ставити питання та зможуть донести широким верствам населення результати роботи засідання.

III. Застосування знань у нестандартних умовах

Приклади виступів груп, полеміки

1. Проблема збереження миру

Проблема збереження миру на Землі — найважливіша, оскільки під час виникнення глобального військового конфлікту у світі, нашпигованому ядерною зброєю та ядерними технологіями (АЕС тощо), всі інші проблеми втрачають сенс. Неможливість обмеженого впливу ядерного інциденту на довкілля яскраво продемонструвала катастрофа на Чорнобильській АЕС (1986 р.).

У сучасну епоху старі підходи до розуміння війни піддаються критиці на тій підставі, що в ядерну епоху в разі застосування атомної зброї не буде ні переможців, ні переможених. Проте, окрім ядерної війни, у світі ведуться звичні війни. В епоху глобалізації необхідне чітке усвідомлення того, що будь-яка війна (тим більше світова) може мати катастрофічні наслідки для майбутнього всієї людської цивілізації.

Жорстока реальність полягає в тому, що ніколи ще в історії людства не накопичувалася така кількість смертоносної зброї, її достатньо, щоб кілька разів знищити все живе на Землі або навіть саму планету.

На початку 90-х років країни світу витрачали на військові потреби понад 1 трлн дол. на рік. Це дорівнювало обсягу роботи всього світового ринку послуг або ж величині, що співмірна з третиною обороту світової зовнішньої торгівлі.

Кореспондент газети «DAILY NEWS». Назвіть, будь ласка, країни світу, які лідирують за обсягом військових витрат.

— Майже половину коштів на військові потреби у світі витрачають дві країни — США та Росія. У деяких державах військові витрати перевищують 1/10 їх ВВП (КНДР, Пакистан, Ірак, Грузія). Чимало небагатих за доходами на душу населення країн світу вкладають у військову сферу коштів більше, ніж у соціальну (Пакистан, Іран, Ірак, Сірія, Куба, В'єтнам та ін.). На задоволення попиту на воєнні товари та послуги, за оцінкою ЮНЕСКО, працює 50 млн чоловік, в розробках військового характеру беруть участь півмільйона вчених та конструкторів, або 1/5 науковців світу.

Офіційно у світі існує 5 країн, які на своїй території мають право утримувати ядерну зброю — це так звані держави «ядерного клубу»: США, Росія, Великобританія, Франція, Китай. Останнім часом «неофіційними членами ядерного клубу» стали ще й Індія, Пакистан, Ізраїль, Південна Корея. Існують також порогові держави, які володіють технологіями виробництва цієї зброї і можуть її створити у найкоротший час. Серед них Іран, Ірак, Південна Африка, Бразілія, Аргентина, Японія.

Кореспондент газети «Times». Чи можна розраховувати на подібні кроки? Чи можете ви навести приклади позитивних змін на шляху до вирішення проблеми?

— На щастя, наприкінці XX ст. міжнародна обстановка у світі поступово змінюється від конфронтації до взаєморозуміння і співробітництва. У 1988 р. між США та СРСР була укладена угода про ліквідацію ракет середнього радіусу дії. У 1994 р. Україна першою серед країн світу відмовилася від ядерної зброї (на час проведення цієї акції вона мала третій за потужністю у світі ядерний арсенал). Ядерна зброя була виведена також з Казахстану і Білорусі. У 1994 р. країни НАТО схвалили програму «Партнерство заради миру», до якої приєдналися 24 держави, в тому числі нейтральні Фінляндія, Швеція, а також Україна та ряд інших країн.

Кореспондент газети «Libé́ration». Ви стверджуєте, що проблема наближається до розв'язання?

— На жаль, ні, на планеті все ще зберігаються точки потенційних міжнародних або міжнаціональних конфліктів. Тільки від закінчення Другої світової війни до початку XXI ст. відбулося понад 38 міжнародних та близько 100 внутрішньодержавних конфліктів, в яких загинули десятки мільйонів людей. Вони мають міжетнічний характер (Афганістан, Індія, Банґладеш, Ніґерія, Чечня в Росії, Косово в Сербії, Південна Осетія та Абхазія в Грузії, Палестина та Ізраїль) або прикордонний (між Індією та Пакистаном тощо).

Регіональні конфлікти часто породжують ще одну сучасну проблему — міжнародний тероризм. Події 11 вересня 2001 р. в США показали, що тероризм перетворюється на такий потужний фактор загрози поступальному розвитку світового співтовариства, як й інші глобальні проблеми сучасності.

Отже, проблема збереження миру на Землі залишається гострою, і його досягнення можливе за умови взаємопорозуміння і всебічного співробітництва.

2. Демографічна проблема та проблема подолання відсталості країн, що розвиваються

Вона зумовлена, з одного боку «демографічним вибухом» в країнах, що розвиваються, з іншого — депопуляцією в розвинених країнах.

Переважна більшість населення світу живе в країнах, що розвиваються (4,7 млрд осіб). За прогнозами демографів, до 2025 р. населення цих країн зросте ще на 3 млрд осіб, що становитиме 95 % приросту населення світу. Прогнозні розрахунки ООН свідчать, що за сучасних темпів приросту населення у країнах Південної Азії і Африки їх частка в населенні світу до кінця XXI ст. перевищить 60 %.

У країнах Азії, Африки, Латинської Америки швидке зростання кількості населення (подвоєння через кожних 20–30 років) призводить до загострення важливих соціально-економічних проблем: значного переважання темпів приросту населення над темпами економічного росту і до ще більшого відставання від аналогічних показників розвинених країн; швидкі темпи урбанізації, збільшення числа безробітних і осіб, що не знаходять застосування своєї праці (30 % працездатного населення світу), зростання чисельності неграмотних поряд з ростом частки грамотного населення у світі (85 % наприкінці століття).

Потенційна загроза розвитку сучасної демографічної ситуації полягає в тому, що населення світу розпочинає XXI ст. з 1 млрд безробітних, 1 млрд голодуючих, 1 млрд неграмотних, 2 млрд, що живуть в умовах відносного або абсолютного перенаселення, 1,5 млрд знедолених, що знаходяться за «межею бідності».

Глобальність проблеми народонаселення в тому, що вона не може бути локалізована в якомусь певному регіоні, і нерівномірне зростання чисельності населення в окремих країнах може викликати помітні зміни на геополітичній карті світу.

Кореспондент газети «Аргументи і факти». Чи не перебільшуєте ви суть демографічної проблеми, адже проблема перенаселення досить успішно розв'язується у ряді азіатських країн, таких, як Південна Корея, Китай?

— Як показує досвід цілого ряду країн, зниження темпів росту населення залежить від багатьох факторів. До таких факторів належать забезпечення всього населення житлом належної якості, повна зайнятість, вільний доступ до освіти і медичного обслуговування. Останнє ж неможливе без розвитку національної економіки на основі індустріалізації і модернізації с/г, без розвитку освіти, рішення соціальних питання. Дослідження, проведені в останні роки у деяких країнах Азії та Латинської Америки, показують, що там, де рівень економічного і соціального розвитку більш низький, де більшість населення безграмотне, народжуваність дуже висока, хоча у багатьох з них проводиться політика з регулювання народжуваності, і навпаки — при прогресивних економічних перетвореннях відбувається зниження народжуваності. Тому рішення проблеми перенаселення пов'язане з проблемою подолання відсталості країн, що розвиваються.

Забезпечення поступального і пропорційного розвитку господарства світу — одна з важливих проблем, що стоїть перед людством. Розрив у рівнях прибутків на душу населення між економічно розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, залишається значним, незважаючи на те, що за останні півстоліття багато країн, що розвиваються, досягли значного прогресу: зросли їх прибутки, розпочалася індустріалізація, досягнуто успіхів у галузях охорони здоров'я та освіти. Проте пересічні економічні показники ВВП на душу населення в розвинених країнах і країнах, що розвиваються, відрізняються в 100 разів! При цьому в деяких країнах останнім часом відставання навіть збільшилося. Світовий прогрес все ще оминає четверту частину людства. Ситуація є особливо драматичною з огляду на те, що, за розрахунками, на межі

XX–XXI ст.ст. понад 9/10 приросту робочої сили припадає на країни, що розвиваються. Наприкінці XX ст. глобальна проблема винайдення шляхів пропорційного економічного розвитку також стала актуальною для постсоціалістичних країн з перехідною економікою (в тому числі й для України).

Кореспондент газети «Дзеркало тижня». Чи можливе подолання диспропорцій у рівнях розвитку світового господарства?

— Розв'язати проблему відставання країн можна за умов надання їм допомоги сильними високорозвиненими державами. Прикладом допомоги може слугувати надання вигідних кредитів для розвитку галузей промисловості, таких як енергетика, машинобудування, хімічна промисловість, або за певних умов для розвитку індустрії туризму.

Кореспондент газети «Дзеркало тижня». Чи потрібна, на вашу думку, така допомога пострадянським країнам, наприклад Україні?

— Україна — держава, яка має потужний природний, матеріальний, науковий та людський потенціал. Тому такі держави спроможні самостійно розв'язувати свої проблеми. Завдання України, як і інших пострадянських країн, пов'язані з реформуванням законодавства, економіки, створенням власної конкурентоспроможної продукції на світовому ринку.

3. Економічні проблеми

До цієї групи проблем відносять переважно енергетичну, сировинну та продовольчу.

Сировинна та енергетична проблеми мають багато спільного. Зумовлені вони передусім недостатньою кількістю розвіданих запасів корисних копалин і дуже нераціональним їх використанням. Основним шляхом вирішення сировинно-енергетичної кризи є перехід до матеріало- і енергозберігаючих технологій, комплексного використання сировини, створення маловідходного і безвідходного виробництв.

Кореспондент газети «Liberation». Чи можете ви навести прилади конкретних заходів, які запроваджують для розв'язання сировинно-енергетичної проблеми?

— До зменшення використання сировини повинна привести заміна багатьох видів природних матеріалів на штучні і синтетичні, які можуть створюватися із наперед заданими властивостями.

Значна економія сировини досягається за рахунок використання вторинних матеріалів: металобрухту, макулатури, пластмас.

Приклади високоефективного використання вторинної сировини показують «малі» високорозвинені країни Західної Європи. Тут використовується 80–90 % щорічного надходження металобрухту, 50–70 % макулатури і багатьох видів пластмас, до 75 % побутового сміття спалюється з метою виробництва енергії.

Розв'язання енергетичної проблеми, крім повсюдної економії енергії і вдосконалення існуючої теплової енергетики на принципово нових технологічних засадах (наприклад, спалювання вугілля у «киплячому шарі»), передбачає широке використання альтернативних джерел енергії, передусім сонячної, вітрової, внутрішнього тепла Землі.

Якщо тенденції впровадження альтернативних джерел та зберігаючих технологій розвиватимуться, розв'язання сировинно-енергетичної проблеми можливе вже у XXI ст.

Набагато складніша ситуація з продовольчою проблемою, яка визначається спроможністю Землі прогодувати нинішнє і майбутні покоління планети.

Згідно з даними ФАО (продовольчої і сільськогосподарської організації ООН), нині на планеті голодують понад 500 млн осіб, а ще 1 млрд осіб постійно недоїдають.

Продовольча криза особливо актуальна для багатьох країн Африки, Азії, Латинської Америки і загрожує поширитися на інші території. Найбільш критичне становище склалося у 20 країнах «зони голоду», що розташована в сухих саванах і напівпустелях. Тут темпи приросту населення у два рази перевищують виробництво продовольства. Середньодобова забезпеченість їжею оцінюється у цих країнах на 80–85 % від рекомендованих ФАО норм.

Причиною голоду є неспроможність країн, що розвиваються, через власні низькі доходи закуповувати на світовому ринку продукти харчування. У структурі сімейного бюджету частка продовольчих затрат у них перевищує 60 %, тоді як у Німеччині 17 %.

Кореспондент газети «Аргументи і факти». Які рекомендації ви можете надати країнам, які зіткнулися із продовольчою проблемою?

— Компенсувати втрати можна за рахунок підвищення продуктивності оброблювальних земель, поєднавши апробовані форми землеробства із сучасними досягненнями біотехнології. Допускається, що таким шляхом можна збільшити врожайність, наприклад, кукурудзи і пшениці у країнах, то розвиваються, у 2–3 рази. Цього було б достатньо для задоволення потреб населення цих країн у зернових культурах.

Для продовольчого забезпечення людства суттєве значення мають біологічні ресурси Світового океану. Адже в ньому видобувається близько 20 % харчових білків тваринного походження.

4. Екологічна проблема

Сучасна екологічна ситуація характеризується надзвичайною напруженістю, оскільки суть екологічних проблем полягає в конфлікті між зростаючою природоперетворювальною діяльністю людини і процесами, які регулюють динамічну рівновагу в біосфері.

Безумовно, саме лише використання техніки в процесі «обміну речовиною і енергією» між людиною і природою призводить до порушення балансу природних сил і ресурсів. Однак загроза екологічної кризи стала реальною через те, що індустріальний розвиток цивілізації тривалий час відбувався за принципом вседозволеності.

На початку XXI ст. екологічні проблеми можна розглядати у кількох аспектах.

1) Для атмосфери найбільш гострими є проблеми «парникового ефекту», «озонових дір», кислотних дощів, пилового забруднення.
2) Практично непридатною є вода, в якій навіть у невеликих кількостях розчинені отруйні або агресивні хімічні елементи. Найбільш забрудненими у гідросфері є річкові і озерні води. Просторам відкритого океану найбільшої шкоди завдає забруднення нафтопродуктами. Широке використання в господарстві і побуті виробів із пластичних синтетичних волокон, які легші за воду і майже не розчиняються за природних умов, призвело до їх значного нагромадження у водах Світового океану, особливо в Атлантичному океані.
3) Щороку з активного використання вилучаються мільйони гектарів земель. Деградацію земель спричиняє багато факторів: гірничі розробки, посилення водної і вітрової ерозії, хімічне забруднення ґрунтів міндобривами та отрутохімікатами тощо.
4) Нині темпи знищення вологих екваторіальних лісів планети у багато разів перевищують швидкість їх відновлення. Протягом 1990–2005 рр. планета втратила понад 125 млн га лісу. Одночасно із вирубкою лісів йде процес опустелювання.

Таким чином, внаслідок людської діяльності відбувається деградація всіх природних комплексів. Ми перебуваємо в ситуації екологічної кризи.

Кореспондент газети «DAILY NEWS». Що потрібно робити, для того щоб ця екологічна криза не переросла в глобальну екологічну катастрофу?

— Серед основних шляхів розв'язання екологічних проблем є такі:

1) перехід до матеріало- та енергозберігаючих технологій, а в перспективі — до замкнутих циклів використання ресурсів, що дасть змогу перейти до маловідходного виробництва;
2) використання нагромадженого за тисячоліття людської діяльності досвіду раціонального природокористування. Розробка регіональних схем використання ресурсів залежно від природних, економічних та соціальних особливостей території;
3) розширення природно-заповідних територій, особливо в районах з нестабільними екологічними системами (тундра, пустеля, вологі екваторіальні ліси);
4) екологічна освіта й виховання населення.

5. Соціальні проблеми

Численні глобальні проблеми існують у галузі взаємовідносин між людиною і суспільством. Це проблеми охорони здоров'я, освіти, культури, злочинності та ін. Можливості розв'язання цих проблем залежать від рівня соціально-економічного розвитку країн, тому особливої гостроти вони набирають у слаборозвинених регіонах світу.

Незважаючи на ліквідацію багатьох масових епідемій (віспа, чума, холера), стан охорони здоров'я у багатьох країнах викликає тривогу. Багато сучасних хвороб (серцево-судинні, легеневі, ракові) є наслідком погіршення екологічної ситуації, малорухомого способу життя, частих психологічних стресів. Замість вже подоланих виникають нові епідемії, найбільш загрозливою серед яких є СНІД. Щодня понад 6 800 осіб стає ВІЛ-інфікованими, а більше 5700 помирає від СНІДу. Кількість людей, носіїв ВІЛ-інфекції досягла майже 34 млн осіб. Найвищий рівень захворюваності на СНІД зафіксовано у Свазіленді, Ботсвані, Лесото, Південній Африці, Зімбабве, Намібії, Замбії, Мозамбіку, Малаві, Кенії.

У країнах, що розвиваються, важливою причиною смертності залишаються інфекційні хвороби. У третини населення Землі, переважно в країнах, що розвиваються, діагностовано туберкульоз. У промислово розвинених країнах більшість людей помирає від серцево-судинних і онкологічних захворювань.

Щороку майже 10 млн дітей помирають, не досягнувши п'ятирічного віку. Переважна більшість цих дітей вижила б за умов поєднання таких факторів, як дбайливий догляд, достатнє харчування та елементарне медичне обслуговування. Таким чином, дитяча смертність тісно пов'язана з бідністю.

Кореспондент газети «Дзеркало тижня». Тобто ви стверджуєте, що головною передумовою подолання багатьох хвороб є подолання бідності?

— Так. Крім того, основними умовами розв'язання проблем охорони здоров'я є перехід до здорового способу життя, забезпечення повноцінного харчування, поліпшення екологічних умов проживання і, звичайно, розвиток медицини, пропаганда здорового способу життя.

Щоб бути конкурентоспроможними в умовах сучасної економіки з її науковими технологіями та мінливими ринками, країнам потрібна на тільки зорова, а й кваліфікована робоча сила, що володіє знаннями та вміє їх застосовувати на практиці. Такі трудові резерви мають розвинені та постсоціалістичні країни. Водночас, за даними ЮНЕСКО, понад 75 млн дітей молодшого шкільного віку не відвідують школу. «Лідерами» в цьому показнику виступають найбідніші країни Африки.

На жаль, розв'язати цю проблему буде неможливо, якщо не буде усунуто всі чинники, що змушують дітей працювати і не дають можливості бідним родинам віддати своїх дітей до школи. За даними ЮНІСЕФ, у світі понад 300 млн дітей — 16 % населення віком від 5 до 17 років — зайнято певним видом трудової діяльності.

Кореспондент газети «Times». Якщо проблема бідності буде вирішена, то й зникнуть всі соціальні проблеми?

— Складна соціально-економічна ситуація в багатьох країнах світу, всесвітня криза духовної культури сприяла переростанню такого негативного явища у проблему глобального масштабу, як злочинність. Інтернаціоналізація злочинності у багатьох випадках значно випереджує темпи світової інтеграції в економічній, соціальній і культурній сферах. Особливо після того, як вона набула організованих форм, сформувала й постійно розширює світовий ринок наркотиків і зброї.

Глобальні проблеми вимагають і глобальних рішень. Для цього необхідне широке міжнародне співробітництво і координація зусиль усього людства в різних сферах: політичній, економічній, науковій, освітянській тощо.

IV. Підсумок уроку

Учитель та учні аналізують найбільш вдалі доповіді і питання, труднощі, що виникли в ході ділової гри, проводять оцінювання та самооцінювання.

V. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. «Кореспондентам» підготувати статті про глобальні проблеми (кожен про 1–2 проблеми).
3. Повторити теми: «Взаємодія суспільства і природи», «Світове господарство», «Глобальні проблеми людства».

УРОК 22

Підсумковий урок за темами: «Взаємодія суспільства і природи», «Світове господарство», «Глобальні проблеми людства»

Мета: повторити, узагальнити та систематизувати знання за вивченими темами; визначити рівень оволодіння знаннями, уміннями та навичками; розвивати вміння працювати з картами атласа, виконувати тестові завдання різних рівнів складності; виховувати уважність, організованість, відповідальність, зосередженість.

Обладнання: атласи, роздавальні матеріали із завданнями.

Тип уроку: урок повторення, узагальнення, систематизації, контролю й корекції знань учнів.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності

III. Основна частина (проводиться на розсуд учителя)

Приклади завдань для перевірки знань учнів

1. Серед названих країн найбільші запаси кам'яного вугілля зосереджені в:
   а) Іраку, Ірані, Кувейті; б) Алжирі, Лівії, Єгипті; в) Китаї, США, Росії, Австралії; г) Венесуелі, Аргентині, Перу.
2. Провідними експортерами нафти є:
   а) Канада, Австралія, Бразілія; б) Японія, Південна Корея, Філіппіни; в) Німеччина, Швеція, Франція; г) Саудівська Аравія, Ірак, Іран.
3. Найбільше у світі природного газу імпортує:
   а) Японія; б) Україна; в) Росія; г) Німеччина.

4. Найвищим відсотком виробленої енергії на АЕС вирізняються:
   а) США та Канада; б) Норвеґія та Бразілія; в) Італія та Іспанія; г) Франція та Бельґія.

5. Першість за виплавленням сталі у світі належить:
   а) Канаді та США; б) Німеччині та Франції; в) Росії та Україні; г) Китаю та Японії.

6. Найбільше зерна пшениці на світовий ринок вивозять:
   а) Польща, Білорусь, Росія; б) США, Канада, Китай; в) Японія, Південна Корея, Індонезія; г) Чілі, Колумбія, Перу.

7. Серед названих країн найбільші запаси лісових ресурсів зосереджені в:
   а) Німеччині, Франції; б) Бразілії, Фінляндії; в) Лівії, Алжирі; г) Аргентині, Колумбії.

8. Провідне місце серед виробників та експортерів шокових тканин у світі посідають:
   а) Бразілія, Венесуела, Перу; б) Японія, Індія, Китай; в) Білорусь, Польща, Словаччина; г) Канада, США, Мексика.

9. Найбільшим експортером природного газу є:
   а) Україна; б) США; в) Росія; г) Китай.

10. Найвищим відсотком виробленої енергії на ГЕС вирізняються:
    а) США та Канада; б) Норвеґія та Бразілія; в) Італія та Іспанія; г) Франція та Бельґія.

11. Суднобудування є галуззю міжнародної спеціалізації:
    а) Росії; б) Іспанії; в) Південної Кореї; г) Ізраїлю.

12. Лідерами за збиранням рису є:
    а) Аргентина, Мексика, Бразілія; б) Франція, Італія, Іспанія; в) Туніс, Алжир, Єгипет; г) Китай, Індія, Індонезія.

13. Визначте правильність наведеного твердження: «У розвинених країнах Європи та Америки, як правило, домінує високопродуктивне тваринництво, а в країнах, що розвиваються, Африки та Азії — рослинництво».
    а) Так; б) ні.

14. Прочитайте текст і визначте галузь промисловості: «Це провідна галузь промисловості за загальною вартістю продукції, що виробляється, і за кількістю зайнятого у виробництві населення».
    Відповідь: _____

15. Визначте правильність наведеного твердження: «Країна, яка має різноманітні природні умови, завжди економічно розвинена».
а) Так; б) ні.

16. Прочитайте текст і визначте загальну назву перелічених сільськогосподарських культур: «Їх вирощують з метою отримання сировини для виробництва різноманітних продовольчих та промислових товарів. Найбільше значення мають цукрові, олійні, волокнисті та тонізуючі культури».
Відповідь: _____

17. Установіть відповідність між продукцією галузей промисловості та країнами з найбільшими обсягами її виробництва:
а) папір; б) телевізори; в) вовна; г) лляні тканини.
1) Іран, Ірак, Катар, Кувейт;
2) Китай, Південна Корея, США, Малайзія;
3) Австралія, Уруґвай, Аргентина;
4) США, Китай, Японія, Канада;
5) Росія, Білорусь, Чехія, Литва.

18. Установіть послідовність країн за прибутками від туризму, починаючи з найбільшого:
а) США; б) Мексика; в) Непал; г) Японія.

19. Установіть відповідність між країнами та їх експортною продукцією:
а) Японія; б) Канада; в) Індія; г) Бразілія.
1) Залізні та марганцеві руди, кава, какао, цукор, бавовник, рис, кукурудза.
2) Нафта, какао-боби, натуральний каучук, ядро пальмового горіху.
3) Залізні та марганцеві руди, чай, цукор, пшениця, рис, арахіс, прянощі.
4) Залізні руди, кольорові метали, кам'яне вугілля, пиломатеріали, газетний папір, пшениця, машини і обладнання.
5) Автомобілі, морські судна, електроніка і робототехніка, сталь, тканини.

20. Установіть послідовність країн за тоннажем торгівельного морського флоту, починаючи з найбільшого:
а) Греція; б) Росія; в) Польща; г) Панама.

21. Обчисліть ресурсозабезпеченість США залізними рудами, обравши в таблиці необхідні дані:

Площа, тис. км^2	9363,4
Розвідані запаси, млрд т	10
Щорічний видобуток, млн т	35
ВНП на душу населення, дол.	46040

22. Обчисліть ресурсозабезпеченість Німеччини вугіллям, обравши в таблиці необхідні данні:

Площа, тис. км^2	357
Розвідані запаси, млрд т	244
Населення, млн осіб	84
ВВП на душу населення, дол.	23 700

23. Відомо, що вчені розробили чимало глобальних прогнозів щодо розвитку людства на найближчу та віддалену перспективу. В них простежуються два принципово різних підходи, які можна назвати песимістичним і оптимістичним. Складіть свій власний прогноз розвитку людства у XXI ст. за:
а) песимістичним сценарієм; б) оптимістичним сценарієм.

IV. Підсумок уроку

V. Домашнє завдання

Розділ II
РЕГІОНИ ТА КРАЇНИ СВІТУ

Тема 1. КРАЇНИ ЄВРОПИ

УРОК 23

Загальна характеристика регіону, його склад. Населення, міста. Характеристика господарства країн та значення інтеграційних процесів у його формуванні

Мета: охарактеризувати склад регіону, особливості розміщення та формування населення, загальні риси господарства країн Європи; визначити значення інтеграційних процесів у формуванні господарства регіону; розвивати уміння обґрунтовувати галузеву структуру господарства регіону, уміння працювати з картами атласа, підручником; виховувати почуття співпричетності до процесів євроінтеграції, цікавість до вивчення теми.

Обладнання: політична карта Європи, атласи, підручники, схеми, таблиці, графіки, діаграми.

Тип уроку: засвоєння нових знань, умінь та навичок.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

Запитання. Пригадайте, які теми та в якій послідовності ви вивчали у першому розділі курсу «Загальна економіко-географічна характеристика світу»?

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

У розділі «Регіони та країни світу» ви дізнаєтесь про основні природні, економічні та соціальні особливості, що зумовлюють розвиток регіонів. У кожному з них налічуються десятки країн, причому вони істотно різняться між собою. Аналіз їх економічного простору, економічний поділ та групування на основі спільних особливостей розвитку допоможе вам зрозуміти географічну специфіку регіонів. Докладніше ви ознайомитесь з окремими країнами,

їх суспільно-географічною характеристикою та економіко-соціальними особливостями. Вивчення досвіду інших країн у розбудові демократичного суспільства та розвитку ефективної економіки є вкрай необхідним на сучасному етапі піднесення нашої держави.

Перший регіон, який ми будемо вивчати, — Європа, яка у сиву давнину була колискою багатьох високорозвинених цивілізацій: егейської, еллінської, кельтської, римської тощо. Це — батьківщина Великих географічних відкриттів, промислових переворотів, міських аґломерацій, міжнародної економічної інтеграції. І хоча епоха євроцентризму минула, у наш час цей регіон продовжує відігравати значну роль у світовій політиці та економіці.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Економіко-географічне положення регіону

Європа займає західну частину Євразії, її площа — 10,8 млн км^2. Це порівняно невеликий регіон нашої планети, але на її території повністю або частково розмістилися близько 50 країн. Найбільша країна за площею (без урахування Росії) — Україна (603,7 тис. км^2), найменша — Ватикан (0,44 км^2). Близько чверті європейської площі припадає на півострови — Кольський, Скандинавський, Піренейський, Апеннінський та ін.

Завдання 1. Користуючись картами атласа, визначте головні особливості ЕГП країн Європи.

Особливості ЕГП країн Європи визначаються двома головними ознаками:

- за порівняно невеликих розмірів території цих країн безпосередньо межують між собою або розподілені невеликими відстанями. До того ж їх кордони проходять переважно такими природними межами, які не створюють перешкод для транспортних зв'язків;
- приморським положенням більшості країн. Економічний розвиток багатьох країн з давніх часів пов'язаний із морем.

2. Політична карта регіону

Політична карта Європи формувалася впродовж тривалого часу. Лише протягом XX ст. суттєві зміни відбувалися тричі: після Першої та Другої світових війн та за останнє десятиріччя (об'єднання Німеччини, розпад СРСР, Югославії, Чехословаччини, зміна суспільного ладу в країнах Центральної та Східної Європи). Форми правління і державний устрій країн поступово змінювалися.

Нині країни Європи за формою державного правління — це монархії і республіки. Найдавнішою республікою є Сан-Маріно (з 301 р.). Андорра перебуває під протекторатом Іспанії та Франції. Ґібралтар є заморською територією Великої Британії та єдиним колоніальним володінням в Європі.

Завдання 2. Користуючись картами атласа, наведіть приклади європейських монархій та республік, унітарних та федеративних держав.

Історичні та географічні чинники сприяли формуванню в Європі потужних інтеграційних об'єднань, політичного, економічного, фінансового характеру, серед яких найбільш впливовими є:

- *Рада Європи* (РЄ) — перша європейська міжурядова організація, створена після Другої світової війни (1949 р.);
- *Організація з безпеки і співробітництва в Європі* (ОБСЄ);
- *Північноатлантичний альянс* (НАТО);
- *Європейський Союз* (ЄС);
- *Європейський банк реконструкції та розвитку* (Євробанк, ЄБРР) — міжнародний фінансово-кредитний інститут, який надає допомогу країнам від Центральної Європи до Центральної Азії для проведення ринкових реформ, активного інтегрування економік цих країн у міжнародні господарські зв'язки.

За географічним розташуванням та з історичного погляду Європу поділяють на субрегіони: Західну Європу, Центральну і Східну Європу.

3. Природні умови і ресурси

Країни Європи мають досить сприятливі умови для господарського розвитку: вдале поєднання рівнинного та гірського рельєфу, кліматичних умов, переважно родючих ґрунтів та ресурсів прісної води.

Завдання 3. За картами атласа визначте головні особливості природних умов Європи.

У рельєфі Європи переважають низовини й височини, гори займають менше ніж п'яту частину території. Основна частина Європи перебуває в межах помірних широт. Тільки крайні північні й південні її області розташовані в субарктичному й субтропічному поясах. Найбільш сприятливі умови для розвитку сільського господарства — у західній частині Європи. Найкраще забезпечені земельними ресурсами країни Східної Європи. Лісистість Європи трохи вища за середньосвітову, що оцінюється в 30 %. Більшість лісових багатств Європи зосереджені в Росії й Північній Європі,

а максимальний показник — у Фінляндії, де ліси займають 77 % території.

У Європі простежується закономірне зменшення річкового стоку із заходу на схід і з півночі на південь. До країн, добре забезпечених водними ресурсами, можна віднести Швецію, Фінляндію, Велику Британію, Росію. Найбільші річки Європи судноплавні, деякі з'єднані каналами. Загалом забезпеченість водними ресурсами в Європі є високою, хоча проблема чистої прісної води в деяких країнах постає досить гостро.

Мінеральні ресурси Європи різноманітні, однак значною мірою виснажені, особливо в західній частині, для економіки регіону власних запасів недостатньо. Із паливних корисних копалин найістотніші запаси вугілля. Найбільші запаси нафти в Росії, Великій Британії й Норвеґії, природного газу — у Росії, Норвеґії й Нідерландах. Велике значення мають родовища залізних руд: Курська магнітна аномалія, Криворізький і Лотаринзький басейни, а також Нікопольський басейн марганцевих руд.

4. Населення

Європу населяє 729 млн мешканців (11 % світового населення — 01.07.2008 р.). Для більшості країн Європи характерним є перший тип відтворення населення. Природний приріст у ряді країн від'ємний. Загалом для Європи характерна *депопуляція* на рівні 0,04 % та «старіння нації». У віковій структурі населення близько 20 % від усього населення складають діти віком 15 та менше років, працездатне населення — 65 %, віком 65 років та більше — 15 %.

Європа є густонаселеним та найбільш урбанізованим регіоном світу. Густота населення (без Росії) — 97 осіб/км^2 (майже у 2 рази перевищує середньосвітову), найбільша (200–370 осіб/км^2) — у Нідерландах, Бельґії, Великій Британії та Німеччині, найменша (3–15 осіб/км^2) — в Ісландії, Норвеґії та Фінляндії.

У містах мешкає близько 75 % населення; найбільші міські аґломерації: Лондон, Москва, Париж, Рурштадт (Німеччина), Санкт-Петербурґ, Стамбул. Найбільші міста (з населенням більш 1,5 млн): Афіни, Барселона, Берлін, Бірмінґем, Бухарест, Будапешт, Відень, Варшава, Гамбурґ, Київ, Лісабон, Лондон, Мадрід, Манчестер, Мілан, Москва, Париж, Рим, Санкт-Петербурґ, Стамбул.

Етнічна карта регіону формувалася протягом тисячоліть. Поряд з однонаціональними країнами (Польща, Італія) в Європі чимало багатонаціональних держав (Велика Британія, Швейцарія, Україна, Росія тощо). Більшість народів відносять до індоєвропейської мовної сім'ї. Панівною релігією є християнство.

Останніми десятиріччями Європа перетворилася у світовий центр трудової імміграції. Тут нараховується близько 15–17 млн іноземних працівників та членів їх родин. У країнах, що приймають значну кількість трудових мігрантів, виникає низка проблем, пов'язаних із етнічними та соціальними розбіжностями.

5. Загальна характеристика господарства

Частка Європи у світовому ВВП за останні 50 років зменшилася й зараз становить приблизно 25 % проти 37 % у 1950 р. Однак у цій частині світу перебувають світові лідери за показником ВВП на душу населення. При цьому частка європейців у населенні світу за цей період зменшилася майже вдвічі. У Європі виробляється більше ніж чверть промислової продукції світу, а за деякими видами сільськогосподарської продукції, наприклад молоком, вона — безсумнівний світовий лідер.

Економічну потужність регіону визначають, в першу чергу, країни Західної Європи, а серед них — чотири країни, які є членами «Великої сімки» — Німеччина, Франція, Велика Британія, Італія. Країни Західної Європи являють собою економічне «ядро» ЄС. Це наймогутніше інтеграційне об'єднання концентрує на внутрішньому ринку 40 % торгівлі товарами і 30 % — послугами.

Економіка інших розвинених країн Європи, таких як наприклад, Швейцарія, Нідерланди, Фінляндія, Швеція, Бельґія, на відміну від чотирьох головних країн, спеціалізується на окремих галузях, які завоювали європейське і навіть світове визнання.

Відкритість економік, раціональна організація виробництва, інтеграційні процеси країн ЄС сприяють раціональному використанню природних, матеріальних та трудових ресурсів та досягненню високих показників продуктивності праці, рівня життя тощо.

Особливе місце в регіоні посідають постсоціалістичні країни Центральної та Східної Європи, де формуються засади ринкової економіки.

Завдання 4. Користуючись картами атласа, діаграмами, таблицями, підручником охарактеризуйте провідні галузі промисловості країн Європи.

Провідною галуззю промисловості в Європі є *машинобудування*, яке орієнтується на трудові ресурси, наукову базу й тяжіє до великих міст і аґломерацій. На машинобудування припадає третина промислової продукції Європи та дві третини її експорту. Високим розвитком характеризується автомобілебудування. Європа — найбільший у світі виробник верстатів, оптики, металомістких машин і конструкцій тощо.

Хімічна промисловість посідає друге місце після машинобудування за часткою у ВВП регіону. Переорієнтація галузі на вуглеводну сировину призвела до того, що в західній частині центри нафтохімії знаходяться поряд з морськими або річковими портами, де є нафтові термінали (наприклад, Роттердам). А в східній частині регіону «тяжіння» до нафти призвело до створення НПЗ на трасах магістральних нафтопроводів (Україна, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина).

Потужний *паливно-енергетичний* комплекс Європи базується як на власній сировині, так і на імпортній. У західній частині Європи провідне місце серед видів палива займають нафта та природний газ, який видобувають з шельфу Північного моря, імпортують з Росії та країн, що розвиваються. У східній частині достатньо високою залишається частка вугілля (Польща, Чехія, Україна). Найбільшу кількість електроенергії виробляють ТЕС, на річках Скандинавського півострову, Дунаї, Рейні, Дніпрі працюють потужні ГЕС, у багатьох країнах значна частка електроенергії виробляється на АЕС (Франція, Велика Британія, Бельґія, Україна). В Ісландії електроенергетика використовує геотермальні джерела.

Підприємства *металургійної* промисловості орієнтуються на сировину або металургійне паливо (Польща, Україна, Росія). Після Другої світової війни великі металургійні комбінати були побудовані або розширені в морських портах з орієнтацією на імпорт високоякісної залізної руди та металобрухту (Італія, Франція, Велика Британія, Німеччина). Найважливіші галузі кольорової металургії — алюмінієва та мідна.

Лісова промисловість орієнтується насамперед на сировину та є галуззю міжнародної спеціалізації Швеції,Фінляндії, Білорусі, Росії.

Легка промисловість переміщується з відомих світових центрів текстильного та шкіряно-взуттєвого виробництва, що сформувалися у Великій Британії, Франції, Бельґії, до регіонів, де є притік дешевої робочої сили, — Польщі, Італії, Портуґалії, Словаччини, Болгарії, України.

Сільське господарство розвинене у всіх європейських країнах, однак відмінності природних умов визначають і відмінності сільськогосподарської спеціалізації.

Завдання 5. Користуючись картами атласа, визначте відмінності у сільськогосподарській спеціалізації країн Європи.

В Європі склалися три основні типи сільського господарства — північно-, середньо- та південноєвропейський. У першому переважає інтенсивне молочне тваринництво. У другому, крім вирощування

великої рогатої худоби, важливу роль також відіграють свинарство, птахівництво і рослинництво. У південноєвропейському типі рослинництво переважає над гірськопасовищним тваринництвом.

Країнам ЄС властивий високоінтенсивний характер ведення сільського господарства, як правило, з переважанням тваринництва та обслуговуючою роллю рослинництва.

Постсоціалістичні країни перебувають на різних стадіях реформування аграрних відносин.

За рівнем розвитку мережі *транспортних шляхів* європейський регіон посідає одне з провідних місць у світі. Особливо високою інтенсивністю перевезень та якістю шляхів сполучення вирізняються країни ЄС.

Завдання 6. Назвіть головні особливості західноєвропейської транспортної системи. Визначте суттєві відмінності цієї системи та транспортної системи країн СНД.

З другої половини 90-х років XX ст. був розроблений та впроваджується грандіозний проект створення єдиної транспортної мережі Європи. У березні 1994 р. під егідою Європейського Союзу на острові Кріт (Греція) відбулася II Загальноєвропейська конференція міністрів транспорту 23 європейських держав. На ній було погоджено і затверджено маршрути перших дев'яти європейських міжнародних транспортних коридорів (МТК). Надалі у літературі вони дістали назву «крітських» за місцем їх затвердження. Він передбачає формування дев'яти МТК між Заходом та Сходом, Північчю та Півднем загальною довжиною приблизно 17 тис. км. Кожний коридор буде являти собою полімагістраль, включаючи автостради і залізничні шляхи, а Дунайський коридор — ще й водний шлях.

Завдання 7. Поясніть, яке значення має створення МТК для України.

Сучасна Україна завдяки сприятливому географічному положенню має потужний транзитний потенціал (третє місце за обсягами транзиту серед європейських країн). Тому цей проект має дуже важливе значення для інтегрування України в європейське та світове господарство, оскільки передбачає участь вітчизняного транспорту в системі МТК.

Європа була й залишається одним з головних фінансових, наукових, туристичних регіонів світу. Провідне місце в розвитку галузей сфери послуг посідають країни Західної Європи. Тут знаходяться чисельні технопарки й технополіси (Кембридж, «Долина високої технології» (Ніцца)), всесвітньо відомі фінансові столиці —

Лондон, Цюріх, Люксембурґ, світові лідери туристичної індустрії (Франція, Італія, Іспанія).

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Завдання 8. Користуючись картою «Історико-географічні регіони», випишіть у зошит країни, які належать до Західної Європи, Центральної Європи та Східної Європи.

Завдання 9. Поясніть, чому країни Західної Європи мають високий рівень економічного розвитку, незважаючи на недостатню забезпеченість мінеральними ресурсами.

VI. Підсумок уроку

- Європейські країни мають сприятливі умови для активних інтеграційних процесів: вигідне географічне положення, значні природні ресурси, загальні особливості становлення та економічного розвитку, історично сформовані господарські зв'язки між ними.
- Європа була і залишається одним з провідних центрів світової економіки, а основою Європейського економічного простору є країни ЄС.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Позначити на контурній карті: а) країни Європи та їх столиці; б) країни, які є членами ЄС; в) напрямки, за якими в Європу поступають нафта, природний газ, вугілля, залізна руда.
3. Вивчити столиці країн Європи.
4. Скласти кросворд «Столиці країн Європи» (10 запитань).

УРОК 24

ФРН

Мета: ознайомити учнів з основними етапами складання комплексної економіко-географічної характеристики країни; сформувати систему знань про основні особливості географічного положення, населення і господарства Німеччини; розвивати практичні уміння працювати з комплексними картами атласа; виховувати цікавість до теми, уважність та аналітичні здібності.

Обладнання: політична та фізична карти Європи, атласи, підручники, схеми, таблиці, діаграми.

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

1. ***Робота в парах. Обмін кросвордами. Рішення, взаємоперевірка***

2. ***Прийом «Географічна розминка» (без використання карт)***

Учитель називає європейську країну (столицю), учні називають відповідну столицю (країну).

3. ***Бесіда***

- Які переваги географічного положення країн Європи визначають економічний розвиток регіону?
- Чи існують в Європі демографічні проблеми?
- Які галузі промисловості Європи є провідними? Які чинники визначають розміщення підприємств цих галузей?
- У чому виявляється зональна спеціалізація сільського господарства Європи?

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Найпотужніша в економічному відношенні європейська держава — Німеччина. Вона відіграє значну роль не лише в європейській, а й світовій економіці та політиці.

У XX ст. Німеччина була основною призвідницею двох світових війн, в обох зазнала поразки, причому після Другої світової була поділена на дві частини: східну — НДР і західну — ФРН, господарство яких було однаково зруйноване. Об'єднання Німеччини у 1990 р. стало найяскравішою подією, оскільки воно, крім зміни економічної ситуації в об'єднаній країні, вплинуло на поділ сил у всьому світі.

На сьогоднішньому уроці ми спробуємо виявити причини економічного розвитку Німеччини і ті чинники, які визначили успіх цього розвитку.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Типовий план характеристики країни

Подальше вивчення економіко-географічних особливостей країн світу вимагає певної стандартизації етапів вивчення. Такий підхід полегшує вибір головного, порівняння країн, допомагає робити висновки. План характеристики країни.

1. «Візитна картка» країни (офіційна назва, площа, кількість населення, столиця, тип країни, державний устрій).

2. Економіко-географічне положення країни.
3. Природні умови та природні ресурси.
4. Населення (демографічна ситуація, національний, релігійний, віковий склад, розселення, трудові ресурси).
5. Господарство (загальні особливості, промисловість, сільське господарство, транспорт, зовнішні економічні зв'язки).

2. «Візитна картка»

Завдання 1. Користуючись картами атласа, складіть «візитну картку» Німеччини.

Офіційна назва — Федеративна республіка Німеччина.

Площа — 357 тис. км^2.

Населення — 83,8 млн осіб (2008 р.).

Столиця — Берлін.

Тип країни —економічно високорозвинена держава, країна «Великої сімки».

Державний устрій — парламентська республіка, федеративна держава.

3. ЕГП

Німеччина розташована в центрі Європи, що є однією з найважливіших особливостей її ЕГП. На території країни перетинаються численні різноманітні шляхи сполучення.

Завдання 2. За допомогою карт атласа визначте:

а) З якими державами межує Німеччина? Який рівень їх розвитку? Наскільки вигідне це сусідство?
б) Якими морями омивається Німеччина?

Вигідне «сусідське» розташування, вихід до морів, переважання помірного клімату і рівнинного рельєфу, а також досить велика для європейської країни площа (357 тис. км^2) виключно сприятливі для розвитку господарства Німеччини. Після встановлення єдності Німеччина перетворилася у вузловий центр, пов'язуючи Схід та Захід, Скандинавію та Середземномор'я.

4. Природні умови та ресурси

Завдання 3. За допомогою карт атласа визначте, родовища яких корисних копалин є на території Німеччини.

Німеччина лідирує в Європі за запасами кам'яного і бурого вугілля. Основні родовища кам'яного вугілля знаходяться в Рурському, Саарському і Ахенському басейнах, велика частина запасів бурого вугілля — у Східній Німеччині. Родовища нафти і природного газу пов'язані з Північногерманською низовиною. Німеччина має

запаси залізної руди, але вона низької якості. Є запаси солей калію і магнію, великі запаси сировини для виробництва будівельних матеріалів і скляної промисловості. Мінеральні ресурси країни загалом досить виснажені, ФРН споживає їх більше, ніж видобуває.

Рельєф країни різноманітний: рівнинний на півночі, на півдні він дещо підвищується.

Кліматичні умови Німеччини сприятливі для мешкання населення і господарювання: клімат помірний, перехідний від морського до континентального.

Завдання 4. За допомогою карти знайдіть і назвіть найбільші річки Німеччини. Зробіть припущення, яку роль вони відіграють у господарстві країни.

Населення забезпечується питною водою практично повністю (на 90 %) з підземних джерел. У Німеччині багато джерел цілющих мінеральних вод.

У ґрунтовому покриві переважають підзолисті і бурі лісові ґрунти, родючість яких підвищується за допомогою продуманої меліорації.

Первинні ліси в Німеччині практично не збереглися, сучасні ліси займають 30 % загальної площі країни. Негативний вплив на ліси мають кислотні дощі, що є наслідком погіршення екологічної ситуації у повітряному басейні над усією Європою.

5. Населення

Населення Німеччини найчисленніше в Європі. Характерне зниження народжуваності і природного приросту населення, особливо в східних землях; коефіцієнти народжуваності і смертності однакові — 11 чоловік на 1000 жителів на рік.

Незважаючи на такі показники, темпи приросту населення Німеччини становлять 0,4 % на рік за рахунок притоку іммігрантів з Туреччини, республік колишньої Югославії, колишніх соціалістичних країн.

Національний склад корінного населення Німеччини однорідний: майже все населення складається з німців. Переважаюча релігія — християнство, на півдні і заході — католицизм, на іншій території — протестантство.

Урбанізація становить майже 90 %, найбільшою міською аґломерацією є Рурська.

За часткою зайнятого в промисловості і будівництві економічно активного населення — близько 41 % — Німеччина випереджає інші розвинені європейські країни.

6. Господарство

Основою економічної політики Німеччини є принцип соціально орієнтованої економіки, згідно з яким держава виконує функцію загального регулювання ринкової економіки.

За обсягом ВВП і промислового виробництва Німеччина поступається лише США і Японії.

На галузеву і територіальну структуру господарства Німеччини дуже вплинув сорокарічний роздільний розвиток НДР і ФРН — держав з різним соціально-економічним і політичним устроєм. Колишня НДР стала своєрідною «чорною дірою» в економіці об'єднаної Німеччини. Уряд прийняв найбільш шоковий варіант трансформації господарства Східної Німеччини, відмінний від східноєвропейських реформ: введення приватної власності, повна денаціоналізація державних підприємств, стислі терміни перехідного періоду, зумовлені інтеграцією у високорозвинену ринкову економіку тощо. «Підтягнення» східних земель до рівня західних зажадало колосальних вкладень. Тому в 1996 р. лозунгом уряду Гельмута Коля стало слово «економія»: були зменшені витрати на підвищення кваліфікації і перенавчання, допомога у зв'язку з безробіттям тощо.

Завдання 5. За допомогою карт атласа визначте і назвіть основні галузі промисловості Німеччини та особливості їх розміщення.

Енергетика. Понад половини своїх потреб в енергії Німеччина забезпечує за рахунок імпорту. Нафта надходить у танкерах і нафтопроводами з Північного моря, Росії, Африки (Ніґерія, Лівія), країн Перської затоки. Найбільші нафтопереробні заводи ФРН знаходяться в Гамбурзі, Кельні, Карлсруе, Інґольштадті, Шведті. Газова промисловість працює на сировині з Нідерландів, норвезького сектору Північного моря, Росії і власних родовищ.

Кам'яновугільна промисловість — колишня основа енергетики — останніми роками втратила конкурентоспроможність і знаходиться у кризовому стані. ФРН з великого експортера вугілля перетворилася на його імпортера, оскільки на світовому ринку вугілля коштує в 3–4 рази дешевше від німецького. Великі обсяги вугілля ввозяться з Польщі, США, Південної Африки і навіть Австралії. Основну частку енергії в ФРН виробляють ТЕС, які працюють на вугіллі, природному газі і мазуті. АЕС виробляють 30 % електроенергії, ГЕС діють в основному на півдні країни — на гірських річках.

Чорна металургія. За виплавленням чавуну, сталі і виробництвом прокату ФРН посідає 1-е місце в Європі і 5-е у світі. Найбільші заводи зосереджені в Рурі і на Нижньому Рейні, також заводи повного циклу є в Саарському районі і східних землях. Центри переробної

металургії і заводи з виробництва прокату знаходяться у всіх землях Німеччини.

Кольорова металургія. Кольорова металургія Німеччини працює в основному на імпортній і вторинній сировині. Підприємства цієї галузі розташовуються там, де забезпеченість енергоресурсами поєднується із зручністю доставки сировини. Найбільшу роль відіграє алюмінієва металургія (Рур). Країна також виплавляє значну кількість міді, свинцю, цинку.

Машинобудування і *металообробка*. На машинобудування припадає близько половини всієї промислової продукції і експорту країни. Особливістю машинобудування Німеччини є переважання виробництва продукції середньої складності. Традиційно велике значення має транспортне машинобудування. Найбільші центри машинобудування Німеччини — це Мюнхен, Нюрнберґ, Ерланґен, Берлін, Лейпциґ, Гамбурґ. За виробництвом автомобілів Німеччина поступається лише США і Японії. Найбільші центри автомобілебудування ФРН — міста Вольфсбурґ, Штутґарт, Кельн, Рюссельсґайм, Мюнхен.

Запитання. Які німецькі підприємства, що виробляють автомобілі, ви можете назвати? Чи всі вони є повністю німецькими?

Завдання 6. За допомогою карт атласа назвіть основні центри суднобудування Німеччини.

Землі Баден-Вюртемберґ і Тюрінґія характеризуються високою концентрацією підприємств *оптико-механічної* промисловості. *Аерокосмічна* промисловість ФРН є високорозвиненою і виробляє цивільні літаки, військову авіаційну і ракетну техніку.

Важливішою галуззю спеціалізації промисловості Німеччини є *хімічна промисловість*. Вона виробляє різноманітну продукцію як неорганічної хімії, так і хімії органічного синтезу: добрива, полімери, штучні волокна, побутову хімію. Німеччина посідає 1-е місце у світі за експортом продукції органічної хімії. За експортом продукції хімічної промисловості ФРН посідає 1-е місце у світі, хоча поступається США за обсягом виробництва.

Сільське господарство. Після об'єднання Німеччина стала найбільшим сільськогосподарським виробником в Європі, при цьому галузь не задовольняє внутрішніх потреб населення країни. Тому Німеччина поділяє з Японією 1-е місце у світі за імпортом сільськогосподарської продукції: зерна, олії, овочів і фруктів.

Понад 2/3 продукції галузі припадає на тваринництво, яке спеціалізується на розведенні великої рогатої худоби і свинарстві. Основна продовольча культура ФРН — пшениця, також вирощують жито,

овес, ячмінь (деякі сорти «пивні»). Необхідний для виробництва пива хміль займає величезні площі сільськогосподарських угідь.

Транспорт. Велика інтенсивність економічних відносин з партнерами по ЄС і центральне положення Німеччини в Європі обумовили високу частку (43 %) транзитних перевезень у загальному вантажообігу всіх видів транспорту. Основою транспортної мережі ФРН є залізниці. У сумарному вантажообігу близько 2/3 припадає на автомобільний транспорт, 1/5 — на залізничний, 1/6 — на внутрішній водний і трубопровідний транспорт. Німеччина має єдину воднотранспортну систему, оскільки її річки поєднані судноплавними каналами. Морський (найбільший порт — Гамбурґ) і повітряний транспорт забезпечують велику частину зовнішньоекономічних перевезень.

7. Зовнішньоекономічна діяльність

В експорті ФРН переважає продукція високорозвиненої обробної промисловості: електротехнічні вироби, автомобілі, оптика, обладнання, прилади тощо. В імпорті переважають енергоносії і сировина. Головними торговими партнерами Німеччини є країни ЄС (половина усього торгового обороту) і США. Останніми роками ФРН активно освоює ринок постсоціалістичного простору. ФРН належить до найбільших торгівельних партнерів України.

За оцінками Інституту розвитку управління (Швейцарія), у першій чверті XXI ст. Німеччина разом з США, Японією і Китаєм складе передову групу країн, що матимуть у своєму розпорядженні найдовершеніші технології.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Питання для обговорення

1) Після Другої світової війни Німеччина мала надзвичайно низький рівень промислового виробництва. Завдяки чому ця країна за короткий строк стала високо розвиненою?
2) У яких галузях господарства, на вашу думку, Україна та Німеччина можуть співпрацювати?

VI. Підсумок уроку

- Німеччина — могутня індустріальна держава не лише Європи, а й світу. Особливості географічного положення ФРН сприяють розвитку її господарства.
- ФРН є одним зі світових лідерів з виробництва і експорту виробничого обладнання, автомобілів, хімічної продукції.
- Німеччина є одним з найбільших інвесторів капіталу в промисловість і сферу послуг інших країн світу, в тому числі й Україну.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Позначити на контурній карті: а) межі Німеччини; б) назви країн — сусідів, найбільших промислових центрів, великих річкових, морських та авіапортів.
3. Створити за допомогою комп'ютера рекламний буклет «Мандрівка Німеччиною».
4. Випереджальне (двом учням). Скласти характеристику географічного положення Великої Британії англійською мовою.

УРОК 25

Велика Британія

Мета: формувати в учнів систему знань про особливості географічного положення, населення та господарства Великої Британії; удосконалювати навички складання комплексної економіко-географічної характеристики країни за допомогою карт атласа, підручника та інших джерел географічних знань; розвивати аналітичне мислення та навички системного аналізу на основі порівняння економіко-географічних характеристик країн; виховувати творчий підхід, уміння поводитися в нестандартній ситуації.

Обладнання: політична та фізична карти Європи, атласи, підручники, схеми, таблиці, діаграми, зображення прапора та краєвидів Великої Британії.

Тип уроку: засвоєння нових знань, умінь та навичок.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

1. ***Прийом «Географічна розминка»***

Учитель нашвидку показує країни на політичній карті світу, учні називають їх разом зі столицями.

2. ***Запитання***

Які загальні економіко-географічні характеристики притаманні більшості країн Європи?

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Сьогодні на уроці мова йтиме про європейську країну, дуже добре знайому вам з уроків історії, світової літератури, англійської

мови. Ця країна дала світу Вільяма Шекспіра та Чарльза Діккенса, легендарних Робіна Гуда та Шерлока Холмса, загадковий Стоунхендж та прославлений «Бітлз».

Як ви вже здогадалися, наш урок присвячений Великій Британії.

Перед очима мандрівників Велика Британія піднімається з морських хвиль, ніби вкрита загадковим серпанком блідо-зелена лінія на горизонті. Такою вона колись постала перед завойовниками. Саме крейдяні урвища спонукали легіонерів Юлія Цезаря дати острову назву Альбіон, тобто Білий. Римлян, які прийшли з півдня, вразила щедрість рослинного світу острова, й пізніше вони дали йому ще одну назву — «країна зелених луків».

IV. Вивчення нового матеріалу

1. «Візитна картка»

Офіційна назва — Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії.

Площа — 244,1 тис. км^2.

Населення — 61,6 млн осіб (2009 р.).

Столиця — Лондон.

Тип країни — економічно високорозвинена держава, країна «Великої сімки».

Державний устрій — конституційна монархія, унітарна держава.

2. ЕГП

Завдання 1. Враховуючи, що ви вже маєте досвід виконання такого виду роботи, завдання ускладнюється. Зараз ви почуєте характеристику географічного положення Великої Британії мовою жителів цієї країни. Вам необхідно не просто зрозуміти почуте, але й оцінити, виокремивши позитивні та негативні ознаки ЕГП, що мають вплив на економічний розвиток країни. Результати запишіть у зошити. (*Виступають двоє учнів, що одержали випереджальне завдання.*)

Позитивні ознаки:

- острівне розташування сприяє розвиту міжнародних торговельно-економічних зв'язків, оскільки тут перетинаються міжнародні морські та повітряні шляхи;
- високий економічний рівень розвитку сусідських держав, які є партнерами по ЄС;
- наближення до важливих мінерально-сировинних баз Європи: залізорудних басейнів Швеції, родовищ природного газу

Норвеґії, нафти в Північному морі, джерел лісу в Скандинавських країнах;

- наявність тісного зв'язку з материковою частиною Європи не лише морським, а й залізничним і автомобільним транспортом (через підводний тунель);
- налагоджені зв'язки з країнами Британської Співдружності націй.

Негативні ознаки:

- природно-географічні: близькість до океану обумовлює вологий та відносно прохолодний клімат, що обмежує сільськогосподарські можливості;
- політико-географічні: проблеми Ольстеру (Північної Ірландії).

3. Природні умови та ресурси

Завдання 2. Використовуючи карти атласа, охарактеризуйте природно-ресурсний потенціал Великої Британії.

Природні умови Великої Британії в цілому сприятливі для розвитку господарства. На південному сході переважають рівнини (Лондонська, Мідленд), на північному заході — старі зруйновані гори (Північно-Шотландське нагір'я, Пеннінські та Кембрійські гори).

Ліси займають близько 8 % території країни. Поширені лісові й паркові штучні насадження. Клімат м'який, вологий, океанічний.

Велика Британія багата на водні ресурси. Більшість річок є судноплавними та з'єднані системою каналів. Серед найбільших — Темза, Северн, Трент. Естуарії найбільших річок — це широкі, штучно поглиблені й випрямлені бухти. У них розміщуються найбільші морські порти. На півночі багато озер.

Ґрунти — бурі лісові, підзолисті, не дуже родючі, але за умов продуманої меліорації дають високі врожаї.

Основними мінеральними ресурсами є нафта та природний газ Північного моря. Видобуток залізної руди та кам'яного вугілля поступово втрачає своє значення. Досить істотними є запаси нерудних корисних копалин — кухонної та калійної солей, каоліну.

4. Населення

Завдання 3. За картами атласа, діаграмами, підручником, таблицями визначте головні характеристики населення Великої Британії.

Велика Британія — одна з найбільш густонаселених і високо урбанізованих (89 %) країн світу. По території країни населення

розміщується дуже нерівномірно. Основна частина жителів Великої Британії сконцентрована в Англії, яка має найзручніше географічне положення, сприятливі природні умови й відіграє провідну економічну роль протягом усієї історії Британських островів.

Незважаючи на низьку народжуваність (1,3 ‰), населення країни повільно збільшується за рахунок позитивного сальдо міграції.

Велика Британія — багатонаціональна країна, населення складається з англійців (81 %), шотландців (15 %), валлійців та ірландців (4,6 %), а також арабів, китайців, індусів, африканців.

Загалом у Великій Британії налічується близько тисячі міст. Найбільшими міськими аґломераціями є Великий Лондон (13,9 млн осіб), Бірмінґем (2,6 млн осіб), Ґлазґо (2 млн осіб). Близько половини жителів країни сконцентровано в Англійському мегаполісі.

5. Господарство

Велика Британія — високорозвинена постіндустріальна країна, її економічна роль в сучасному світі визначається промисловою, банківською, страховою, судофрахтовою та іншою комерційною діяльністю. Близько 28 % її валового національного продукту складає промисловість, 70 % — сфера обслуговування; 2 % — сільське господарство.

За обсягом промислового виробництва країна входить до першої десятки у світі. Промисловість використовує в основному привізну сировину й усе більше орієнтується на зовнішній ринок.

Завдання 4. Проаналізуйте економічну карту Великої Британії, випишіть у зошити галузі промисловості, виділіть, на вашу думку, провідні, нові й традиційні.

Головною галуззю британської промисловості є *машинобудування*, де зайнято 1/4 усіх працюючих в обробній промисловості. Переважає транспортне (літакобудування, ракетобудування, автомобілебудування) й точне машинобудування. Основні центри: Бірмінґем, Великий Лондон, Ковентрі, Брістоль, Дербі. Важливу роль відіграє верстатобудування.

В *електроенергетиці* провідну роль відіграють ТЕС, значна частина яких працює на природному газі (76 % виробленої енергії), АЕС дають 23 % електроенергії. Країна повністю забезпечує себе електроенергією.

Велика Британія входить у десятку країн світу — лідерів із виплавлення чавуну й сталі. Основні центри чорної *металургії* зосереджені в прибережних районах (Кардіфф, Ньюпорт, Мідлсбро). Британська кольорова металургія — одна з найпотужніших галузей

у Європі. Вона працює майже повністю на привізній сировині, тому теж тяжіє до портових міст. До галузей, які швидко розвиваються, належать також новітні виробництва *хімічної промисловості*. Найстаріша традиційна галузь Великої Британії — *текстильна промисловість*. Країна — другий у світі постачальник і експортер каоліну (білої глини, із якої виготовляють порцеляну).

Завдання 5. Прочитайте текст параграфа, пов'язаний із сільським господарством, та визначте особливості сільського господарства Великої Британії та їх причини.

У *сільському господарстві* Великої Британії зайнято лише близько 2 % працюючого населення країни. У країні виробляється більше половини сільськогосподарських продуктів, які споживає її населення. Основна галузь — тваринництво (70 %). Розводять переважно велику рогату худобу молочного напряму. Розвинуто також свинарство, птахівництво та традиційне вівчарство. У рослинництві вирощують здебільшого кормові культури (2/3 посівних площ) і картоплю. Із зернових культивують ячмінь, пшеницю, овес, з технічних — цукровий буряк. Розвинуто садівництво та овочівництво. Сільське господарство повністю забезпечує потреби країни в ячмені, вівсі, картоплі, домашній птиці, свинині, яйцях і свіжому молоці.

Завдання 6. Визначте національні особливості транспортної системи та економічних зв'язків Великої Британії.

Оскільки Велика Британія — держава острівна, усі її зовнішні перевезення й торгівля пов'язані з морським і повітряним транспортом. Близько 9/10 загального вантажообігу припадає на морський транспорт, у тому числі 1/4 — на каботаж.

Велика Британія активно підтримує всі форми зовнішніх економічних зв'язків з багатьма країнами світу. Основними торговельними партнерами є члени ЄС (54 %) та США. Країна експортує машини і устаткування, нафту і нафтопродукти, автомобілі, озброєння, хімічні продукти, медичні препарати, продовольство. Водночас ввозяться мінеральна сировина, ліс, машини і устаткування, продукти харчування.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Завдання 7 (виконується за варіантами)

Виокремити в економіко-географічних характеристиках Німеччини та Великої Британії спільне (*I варіант*) та відмінне (*II варіант*).

VI. Підсумок уроку

- Особливості острівного положення Великої Британії з давніх часів були вигідними й впливали на розселення й міграцію, збройні завоювання й політичні союзи. Вони також визначили територіальну структуру галузей промисловості, транспортних систем і комунікацій.
- Велика Британія — високорозвинена постіндустріальна держава Європи. Головними галузями її економіки є сфера послуг та промисловість. Провідне місце серед галузей промисловості посідають машинобудування, електроенергетика, хімічна. Сільське господарство частково забезпечує потреби країни.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати §__
2. Скласти в зошитах схему зовнішніх економічних зв'язків Великої Британії:

Імпорт			Експорт
	⇒	**Велика Британія** ⇒	

УРОК 26

Франція

Мета: охарактеризувати ЕГП, природні умови і ресурси Франції, визначити особливості населення і провідні галузі господарства; розвивати вміння складати комплексну характеристику країни, обґрунтовувати галузеву структуру господарства, уміння працювати з картами атласа та підручником, уміння працювати в малих групах; виховувати цікавість до теми, самостійність мислення, почуття поваги до думки інших.

Обладнання: політична та фізична карти Європи, атласи, підручники, схеми, таблиці, діаграми.

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

І. Організаційний момент

ІІ. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

Запитання. Пригадайте, що вам відомо про Францію.

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Коли мова йде про Францію, перше, що згадують майже всі, — це покази колекцій всесвітньо відомих французьких модельєрів. Францію вважають «законодавицею» світової моди. І для цього є вагомі підстави, адже такі імена, як Коко Шанель, Крістіан, Діор, Жан-Поль Готьє, П'єр Карден та інші, давно стали «візитною карткою» країни.

Утім, Франція розуміється не лише на елегантному вбранні та аксесуарах. Це високорозвинена постіндустріальна держава, одна з країн «Великої сімки» — найрозвиненіших країн світу. За економічним потенціалом Франція посідає друге місце серед країн Західної Європи (після Німеччини), одне з провідних місць у світі за обсягом промислового виробництва, четверте місце за експортом капіталу, витрачає величезні суми на наукові дослідження та розробки. У галузевій структурі економіки основним видом діяльності населення стала сфера послуг. Саме ця держава найпопулярніша серед туристів.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. «Візитна картка»

Завдання 1. Користуючись картами атласа, складіть «візитну картку» країни.

Офіційна назва — Французька Республіка.

Площа — 544 тис. км^2.

Населення — 65,4 млн осіб (2009 р.).

Столиця — Париж.

Тип країни — високорозвинена економічно держава, країна «Великої сімки»

Державний устрій — президентська республіка, унітарна держава.

Завдання 2 (робота в групах). Кожна група (4–5 учнів) опрацьовує одне питання за типовим планом характеристики країни. Час на підготовку — 10–12 хв., час виступу — 3 хв. Бажано, що б доповідали всі члени групи.

2. ЕГП

Франція розташована на заході Європи. За своєю конфігурацією територія країни нагадує шестикутник, тому жителі іноді називають її Гексагоном. До складу Франції входять острів Корсіка та низка дрібних прибережних островів, а також чотири заморські департаменти: Ґваделупа, Ґвіана, Мартініка й Реюньйон; замор-

ські території: Нова Каледонія, Французька Полінезія, Французькі південно-антарктичні землі, острови Майотта, Уолліс, Футуна й спеціальна територіальна одиниця — острова Сент-П'єр і Мікелон. Франція має значну довжину кордонів з розвиненими країнами. Більш ніж половина кордонів — морські, багато естуаріїв річок і бухти зручні для стоянки судів. Завдяки значній довжині морських кордонів і володінням в Океанії Франція має 11 млн км^2 виключної економічної зони.

3. Природні умови і природні ресурси

Природні умови й ресурси Франції досить різноманітні, що обумовлено її фізико-географічним положенням і будовою поверхні. 3/4 її території розташовані нижче 500 м, є високі гори — Альпи та середньовисотні — Піренеї.

Середньорічна кількість опадів на більшій частині території країни становить 600–1000 мм, зимові температури позитивні, сніговий покрив зазвичай відсутній, річки не замерзають. Найбільші з них — Луара, Сена, Ґаронна, Рона.

Завдяки великим розмірам території спостерігається значний діапазон кліматичних умов, що дозволяє поєднати рослинництво середньоєвропейського й субтропічного типів. Ліси займають 24 % території країни.

Франція небагата на мінеральні ресурси. Запаси кам'яного вугілля, зосереджені в основному в Лотаринґії, запаси нафти й природного газу є невеликими. Обмеженість паливних ресурсів достатньою мірою компенсується значним гідропотенціалом гірських річок, особливо Рони та її альпійських притоків. Більш значні запаси уранових руд у Центральному масиві й Бретані та залізних руд у Лотарингії. На півдні — у Провансі й Ланґедоці — добувають боксити, а в Ельзасі й Лотарингії — калійну й кам'яну сіль.

Перевага рівнинних просторів із родючими окультуреними бурими лісовими й підзолистими ґрунтами в сполученні з помірним теплим і вологим морським кліматом сприятлива для розвитку сільського господарства. М'який клімат, мальовнича природа, тисячі кілометрів морських пляжів, великі можливості для розвитку туризму, альпінізму й зимових видів спорту в горах, багатство історичних та архітектурних пам'яток, густа мережа доріг, готелів і ресторанів роблять Францію класичною країною для туризму.

4. Населення

Для демографічної ситуації Франції характерний перший тип відтворення населення. Природний приріст низький — 3 ‰. Наслідком цього є «старіння нації».

Населення країни складають в основному французи (82 %). Національними меншинами є корсіканці, баски, ельзасці, бретонці, фламандці, що проживають на окраїнах. Значну кількість (понад 4,5 млн осіб) складають іммігранти — португальці, алжирці, марокканці та інші народи. Переважна кількість населення є християнами-католиками.

Середня густота населення у гірських районах не досягає й 20 осіб/км^2, а в районах Парижа, Ліона та інших великих міст вона перевищує 300 осіб/км^2.

Три чверті населення проживають у містах, головна форма міського розселення — аґломерації, а для сільської місцевості — невеликі села й хутори. У 50 аґломераціях проживає близько 60 % населення країни.

У столичній аґломерації проживають 11,4 млн жителів. Столицю з передмістями називають Великим Парижем. Сучасний Париж — одне з найбільших і найкрасивіших міст світу. Столиця Франції — центр наукового й культурного життя країни. Тут розміщені провідні науково-дослідні установи й вузи. У 60 музеях зібрано безліч художніх та історичних цінностей.

Інші великі міста Франції — Ліон і Марсель — є центрами аґломерацій із населенням 1,3 млн осіб кожне.

5. Промисловість

Паливно-енергетична промисловість працює на імпортній нафті і природному газі та з використанням власного кам'яного вугілля. В електроенергетиці провідну роль відіграють атомні електростанції. За масштабами розвитку ядерної енергетики Франція поступається тільки США. У країні працюють більш ніж 50 енергоблоків АЕС, на яких щорічно виробляється понад 75 % усієї електроенергії.

На частку *машинобудування* припадає більш ніж 2/5 робітників і вартості промислової продукції. У структурі промислового виробництва найбільшу частку займають галузі загального (12 %) і транспортного (10 %) машинобудування. Автомобільна промисловість є однією з основ національної промислової структури. Дві найбільші в країні компанії — приватна «Пежо-Сітроєн» і державна «Рено» забезпечують відповідно 4 і 5 % світового виробництва легкових автомобілів. Французькі компанії посідають друге місце у світі (після Японії) з випуску енергетичного устаткування для електростанцій. Франція залишається потужною силою в ракетній промисловості Західної Європи. Проект «Аріанспейс» забезпечує провідні позиції країни в комерційних запусках супутників. На

його частку припадає приблизно 50 % світового космічного ринку. Головна особливість машинобудування в цілому — його висока концентрація у Великому Парижі.

Франція входить до першої п'ятірки світу з виробництва й експорту *хімікатів*. Достатня сировинна база, високий рівень розвитку новітніх технологій, сучасна організація праці дозволили Франції стати одним зі світових лідерів із виробництва мінеральних добрив, синтетичного каучуку, пластмас, фармацевтичних засобів, парфумерії. Потужні нафтопереробні та нафтохімічні комбінати знаходяться в портах. У Великому Парижі зосереджені підприємства парфумерії, фармацевтики, тонкої хімії.

Металургія — одна з потужних галузей промисловості країни. В минулому чорна металургія тяжіла до власних родовищ залізних руд та коксівного вугілля, нині вона зсувається в бік моря та працює на імпортній сировині. Основу потужної кольорової промисловості складає алюмінієва галузь, працює на власній сировині та орієнтується на джерела електроенергії.

Важливими галузями французької промисловості залишаються також *текстильна*, *швейна* та *харчова промисловість*.

За останні 20–30 років у промисловості Франції відбулися істотні зміни. Зменшилася матеріаломісткість та енергоємність галузей обробної промисловості. Відбувається згортання деяких важливих старих галузей: виробництво сталі зменшилося на 1/3, випуск бавовняних і вовняних тканин — приблизно на 1/4.

6. Сільське господарство

Хоча на частку сільського господарства країни припадає лише 4 % ВВП і 5 % економічно активного населення, воно дає 25 % продукції ЄС. Основою сільськогосподарського виробництва стали сприятливі природні умови і великі площі придатних для використання земель.

Провідною галуззю є *тваринництво* (2/3 вартості аграрної продукції). За виробництвом м'яса й молока Франція входить у трійку основних виробників світу. Основну роль відіграють молочне скотарство, свинарство та птахівництво.

Вирощують зернові, картоплю, цукрові буряки, олійні (рапс, соняшник). Щорічні збори зерна сягають 70 млн т, половина йде на експорт. Пшениці збирають до 38 млн т, решту нарівно становлять ячмінь і кукурудза. Франція є найбільшим виробником і експортером цукру серед країн ЄС. Вирощують різноманітні овочі, фрукти і квіти, в тому числі для виготовлення парфумів. Важливу роль відіграє виноградарство. За збором винограду, виробництвом

і експортом вина, споживанням його на душу населення Франція посідає друге місце у світі, лише трохи поступаючись Італії. Французькі вина вважаються найкращими у світі.

7. Транспорт та зовнішньоекономічні зв'язки Франції

Транспортна мережа країни має чітко виражений радіальний тип: майже всі основні магістралі йдуть від Парижа. У внутрішніх перевезеннях людей і вантажів перше місце посідає автомобільний транспорт. Франція посідає одне з перших місць у світі за забезпеченістю населення автомобілями (на 1000 жителів — 425 особистих автомобілів), густотою і якістю автомобільних доріг. Значну частину внутрішніх перевезень вантажів забезпечує залізничний і трубопровідний транспорт. Основним стрижнем водних шляхів є Сена, пов'язана мережею каналів з іншими річками країни.

Більша частина зовнішньоторговельних перевезень здійснюється морським транспортом. Морські перевезення становлять близько 300 млн т на рік, 3/4 морських перевезень іде через порти Марсель, Гавр, Дюнкерк і Руан.

Авіаційний транспорт має переважне значення для зовнішніх пассажироперевезень. Найбільшим центром є Париж, де діють аеропорти «Орлі», «Бурже» і «Шарль де Ґолль».

Найбільшими торговими партнерами є країни ЄС, США, Японія. Держава експортує машини та обладнання, пластмаси, парфуми, сталь, прокат, алюміній, зерно, цукор, виноград, вина, сири, м'ясо. До Франції імпортується мінеральна сировина, ліс, деяка сільськогосподарська продукція (бавовник, кава, чай).

У середньому щорічно країну відвідують понад 80 млн туристів, що дає близько 2,8 % ВВП.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Прийом «Мікрофон». Обговорення результатів роботи груп. Самооцінювання, оцінювання.

VI. Підсумок уроку

- Франція — високорозвинена постіндустріальна держава Європи. Країна має сприятливе географічне положення, різноманітні природні умови та ресурси.
- Провідними галузями промисловості є енергетика, машинобудування й хімічна промисловість. Найбільші промислові райони зосереджені на сході країни.
- Високоінтенсивне сільське господарство Франції забезпечує власні потреби країни та експортує значну кількість продукції.

- Франція має добре розвинений транспортний комплекс.
- Важливою галуззю міжнародної спеціалізації Франції є туризм, сучасна економіка її інтегрована в ЄС та світове господарство.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Скласти розгорнутий план параграфу.
3. Скласти схему зовнішньоекономічних зв'язків Франції.
4. Скласти кросворд «Топ-10 найвидатніших місць Франції».

УРОК 27

Італія

Мета: сформувати в учнів систему знань про особливості ЕГП, населення, господарства Італії; визначити вплив ЕГП на розвиток господарства, територіальні відмінності у структурі господарства країни; розвивати практичні уміння працювати з матеріалом підручника і картами атласа; виховувати самостійність, цікавість до пошуку і аналізу необхідної інформації.

Обладнання: політична та фізична карти Європи, атласи, підручники, схеми, таблиці, діаграми.

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

І. Організаційний момент

ІІ. Перевірка домашнього завдання

1. ***Прийом «Географічна розминка» (робота в парах)***

Учні по черзі ставлять одне одному питання за політичною картою Європи (країни, столиці).

2. ***Перевірка схеми, розгадування кросвордів***

ІІІ. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Про сучасну Італію складно говорити мовою сухих статистичних даних. У цій середземноморській країні з давньою історією захоплюючою пригодою може стати не тільки переїзд з міста до міста, але навіть прогулянка сусідніми вулицями, що химерно поєднали в собі різні епохи і культури. Туристичні проспекти і художні фільми

внесли до нашої свідомості уявлення про сліпуче сонце, давні мозаїки тротуарів і скульптури храмів, про неприборканий італійський темперамент та всюдисущу і кровожерливу італійську мафію.

Саме ця країна подарувала світу багато чудових речей: автомобілі вищого класу «Феррарі» та «Ламборджині», модні торгові марки Армані, Гуччі, Валентино, віно «К'янті» та лікер «Амаретто». Вона навчила мало не всю планету готувати спагеті та піцу.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. «Візитна картка»

Офіційна назва — Італійська республіка.

Площа — 301,2 тис. км^2.

Населення — 60,2 млн осіб (2009 р.).

Столиця — Рим.

Тип країни — економічно високорозвинена держава, країна «Великої сімки».

Державний устрій — парламентська республіка, унітарна держава.

2. Економіко-географічна характеристика країни

Завдання. Уявіть себе іноземними журналістами, які отримали завдання скласти короткий огляд про певні сторони життя Італії (спираючись на типовий план характеристики країни). Час для виконання — 20–25 хв.

Територія Італії складається з трьох частин: материкової, півострівної (Апеннінський півострів) й острівної (острова Сіцілія, Сардінія й низка дрібних островів). Близько 80 % її кордонів — морські. Найвіддаленіші райони країни розташовані від узбережжя не більше ніж на 200–300 км. У межах Італії існують дві анклавні держави — Ватикан і Сан-Маріно.

Економіко-географічне положення Італії в центрі Середземноморського басейну здавна сприяло розвитку зв'язків із країнами Близького Сходу й Північної Африки.

Природні умови Італії різноманітні. 80 % площі складають молоді сейсмічно активні гори — Альпи та Апенніни. Найбільша рівнина — Паданська низовина знаходиться на півночі Італії. Тут клімат помірний континентальний, а на півострові й островах — субтропічний середземноморський. Італійські річки короткі й стрімкі, найбільші з них — По, Тібр, Арно. Ліси вкривають 1/5 площі, однак це в основному гірські низькорослі дерева й чагарники. Хвойні ліси поширені в Альпах.

Італія небагата на корисні копалини. Виняток складають будівельні матеріали — мармур, граніт, травертин.

Італія — густонаселена країна, але розміщено населення дуже нерівномірно. Найбільшою мірою заселена Паданська рівнина та західне узбережжя. Для Італії характерний перший тип відтворення, від'ємний природний приріст, «старіння нації», активні внутрішні і зовнішні міграції населення.

Італія — однонаціональна країна, близько 94 % населення складають італійці, на півночі є невеликі групи французів, німців і словенців. Понад 60 % італійців проживає в містах, причому 12 % усього населення країни проживає в чотирьох найбільших містах — Римі, Мілані, Неаполі й Туріні.

На відміну від інших розвинених країн Західної Європи, у територіальній структурі її господарства існують контрасти між розвиненою північчю й відсталим півднем.

Головною галуззю промисловості є *машинобудування*. В Італії виробляються офісне обладнання, сільськогосподарські машини, ткацькі верстати, швейні машини, електронагрівальне обладнання.

Важливе значення має автомобілебудування, що випускає легкові автомобілі, вантажівки й моторолери. Провідну роль у галузі відіграє концерн ФІАТ (фабрика італійських автомобілів у Туріні). У структурі обробної промисловості Італії друге місце (після машинобудування) посідає текстильна й швейна промисловість. Широко розвинене виробництво взуття.

Хімічна промисловість, включаючи нафтохімію й виробництво синтетичних волокон, дає близько 1/7 загального обсягу продукції обробної промисловості.

Енергетика країни базується на імпортних нафті, коксі й вугіллі, власному природному газі й гідроресурсах. Понад 3/4 електроенергії виробляється на ТЕС, що працюють здебільшого на мазуті. Відносно великою є частка ГЕС, що побудовані на альпійських річках. У Центральній Італії працюють геотермічні електростанції. АЕС виведені з експлуатації.

Через нестачу запасів вугілля й залізної руди Італія почала розвивати *металургійну промисловість* тільки після створення в 1952 р. Європейського об'єднання вугілля й сталі. І чорна, і кольорова металургія працюють на імпортній сировині, тому підприємства розміщені поблизу портів.

Підприємства *харчової промисловості*, що спеціалізуються на виробництві макаронів (спагеті), продукції з томатів і виробництві напоїв (особливо вин), розосереджені по всій території країни.

У *сільському господарстві* Італії зайнято близько 10 % економічно активного населення. У той же час сільське господарство залишається «слабкою ланкою» італійської економіки. Головною його галуззю є рослинництво.

За врожайністю сільськогосподарських культур й особливо за продуктивністю худоби Італія значно поступається багатьом країнам Європи. Сільське господарство Італії забезпечує населення продовольством на 75–80 %. У ЄС Італія спеціалізується на вирощуванні та експорті овочів, фруктів, вина.

За збором винограду Італія постійно змагається з Францією за перше місце у світі. Тваринництво відіграє другорядну роль.

Основним видом транспорту Італії є морський (90 % вантажообігу). У внутрішніх перевезеннях вантажів і пасажирів головну роль відіграє автомобільний транспорт, на другому місці — залізничний.

У міжнародному географічному поділі праці «обличчя» Італії визначається продукцією машинобудування, текстильної, швейної промисловості, субтропічного землеробства (фрукти, вина, цитрусові). Важливою галуззю господарства Італії є туризм.

За кількістю туристів, що відвідують країну щорічно, Італія займає одне з провідних місць у світі.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Обговорення оглядів учнів

Запитання

- Як позначилися на розвитку господарства Італії особливості ЕГП країни?
- Чим обумовлена низька, порівняно з іншими європейськими країнами «Великої сімки», частка наукомістких галузей у структурі господарства країни?
- Які територіальні відмінності галузевої структури господарства Італії? Чим, на вашу думку, вони обумовлені?

VI. Підсумок уроку

- Італія — економічно високорозвинена держава Європи, член «Великої сімки», ЄС.
- Головними галузями промисловості Італії є машинобудування, хімічна, легка та харчова. Найбільші промислові центри знаходяться на півночі. Сільське господарство, в якому переважає рослинництво, лише частково забезпечує потреби країни.

- В Італії спостерігаються помітні розбіжності в рівнях розвитку північної та південної частин. Господарський комплекс північної частини визначається високою концентрацією підприємств провідних галузей промисловості та інтенсивним сільським господарством.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник: опрацювати § __.
2. Повторити §§ __, підготуватися до практичної роботи.

УРОК 28

Практична робота № 3. Порівняльна характеристика промисловості ФРН, Франції, Великої Британії, Італії

Мета: повторити та систематизувати знання про країни Європи; вдосконалювати вміння характеризувати та порівнювати галузевий склад промисловості головних країн Західної Європи; розвивати вміння працювати з картами атласа, підручником, таблицями, діаграмами, уміння систематизувати навчальний матеріал та статистичні дані; уміння виконувати завдання в контурних картах; виховувати акуратність, уважність та зосередженість, аналітичні здібності.

Обладнання: атласи, контурні карти Європи, підручники, таблиці, діаграми.

Тип уроку: комплексного застосування знань, умінь, навичок учнів.

ХІД УРОКУ

І. Організаційний момент

ІІ. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

Прийом «Географічний диктант» (робота в парах за варіантами, виконується без використання карт)

Цифрами на контурній карті позначити країни (столиці) Європи.

І варіант

1 — Фінляндія, 2 — Греція, 3 — Копенгаґен, 4 — Ісландія, 5 –Андорра, 6 — Швейцарія, 7 — Мінськ, 8 — Чехія, 9 — Словенія, 10 — Рига, 11 — Люксембурґ, 12 — Румунія.

ІІ варіант

1 — Норвеґія, 2 — Портуґалія, 3 — Амстердам, 4 — Ірландія, 5 — Монако, 6 — Австрія, 7 — Кишинів, 8 — Словаччина, 9 — Хорватія, 10 — Таллінн, 11 — Мальта, 12 — Угорщина.

Після проведення диктанту учні обмінюються картами та проводять взаємоперевірку, потім роботи здають учителю.

ІІІ. Застосування знань, умінь та навичок

Виконується за варіантами (*І варіант* — порівняльна характеристика ФРН та Франції, *ІІ варіант* — порівняльна характеристика Великої Британії та Італії).

Завдання 1 (3 бала). За даними таблиць побудувати для кожної порівнюваної країни кругові діаграми.

Структура зайнятості населення у головних галузях господарства (у %)

Країна	Промисловість	Сільське господарство	Сфера послуг
Велика Британія	26,5	2	71,5
Італія	33	10	57
Франція	27	5	68
Німеччина	41	5	54

Частка головних галузей господарства у ВВП країн (у %)

Країна	Промисловість	Сільське господарство	Сфера послуг
Велика Британія	28	2	70
Італія	30	2,4	67,6
Франція	21	4	75
Німеччина	31	1	68

Завдання 2 (3 бала). Порівняйте кількість зайнятих у промисловості та частку галузей промисловості у ВВП даних країн.

Завдання 3 (3 бала). Випишіть у таблицю галузі промисловості порівнюваних країн, які є галузями міжнародної спеціалізації.

Назва країни _____	**Назва країни** _____

Завдання 4 (3 бала). Зробіть висновок, назвіть ознаки схожості та відмінності промисловості порівнюваних країн. Поясніть, які причини, на вашу думку, обумовили виявлені розбіжності.

IV. Домашнє завдання

1. Підручник: повторити §§ ___.
2. Написати твір за темою «Двотижневі канікули в країнах Західної Європи» з визначенням маршруту; міст, туристичних об'єктів, що були відвідані (за бажанням).

УРОК 29

Держави-сусіди України. Економіко-географічна характеристика Росії. Особливості ЕГП. Природно-ресурсний потенціал. Населення та демографічні проблеми

Мета: актуалізувати знання учнів про геополітичне положення України; пояснити особливе значення для України партнерських відносин з сусідськими країнами; сформувати в учнів загальне уявлення про ЕГП, природно-ресурсний потенціал, особливості населення та демографічні проблеми Росії; дати оцінку природних і соціальних передумов розвитку господарства; розвивати практичні уміння працювати з картами атласа і матеріалами підручника, вміння визначати позитивні та негативні ознаки ЕГП; виховувати розуміння об'єктивності інтеграційних процесів в Європі.

Обладнання: фізична та політична карти Євразії, атласи, підручники.

Тип уроку: засвоєння нових знань, умінь та навичок.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

Завдання 1. Охарактеризуйте місце України на політичній карті Європи.

Запитання. Які країни Європи є найбільшими торговельними партнерами України?

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Надзвичайно важливими для соціально-економічного розвитку країни є її відносини із сусідами першого порядку. Від них у першу чергу залежить її територіальна цілісність, непорушність кордонів, можливість взаємодії із зовнішнім світом. Економічне співробітництво із сусідськими країнами є особливо вигідним через територіальну близькість і відсутність третьої сторони у взаєминах. Для України, яка інтегрується у європейське співтовариство, транскордонне співробітництво відіграє дуже важливу роль. Давайте дізнаємося докладніше, які соціально-економічні особливості властиві нашим найближчим сусідам. Почнемо з Росії.

Україну і Росію пов'язує багато спільного: слов'янське коріння, багатовікова історія, нарешті, багато кілометрів спільного кордону. Зараз обидві країни пов'язані найтіснішими економічними, політичними, культурними відносинами, які іноді стають проблемними. Якими є економіко-географічні особливості однієї з найбільших за площею, кількістю населення та економічним потенціалом країни світу — нашого сусіда, ми маємо дізнатися на двох найближчих уроках.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. «Візитна картка»

Офіційна назва — Російська Федерація.

Площа — 17 млн км^2.

Населення — 140 млн осіб (2009 р.).

Столиця — Москва.

Тип країни — постсоціалістична країна з перехідною економікою.

Державний устрій — президентсько-парламентська республіка, федеративна держава.

2. ЕГП

Завдання 2. За допомогою карт атласа визначте економіко-географічне положення Росії.

Росія — євроазіатська держава: 1/3 її території розташована в Східній Європі, 2/3 — в Північній Азії. До складу Російської Федерації входить анклав — Калінінґрадська область. Суходолом Росія межує з 14 державами (Норвеґія, Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Білорусь, Україна, Грузія, Азербайджан, Казахстан, Монголія, Китай, КНДР). При цьому 2/3 російських кордонів є морськими.

Більшість меж Росії припадає на країни СНД, колишні республіки СРСР. До сьогодення остаточно не вирішено питання з морським сусідом Росії на сході — Японією, оскільки остання заперечує входження південної частини Курільських островів до Росії. Росія розкинулася в 11 годинних поясах.

Завдання 3 (робота в парах). Визначте позитивні та негативні риси ЕГП Росії.

Величезна, переважно рівнинна територія Росії відрізняється різноманітними, часом унікальними природними ресурсами, які загалом сприятливі для розвитку господарства країни. Однак є і менш сприятливі особливості: на півдні і сході переважають гірські території; велика кількість мінеральних, водних, лісових ресурсів зосереджена в азіатській частині Росії, яка недостатньо освоєна через суворий різко континентальний клімат; моря Північного Льодовитого океану в зимовий період надовго покриваються кригою, що утруднює господарське освоєння північних територій.

Розпад СРСР змінив геополітичне положення Росії: виникли нові кордони з суверенними державами — колишніми республіками Радянського Союзу, обмежився вихід до Балтійського моря, а також до портів і військово-морських баз Чорного моря. Політичні та економічні зміни в регіоні спричинили виникнення вогнищ нестабільності — як на території самої Російської Федерації (збройні конфлікти на Північному Кавказі), так і поблизу її кордонів (Грузія).

3. Природно-ресурсний потенціал

Завдання 4. За допомогою карт атласа і тексту підручника дайте оцінку природно-ресурсного потенціалу Росії.

Складна геологічна будова території Росії обумовила величезну різноманітність корисних копалин. Росія має великі запаси паливно-енергетичних ресурсів, багату рудну базу, а запаси різноманітної

сировини для будівельної і хімічної промисловості є практично на всій території.

Росія має найбільші лісові ресурси: 34 % її території вкрито лісами.

Росія входить до п'ятірки країн світу, що мають найбільші запаси водних ресурсів. Однак розміщені вони на території країни нерівномірно: більша їх частина зосереджена в Сибіру.

Більша частина території Росії розташована в помірному поясі, де міра континентальності клімату помітно зростає із заходу на схід від помірно континентального до різко континентального. Різноманітність природних зон визначає різноманітність агро-кліматичних умов для сільськогосподарського використання територій.

Вихід до акваторій трьох океанів сприяє освоєнню природних ресурсів Світового океану.

4. Населення

Завдання 5. Розгляньте карти «Густота населення», «Народи», «Урбанізація» і визначте характеристики населення Росії.

Для демографічної ситуації Росії характерний перший тип відтворення населення, природний приріст від'ємний: –5 ‰, відбувається «старіння нації». Населення на території країни розподілене нерівномірно, що визначається різноманітністю природних умов, історією освоєння і рівнем розвитку окремих районів. При середній густоті населення близько 8,3 осіб/км^2 в європейській частині Росії вона становить 60 осіб/км^2 (в Московській області — 300 осіб/км^2), тоді як в арктичній зоні, Східному Сибіру і на Далекому Сході густота населення коливається від 1 до 5 осіб/км^2. 79,3 % жителів Росії проживають в європейській частині.

Рівень урбанізації Росії високий — 76 %, міст-мільйонерів — 11: Москва, Санкт-Петербурґ, Новосибірськ, Єкатеринбурґ, Нижній Новґород, Самара, Омськ, Казань, Челябінськ, Ростов-на-Дону, Уфа. Поступово збільшуються міські аґломерації навколо Москви, Санкт-Петербурґа, Нижнього Новґорода, Єкатеринбурґа, Самари і Новосибірська.

Росія — багатонаціональна держава, на території якої проживає понад 120 націй і народностей. Понад 3/4 населення складають росіяни. Серед інших етносів найбільш численні татари, українці (4,4 млн осіб — найбільша у світі українська діаспора), чуваші, башкири, білоруси та ін. Державна мова — російська, найбільш поширені релігії — православ'я та іслам.

Розпад Радянського Союзу поклав початок міграційним потокам з колишніх союзних республік до Росії. Серед іммігрантів —

біженці, вимушені переселенці, економічні мігранти, що створює в Росії серйозні проблеми.

Структура зайнятості населення типова для постсоціалістичних країн: значна частина населення зайнята в матеріальному виробництві і лише близько 1/3 — у невиробничій сфері, однак спостерігається перерозподіл у бік збільшення числа зайнятих у невиробничій сфері.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Завдання 6. Сформулюйте основні демографічні проблеми населення Росії.

Бесіда

- Якими причинами зумовлена диспропорція у розміщенні населення Росії на сході та заході?
- Розвитку яких галузей господарства сприяє природно-ресурсний потенціал Росії?

VI. Підсумок уроку

- Росія — найбільша за площею держава у світі. Великі розміри країни визначають різноманіття природних умов, велику протяжність кордонів, велику кількість країн-сусідів.
- Росія — євроазіатська держава, чий природно-ресурсний потенціал є одним з найбільших у світі.
- Населення Росії характеризується нерівномірністю розселення, високим рівнем урбанізації, від'ємними показниками природного приросту, багатонаціональним складом населення.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник: опрацювати § __.
2. Позначити на контурній карті: а) межі Росії; б) країни — сусіди Росії.

УРОК 30

Росія. Сучасний стан економіки. Характеристика господарства. Територіальні відмінності. Зовнішньоекономічні зв'язки

Мета: сформувати в учнів загальні уявлення про хід економічних перетворень в Росії, охарактеризувати господарство і зовнішні економічні зв'язки; визначити територіальні відмінності галузевої

структури господарства Росії; вдосконалити практичні вміння учнів працювати з комплексними картами атласа; розвивати вміння складати економіко-географічну характеристику країни; виховувати толерантність, добросусідські почуття.

Обладнання: фізична та політична карти Євразії, атласи, підручники.

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

Завдання 1. Охарактеризуйте сучасне ЕГП Росії.

Завдання 2. Назвіть основні групи мінеральних ресурсів Росії й покажіть на карті розташування їх найбільших родовищ.

Завдання 3. Охарактеризуйте демографічну ситуацію, особливості розселення і національного складу населення Росії.

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Росія — постсоціалістична індустріально-аграрна країна.

Вона першою з республік колишнього СРСР почала проводити радикальні економічні перетворення. Шлях Росії до ринкової економіки є складним та суперечливим. Одні вчені вважають реальною загрозу перетворення Росії на «сировинний додаток», інші, навпаки, стверджують, що через 30–40 років Росія ввійде до числа найбільш економічно розвинених країн світу, і ні побоювання з приводу її могутнього військового потенціалу, ні небажання сприяти розвитку конкурента на світових ринках не зашкодять Росії стати рівноправним партнером у відносинах як зі Сходом, так і з Заходом.

Особливості економічної ситуації в сучасній Росії, рівень розвитку її господарства і економічних зв'язків стануть предметом вивчення на сьогоднішньому уроці.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Реформування економіки Росії

Росія, як і інші постсоціалістичні країни, продовжує формування ринкової економіки. На самому початку процесу існувала думка, що на це потрібні роки, тепер абсолютно ясно, що рахунок йде на десятиліття. У постсоціалістичних країнах ще досить довго буде зберігатися своєрідна економічна система, яку часто називають *перехідною*.

На початку реформування економіка Росії характеризувалася крайньою неврівноваженістю, порушенням основних фінансово-економічних пропорцій. Про це свідчили, зокрема, найвища інфляція, яка наприкінці 1991 р. перевищила 300 %, гострий дефіцит основних товарів, дефіцит державного бюджету (понад 30 % ВВП), величезний зовнішній борг тощо. У ході реформ Росія взяла курс на лібералізацію.

Лібералізація — скасування численних регулюючих норм, що стримують розвиток ринкових сил. Основними об'єктами лібералізації є ціни, підприємницька і зовнішньоекономічна діяльність, виробництво.

Західні аналітики, опитані Financial Times, вважають, що Росія остаточно подолала період занепаду після розвалу Радянського Союзу і виходить у лідери світової економіки. Росія накопичила золотовалютних запасів більш ніж на 450 млрд дол. Однак поки ВВП на душу становить не так багато, наприклад, 40 % від португальського.

На інвестиційному форумі в Санкт-Петербурзі у 2007 р. Росія заявила про намір стати однією з п'яти найкращих економічних держав до 2020 р. (у 2006 р. Росія була дев'ятою за загальним обсягом ВВП), що, за словами економістів, складно, але можливо. Вигравши заявку на проведення Олімпіади в Сочі в 2014 році, Росія має намір інвестувати 1 трлн дол. протягом 10 років на відновлення і розвиток соціальної, промислової і транспортної інфраструктури, причому уряд розраховує залучити 80 % цієї суми від приватних інвесторів, включаючи іноземних. Саме слабка розвиненість інфраструктури є, на думку аналітиків, однією з головних проблем Росії.

2. Промисловість

Для господарства Росії характерна складна багатогалузева структура, в якій переважає промислове виробництво, представлене практично всіма галузями видобувної і обробної промисловості. Питома вага Росії у світовому промисловому виробництві становить близько 4 %.

Завдання 4. За картами атласа визначте провідні галузі промисловості Росії та їх географію.

Паливно-енергетичний комплекс Росії включає енергетику і всі галузі паливної промисловості. Йому належить найбільша частка у структурі промислової продукції країни — 29,4 %. У комплексі основну роль відіграє нафтогазова промисловість. Найбільші центри нафтопереробки склалися на трасах нафтопроводів (Омськ, Перм, Уфа, Ярославль, Москва).

Основна частина електроенергії — 74 % — виробляється ТЕС, близько 14 % — ГЕС, 12 % — АЕС. Експорт продукції паливно-енергетичного комплексу — основне джерело валютних надходжень країни.

Для Росії характерним є високий рівень розвитку чорної і кольорової металургії. На металургійний комплекс припадає 16,5 % промислової продукції.

Чорна металургія базується на Північній, Уральській, Центральній і Південноазіатській (Кузбас) металургійних базах. Підприємства чорної металургії виробляють близько 40 млн т чавуну та 50 млн т сталі на рік. Але чорна металургія в Росії за рівнем технологічного розвитку відстає від розвинених країн. Мартенівським способом, який у розвинених країнах практично припинив своє існування, у країні виплавляється понад 1/2 виробництва сталі.

Кольорова металургія базується на власних родовищах міді, цинку, алюмінію, магнію, нікелю тощо. Росія видобуває близько 130 т золота і знаходиться за цим показником на п'ятому місці у світі (після ПА, США, Канади та Австралії). Металургійна промисловість майже скрізь поєднується з хімічною промисловістю і виробництвом будівельних матеріалів.

Серед основних галузей хімічної промисловості в Росії розвинене виробництво полімерних матеріалів, синтетичних смол і пластмас, хімічних волокон, синтетичного каучуку, мінеральних добрив.

Машинобудування є багатогалузевим за характером, його підприємства є повсюдно, найбільше — у Центральному районі, Поволжі, на північному заході, Уралі та в Західному Сибіру. За обсягами промислової продукції частка машинобудування складає 19,1 % загального виробництва. Однією з провідних галузей є *автомобілебудування*: Росія, як і раніше, входить до десятки провідних автомобілебудівних країн світу.

Важке машинобудування тяжіє до металургійних баз, тому переважно концентрується на Уралі (Єкатеринбурґ, Орськ), в Сибіру (Красноярськ, Іркутськ), в Центральній Росії (Бєлгород), де виробляють обладнання для гірської і металургійної промисловості, енергетики.

Транспортне машинобудування зосереджене в Центральній Росії (Коломна, Брянськ, Твер), на Північному Кавказі (Новочеркаськ), Уралі (Нижній Таґіл). *Суднобудування* тяжіє до морських (Санкт-Петербурґ, Астрахань, Мурманськ, Владивосток) і річкових (Нижній Новґород, Волґоґрад, Тобольськ) портів.

Електротехнічна, радіотехнічна, електронна промисловість, приладобудування, виробництво обчислювальної техніки концентруються в районах з розвиненим науковим потенціалом — у Центральній Росії (Москва, Санкт-Петербурґ), на Уралі (Єкатеринбурґ), в Сибіру (Новосибірськ).

Лісова промисловість працює на багатій сировинній базі. Росія посідає перше місце у світі за виробництвом пиломатеріалів. Деревообробна промисловість сконцентрована в Поволжському, Центральному, Північному, Північно-Західному районах.

Легка промисловість в основному зосереджена в Центральній Росії.

3. Сільське господарство

У структурі *сільського господарства* переважає тваринництво, основними галузями якого є молочне і молочно-м'ясне скотарство, сальне і м'ясо-сальне свинарство, тонкорунне і м'ясо-вовняне вівчарство, промислове птахівництво, в північних районах — оленярство. Під зернові культури зайнято 3/5 всіх посівних площ.

Завдання 5. За картами атласа визначте основні райони вирощування зернових, технічних, кормових культур, картоплі, овочів, фруктів.

Зернові вирощують на родючих чорноземних ґрунтах лісостепової та степової зон. Під цими культурами знаходиться 3/5 посівних площ, з них більша частина — під пшеницею.

Основними технічними культурами є льон-довгунець, коноплі, соняшник, соя, гірчиця, цукрові буряки, тютюн.

Картоплярство й овочівництво є галузями спеціалізації приміських зон. Великі площі під овочами знаходяться на Північному Кавказі. Райони Північного Кавказу і пониззя Дону спеціалізуються на садівництві, виноградарстві, Краснодарський край — на вирощуванні чаю і цитрусових, Нижнє Поволжя — баштанних культур.

Розвиток і напрям тваринництва залежить від кормової бази. Природні пасовища займають понад 20 % території країни. Свинарство і птахівництво розвинуті повсюдно. Традиційною галуззю є конярство, яке колись розвивалося повсюдно.

Значного розвитку здобула рибна промисловість.

4. Транспорт

У *транспортній інфраструктурі* Росії розвинені всі галузі, провідною серед яких є залізничний транспорт. Найбільш густа

залізнична мережа — в європейській частині країни. При цьому у вантажо- і пасажироперевезеннях на невеликі відстані зростає роль автомобільного транспорту. У внутрішніх перевезеннях друге місце посідає річковий транспорт, морський транспорт забезпечує розвиток внутрішніх зв'язків і зовнішньоекономічну діяльність. Росія має одну з найбільших у світі мережу трубопроводів — довжина тільки газопроводів складає понад 140 тис. км.

Завдання 6. За картами атласа визначте найбільші російські транспортні магістралі і вузли.

5. Зовнішні економічні зв'язки

У товарній структурі російського експорту близько 85 % припадає на сировину і метали. Найбільша частка (48 %) — це енергоносії (нафта, газ, вугілля). Експорт нафти досяг майже 30 % від її видобутку, газу — 20 %. Важливою статтею російського експорту є руди і метали, вугілля, круглий ліс і продукція целюлозно-паперової промисловості, транспортні засоби, обладнання.

Основними статтями російського імпорту є продукція машинобудування, сільськогосподарська продукція (зерно, олія, цукор, бавовна), продукція хімічної промисловості, текстиль і текстильні вироби.

Найважливішими і традиційними російськими зовнішньоторговельними партнерами є Німеччина, Китай, країни СНД. Росія є найбільшим торговельним партнером України. На частку Росії припадає 24,1 % від загального експорту українських товарів і 38,4 % від загального експорту українських послуг. Найбільші імпортні надходження в Україну — теж російські: 24,2 % товарів і 13,7 % послуг.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Історико-географічні відмінності окремих частин величезної території Росії обумовили розбіжності й в спеціалізації господарства. Ці розбіжності були покладені в основу розподілу Росії на федеральні округи. Таких округів в Росії вісім: Центральний, Північно-Західний, Південний, Приволзький, Уральський, Сибірський, Далекосхідний, Північно-Кавказький.

Завдання 7 (виконується за варіантами або в групах). За картами атласа й текстом підручника визначте господарську спеціалізацію певного федерального округу Росії. Результати роботи оформіть у вигляді таблиці.

Регіональні відмінності господарської спеціалізації Росії

Федеральний округ	Головне місто	Спеціалізація промисловості	Спеціалізація сільського господарства

VI. Підсумок уроку

- Росія — велика індустріально-аграрна країна. З початку 90-х років XX ст. у ній проводиться глибоке реформування економіки, спрямоване на перехід від централізованої до ринкової економіки.
- Головними галузями міжнародної спеціалізації Росії є паливна гірничодобувна промисловість, металомістке машинобудування, хімічна, лісова, текстильна та рибна промисловість.
- Сприятливі природні умови для розвитку сільського господарства склалися лише на порівняно невеликій території. У структурі сільського господарства провідною галуззю є тваринництво.
- У Росії склалася певна диспропорція між розміщенням підприємств обробної промисловості в європейській частині країни і видобувних галузей і підприємств первинної обробки сировини — в азіатській.
- Першочерговими проблемами Росії є подолання економічної диспропорції між європейською та азіатською частинами, розвиток економічних зв'язків, раціональне використання природних ресурсів, подальше освоєння віддалених районів.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник: опрацювати § __.
2. Позначити на контурній карті: а) межі та назви федеральних округів Росії; б) найбільші міста та їх промислову спеціалізацію.
3. Підготувати повідомлення «Зовнішньоекономічні зв'язки України та Росії».
4. Розпочати підготовку до презентації країн — сусідів України (Словаччина, Угорщина, Молдова, Румунія), об'єднатися в групи, розподілити обов'язки.

УРОК 31

Польща. Білорусь. Порівняльна економіко-географічна характеристика

Мета: сформувати знання учнів про особливості економіко-географічного положення, природно-ресурсного потенціалу, господарства країн, що порівнюються; виявити економіко-географічну специфіку Польщі і Білорусі; розвивати вміння складати порівняльну економіко-географічну характеристику за планом, практичні вміння працювати з комплексними картами атласа, матеріалами підручника; виховувати аналітичні здібності, економічне мислення.

Обладнання: політична та фізична карти Європи, атласи, підручники.

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

- Які особливості притаманні паливно-енергетичному комплексу Росії?
- На яку сировинну базу спирається металургійна промисловість Росії?
- Які галузі машинобудівного комплексу Росії є провідними?
- Які регіони Росії визначаються високим рівнем промислового розвитку?
- На які види транспорту Росії припадає основна частка перевезень пасажирів та вантажів?
- Чому Росія вимушена в значній кількості імпортувати продукти харчування?

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Приклад Росії переконливо продемонстрував нам, наскільки складним, тривалим та специфічним є реформування економіки постсоціалістичних країн. Всі колишні соціалістичні країни Європи зараз тією або іншою мірою охоплені процесами економічних реформ — від часткових, поступових до корінних перетворень у всіх сферах життя.

Якщо узагальнити практику реформування постсоціалістичних країн, ми отримаємо дві основні моделі реформ — «шокову те-

рапію» (швидке радикальне реформування) і поступовий еволюційний перехід. Ті країни, про які ми будемо говорити сьогодні на уроці, досить яскраво представляють ці моделі. Перша країна — Польща, де з 1989 р. почався період радикальних економічних реформ, метою яких стало створення суто ринкового господарства та орієнтація на ЄС. Друга країна — Білорусь, де уряд продовжує проводити політику часткового переходу до ринкових методів регулювання економіки, визнаючи певною мірою приватне підприємництво, але зберігаючи адміністративно-командні способи управління і тримаючи курс на інтеграцію з Росією.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Порівняльна економіко-географічна характеристика Польщі і Білорусі

Завдання 1. За допомогою карт атласа і матеріалів підручника стисло схарактеризуйте Польщу і Білорусь за планом. Зробіть висновки.

План	Польща	Білорусь
1. Географічне положення	Центральна Європа, вихід до Балтійського моря, перехрестя транзитних шляхів	Східна Європа, перехрестя транзитних шляхів, немає виходу до моря
2. Площа території, тис. км^2	312,7	207,6
3. Форма державного управління	Президентсько-парламентська республіка	Президентська республіка
4. Система державного устрою	Унітарна держава	Унітарна держава
5. Кількість населення, млн осіб	38,5 (2009 р.)	9,6 (2009 р.)
6. Національний склад	Поляки (98 %), німці, українці	Білоруси (81,2 %), росіяни, українці, поляки
7. Тип відтворення	Перший	Перший
8. Середня густота населення, осіб/км^2	123	46

План	Польща	Білорусь
9. Рівень урбанізації, %	65	72
10. Основні корисні копалини	Кам'яне та буре вугілля, поліметалічні руди, сіль, незначні запаси нафти, природного газу	Торф, калійна та кухонна сіль, будівельна сировина, невеликі запаси нафти, кам'яного вугілля
11. Провідні галузі промисловості	Машинобудування, чорна й кольорова металургія, гірничовидобувна, хімічна, харчова, фармацевтична, текстильна	Машинобудування, хімічна, лісова та деревообробна, легка, харчова
12. Провідні сільськогосподарські галузі	Рослинництво (картопля, зернові, цукровий буряк, овочі), тваринництво (свинарство, велика рогата худоба)	Рослинництво (зернові, картопля, льон), м'ясо-молочне тваринництво
13. Провідні види транспорту	Розвиваються усі види транспорту, основна частина перевезень припадає на залізничний та автомобільний	Основне значення для зовнішніх та внутрішніх перевезень має залізничний транспорт
14. Структура експорту	Кам'яне вугілля, кокс, мідь, цинк, сірка, електротехнічне та електронне обладнання, транспортні засоби, заморожені овочі, м'ясо, текстиль	Продукція машинобудування, добрива, текстиль, продукти харчування
15. Структура імпорту	Машини й устаткування, нафта, залізна руда, хімічна продукція	Енергоносії, метали, машини й устаткування, продукти харчування

2. Зовнішньоекономічні зв'язки Польщі та Білорусі з Україною

Геополітичне розташування України Польщі та Білорусі, територіальна близькість, традиційні економічні зв'язки та взаємний інтерес створюють сприятливі передумови для того, щоб торговельно-економічні відносини між країнами активно розвивалися.

Республіка Польща є найбільшим торговельним партнером України серед країн Центральної та Східної Європи. Польща посідає четверте місце серед країн-партнерів України за обсягами експорту українських товарів до неї (3,5 % загального експорту України) та п'яте місце за обсягами імпорту польської продукції до України (5,0 %).

У структурі експорту до Республіки Польща з України у 2009 р. найбільшими за обсягами виявилися такі групи товарів: чорні метали (32,1 % від загального обсягу польського експорту), продукти деревообробного виробництва (11,6 %), електротехнічне обладнання (11,4 %), мінеральні продукти (11,3 %), вироби хімічної промисловості та споріднених продуктів (8,1 %), харчові продукти, безалкогольні напої (6,8 %).

У структурі імпорту з Республіки Польща до України за поточний період найбільші обсяги припадають на такі групи товарів: електротехнічне обладнання (16,0 % від загального обсягу імпорту), вироби хімічної промисловості (12,7 %), вироби металургійної промисловості (10,9 %), продукти рослинного походження(9,2 %), штучні вироби, каучук (8,5 %), паперові вироби (8,4 %).

Україна є одним з основних торгових партнерів Білорусі. У 2008 р. за обсягом товарообігу з Республікою Білорусь наша країна посідала друге місце серед країн СНД й третє — у загальному обсязі зовнішньої торгівлі. У свою чергу, Білорусь посідає сьоме місце серед зовнішньоторговельних партнерів України. У 2008 р. товарообіг між двома країнами становив 4,9 млрд дол.: експорт — 2,8 млрд дол., імпорт — 2,1 млрд дол. Зокрема, Білорусь постачає нам трактори, вантажні автомобілі та ліфтове обладнання. Україна ж експортує металопродукцію, комплектуючі, соняшникову олію. У червні 2009 р. Україна відновила постачання електроенергії у Білорусь.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Завдання 2. Зробіть висновок, назвіть схожі та відмінні ознаки країн, що розглядаються, поясніть причини відмінностей.

Бесіда

- У чому полягають позитивні ознаки географічного положення Польщі і Білорусі? Географічне положення якої з країн, на ваш погляд, є більш вигідним? Чому?
- Якою продукцією, на вашу думку, можуть обмінюватися Польща і Білорусь?
- Яка модель реформування економіки — польська чи білоруська — здається вам більш ефективною? Чому?

VI. Підсумок уроку

- Польща і Білорусь мають зручне географічне положення і є досить густонаселеними територіями з високим рівнем урбанізації.
- Промисловість і сільське господарство обох країн мають багатогалузеву структуру і достатньо високий розвиток.
- Польща однією з перших постсоціалістичних країн досягла успіхів у проведенні ринкових реформ, в той час як у Білорусі подібні реформи йдуть повільніше. Як результат, Польща в 2004 р. стала членом ЄС, а ВВП на душу населення складає понад 18 тис. дол.
- Польща та Білорусь є активними торговельними партнерами України.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник: опрацювати § __.
2. Продовжити підготовку до презентації країн — сусідів України (Словаччина, Угорщина, Молдова, Румунія).

УРОК 32

Словаччина. Угорщина. Румунія. Молдова

Мета: скласти економіко-географічну характеристику країн-сусідів України; охарактеризувати головні особливості ЕГП, природних умов і ресурсів, населення, господарства країн; визначити ступінь розвитку економічних відносин країн з Україною; розвивати уміння працювати в групах, самостійно опрацьовувати навчальний матеріал, створювати мультимедійні презентації; виховувати комунікабельність, ділові якості, економічне мислення.

Обладнання: політична карта Європи, атласи, фотографії, комп'ютер, мультимедійний проектор.

Тип уроку: комплексного застосування знань, умінь, навичок учнів.

ХІД УРОКУ

І. Організаційний момент

ІІ. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Співробітництво України з сусідніми країнами є дуже важливим для її політичного й економічного становлення. Особливого значення набувають економічні зв'язки з країнами ЄС — найближчими сусідами: Словаччиною, Угорщиною, Румунією.

Ступінь взаємодії країн також залежить від довжини спільного кордону. Так, велика протяжність кордонів з Росією, Польщею, Білоруссю обумовлює їх активні зовнішньо економічні зв'язки з Україною. Крім названих країн досить велику довжину кордону Україна має з Молдовою — колишньою республікою СРСР.

Дізнаємося про соціально-економічні особливості наших західних та південно-західних сусідів із самостійно підготовлених презентацій груп.

ІІІ. Вивчення нового матеріалу

Презентації країн. Зразки доповідей

1. Словаччина

«Візитна картка»

Офіційна назва — Словацька Республіка.

Площа — 49 тис. км^2.

Населення — 5,5 млн осіб (2009 р.).

Столиця — Братислава.

Тип країни — постсоціалістична країна з перехідною економікою.

Державний устрій — президентсько-парламентська республіка, унітарна держава.

Країна має вигідне економіко-географічне положення на перетині шляхів сполучення з Росії й України до країн Західної Європи, а також із країн Балтії й Польщі до Південної Європи. Не має виходу до моря.

Словаччина — переважно гірська країна, більша частина її території розташована в межах Західних Карпат. Лише на третині території, на сході й півдні переважають рівнини, що є головними житницями країни. Клімат помірний, континентальний, що нагадує клімат українського Закарпаття. Словаччина — придунайська країна. Більш ніж третину території займають ліси, рівнинні частини є майже повністю розораними. На території Словаччини є родовища залізної, мідної й марганцевої руд, піриту, магнезиту, сурми.

Словаки складають 86 %, угорці — 11 % населення. Країна характеризується відносно сприятливою демографічною ситуацією: народжуваність трохи перевищує смертність, тут кожний п'ятий житель — віком до 15 років, до того ж середній вік складає 35 років. Офіційною мовою є словацька. Крім словацької поширені угорська, чеська й німецька мови. У містах проживає 57 % населення країни. Найбільше місто й найважливіший річковий порт на Дунаю — столиця *Братислава* (близько 430 тис. осіб).

Промисловість дає більш ніж третину національного доходу. Найважливіші галузі — машинобудування, металургія, нафтопереробна, хімічна (у тому числі фармацевтична), деревообробна, легка, харчова промисловість. Останніми роками (після вступу до ЄС) до країни надходять великі іноземні капітали. Інвесторів приваблює висока кваліфікація й відносно низька вартість робочої сили, мінімальний політичний ризик, вигідне географічне положення. Особливо швидкими темпами розвивається автомобілебудування. Неподалік від словацької столиці побудований сучасний завод «Фольксваґен», є заводи «Пежо», «Хюндай». Крім Братислави великим промисловим центром є друге за розміром місто — *Кошіці* (242 тис. осіб). Тут розвинене машинобудування, харчова, деревообробна промисловість, працює великий металургійний комбінат. На річці Ваґ побудований каскад ГЕС, однак країна залежить від поставок енергоносіїв з-за кордону, у першу чергу з Росії. На російській нафті працює найбільший у країні нафтохімічний комбінат поблизу Братислави.

У сільському господарстві переважає рослинництво (зернові культури, цукровий буряк, соняшник, виноград, фрукти). Тваринництво має м'ясо-молочний напрям, у Карпатах переважає вівчарство.

Основні види транспорту — залізничний і автомобільний, проходить нафтопровід «Дружба».

Словаччина однією з перших країн світу визнала державну незалежність України. У свою чергу, Україна визнала державну незалежність Словацької Республіки вже 1 січня 1993 року — у день її проголошення. Основними і традиційними статтями експорту України в Словаччину є залізорудна сировина (марганцеві і залізні руди), електроенергія, кам'яне вугілля, мінеральні добрива, різна хімічна продукція, вироби із заліза і сталі, феросплави, продукція машинобудування, стальні труби.

Найбільшими статтями українського імпорту з Словаччини є вогнетривка цегла, стрічки транспортерні, плоский прокат, магнезит, скляна тара, гербіциди та інші товари переробної промисловості.

2. Угорщина

«Візитна картка»

Офіційна назва — Угорська Республіка.

Площа — 93 тис. км^2.

Населення — 9,9 млн осіб (2009 р.).

Столиця — Будапешт.

Тип країни — постсоціалістична країна з перехідною економікою.

Державний устрій — парламентська республіка, унітарна держава.

Угорщина розташована в Центральній Європі, межує із сімома європейськими країнами, не має виходу до моря. Через територію Угорщини проходять вантажопотоки з Росії та України в Західну Європу, а також із країн Балтії й Польщі в Південну Європу.

Більша частина території Угорщини розташована на Центрально-Дунайській низовині, яка оточена півкільцем гір. На заході розташовані Альпи, на півночі — Карпати. Клімат в Угорщині помірний, континентальний, нагадує клімат окремих районів України, на що вказує наявність угорських степів — знаменитої пушти. Та й ґрунти тут такі ж самі — родючі чорноземи.

У країні протікає головна річка Центральної Європи — Дунай і його найбільша притока — Тиса. Обидві річки судноплавні й дають можливість виходу до інших дев'яти придунайських країн і Чорного моря. В Угорщині розташоване найбільше озеро Центральної Європи — Балатон (600 км^2). Із корисних копалин Угорщина має значні запаси бокситів і сировини для виробництва будівельних матеріалів. Є вугілля, природний газ і марганцеві руди.

90 % населення Угорщини складають мадяри (угорці), у той же час тут проживають кілька сотень тисяч німців, румун, сербів і циганів. У країні складна демографічна ситуація, смертність перевищує народжуваність, і хоча до Угорщини приїжджають мігранти з інших держав, населення поступово зменшується. 68 % угорського населення — католики, ще чверть — члени протестантських церков.

Міське населення Угорщини складає понад 65 % , а в Будапешті проживають більш ніж 1,7 млн осіб. *Будапешт* — столиця, великий культурний, науковий центр і транспортний вузол країни. Це також індустріальне місто, що дає понад третини промислової продукції. Тут зосереджені підприємства металургійної, машинобудівної, текстильної, шкіряно-взуттєвої, легкої й хімічної промисловості.

Найважливішою галуззю господарства країни є промисловість. В Угорщині добуваються боксити, залізна руда, а також вугілля, нафта й природний газ. Однак власних енергоносіїв недостатньо. Значну частину електроенергії, що споживається, дають чотири реактори атомної електростанції в Пакші.

Провідна галузь обробної промисловості — машинобудування, у Будапешті й Сийкешфегийрварі розташовані заводи з виробництва «Ікарусів». Розвинене верстатобудування (Будапешт, Мішкольц), виробництво сільськогосподарських машин і обладнання для легкої та харчової промисловості. Розвивається точне машинобудування, виробляють комп'ютери, промислову електроніку, медичне обладнання. Із галузей легкої промисловості найбільш розвинені швейна, шкіряно-взуттєва, трикотажна. Добре розвинена харчова промисловість.

Традиційно велике значення має сільське господарство. Частка рослинництва й тваринництва є приблизно рівною. Основні культури: пшениця, кукурудза, цукровий буряк, соняшник. У межиріччі Дунаю й Тиси та вздовж узбережжя озера Балатон розвивається овочівництво (особливу популярність мають різні види перцю), плодівництво, виноградарство. У тваринництві найбільш розвинені свинарство, скотарство й птахівництво. Угорщина — великий експортер м'яса птиці.

Країна має досить густу транспортну мережу. Її основу складають автомобільні й залізничні магістралі.

Характерним для експортних поставок товарів з України до Угорщини протягом останніх років є: радіоелектронна продукція, електроенергія, продукція приладобудування, проводи та кабелі, лісоматеріали, напівфабрикати із заліза та легованої сталі, полімери етилену. У структурі українського імпорту з Угорщини основні товари: лікарські засоби, схеми інтегровані електронні, проводи ізольовані, електрообладнання звукове або відеосигналізаційне, автомобілі, продукти, що використовуються для годівлі тварин, кукурудза.

3. Румунія

«Візитна картка»

Офіційна назва — Держава Румунія.

Площа — 237,5 тис. км^2.

Населення — 22,2 млн осіб (2009 р.).

Столиця — Бухарест.

Тип країни — постсоціалістична країна з перехідною економікою.

Державний устрій — президентсько-парламентська республіка, унітарна держава.

Румунія розташована на південному сході Центральної Європи, майже вся територія держави розташована в басейні Дунаю.

Через всю територію країни дугою протягуються Південні та Східні Карпати. Обабіч них лежать височини, пагорби, плоскогір'я та родючі рівнини. Клімат Румунії помірний, континентальний.

Із корисних копалин країна найкраще забезпечена паливом, є родовища нафти, вугілля, природного газу, а також золото, срібло, боксити, марганцева руда.

Через негативний природний приріст і перевищення еміграції над імміграцією кількість населення поступово зменшується. Більшість жителів складають румуни (88 %), є угорці (7 %), цигани (3 %), українці (0,3 %) й німці. Більшість румунів належать до Румунської православної церкви. Середній вік жителя Румунії — 36 років, а тривалість життя — 71 рік. Міське населення країни складає 55 %, кожний сьомий городянин — житель Бухареста (1,9 млн осіб).

Провідні галузі промисловості Румунії — машинобудування (загальне, транспортне, сільськогосподарське, електротехнічне), гірничодобувна, металургія (традиційно велику роль відіграє виплавка сталі, алюмінію, цинку, свинцю, міді), легка, хімічна й нафтохімічна. Головна промислова зона Румунії — район Бухарест-Плоєшті.

У сільському господарстві переважає рослинництво зернового напряму (кукурудза й пшениця), інші важливі культури — картопля, цукровий буряк, соняшник. Велике значення має овочівництво, виноградарство, плодівництво.

У тваринництві найбільше значення має розведення великої рогатої худоби, свиней, овець, домашньої птиці.

У Румунії розвинені всі види транспорту, через територію країни проходять магістралі, що з'єднують Росію та Україну з Балканськими країнами. Велике значення має трубопровідний транспорт. Загальна довжина газо- й нафтопроводів — близько 6 тис. км.

Румунія посідає важливе місце у зовнішньополітичних інтересах України. Основними статтями українського експорту в Румунію є: напівфабрикати із заліза та нелегованої сталі, нафтопродукти, кокс, залізна руда та залізорудні концентрати, феросплави. Румунія постачає в Україну паливно-мастильні матеріали, вироби неорганічної хімії, меблі, взуття, текстильні вироби, медикаменти.

4. Молдова

«Візитна картка»

Офіційна назва — Республіка Молдова.

Площа — 33,7 тис. км^2.

Населення — 4,3 млн осіб (2009 р.).

Столиця — Кишинів.

Тип країни — постсоціалістична країна з перехідною економікою.

Державний устрій — парламентська республіка, унітарна держава.

Молдова — невелика держава в Південно-Східній Європі. Країна не має виходу до моря й межує тільки з двома країнами. Молдова — своєрідні ворота, що розташовані між Карпатами й Чорним морем, які з'єднують Балканські країни з Україною та Росією.

Поєднання пагорбистого рельєфу, м'якого, помірно-континентального клімату і найбільшого національного багатства — чорноземів, які вкривають 3/4 площі Молдови, створює оптимальні умови для хліборобства. У межах Молдови Дністер — повноводна й судноплавна річка. Із корисних копалин Молдова забезпечена тільки будівельною сировиною, є мінеральні води.

Більшість населення країни складають молдавани (64,5 %), багато українців (13,8 %) і росіян (13 %), гагаузів (3,5 %). На відміну від багатьох сусідніх країн у Молдові народжуваність перевищує смертність, а середній вік жителя країни — 32 роки. Переважна більшість населення країни — православні (98 %). Міське населення складає менш ніж 50 %. Найбільше місто й столиця Молдавії — *Кишинів* (більш ніж 700 тис. осіб).

Основою молдавської економіки є сільське господарство, що не тільки забезпечує населення основними продуктами харчування, але й постачає сировину в найважливішу галузь промисловості — харчову.

М'який клімат, рівнинний рельєф і родючі ґрунти дозволяють вирощувати різноманітні культури, основними зерновими культурами з яких є кукурудза й пшениця. Із технічних найбільше значення мають цукровий буряк, тютюн і соняшник. Вирощують сливи, абрикоси, яблука, вишні й персики. Молдова — великий виробник винограду й продуктів виноробства. У тваринництві найбільшу роль відіграє розведення свиней, великої рогатої худоби, овець і домашньої птиці.

Промисловий комплекс країни базується на електроенергетиці (ТЕС працюють виключно на привізній сировині), текстильній промисловості, машинобудуванні (електромотори, електро- й сіль-

ськогосподарське устаткування), хімічній промисловості (пластмаси, синтетичні волокна, фарби й лаки) і будівельній індустрії.

Основні види транспорту Молдови — залізничний і автомобільний.

Основними позиціями українського експорту в Молдову є металургійна, хімічна, машинобудівна, агропромислова продукція, а також електроенергія. Що стосується молдавського експорту в Україну, то його основними статтями є сільськогосподарська та машинобудівна продукція.

IV. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Обговорення презентацій, оцінювання та самооцінювання.

V. Підсумок уроку

- Словаччина, Румунія, Угорщина — країни Центральної Європи з перехідною економікою, мають сусідське положення відносно України. Країни мають стабільне економічне зростання завдяки інвестиціям з боку ЄС.
- Молдова — колишня республіка СРСР, країна з перехідною економікою у південно-східній частині Європи. Головними галузями її економіки є сільське господарство та харчова промисловість.
- Словаччина, Румунія, Угорщина, Молдова є торговельними партнерами України.

VI. Домашнє завдання

1. Підручник: опрацювати § __.
2. Повторити §§ __, підготуватися до підсумкового уроку за темою «Країни Європи».

УРОК 33

Підсумковий урок за темою «Країни Європи»

Мета: повторити, узагальнити та систематизувати знання за вивченою темою; визначити рівень оволодіння знаннями, уміннями та навичками; розвивати вміння працювати з картами атласа, виконувати тестові завдання різних рівнів складності; виховувати уважність, організованість, відповідальність, зосередженість.

Обладнання: атласи, роздавальні матеріали із завданнями.

Тип уроку: повторення, узагальнення, систематизації, контролю та корекції знань.

ХІД УРОКУ

І. Організаційний момент

ІІ. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

ІІІ. Основна частина (проводиться на розсуд учителя)

Приклади завдань для перевірки знань

1. Найбільша країна Європи за кількістю населення:
а) Франція; б) Україна; в) Німеччина; г) Велика Британія.
2. Основою промисловості країн Західної Європи є:
а) гірничодобувна промисловість; б) виробництво мінеральних добрив; в) виплавлення міді; г) машинобудування.
3. З перелічених країн до складу Європейського Союзу входять:
а) Македонія, Сербія і Чорногорія; б) Білорусь, Молдова, Україна; в) Литва, Латвія, Естонія; г) Албанія, Хорватія.
4. На вирощуванні ячменю та хмелю спеціалізується:
а) Німеччина; б) Нідерланди; в) Франція; г) Італія.
5. Найбільша частка експортної продукції Росії припадає на:
а) паливно-енергетичну сировину; б) продукцію машинобудування; в) сільськогосподарську продукцію; г) продукти харчування.
6. Рослинництво є провідною галуззю сільського господарства в:
а) Німеччині; б) Італії; в) Великій Британії; г) Швейцарії.
7. Найбільша країна Європи (без Росії) за площею:
а) Іспанія; б) Україна; в) Франція; г) Польща.
8. Для населення більшості країн Європи є характерними:
а) перший тип відтворення, високі показники густоти населення та рівня урбанізації; б) другий тип відтворення, висока густота населення; в) перший тип відтворення, низький рівень урбанізації; г) другий тип відтворення, низькі показники густоти населення та рівня урбанізації.
9. З перелічених країн не входять до складу Європейського Союзу:
а) Норвеґія, Ісландія; б) Німеччина, Франція; в) Швеція, Ірландія; г) Словаччина, Словенія.
10. Картопля є головною експортною сільськогосподарською культурою:
а) України; б) Німеччини; в) Румунії; г) Білорусі.

11. Найбільша частка експортної продукції Молдови припадає на:
    а) хімічну продукцію; б) продукцію машинобудування; в) сільськогосподарську продукцію; г) рибу та рибні консерви.

12. Найбільша питома вага електроенергії, що виробляється на АЕС у:
    а) Польщі; б) Норвеґії; в) Ісландії; г) Франції.

13. Визначте правильність наведеного твердження: «Демографічну ситуацію в Росії фахівці визначають як кризову у зв'язку з природним зменшенням кількості населення».
    а) Так; б) ні.

14. Визначте правильність наведеного твердження: «Франція посідає перше місце у світі за кількістю іноземних туристів, що відвідують країну щорічно».
    а) Так; б) ні.

15. Прочитайте текст і визначте, про яку європейську країну йде мова: «Це країна вулканів, гейзерів і льодовиків. Навіть сама назва країни в перекладі означає «крижана країна».

16. Прочитайте текст і визначте назву однієї з європейських столиць: «Це один із найбільших фінансових, торговельних і культурних центрів не тільки Європи, але й усього світу. Місто часто називають «Північною Венецією». Дослівно назва міста перекладається як «дамба на річці Амстел».

17. Установіть відповідність між морськими портами та країнами:
    а) Ліверпуль, Ґлазґо, Брістоль; б) Росток, Вісмар, Любек, Кіль; в) Ґданськ, Ґдиня, Щецін; г) Барселона, Валенсія, Тарраґона.
    1) Польща;
    2) Німеччина;
    3) Нідерланди;
    4) Велика Британія;
    5) Іспанія.

18. Установіть відповідність між центрами туризму та країнами:
    а) Ярославль, Загорськ, Кострома; б) Краків, Сопот, Зельона-Ґура; в) Карлові Вари, Прага; г) Цюріх, Женева.
    1) Франція;
    2) Росія;
    3) Польща;
    4) Швейцарія;
    5) Чехія.

19. Установіть послідовність країн Європи за площею території починаючи з найбільшої:
а) Естонія; б) Андорра; в) Румунія; г) Франція.

20. Установіть послідовність розташування країн Європи із заходу на схід:
а) Австрія; б) Швейцарія; в) Франція; г) Угорщина.

21. Обчисліть природний приріст населення Італії, обравши з таблиці необхідні дані:

Площа, тис. км^2	301,2
Населення, млн осіб	60,2
Народжуваність, ‰	9,1
Смертність, %	10,0
Урбанізація	67

22. Обчисліть густоту населення Франції, обравши з таблиці необхідні дані:

Площа, тис. км^2	544,0
Населення, млн осіб	65,4
Народжуваність, ‰	12,3
Смертність, %	9,2
Урбанізація	75,0

23. Визначте ознаки схожості господарського розвитку країн — сусідів України. Чим це можна пояснити?

24. Оцініть значення зв'язків України з державами-сусідами. Доведіть свою думку на конкретних прикладах.

IV. Підсумок уроку

V. Домашнє завдання

Тема 2. КРАЇНИ АЗІЇ

УРОК 34

Загальний огляд. Склад регіону. Різноманітність країн. Особливості господарства. Роль країн Азії у світі. Регіон перехрестя важливих морських комунікацій. Туризм

Мета: охарактеризувати склад регіону, особливості розміщення та формування населення, ресурсозабезпеченість, загальні ознаки господарства країн Азії; визначити роль азіатських країн у світовому господарстві; розвивати уміння обґрунтовувати галузеву структуру господарства регіону, уміння працювати з картами атласа, підручником, цікавість до вивчення теми, аналітичні здібності.

Обладнання: політична карта Азії, атласи, підручники, схеми, таблиці, графіки, діаграми.

Тип уроку: засвоєння нових знань, умінь та навичок.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

- За якими критеріями виділяють історико-географічні регіони світу?
- Який регіон був досліджений на попередніх уроках? На які субрегіони його поділяють? Назвіть головні економіко-географічні ознаки кожного субрегіону.
- Які, на ваш погляд, загальні ознаки об'єднують країни Азії?

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Азіатський регіон — найбільший за площею. Тут проживає понад половину людства, населення тільки двох держав — Китаю і Індії — нараховує близько 2,5 млрд осіб.

Народи Азії, їхні традиції, культура, філософія — це феномен, який у західному світогляді визначається словом-символом «Схід». Саме в цьому регіоні з'явилися найдавніші цивілізації, з його глибин накочувалися на Європу хвилі міграцій, у ньому зародилися три світові релігії — християнство, іслам і буддизм.

Країни Азії дуже різні за розміром території, природними багатствами, рівнем соціально-економічного розвитку, формами державного устрою тощо. Величезний Китай і крихітна Мальдівська Республіка; Кувейт зі щорічним прибутком на душу населення понад 24 тис. дол. і Афганістан з прибутком 200—300 дол.; одна з найдавніших держав світу Іран і країни, які нещодавно отримали суверенітет після розпаду СРСР — Казахстан, Узбекистан, Туркменістан та інші. Особливості країн Азії — географічні і політичні, економічні і соціальні — стануть предметом нашого вивчення на найближчих уроках.

IV. Вивчення нового матеріалу

Завдання 1. За картою атласа «Історико-географічні регіони світу» визначте, на які субрегіони поділяють Азію.

Завдання 2. Назвіть країни, що входять до складу кожного з названих субрегіонів.

1. Загальні ознаки ЕГП країн Азії

Більшість країн Азії має вихід до морів Тихого, Індійського і Атлантичного океанів, де проходять найважливіші торгові шляхи світу. Менш вигідне географічне положення мають країни, що розташовані всередині континенту (Афганістан, Монголія). Кордони багатьох азіатських держав проходять добре вираженими природними рубежами (наприклад, Гімалаї), які іноді перешкоджають розвитку економічних і культурних зв'язків.

Характерною особливістю цієї частини світу є складна політична обстановка в ряді країн та регіонів. У першу чергу це стосується Південно-Західної Азії. Складними є відносини між сусідськими країнами в інших регіонах, наприклад між Індією та Пакистаном. Напруженість у Східній Азії зумовлена політикою КНДР, яка проводить випробування ядерної зброї та перебуває у політичній конфронтації з країнами регіону та США.

2. Природні умови та ресурси

Азія лежить у межах усіх кліматичних поясів і характеризується розмаїттям природних ландшафтів і природних зон. Значна частина країн мають екстремальні природні умови.

Азія виділяється серед інших частин світу найбільшою контрастністю рельєфу. Тектонічна будова регіону обумовила різноманітність корисних копалин. В області Месопотамського прогину і Перської затоки знаходиться одна з найбільших у світі нафтогазоносних провінцій. Значні запаси нафти в країнах Малайського ар-

хіпелагу. Родовища залізної і марганцевої руд світового значення знаходяться в Індії, хромітів — у Туреччині і на Філіппінах. Уздовж південно-східного краю материка (М'янма, Таїланд, Індонезія) простягнувся «олов'яний пояс», багатий не тільки оловом, але і цинком, ртуттю, свинцем, міддю, вольфрамом тощо. Нерудні копалини представлені багатими родовищами кам'яної солі (Туреччина, Іран, Пакистан), калійних солей. На Іранському нагір'ї знаходиться найбільше у світі родовище сірки. В Індії і Шрі-Ланці є дорогоцінні камені.

Територія регіону багата на поверхневі води, однак розміщені вони дуже нерівномірно.

Ґрунти більш родючі в Південній і Південно-Східній Азії, менш продуктивні і схильні до вітрової ерозії ґрунти Південно-Західної Азії. Лісовими ресурсами добре забезпечена Південно-Східна Азія, де збереглися великі площі вологих тропічних лісів.

Таким чином, загальний природний потенціал країн Азії може бути оцінений як багатий.

3. Населення

Етнічний склад населення Азії відрізняється великою різноманітністю: у регіоні мешкає понад 1000 націй і народностей, які розмовляють на 600 мовах.

Завдання 3. Визначте, які особливості має вікова структура населення більшості азіатських країн.

Природний приріст у країнах Азії, за винятком Японії, є дуже високим (понад 15 осіб на 1000 жителів), що з одного боку, створює величезний трудовий потенціал, а з другого — породжує в багатьох країнах серйозні соціальні проблеми.

У першу десятку країн світу за кількістю населення входять шість азіатських країн: Китай, Індія, Індонезія, Пакистан, Японія і Банґладеш.

Густота населення Азії коливається від 2–3 осіб/км^2 до 15 000 осіб/км^2.

Завдання 4. За допомогою карти атласа «Густота населення» знайдіть і назвіть території Азії з максимальною і мінімальною густотою населення. Установіть чинники, що визначають такі показники.

Середній рівень урбанізації в Азії значно нижчий, ніж в інших регіонах світу, однак Азія є світовим лідером за числом міст-мільйонерів, найбільшими з яких є Токіо, Осака, Шанхай, Сеул, Пекін, Стамбул, Джакарта, Мумбаї, Колката, Карачі, Банґкок.

Тільки в Китаї та Індії нараховується понад 90 міст-мільйонерів. Найвищий рівень урбанізації в Японії, Республіці Корея; низький — у Бутані, Непалі, В'єтнамі, Лаосі, Шрі-Ланці.

4. Господарство

Країни Азії перебувають на різних рівнях соціального та економічного розвитку. Безумовним лідером є Японія, яка входить до трійки найбільш розвинених країн світу. Стабільно зміцнюються позиції й міжнародний авторитет соціалістичного Китаю, який за ВВП поступається тільки США, а у 2015 р., за прогнозами, вийде на 1-е місце у світі.

Велику вагу на світовій арені мають «нові індустріальні» країни Азії, насамперед «азіатські тигри» («далекосхідні дракони») — Республіка Корея, Тайвань, Сінґапур, Таїланд. Орієнтація на залучення іноземного капіталу і продумана державна політика дозволили їм здійснити якісний стрибок, настільки швидкий і ефективний, що його часто називають «економічним дивом». До країн нової індустріалізації зараз відносять також Малайзію, Філіппіни, Індонезію і Туреччину.

Зона Перської затоки є одним з найважливіших промислових районів світу з великим обсягом видобутку нафти і газу, нафтохімічними, металургійними та іншими виробництвами.

У більшості інших країн регіону відчутні перехідні тенденції, спостерігається відхід від феодальних відносин (в їх економіці переважають сільське господарство і гірничодобувна промисловість). У Південній, Східній і Південно-Східній Азії яскраво виражена рослинницька спеціалізація сільського господарства, а в країнах Південно-Західної Азії дефіцит води і низька продуктивність ґрунтів обумовили переважання кочового скотарства.

5. Транспорт

Завдання 5. Проаналізуйте карти атласа та визначте рівень розвитку видів транспорту в субрегіонах Азії.

Розвиток економіки країн Азії залежить від шляхів сполучення, найбільша довжина з-поміж яких припадає на ґрунтові дороги. Такі країни, як Афганістан, Кіпр, Лаос, Оман, ОАЕ, взагалі не мають залізниць. Річковий транспорт найбільш розвинений у Китаї, Індії, М'янмі, Лаосі, Іраку, Банґладеш. Каботажне судноплавство відіграє провідну роль у країнах, розташованих на архіпелагах: Філіппінах, Індонезії, Японії. Найбільший міжнародний вантажо- і пасажирообіг припадає на Японію. У великих нафтодобувних

країнах — Саудівській Аравії, Ірані, Іраку — розвинений трубопровідний транспорт. Авіаційний транспорт забезпечує зв'язки Азії з іншими регіонами світу.

Завдання 6. Установіть, якими маршрутами нафта з Південно-Західної Азії транспортується до Європи.

6. Зовнішньоекономічні зв'язки

У міжнародному поділі праці країни Азії виступають як важливі постачальники сільськогосподарської продукції, продукції гірничодобувної промисловості. Зростає роль регіону в експорті електротехнічної, радіоелектронної, автомобільної продукції.

Інтенсивному залученню багатьох країн Азії до світової спільноти сприяє їх вигідне транспортно-географічне положення на морських шляхах, що пов'язують Європу й Америку з басейном Тихого океану.

Особливу роль в економіці окремих країн Азії відіграє міжнародний туризм.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Завдання 7. За картами атласа визначте державний устрій країн Азії та релігійні вподобання населення. Поясніть, чому саме у цій частині світу збереглося стільки абсолютних монархій.

VI. Підсумок уроку

- Азія — регіон з великими природними, етнічними, соціально-економічними й іншими відмінностями.
- Загалом природно-ресурсний потенціал азіатського регіону дуже значний.
- Економічне зростання і соціальний прогрес більшою мірою властиві країнам Східної і частково Південно-Західної Азії.
- Розвитку багатьох країн Південної і Південно-Східної Азії сприяє їх географічне положення на пожвавлених транспортних магістралях Індійського і Тихого океанів.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Скласти розгорнутий план відповіді «Особливості господарства країн Азії».
3. Повторити за картою розташування азіатських субрегіонів і країн (столиць), що входять до їх складу.

УРОК 35

Японія

Мета: сформувати в учнів систему знань про основні ознаки ЕГП, природи, населення і господарства Японії; визначити історико-культурні особливості та роль НТР в економіці країни; розвивати уміння складати економіко-географічну характеристику країни, працювати з картографічним матеріалом, таблицями, діаграмами, графіками.

Обладнання: політична та фізична карти Азії, атласи, підручники, таблиці, діаграми.

Тип уроку: засвоєння нових знань, умінь та навичок.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

- Які субрегіони виділяють у межах регіону Азія? Покажіть їх на карті.
- Які країни входять до складу цих регіонів?
- На які природні ресурси багаті країни Азії?
- Які демографічні проблеми актуальні для багатьох країн Азії?
- Які країни Азії найбільш економічно розвинені?
- Чим пояснюється сільськогосподарська спеціалізація економіки більшості країн Південної і Південно-Східної Азії?

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Японію часто називають країною XXI століття. Країна за кілька десятиліть перетворилася на економічного гіганта, що зумів завоювати і втримати значні сегменти ринку в основних господарських комплексах світу — США і Західній Європі. Але Японія — це не тільки «економічне диво», це країна найдавнішої високорозвиненої цивілізації, традиції якої часто абсолютно незрозумілі європейцеві.

Англійка Еліза Скідмор у книзі «Дні рикші в Японії» написала: «Японія — загадка нашого століття, японці — це найнезбагненніший, найпарадоксальніший з народів. Разом з їх зовнішнім оточенням вони такі мальовничі, театральні і артистичні, що часом здаються нацією позерів; увесь їх світ — ніби сцена, на якій вони грають».

На сьогоднішньому уроці ми матимемо змогу збагнути бодай частково особливості загадкового «японського дива та познайомитися з незвичайними для нас традиціями.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. «Візитна картка»

Офіційна назва — Японія.

Площа — 377,7 тис. км^2.

Населення — 127 млн осіб.

Столиця — Токіо.

Тип країни — економічно високорозвинена держава, країна «Великої сімки».

Державний устрій — конституційна монархія, унітарна держава.

2. Історичний розвиток

Японія тривалий час залишалась для європейців закритою країною, що, можливо, врятувало її від колонізації і насильницької європеїзації самобутньої культури. І лише в XIX ст. вона поступово почала відкриватися для іноземців, брати участь у торгівлі, на якій наполягали США, що зміцнювали свої позиції. У XX ст. Японія брала участь у трьох великих війнах — російсько-японській і двох світових. Беззастережна капітуляція у Другій світовій війні, підписана Японією в серпні 1945 р., поклала початок повній реорганізації як політичного, так і економічного життя країни. Результатом цієї перебудови стало те, що прийнято називати «японським дивом».

На момент закінчення Другої світової війни японська економіка була повністю зруйнована, більшість підприємств закрита, у країні лютували інфляція і безробіття.

З 1946 до 1949 рр. було проведено низку реформ: земельну, що майже повністю ліквідувала поміщицьке землевласництво; знищено великі монополістичні концерни, а їх акції продані службовцям; грошову реформу — на зразок реформування німецької марки, що дозволило різко скоротити грошову масу, яка перебувала в обігу, і зупинити інфляцію.

Військовий японський режим був ліквідований на початку 1946 р. Прийнята в 1947 р. нова конституція, що зберегла монархію, але позбавила імператора влади, поклала початок демократичним перетворенням.

Війна, що почалася в червні 1950 р. у Кореї, перетворила Японію на своєрідний тил американської армії, що обумовило військово-промисловий бум в японській економіці. ВНП Японії під час війни зростав щорічно на 10 %.

У 1968 р. Японія стала третьою державою світу, впритул наблизившись за рядом показників до США і СРСР.

Зовнішньоторговельна стратегія Японії засновується на максимальному використанні порівняльних переваг — основному законі міжнародного поділу праці. Як тільки певна галузь японської економіки досягає високих якісно-кількісних показників, вона починає посилено працювати на експорт. Саме тому п'ять видів продукції, що користуються найбільшим попитом на зовнішньому ринку (легкові автомобілі, побутова електроніка, сталевий прокат, автомобілі промислового призначення і мотори), до кінця 1970-х рр. мали в японському експорті частку, що перевищувала 50 %.

Надзвичайно важливу роль в японській економіці відіграє держава: її втручання в економіку можна визначити як «продумане планування».

Отримавши самостійність від американської окупаційної адміністрації, японський уряд у найкоротші терміни успішно вирішив задачу щодо вибору шляху подальшого економічного розвитку.

Структурна перебудова японської економіки набула особливої масштабності на початку 1980-х рр., коли в ході нового етапу НТР з'явився цілий спектр виробництв і галузей.

3. ЕГП

Завдання 1. За допомогою карт атласа охарактеризуйте ЕГП Японії.

Японія — це країна-архіпелаг у Східній Азії, що включає чотири великих острови та 4 тис. островів і острівців, які простягнулися майже на 3400 км із північного сходу на південний схід.

Найменша відстань до «великої землі» складає близько 200 км (Республіка Корея). Берегова лінія Японських островів сильно порізана й складає майже 30 тис. км. Держава має дуже значну площу виключної економічної зони.

Запитання. Як змінилося ЕГП Японії після Другої світової війни?

4. Природні умови і ресурси

Завдання 2. За допомогою карт атласа і тексту підручника дайте оцінку природно-ресурсному потенціалу Японії.

Більш ніж 70 % території Японії займають молоді гори, в основному поздовжнього простягання. Рівнини розташовуються лише на окраїнах островів, серед гір і горбкуватих місцевостей. Для Японських островів і прилеглих ділянок океанічного дна характерна висока сейсмічність. Із рухами земної кори пов'язані цунамі й вулканічна діяльність (близько 200 вулканів). Особливе місце се-

ред них посідає найвища вершина країни — вулкан Фудзіяма — символ країни.

Більша частина Японії розташована в субтропічних широтах, у зоні дії мусонів, тільки північ островів Хонсю й Хоккайдо лежить у межах помірного поясу. У Японії випадає від 1000 до 2500 мм опадів на рік. Для країни характерне спекотливе літо із затяжними дощами й похмурою погодою, тепла осінь, що затьмарюється дією тайфунів, м'яка й малосніжна зима, провесна з мінливою погодою.

У країні дуже густа водна мережа. У рослинному світі Японських островів переважають ліси, вони вкривають близько 70 % поверхні Японії. Це один із найвищих показників у світі.

Тут мало корисних копалин, є родовища вугілля, сірки, будівельної сировини.

5. Населення і культура

Одним із головних критеріїв неухильного економічного зростання Японії багато вчених вважають властиві японському народу риси, на перше місце серед яких ставлять вражаючу працьовитість, сумлінність, високий рівень освіченості і професійної кваліфікації.

За прогнозами японських демографів, кількість населення країни в 2010 р. стабілізується на рівні 130 млн осіб. Зараз природний приріст становить 2,6 ‰. Визначною проблемою для Японії стало швидке зростання кількості людей старшої вікової групи за найвищої середньої тривалості життя у світі (чоловіки — 76 років, жінки — 84 роки).

Населення Японії відрізняється національною однорідністю (майже 100 % — японці). Серед представників інших національностей найбільша кількість корейців і китайців.

Населення розміщене на території країни нерівномірно. За високої середньої густоти — понад 340 осіб/км^2 — райони Тихоокеанського узбережжя, де мешкає 2/3 населення Японії, суперничають з найбільш густонаселеними районами світу.

Майже 4/5 японців — міські жителі. Міст-мільйонерів 11, найбільша міська аґломерація — Кейхін (Токіо — Йокагама), де в 150 населених пунктах мешкає 25 млн осіб. Разом з двома іншими найбільшими аґломераціями — Хансін (Осака — Кобе — Кіото) і Тюкьо (Наґоя та ін.) — вони утворюють єдину систему — Токійський мегалополіс Токайдо із загальною кількістю населення понад 60 млн осіб.

У складі трудових ресурсів переважають кваліфіковані кадри: в Японії безкоштовна середня освіта, а сімейні традиції наказують прищеплювати дітям трудові навички з наймолодшого віку. Чималу

роль відіграють також курси, що створюються на підприємствах для підвищення робочої кваліфікації.

Державною мовою є японська. Основні релігії — синтоїзм (культ божеств природи і предків) і буддизм. Буддизм (*дзен-буддизм* — японське звучання слова *чайн-буддизм*, від *China* — Китай) був запозичений передусім середньовічною японською знаттю на противагу синтоїзму, який деякий час сприймався як релігія простолюдинів.

Японія не пережила релігійних війн, оскільки дві досить різних релігії утворили щось схоже на союз. Більшість японців прираховує себе до прихильників і тієї, й іншої релігії.

Культура Японії є унікальною. До сьогодні в Японії зберігаються багато традиційних видів: складання неримованих віршів, класичний театр Кабукі, оригамі, ікебана тощо.

6. Господарство

На думку експертів, сучасний стан господарства Японії визначається як «постіндустріальне суспільство». Хоча промисловість продовжує залишатися важливою сферою економіки (29 % ВНП), неухильно зростає значення невиробничого сектору (сфера послуг, фінанси, науково-дослідна діяльність). Пріоритетним напрямом розвитку країни японський уряд вважає зростання науково-технічного потенціалу.

Сьогоднішня Японія є, на думку багатьох фахівців, діючою моделлю екологічної ситуації, яка в майбутньому може сформуватися в будь-якій країні. Для розв'язання задачі «від технології очищення — до чистої технології» ще в 1981 р. була прийнята велика програма під назвою «Базова технологія промисловості наступного покоління». Програма містить три розділи: нові матеріали, біотехнологія, нові електронні прилади, що забезпечують науковими розробками промисловість. На сьогодні наукових робітників в Японії більше, ніж у Німеччині, Франції та Великої Британії разом узятих. Загалом на сучасну Японію надходить близько 1/3 продаж наукомісткої продукції на світовому ринку.

Основна задача майбутнього — навчитися працювати в замкненому циклі, як природа. За даними центру «Чиста Японія» 50 % відходів переробної промисловості можуть ефективно використовуватися як ресурси. Наприклад, фірма «Денсо», постачальник електронної «начинки» для «Тойоти», заявила, що у її виробах немає деталей, які не могли б використовуватися повторно.

Завдання 3. За картами атласа визначте провідні галузі промисловості та пояснить географію її розміщення.

На Японію припадає близько 12 % промислового виробництва світу.

В енергетиці країни домінує нафта й газ, хоча останнім часом їх трохи потіснили «мирний атом» (третина виробленої електроенергії) й «енергія падаючої води».

Унікальною галуззю в господарському комплексі Японії є чорна металургія. Не маючи значних запасів руд і палива, галузь виробляє близько 100 млн т сталі на рік.

Лідером промисловості та й усієї сучасної японської економіки є машинобудування, насамперед наукомістке. На машинобудування припадає більш ніж 70 % експорту й 40 % промислової продукції, причому майже половина — це продукція радіоелектроніки.

Японія виробляє 8 млн легкових автомобілів і 4 млн вантажівок. За цим показником вона посідає 2-е місце у світі. Найважливіші центри автомобілебудування тяжіють до портів, найбільше заводів побудовано в Наґої, Хіросімі й Токіо.

Світове значення має й багато інших галузей і виробництв, серед яких целюлозно-паперова й поліграфічна, особливо значні обсяги виробництва паперу й картону.

Завдання 4. За картами атласа та текстом підручника визначте особливості галузевого складу та розміщення сільського господарства Японії.

7. Сільське господарство

На сільське господарство припадає 1 % ВВП. Японському фермерові вдається нагодувати населення власними овочами, фруктами та ягодами, а своєї м'ясо-молочної продукції не вистачає. Рису збирають до 15 млн т на рік, урожайність сягає 65 ц/га, а собівартість у кілька разів вища, ніж, наприклад, у Таїланді.

Японці виловлюють до 12 млн т риби й інших морепродуктів. Досягнуто значних успіхів і в аквакультурі: значна кількість риби й молюсків розводиться й вирощується в штучних водоймах і на плантаціях, спеціально створених у морських прибережних водах.

8. Транспорт

Транспортна інфраструктура в Японії високо розвинена. Її основою є мережа автомобільних доріг загальною протяжністю понад 800 тис. км. Успішно працює система тунелів, естакад, мостів, які з'єднали чотири головні японські острови. Основну частину внутрішніх перевезень вантажів і пасажирів забезпечують залізничний і автомобільний транспорт. Широко відомі швидкісні пасажирські лінії Японії. У зовнішньоторговельних зв'язках країни помітно

зростає частка авіаційного транспорту. Морський транспорт пов'язує країну з усіма регіонами світу.

Завдання 5. Користуючись картою атласа, назвіть найбільші морські порти Японії.

9. Зовнішньоекономічні відносини

Ставши економічною наддержавою, Японія дедалі відчутніше впливає на світову господарську систему. У центрі цих зв'язків — економічні відносини між Японією і США, на частку яких припадає 40 % світового ВВП і понад 20 % світового експорту.

Основними торговими партнерами Японії також є ФРН, Австралія, Канада, Південна Корея і Китай. Збільшуються обсяги торгівлі з країнами Південно-Східної Азії (29 % зовнішньоторговельного обігу).

За вартістю експорту готових промислових виробів 64 % припадає на машини та обладнання. Міжнародною спеціалізацією Японії є продукція наукомістких високотехнологічних виробництв. Істотно змінюється структура імпорту Японії: зменшується частка сировинних товарів, і збільшується частка готової продукції, особливо виробів з НІК Азії: кольорових телевізорів, відеокасет, магнітофонів, запасних частин тощо.

Найважливішим напрямом зовнішньоекономічної діяльності Японії є експорт капіталу. За обсягом інвестицій (близько 50 млрд дол. на рік) країна є одним зі світових лідерів нарівні з США і Великою Британією. Японські інвестиції в іноземні продуктивні потужності насамперед сконцентровані в США і нових індустріальних країнах Азії.

Зовнішньоторговельні зв'язки Японії з Україною перебувають на стадії розвитку. Зовнішньоторговельний обіг між двома країнами наблизився до 250 млн дол. Японія імпортує з України продукцію чорної металургії, експортує продукцію хімічної промисловості, електронну техніку, автомобілі, виявляє зацікавленість українською наукою і наукомісткими виробництвами.

Загалом у міжнародному поділі праці Японія є одним зі світових фінансових центрів і «науково-виробничою лабораторією світу».

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Запитання для обговорення

- Які чинники сприяли перетворенню Японії на високорозвинену державу?
- Якими головними особливостями характеризується галузева структура японської промисловості?

- Чим пояснюється висока концентрація населення і виробництва на східному узбережжі Японії? Які зміни в розміщенні підприємств відбуваються зараз?
- Чому японська промисловість спеціалізується саме на виробництві наукомісткої продукції?
- Чому в Японії не має трубопровідного і річкового транспорту?

VI. Підсумок уроку

- Японія — один із центрів світового господарства і найбільш економічно розвинена держава Азії.
- Японія має досить вигідне економіко-географічне положення, яке дозволяє їй розвивати економічні відносини з багатьма країнами світу.
- Нестача ресурсної бази Японії компенсується високою кваліфікацією трудових ресурсів, що поєднується із впровадженням новітніх досягнень науки й активною діяльністю японських капіталу і менеджменту.
- Японія бере активну участь у міжнародному поділі праці як постачальник продукції наукомістких галузей промисловості і великий інвестор капіталу.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Скласти схему зовнішньоекономічних зв'язків Японії.
3. Позначити на контурній карті найбільші міста Японії та їх промислову спеціалізацію.

УРОК 36

Китай. Природні умови та ресурси. Особливості населення, демографічна політика і трудові ресурси

Мета: охарактеризувати особливості ЕГП, природи та населення Китаю; розвивати вміння оцінювати географічне положення та природно ресурсний потенціал, пояснювати специфіку населення країни, працювати з картами атласа, підручником та іншими джерелами географічних знань; виховувати цікавість до теми, працелюбність, зосередженість.

Обладнання: політична та фізична карти Азії, підручники, атласи, схеми, таблиці, діаграми, контурні карти.

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

1. ***Перевірка схеми зовнішньоекономічних зв'язків Японії***

2. ***Бесіда***

- Які країни входять до складу субрегіону Східна Азія?
- Які галузі визначають міжнародну спеціалізацію Японії? Чим пояснюється подібна спрямованість господарства країни?
- Назвіть чинники, що визначили швидкий економічний підйом Японії після Другої світової війни.
- Які країни є найбільшими економічними партнерами Японії?

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Головним імпортером японського капіталу та інвестицій є найближчий сусід Японії — Китай. Ця країна завжди вражала мандрівників-іноземців своєю самобутністю. Про Китай можна знати багато чи мало, але неможливо знати все. Китай так само незбагненний, як знамениті загадкова слов'янська душа або англійська церемонність. Ви вже знаєте, що Китай посідає перше місце у світі за кількістю населення. Карта розповість вам про різноманітність природних умов і величезну площу цієї держави. Для багатьох Китай — великий товаровиробник, чия продукція буквально заполонила наші ринки.

Розвал світової соціалістичної системи примусив Китай взяти курс на корінне реформування економіки, що дозволило йому за короткий період вийти на друге місце у світі за розміром ВВП. Маючи знання про чинники «японського економічного дива», на сьогоднішньому уроці ми звернемося до причин, які сприяють появі ще одного економічного гіганта у Східній Азії та світі.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. «Візитна картка»

Офіційна назва — Китайська Народна Республіка.

Площа — 9,6 млн км^2.

Населення — 1 339 млн осіб.

Столиця — Пекін.

Тип країни — країна з плановою економікою.

Державний устрій — соціалістична республіка, унітарна держава.

2. ЕГП

Завдання 1 (робота в парах). Прослухайте текст про географічне положення Китаю та визначте позитивні та негативні риси ЕГП.

Країна розташована у східній частині азіатського материка. За площею посідає третє місце. До складу Китаю входять особливі адміністративні райони: з 1997 р. — Сянґан (Гонконґ) і з 1999 р. — Аоминь (Макао). Формально провінцією Китаю вважається Тайвань, але фактично острів є окремою країною.

Китай межує з Росією, Казахстаном, Монголією, Киргизстаном, Таджикистаном, Індією, Непалом, Бутаном, М'янмою, Лаосом, В'єтнамом і КНДР. Китайський сухопутний кордон — найбільший у світі. Береги Китаю омивають Жовте, Східнокитайське й Південно-Китайське моря. Сухопутні кордони Китаю довші за морські, але частіше вони проходять важкодоступними природними рубежами, тому для зовнішніх економічних зв'язків використовують виходи до морів. Моря також використовуються для судноплавства й рибальства, у рекреаційних цілях, на їхньому шельфі розвідані й розробляються нафтові родовища.

3. Природні умови та ресурси

Завдання 2. Прочитайте в підручнику про природно-ресурсний потенціал Китаю та зробіть припущення про розвиток певних галузей господарства та їх географію.

Китай вражає не тільки численністю населення й величезною площею, але й контрастністю рельєфу та кліматичних умов. За природними умовами Східний (приморський) і Західний (континентальний) Китай — це «два різні Китаї». Умовний кордон між ними можна провести за 105° сх. д.

У Східному Китаї розташовані найбільші рівнини, а також гори заввишки до 3000 м. Клімат тут мусонний. Густа мережа повноводних річок, більшість із них судноплавні. На півночі й південному сході збереглися великі лісові масиви. Найбільш родючі ґрунти розташовані на території Великої Китайської рівнини й рівнини Сунляо.

У рельєфі Західного Китаю переважають високі гори, нагір'я, а також улоговини. Значна частина території має висоту більше ніж 3000 м. Клімат різко континентальний. Річок мало, вони маловодні, деякі періодично всихають. Більшість земель не придатні для ефективного ведення сільського господарства.

Територія Китаю багата на корисні копалини. Країна посідає одне з перших місць у світі за запасами кам'яного вугілля, залізної

та марганцевої руд, бокситів, цинку, олова, сурми, вольфраму, молібдену, ртуті, рідкісноземельних металів, титанових руд, окремих видів хімічної сировини. Великими є також поклади урану й золота, є родовища нафти й газу, але цих видів палива недостатньо, тому ведеться їх посилений видобуток.

Китай — володар значних запасів гідроресурсів, більшість яких, однак, зосереджена на південному заході, де їхнє використання технічно ускладнене.

Завдання 3. Порівняйте забезпеченість природними ресурсами Китаю та Японії.

4. Населення

Завдання 4. За текстом підручника, таблицями, діаграмами, картами атласа складіть розгорнутий план характеристики населення Китаю та визначте головні демографічні та соціальні проблеми країни.

У Китаї проживає кожна п'ята людина Землі. Державна демографічна політика зниження народжуваності під гаслом «Одна родина — одна дитина» дозволила скоротити природний приріст населення з 25 ‰ до 9,4 ‰. Однак і тепер населення країни збільшується на 12–14 млн осіб щорічно.

Більш ніж 80 % населення проживає у Східному Китаї. Так, у деяких районах Великої Китайської рівнини густота населення сягає 1000 осіб/км^2, а в багатьох районах континентального Китаю вона не дотягує й до 3 осіб/км^2.

Китай має найчисельніші трудові ресурси, економічно активне населення становить понад 600 млн чол., тому забезпечення населення роботою залишається гострою соціально-економічною проблемою. Для її розв'язання проводяться заходи, спрямовані на скорочення безробіття в містах шляхом розширення мережі побутового обслуговування і кооперативів; у сільських районах збільшуються масштаби робіт за так званим «капітальним будівництвом полів» — систематичним упорядкуванням орного фонду; селяни використовуються в промисловості як сезонні робітники.

Китайці відрізняються працьовитістю, старанністю, дисциплінованістю, прагнуть здобути гарну освіту, шанобливо ставляться до старших за службовим становищем й віком. Причини формування цих якостей можна знайти в конфуціанстві, буддизмі й даосизмі — основних релігіях великого народу.

Китай відносять до країн з низьким рівнем урбанізації (62 % населення країни проживають у сільських населених пунктах), од-

нак стихійна урбанізація йде високими темпами, особливо у Східному Китаї, де розташована більшість міст. Усього в країні більш ніж сорок міст-мільйонерів, до найбільших з них належать Шанхай (13,37 млн осіб), Пекін (10,3 млн осіб), Тяньцзін (9,3 млн осіб), Ухань (4,1 млн осіб), Харбін (3,1 млн осіб).

У Китаї відбувається велика міграція робочої сили як всередині країни, так і за її кордони. Загальна кількість «хуацяо» (буквально — зарубіжні китайці) перевищує 60 млн осіб. Хуацяо мешкають на Тайвані, в Індонезії, Малайзії, Таїланді, Сінґапурі. Китайська діаспора в США налічує 13 млн етнічних китайців.

На території КНР проживають представники 56 націй і народностей. Найчисленішими (91 %) є китайці, особливо в східній частині країни, також мешкають чжуани, хуей, уйгури, тібетці, монголи, корейці, манчжури та ін. У китайській мові сім діалектів, розбіжності між якими настільки великі, що під час розмови жителі північних та південних провінцій важко розуміють одне одного. Для розуміння вони користуються єдиною ієрогліфічною писемністю. Водночас у країні нараховується ще понад 200 млн неписьменних осіб.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Завдання 5. На контурній карті позначте:

а) кордони Китаю та країн-сусідів;
б) умовний кордон між Західним і Східним Китаєм;
б) найбільші міста Китаю.

Завдання 6. Сформулюйте п'ятьма реченнями факти, які вас найбільше вразили під час вивчення Китаю.

VI. Підсумок уроку

- Китай — одна з найбільших країн світу, розташована у Східній та Центральній Азії. Держава має надзвичайно різноманітні природні умови та багата на різні види природних ресурсів.
- Китай — найбільша за кількістю населення країна світу. У державі проводять демографічну політику «планування сім'ї». По території країни населення розміщене нерівномірно: майже 70 % проживають у її східній частині.
- Величезна кількість населення Китаю з одного боку, передбачає велетенські трудові ресурси, а з іншого, стає перешкодою для підвищення прибутків людей, загострює продовольчу та житлову проблеми.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Скласти опис туристичного маршруту «Історичні пам'ятки Пекіну» (за бажанням).
3. Випереджальне (окремим учням). Скласти повідомлення про міжнародні зв'язки Китаю та України.

УРОК 37

Особливості економічної політики Китаю, галузі міжнародної спеціалізації. Особливості галузевої структури господарства. Зовнішні економічні зв'язки. Відмінності між Західним і Східним Китаєм

Мета: ознайомити з досягненнями та проблемами сучасної економічної політики Китаю, визначити особливості галузевої структури й територіального розміщення господарства, пояснити концентрацію промислового і сільськогосподарського виробництва в Східному Китаї; розвивати вміння порівнювати особливості господарства країн Азії, оцінювати роль Китаю у світовому господарстві; виховувати розуміння важливості розвитку зовнішньоекономічних зв'язків Китаю з Україною.

Обладнання: політична та фізична карти Азії, підручники, атласи.

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

Завдання 1. Назвіть головні ознаки ЕГП Китаю та поясніть, як і чому змінилося ЕГП Китаю у другій половині XX ст.

Завдання 2. Назвіть географічні, природні та соціальні чинники, які сприяють розвитку певних галузей господарства Китаю.

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

З давніх часів ця країна дивувала європейців не лише своєю національною самобутністю, а й досягненнями у різних сферах життя. Китайці подарували світу чимало винаходів, серед яких компас, сейсмограф, прилад для вимірювання відстаней, порох, папір і паперові гроші. Всесвітньої популярності набула вишукана ки-

тайська порцеляна. Країна є батьківщиною шовківництва — ця галузь існує вже чотири тисячоліття.

Нині Китай є безперечним світовим лідером за виплавленням сталі, виробництвом цементу, одним із лідерів за виробництвом свинцю, алюмінію, цинку, мінеральних добрив та текстилю. Мало не всі європейські, американські та азіатські країни завалені дешевими китайськими товарами повсякденного ужитку. А ще Китай випускає автобуси, автомобілі, судна, трактори, літаки, верстати, ліки, продукти харчування. У 90-х роках китайці «перехворіли» на «комп'ютерну лихоманку» й почали активно збирати комп'ютери, а в районі Хайдіан, неподалік від Пекіна, створили власну «силіконову долину».

Причини «китайського економічного дива» шукають науковці багатьох країн.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Особливості економічної політики Китаю

Наприкінці 70-х рр. XX ст. керівництво країни проголосило курс на економічну реформу, на побудову соціалістичного ринкового господарства. У 2008 р. економічній реформі в Китаї виповнилося 30 років. За такий короткий термін китайці змогли примножити свій економічний потенціал у вісім разів, а доходи населення — у шість.

Зараз КНР — *індустріально-аграрна соціалістична країна*, темпи розвитку якої залишаються високими. За даними Світового банку, у 2008 р. ВВП країни сягнув 7,9 трлн дол. (2-е місце у світі після США). А середній річний приріст ВВП на одну особу в період з 2000 по 2008 р. в середньому складав 9,5 %. Це один з найвищих показників приросту у світі.

Ще одним свідченням великих досягнень китайської економіки стало те, що за окремими базовими показниками КНР наближається до рівня США та Японії, а за деякими навіть перевищує їх. Економічну могутність Китаю підтверджує і те, що він зміг піднести свою науку і техніку до такого рівня, що це забезпечило виготовлення вітчизняного ракетоносія і перший політ китайського космонавта.

Серед факторів, що зумовили швидке економічне зростання КНР, китайські вчені та політики виокремлюють передусім такі:

- *по-перше*, «соціалізм з китайською специфікою». В основі економічної системи КНР лежить державна, колективна, приватна та індивідуальна власність на засоби виробництва. Державна

власність представлена великими та середніми підприємствами промисловості, транспорту, зв'язку, сільського господарства, а також фінансовими установами. Тобто державний сектор є провідним. Колективна власність представлена дрібними підприємствами у місті і на селі, великими колективними підприємствами з високим рівнем усуспільнення і чисельністю зайнятих понад тисячу осіб, виробничо-кооперативними групами. Приватну власність представляють дрібні підприємства, на яких працюють більше 7–8 найманих працівників. Їх нараховується близько 800 тис. Індивідуальну власність репрезентують підприємства, що базуються на праці власників та членів їх сімей. Ці підприємства найбільш поширені в сільському господарстві, побутовому обслуговуванні населення, будівництві, культурі, роздрібній торгівлі тощо;

- *по-друге*, *ефективна економічна політика держави*. Виходячи з урахування багатоукладності економіки, китайське керівництво подбало про оптимальне поєднання централізованого планового керівництва економікою і ринкових механізмів. Про це переконливо свідчить аграрна політика Китаю. Маючи 21 % населення світу і лише 7 % орних земель планети, КНР змогла не лише розв'язати продовольчу проблему, а й експортувати сільськогосподарську продукцію до багатьох країн світу. *Розширюючи господарську самостійність промислових підприємств і дозволяючи нові їх форми, держава водночас продовжує жорстко контролювати їх діяльність через різноманітну систему економічної відповідальності*. Не менш ефективною в умовах є зовнішньоекономічна політика китайського керівництва. Поетапно делегуючи право займатися зовнішньоекономічною діяльністю територіальним державним органам, галузевим і місцевим зовнішньоторговельним компаніям, створюючи спеціальні економічні зони тощо, держава створює модель зовнішньоекономічної відкритості настільки, наскільки це вигідно для національної економіки, для її швидкого стабільного зростання. В економіку Китаю інвестовані величезні кошти західних і японських компаній. Територіальна політика реформ передбачає перенесення «економічного центру тягаря» зі сходу країни на її захід, що дозволить структурно перебудувати слаборозвинені райони;
- *по-третє*, так само як політико-економічна стабільність суспільства, відносно високими є виконавська дисципліна виробничого персоналу, розміри та можливості національної економіки, за-

лучення політико-економічного потенціалу китайської діаспори для розвитку країни, створення привабливого клімату для іноземних інвестицій, невходження до двосторонніх чи багатосторонніх структур, що потенційно могло б негативно позначитися на економічних інтересах та економічній безпеці країни.

2. Проблеми розвитку китайської економіки

Високі абсолютні показники Китаю потрібно співвіднести з багатомільйонним населенням країни. Щодо доходів і виробництва промислової та сільськогосподарської продукції на душу населення Китай поки залишається порівняно бідною державою: ВВП на душу населення складає близько 2,5 тис. дол.

Сільське господарство країни ще залишається слабким місцем національної економіки, особливо у віддалених районах. Вихід з цієї ситуації китайське керівництво вбачає в укрупненні дрібних господарств, створенні аграрно-промислово-торговельних комплексів. Ще однією проблемою є нерівномірність розвитку економічних районів Китаю. З метою вдосконалення територіального планування в Китаї були виділені три економічних зони: Східна, Центральна та Західна.

Результатами реформ і відкритості економіки країни більшою мірою скористався Східний Китай. Цей район займає 1/4 території країни, тут мешкає 1/3 населення, середній прибуток на душу якого в чотири рази перевищує прибуток у внутрішніх провінціях Китаю. Глибинні райони відстають від Східного Китаю також тому, що вони є постачальниками сировини та енергії, тоді як приморські провінції виробляють готову продукцію.

3. Промисловість

Завдання 3. За допомогою карт атласа і тексту підручника визначте основні галузі спеціалізації Китаю та райони/центри розміщення. Поясніть чинники розміщення підприємств. Результати роботи оформіть у вигляді таблиці.

Структура ВВП Китаю наближається до структури ВВП індустріально-аграрних розвинених країн: частка промисловості і сільського господарства співвідносяться як 1/2 до 1/3.

Швидкими темпами розвивається енергетика, країна посідає 1-е місце у світі за видобутком вугілля й 2-е за виробленням електроенергії. Розвиток чорної металургії спирається на значні запаси залізної руди й вугілля. Китай виробляє більше ніж 500 млн т сталі. За цим показником країна посідає 1-е місце у світі, випереджаючи Японію, що перебуває на 2-ому місці, майже в п’ять разів.

Багато галузей і виробництв в машинобудуванні за останній час стали визначати міжнародну спеціалізацію Китаю. Це верстатобудування, виробництво електроніки й побутової електротехніки. У країні розширюється виробництво тракторів та іншої сільськогосподарської техніки, автомобілів, суден та інших видів транспорту. У Південній частині Китаю розвиваються трудомісткі виробництва, а у Північно-Східній — важке машинобудування.

Галуззю міжнародної спеціалізації Китаю є легка промисловість. Половину всіх бавовняних, значну частину вовняних і шовкових тканин, а також одягу виробляють у Шанхаї.

1-е місце у світі посідає китайська рисоочисна й борошномельна промисловість. У значних обсягах виробляється олія, крупи, цукор. Розвиваються й інші виробництва, але експортне значення має тільки чайна, найбільше значення має зелений чай.

4. Сільське господарство

Завдання 4. За допомогою карт атласа і тексту підручника визначте спеціалізацію рослинництва й тваринництва Китаю. Укажіть райони їх розміщення. Відповідь оформіть у вигляді таблиці.

Рівень продуктивності праці в сільському господарстві набагато нижчий, ніж у промисловості. За різноманітністю сільськогосподарської продукції КНР посідає 1-е місце у світі. Основний напрям китайського сільського господарства — зерновий. Збір усіх видів зерна сягає 500 млн т, що складає світовий рекорд. Основна продовольча культура — рис, за обсягами його збору — 180 млн т — Китай також є рекордсменом.

Тваринництво в Китаї відіграє другорядну роль. Почасти це пояснюється браком пасовищ у найбільш густонаселених районах і традиційним переважанням вегетаріанської їжі в раціоні китайців. Найбільше розводять свиней, дрібну й велику рогату худобу. У приміських районах сучасною індустрією стає птахівництво. Китай посідає 1-е місце у світі за поголів'ям свиней і домашньої птиці.

5. Транспорт

Раніше транспортна мережа Китаю головним чином забезпечувала зв'язок морських портів з внутрішніми районами країни. Велика частина вантажів транспортувалася річками і каналами, а також гужовим транспортом. Зараз збільшився вантажо- і пасажирообіг сучасних видів транспорту.

3/4 всіх вантажоперевезень забезпечує залізничний транспорт, однак його значення знижується. За довжиною залізниць Китай посідає 5-е місце у світі після США, Росії, Індії і Канади.

Розвиток сучасної транспортної інфраструктури — частина економічної стратегії Китаю.

У внутрішніх перевезеннях зберігається значення річкового транспорту: на басейн Янцзи припадає 65 % судноплавних шляхів, 30 % вантажоперевезень і 80 % вантажообігу всього річкового транспорту. Важливе значення має давній Великий канал, що простягнувся майже на 2500 км від Шанхаю до Тяньцзіня. Зростання зовнішньоторговельного обороту Китаю обумовило швидкий розвиток в останні роки морського транспорту. У забезпеченні зовнішньої торгівлі беруть участь 116 портів, основними серед яких є сім найбільших — Шанхай, Далянь, Ціндао, Хуанпу, Циньхуандао, Чжаньцзян, Тяньцзінь.

6. Зовнішньоекономічні відносини

Китай завдяки наявності дешевої робочої сили є експортером трудомісткої продукції (3/4 експорту). Провідне місце в експорті посідають одяг і текстильні вироби, товари широкого споживання. 25 % вартості експорту припадає на машинно-технічне обладнання — верстати, швейні машини, електронну апаратуру.

В імпорті Китаю переважають продукція машинобудування (обладнання, верстати, електроніка), транспортні засоби (автомобілі, літаки). Зростає ввезення промислової сировини і напівфабрикатів.

Найбільшими торговими партнерами Китаю є Японія, США, ФРН, держави Південно-Східної Азії. Швидко розвивається торгівля з Росією.

7. Загальний стан розвитку торговельно-економічного співробітництва між Україною та КНР

Виступи учнів з повідомленнями

Китай традиційно входить до десятки найбільших зовнішньоторговельних партнерів України. Так, за даними китайської статистики, товарообіг між Україною та КНР за 12 місяців 2008 р. склав 8 660 858 дол. США, що на 32,6 % більше, ніж за 12 місяців 2007 р. Імпорт товарів з України склав 1 185 604 дол. США, що на 78,1 % більше, ніж у 2007 р.

Основну частину українського експорту до КНР складають мінеральні продукти (76,8 % від загального експорту), перш за все руди, шлаки, сажа, хімічна продукція (органічні хімічні сполуки), некоштовні метали і вироби з них (в основному мідь і вироби з неї).

Основну частину українського імпорту з Китаю за 2008 р. склали машини, обладнання і механізми, електротехнічне обладнання,

їх частини, звукозаписувальна і звуковідтворювальна апаратура (27,7 % від загальної кількості імпорту), текстиль та текстильні вироби (18,8 %), засоби наземного транспорту, крім залізничного і трамваїв; їх частини і обладнання (11,21 %). Загалом, нарощування обсягів поставок китайської продукції в Україну спостерігалося практично по всіх товарних групах.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Завдання 5 (робота за варіантами). За картами атласа визначте особливості господарської спеціалізації трьох економічних зон Китаю.

Запитання для обговорення

- Чим пояснюються відмінності галузей спеціалізації промисловості і сільського господарства східної і західної частин Китаю?
- Чому приморські провінції Китаю в економічному розвитку випередили провінції і райони Західного Китаю?
- Які види економічних відносин можуть бути взаємовигідними для України і Китаю у майбутньому? Чому? Які транспортні засоби і шляхи сполучення доцільно використати в разі такої співпраці?

VI. Підсумок уроку

- Китай — індустріально-аграрна соціалістична країна, провідними галузями господарства якої є вугільна, металургійна, текстильна, машинобудівна, хімічна і харчова промисловість. Основною галуззю сільського господарства є рослинництво, яке спеціалізується на вирощуванні зернових культур.
- У Китаї продовжується економічна реформа, завдяки якій співіснують різні форми власності. За абсолютними показниками господарської діяльності Китай посідає одне з перших місць у світі, проте з урахуванням кількості населення ВВП на душу населення ще залишається відносно низьким.
- Однією з найважливіших задач КНР є стирання різниці в рівнях соціально-економічного розвитку між «морським» і «континентальним» Китаєм.
- Відкриття економіки зовнішньому світу залучило Китай до світового господарства й активізувало його економічні зв'язки. Китай є одним з найбільших торговельних партнерів України.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.

2. Соціогеографічний практикум. Визначити, які предмети та речі, що вас оточують у повсякденному житті, зроблені в Китаї. Оцінити їх якість. Поміркувати, чи можна було б замінити їх товарами українського виробництва.
3. Випереджальне завдання. 1-а група учнів готує 10-хвилинне повідомлення про Індію; 2-а група — питання про Індію.

УРОК 38

Індія

Мета: сформувати в учнів загальні уявлення про культурні і соціально-економічні особливості Індії; розвивати вміння самостійно працювати з географічними джерелами географічних знань; виховувати самостійність, творчість, аналітичне мислення.

Обладнання: політична карта Євразії, комплексна карта Євразії, атласи, фотографії, зображення краєвидів, історико-культурних об'єктів, національних костюмів Індії.

Тип уроку: комплексного застосування знань, умінь, навичок учнів (у формі уроку-конкурсу).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Виступи доповідачів

Обираються двоє суддів, визначається кількість доповідачів.

Учасники конкурсу роблять свої виступи, тривалість яких не повинна перевищувати 10 хвилин. Максимальна оцінка виступу, з урахуванням усіх критеріїв, — 9 балів. Після виступу кожний доповідач відповідає на три питання, правильні відповіді оцінюються в 1 бал.

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Сьогодні ми поговоримо про країну, чия найдавніша цивілізація збагатила своїми досягненнями все людство. Європейці почали колонізувати Індію ще в XVI ст. — португальці, голландці, французи, англійці були зачаровані її легендарними багатствами. Англійці здобули перемогу над суперниками в ході тривалих війн, і з середини XIX ст. до 1947 р. Індія фактично була сировинним додатком Британської імперії.

У житті Індії сьогоднішній день тісно переплітається з днем завтрашнім і днем минулим подібно до того, як на індійській дорозі кондиційований туристський автобус сусідить з парою волів, запряжених в арбу.

IV. Вивчення нового матеріалу

Приклад виступу

Республіка Індія розташована в Південній Азії на півострові Індостан, що за формою нагадує трикутник, неначе відгороджений від іншої Азії високою стіною Гімалаїв. Індія омивається водами Індійського океану, до складу її території входять також численні острови — Лаккадівські, Андаманські і Нікобарські. Індія межує з Пакистаном, Афганістаном, Китаєм, Непалом, Бутаном, Банґладеш і М'янмою. Найдовшим є кордон з Китаєм, що проходить головним Гімалайським хребтом. Через Індію проходять міжнародні торгові шляхи, що поєднують Азію, Європу, Африку і Австралію.

Велика частина території Індії — рівнини і плоскогір'я. На півночі країни знаходяться знамениті Індо-Ґанґська низовина (колиска давньої цивілізації) і найвища гірська система світу — Гімалаї.

Індія має у своєму розпорядженні величезні запаси залізних руд і значні — марганцевих, кам'яного вугілля і нафти, і того, що особливо приваблювало сюди європейців,— золота і коштовного, напівкоштовного, виробного каміння.

Для Індії характерний субекваторіальний мусонний клімат. Земельні ресурси — природне багатство країни, оскільки значна частина ґрунтів має високу родючість. Велика кількість тепла і вологи дозволяє збирати 2–3 врожаї на рік. Річки Індії мають величезний енергетичний потенціал і є джерелом зрошування.

Таким чином, Індія за природними характеристиками — одна з найбагатших країн світу. Це виправдовує одне з її визначень колоніального періоду — «перлина Британської корони».

Кількість населення Індії перевищила мільярдний рубіж і продовжує швидко зростати. Демографічна політика скорочення народжуваності, що проводиться в країні, дає незначні результати, здебільшого через релігійні переконання населення.

Понад 80 % населення сповідує індуїзм — давню релігію корінного населення Індостану, що заклала основи кастової системи. Досить широко сповідуються також іслам, сикхізм, буддизм і християнство.

Індія — найбільш багатонаціональна країна світу, серед етнічних груп якої переважають народи індоєвропейської сім'ї — хін-

дустанці, маратхі, бенґальці, біхарці, пенджабці та ін. Офіційних мов у країні дві — хінді і англійська.

Трудові ресурси Індії значні, однак в їх складі переважає некваліфікована робоча сила. Велика частка безробітних, понад 300 млн осіб, живуть за межею бідності.

Найбільш густо заселені приморські території. Частка міського населення становить 27 %. Найбільші міста — Мумбаї, Колкота, Делі, Мадрас.

Індія — аграрно-індустріальна країна, що розвивається і за абсолютними розмірами ВВП входить до числа першої п'ятірки країн світу (3,3 трлн дол., 2008 р.). Однак з розрахунку на душу населення показники Індії відповідають показникам відсталих бідних держав.

Нарівні з розвитком традиційних для економіки країни галузей (сільське господарство, легка промисловість) досить швидкими темпами розвиваються видобувна промисловість і різні галузі обробної. Зараз Індія є одним з найбільших світових виробників і експортерів вугілля, марганцевої та залізної руд. У країні створені підприємства чорної металургії, важкого і транспортного машинобудування, виробництва електроустаткування, побутової електроніки, хімікатів.

Індія першою серед країн, що розвиваються, почала займатися атомною енергетикою, розвивається також аерокосмічна галузь — проведено запуск штучного супутника Землі.

Зараз у структурі ВВП Індії на промисловість припадає 39 %, на сільське господарство — 22 %, на сферу послуг — 39 %. У територіальній структурі господарства Індії зберігається традиційний «каркас», що спирається на чотири найбільші промислові центри — Мумбаї, Колкоту, Мадрас і Делі.

Країна експортує тканини і готові швейні вироби (29 % експорту), коштовне каміння і ювелірні вироби (18 %), сільськогосподарські і продовольчі товари (16 %), машини (7 %), руди, медикаменти. На частку Індії припадає 21 % світового експорту чаю. Індія має багато спільного з новими індустріальними країнами: вона не тільки постійно нарощує експорт елементарних промислових товарів, але й досягла помітних успіхів у виробництві обчислювальної техніки.

В імпорті Індії переважають паливні ресурси (17 %), машини та обладнання (15 %).

Найбільші торговельні партнери Індії: США, ФРН, Японія, Велика Британія, Китай, Росія.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Відповіді на питання, підготовлені учнями другої групи.
Приклади питань

- Чому в Індії, незважаючи на велику кількість опадів, що приносяться мусонами, необхідне штучне зрошування?
- Які види транспорту мають найбільше значення в економіці Індії?
- У яких сферах можлива взаємовигідна співпраця Індії і України?

VI. Підсумок уроку

Судді виставляють бали, мотивуючи свої оцінки. Учитель виділяє найбільш цікаві виступи, відзначає успіхи і невдачі. Оскільки учні користувалися різними джерелами, тобто їх виступи різняться, можна ввести номінації «Кращий економічний огляд», «Краща доповідь про культуру», «За артистизм» тощо.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Позначити на контурній карті: а) найбільші міста Індії та їх промислову спеціалізацію; б) сільськогосподарські зони та основні культури, які там вирощують; б) найбільші морські порти.
3. Скласти кросворд «Країни Азії» (не менше 15 запитань).
4. Випереджальне (окремим учням). Скласти повідомлення про формування території США.

Тема 3. КРАЇНИ АМЕРИКИ. США — НАЙБІЛЬША ЗА ЕКОНОМІЧНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ТА ПОЛІТИЧНИМ ВПЛИВОМ КРАЇНА

УРОК 39

Склад території. Особливості економіко-географічного положення. Сторінки освоєння регіону та формування території США і Канади. Роль переселенців у розвитку економіки регіону. Українська діаспора США і Канади. Географічне положення, природно-ресурсний потенціал США

Мета: актуалізувати знання учнів про склад регіону та історію освоєння, нерівномірність економічного розвитку країн; сформувати знання про місце і роль США в регіоні, особливості ЕГП, природи і населення США; розвивати вміння учнів визначати своєрідність ЕГП країни, оцінювати її природно-ресурсний потенціал та демографічну ситуацію; виховувати цікавість до вивчення теми.

Обладнання: політична карта світу, Північної Америки, фізична карта Північної Америки, атласи, діаграми, таблиці, підручники.

Тип уроку: засвоєння нових знань, умінь та навичок.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

- До яких історико-географічних регіонів відносять частину світу — Америку?
- Коли й ким була відкрита Америка? Які країни брали участь у колонізації Північної Америки?

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Європейці, що прийшли слідом за Колумбом, швидко побачили казкові можливості Нового Світу, і минуло зовсім небагато часу, як тисячі представників Старого Світу, покинувши будинки, сім'ї і свої заняття, почали переселятися до незнаних земель.

Через п'ять століть ми можемо оцінити результат діяльності переселенців і їх нащадків — країни Америки (розвинені і ті, що розвиваються) стали потужною силою на світовій арені. Про їх різноманітність, рівні розвитку, національні та інші особливості ви дізнаєтеся на найближчих уроках.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Склад регіону

Завдання 1. За картами атласа визначте склад країн субрегіонів Англо-Америки та Латинської Америки.

З точки зору соціально-економічної географії Америка складається з двох великих історико-географічних регіонів — Англо-Америки (Північної Америки) і Латинської Америки. До складу Англо-Америки входять США, Канада і острівне володіння Данії — Ґренландія, а також розташовані в Атлантичному океані острови — Бермудські, Сен-П'єр і Мікелон. Латинська Америка включає всю групу держав, розташованих на південь від США — це Мексика, країни Центральної Америки (перешийок між материками), острови Вест-Індії і держави Південної Америки з прилеглими до неї островами.

2. Особливості економічного розвитку регіонів Америки

Рівні розвитку країн Англо-Америки і Латинської Америки дуже різняться. Англо-Америка і особливо США — найпотужніший в економічному плані регіон світу, що посідає 1-е місце за виробництвом продукції обробної і видобувної промисловості (41 %) і за виробництвом продукції сільського господарства (близько 40 %).

Країни Латинської Америки є такими, що розвиваються, хоч останнім часом тут можна виділити держави з більш високим рівнем розвитку промисловості. Це так звані нові індустріальні країни Латинської Америки: Мексика, Бразілія, Аргентина, Венесуела. У цьому ж регіоні розташована одна з небагатьох держав, що зберегли соціалістичний лад,— Куба. Регіон долає важку спадщину багатовікової колонізації — економічну відсталість, латифундизм, підлегле становище в системі міжнародного поділу праці.

Країни Латинської Америки відіграють роль аграрно-сировинних додатків розвинених держав, є важливою сферою вкладення капіталу і ринком збуту готової продукції.

3. Інтеграційні процеси в країнах Америки

Характерною ознакою Америки є наявність низки інтеграційних об'єднань.

Завдання 2. За картами атласа визначте, до складу яких регіональних міжнародних організацій входять країни Америки.

Найбільшою міжнародною організацією є Організація американських держав, що поєднує 30 країн регіону. У 1973 р. створене Карібське співтовариство (КАРІКОМ), його мета — спростити господарські пов'язки між Карібськими країнами. Із 1983 р. на основі Латиноамериканської асоціації вільної торгівлі утворена Латиноамериканська асоціація інтеграції (ЛАІ). Найбільше економічно потужне об'єднання було створене в 1992 р., коли США, Канада й Мексика утворили Північноамериканську асоціацію вільної торгівлі (НАФТА). Інтеграційні процеси допомагають більш раціонально використати сировинні, фінансові, трудові та виробничі ресурси Америки.

4. Роль США в регіоні

Вирішальну роль в економічному і політичному житті регіону і всього світу відіграє наймогутніша в економічному і військовому аспектах країна — США. За підтримки держави міжнародні монополії США практично повністю контролюють країни Америки, проникаючи до їх економіки шляхом придбання акцій місцевих фірм, заснування філіалів своїх фірм, перенесення туди частини виробництв багатьох товарів, використання дешевої робочої сили і багатьох сировинних ресурсів. США використовують своїх сусідів для виконання певних функцій обслуговування: переробки привізної нафти, реекспорту нафтопродуктів, виробництва алюмінію, «квартирантства» найбільших монополій, що уникають великого оподаткування чи розукрупнення тощо. До портів Панами приписано більше американських торговельних суден, ніж до всіх портів США. Останнім часом багато держав регіону дедалі наполегливіше намагаються звільнитися від надмірної опіки США і збільшити свою частку прибутку від експлуатації власних ресурсів.

5. Освоєння регіону та формування території США (*виступи учнів з повідомленнями*)

До приходу європейців територію Північної Америки населяли індіанці, а Аляску — ескімоси. Наприкінці XV ст. берегів Північної Америки досяг мореплавець Джон Кабот. Це поклало початок європейській колонізації материка, у якій брали участь іспанці, голландці й французи, однак найбільших успіхів досягли англійці. На початку XVII ст. Англія вже мала велику територію на східному узбережжі континенту.

У XVIII ст. в американських колоніях розгорнувся потужний рух, спрямований на здобуття самостійності. У ході війни за незалежність американська армія, яку очолював Джордж Вашинґтон і яка складалася з добровольців, здобула перемогу. 4 червня 1776 р. була прийнята Декларація незалежності США, а через 11 років — конституція нової держави.

У наступні кілька десятиліть територія країни збільшувалася як за рахунок покупок (Франція продала колонію Луїзіана, Росія — Аляску й Алеутські острови), так і завдяки захопленням (у Мексики був відібраний штат Техас). У другій половині XIX ст. колонізація охопила Великі рівнини, гірський Захід і Тихоокеанське узбережжя.

Із часом загострилися суперечності між промисловою й фермерською Північчю й рабовласницьким Півднем, що призвели до громадянської війни 1861–1865 рр. Перемогу здобули жителі Півночі, яких очолював президент Авраам Лінкольн. Це дало можливість об'єднати країну, призвело до знищення рабства й послужило поштовхом до швидкого економічного розвитку.

У 1917–1918 рр. США брали участь у Першій світовій війні на боці Антанти. Після війни, що переважно велася на європейській території, США посіли провідне місце серед держав світу.

У 1929 р. в країні вибухнула жорстока економічна криза — «Велика депресія», що супроводжувалася падінням виробництва, соціальними потрясіннями, ростом безробіття й злочинності. Кризу вдалося подолати за допомогою відомих під назвою «Новий курс» реформ, проголошених президентом Франкліном Рузвельтом, що чотири рази переобирався на цю посаду. Після Другої світової війни США захопили світове лідерство, якому протистояв СРСР. Між цими країнами велася «холодна війна», що закінчилася з розпадом СРСР в 90-х роках XX ст. США воювали у Кореї (1950–1953 рр.), потім у В'єтнамі (1965–1973 рр.), пізніше американська армія брала участь у військових операціях у Кувейті, на Балканах. Після жахливого терористичного акту 11 вересня 2001 року США ведуть активну боротьбу зі світовим тероризмом.

6. «Візитна картка»

Офіційна назва — Сполучені Штати Америки.

Площа — 9,4 млн км^2.

Населення — 308 млн осіб (2009 р.).

Столиця — Вашинґтон.

Тип країни — високорозвинена економічно держава, країна «Великої сімки».

Державний устрій — президентська республіка, федеративна держава.

7. ЕГП

Завдання 3. За картами атласа охарактеризуйте ЕГП США.

США займають середню частину материка Північна Америка. Тут знаходяться 48 штатів і федеральний округ Колумбія, 49-й штат — Аляска — розташований на північному заході материка, межує з Канадою, а через Берінґову протоку — з Росією. Гавайські острови (Тихий океан) здобули статус 50-го штату США в 1959 р. Природно, що морські кордони США (близько 8000 км) значно довші за сухопутні.

Понад 200 років на території США не було війн, за винятком громадянської війни Півночі і Півдня. Країна не зазнавала руйнівного впливу подій Першої і Другої світових війн, більше того, отримала з них гігантські прибутки як кредитор багатьох держав Європи.

Отже, ЕГП США вельми вигідне й сприяє економічному розвитку держави.

8. Природно-ресурсний потенціал

За кількістю і різноманітністю природних умов та ресурсів США є однією з найбагатших країн світу.

Рельєф країни дуже різноманітний. Рівнини і низовини внутрішніх частин країни створюють сприятливі умови для сільськогосподарського освоєння. Всю західну частину країни займає гірська система Кордільєри, а вздовж Атлантичного узбережжя простяглися невисокі гори Аппалачі.

Головною перевагою клімату є достатнє зволоження рівнинних земель східної частини країни та їх розташування в помірному і субтропічному поясах. Природна родючість різноманітних ґрунтів поліпшується за допомогою продуманої меліорації. Водні ресурси розподілені нерівномірно, однак система Великих озер, ріка Міссісіпі з притоками є величезним резервуаром прісної води.

США мають багаті і різноманітні ресурси корисних копалин.

Хоча держава і приватні особи витрачають на охорону навколишнього середовища величезні кошти, масштаби виробництва настільки великі, що екологічних проблем уникнути не вдається.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Завдання 4. За допомогою карт атласа, підручника, діаграми, таблиць визначте географію мінеральних ресурсів США. Результати оформіть у вигляді таблиці.

Завдання 5. Зробіть припущення, які галузі господарства можуть розвиватися в США на власних ресурсах.

VI. Підсумок уроку

- Америка складається з двох історико-географічних регіонів — Англо-Америки і Латинської Америки. Головним економічним ядром Америки є США та Канада — економічно розвинені країни, члени «Великої сімки». Вирішальну роль в економічному і політичному житті регіону і всього світу відіграє наймогутніша в економічному і військовому відношеннях країна — США.
- ЕГП США дуже вигідне, на всіх етапах воно сприяло розвитку країни.
- США мають величезний природно-ресурсний потенціал.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Випереджальне (окремим учням). Знайти статистичні дані та побудувати в зошитах стовпчикові або кругові діаграми, які відображають частку США у світовому промисловому та сільськогосподарському виробництві.
3. Випереджальне (окремим учням). Підготувати повідомлення про економічне партнерство США та України.

УРОК 40

Населення та господарство США

Мета: охарактеризувати демографічну ситуацію, етнічний склад, трудові ресурси, соціальну структуру населення США; сформувати знання про особливості галузевої та територіальної структури господарства США, виокремити галузі міжнародної спеціалізації, визначити найбільші промислові та сільськогосподарські райони, специфіку зовнішніх економічних зв’язків; розвивати вміння працювати з джерелами географічної інформації, складати та користуватися діаграмами, таблицями; виховувати активне самостійне мислення, уважність, ділові якості.

Обладнання: політична карта Північної Америки, карта господарства США, атласи, таблиці, діаграми, підручник.

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

Завдання 1. Охарактеризуйте економіко-географічне положення США та оцініть його вплив на розвиток господарства країни.

Завдання 2. Оцініть природно-ресурсний потенціал США та спрогнозуйте потенціальні можливості розвитку господарства країни на власній природній сировині.

Бесіда

- Пригадайте, як відбувалося освоєння американських земель?
- Які етнічні групи переселялися на американський континент?
- З яких етнічних груп складається сучасне населення Америки?

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

США — наймогутніша в економічному і військовому відношенні постіндустріальна держава, тому її нерідко називають головною країною сучасного світу. Частка США в сукупному промисловому виробництві розвинених країн складає близько 1/3, в сукупному сільськогосподарському виробництві — 1/4.

Неправильно було б вважати, що розвиток американської економіки являє собою постійне неухильне зростання. Як і економіки інших країн, вона переживає періоди кризи і підйому. Так, в 1983 р. у США почався семирічний господарський підйом — результат структурної перебудови економіки. Наприкінці 1980-х рр. почався період різкого сповільнення темпів економічного зростання. Тому головною задачею стало оздоровлення економіки. Мета була досягнута шляхом стимулювання інвестиційних процесів, використання державної підтримки науково-дослідних і проектних розробок, створення сприятливих умов для малого бізнесу тощо. У період економічного підйому 1993–1995 рр. темпи економічного зростання щорічно складали близько 4 %.

Однак на рубежі XX–XXI ст. США знову зіткнулися зі складними проблемами внутрішнього розвитку. Саме в США розпочалася фінансова криза, що спричинила кризу економічну, яка, у свою чергу, хвилею прокотилася по всіх країнах світу. Досягнувши найвищого рівня впливу на світові економіку і політику, США вступають у стадію глибокої трансформації різних сфер — економічної, політичної, соціальної.

Для того щоб визначити, як сформувався потужний господарський комплекс країни, охарактеризуємо її населення як головну продуктивну силу та дізнаємося про особливості господарства на сучасному етапі.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Населення

За кількістю населення США посідають 3-є місце у світі. Середньорічний приріст населення в США вищий за європейський — 5,5 ‰. При цьому показник приросту темношкірого населення складає 21 ‰, тому його частка в населенні країни неухильно зростає.

Найбільш густо заселені північно-східні райони країни, де густота населення перевищує 100 осіб/км^2.

Вирішальну роль у формуванні населення країни відіграла імміграція, яка ще 50 років тому була абсолютно вільною. Зараз в'їзд до США суворо нормується, при цьому щорічно до країни в'їжджає близько 800 тис. осіб, серед яких багато фахівців високої кваліфікації, в тому числі вчених і наукових працівників. Сучасна американська нація — це результат етнічного змішування переселенців із різних частин світу, особливо з Європи та Африки.

Так зване «біле» населення переважає у всіх штатах США, крім Гавайїв, де переважає «азіатське», та округу Колумбія — тут домінує чорношкіре населення. Чисельність корінного населення — індіанців — унаслідок війн та епідемій скоротилася і на початку XX ст. складала всього 200 тис.осіб. Але зміна політики щодо аборигенів сприяло поступовому зростанню їх чисельності, яка на початок XXI ст. перевищила 2 млн. В США проживають представники всіх релігійних конфесій світу, проте переважають християни, більшість яких є протестантами.

Частка городян становить 80 % загальної кількості населення. Міст-мільйонерів 9: Нью-Йорк, Чікаґо, Лос-Анджелес, Х'юстон, Філадельфія, Детройт, Даллас, Фенікс, Сан-Дієґо. Однак якщо рахувати міста, що злилися з передмістями, то кількість міст-мільйонерів зросте до 20. Оскільки зберігається тенденція субурбанізації, то передмістя виявляються переважно «білими», а в центрах міст значна частка чорношкірого населення і вихідців з країн Латинської Америки й Азії.

Розширення близько розташованих міських аґломерацій призводить до того, що вони починають зливатися, утворюючи мегалополіси.

Завдання 3. Знайдіть на карті мегалополіси США та визначте найбільші міста, які входять до їх складу.

У США мегалополісів три: Босваш (Бостон — Вашинґтон) на Атлантичному узбережжі, Чіппітський (Мілвокі — Піттсбурґ) в районі Великих озер і Сан-Сан (Сан-Франціско — Сан-Дієґо) в Каліфорнії.

2. Українська діаспора в США

Запитання. Що вам відомо про українську діаспору в США?

Початком еміграції українців до США вважається 1877 р. Саме тоді група селян-русинів із Закарпаття прибула на шахти східної Пенсільванії. Основна частина наступної хвилі еміграції прибула до США в другій половині 1920-х років. У післявоєнний період розпочалася третя хвиля еміграції (друга половина 1940-х років). Основну частину її становили «переміщені особи» та біженці з таборів західних зон окупації Німеччини і Австрії, а також з Італії.

За публікаціями американських учених, в США налічується близько 2 млн українців. Українська мова, географія, література, історія, соціологія України викладаються у 28 університетах та коледжах США. Утворилися і діють різноманітні українські громади політичного, релігійного та культурно-освітнього спрямування.

3. Господарство. Загальна характеристика

Валовий національний продукт (ВНП) країни у поточних цінах становить понад 14 трлн дол. Для її господарства характерний комплексний розвиток усіх сучасних виробництв, їх величезні розміри, новітні техніка, технологія та організація праці, високий освітній рівень населення. І хоча темпи економічного зростання США в XXI ст. істотно знизилися, їх економіка залишається провідною у світі.

Майже 2/3 зайнятих працюють у нематеріальній сфері, 0,6 % — у добувній, 19 % — в обробній промисловості, 6 % — у будівництві, 6 % — на транспорті, у сфері зв'язку і в комунальному господарстві, 2,7 % — у сільському господарстві, на лісорозробках і в рибальстві. Такий розподіл трудових ресурсів є прогресивним і відповідає сучасним вимогам.

Ринкова економіка США поєднує державну, велику корпоративну і дрібну приватну власність. Державна власність включає інфраструктурні об'єкти (транспортні, комунікаційні, енергетичні, екологічні, освітні, наукові), військове майно, їй належить майже 1/3 площі країни. Вирішальну роль у матеріальному виробництві відіграють великі корпорації. Створений транснаціональними

корпораціями «комплекс закордонних підприємств» використовує додаткові трудові ресурси робітників і службовців, за кількістю рівний половині зайнятих в обробній промисловості США. На частку ТНК припадає до 2/3 зовнішньоекономічного обороту США.

Дрібна приватна власність особливо поширена в торгівлі, громадському харчуванні й обслуговуванні.

Засобами державного впливу на всю економіку є оподаткування, дозвіл або заборона, субсидії, закупки продукції, регулювання цін і умов діяльності. Важливим для країни галузям надається пряма державна допомога. У 80-ті роки таку допомогу одержали автомобільні корпорації, що опинилися в скрутному становищі внаслідок японської конкуренції. Важливою частиною господарства стали наукові дослідження, їх здійснюють урядові установи, лабораторії корпорацій та університети. Характерною ознакою США є наявність величезного військово-промислового комплексу. Військові замовлення уряду мають істотне значення для цілих галузей та територій.

4. Промисловість

Промисловість США характеризується повнотою галузевої структури, високою забезпеченістю природними ресурсами і кваліфікованою робочою силою, розвиненою науково-дослідною базою, а також значною концентрацією капіталу і виробництва.

Завдання 4. За картами атласа, текстом підручника, таблицями, діаграмами охарактеризуйте провідні галузі промисловості США. Результати оформіть у вигляді таблиці.

У результаті структурної перебудови промислового виробництва прискореними темпами розвиваються електроенергетика, машинобудування та хімічна промисловість. Їх сукупна частка у продукції промисловості США перевищує 50 %, на них припадає до 60 % усіх інвестицій у промисловість.

За запасами енергоресурсів та їх видобутком США посідають одне з перших місць у світі. Частка США у світовому видобутку нафти становить 11 %. Найбільшими районами видобутку нафти є південно-західні штати — Техас, Луїзіана, Оклагома, Нью-Мексико (постачають майже половину нафти, що видобувається в країні), Тихоокеанське узбережжя у штаті Каліфорнія, Північна Аляска.

США також володіють найбільш розвиненою нафтопереробною промисловістю. Нафтопереробні заводи наближені до промислових вузлів Північного Сходу, портових центрів, вздовж трансмагістральних нафтопроводів.

За видобутком природного газу США — один з лідерів у світі. Більшість родовищ територіально збігаються із нафтоносними районами, відкриті у районі Скелястих Гір.

Найстарішим і найголовнішим районом видобутку вугілля є Аппалацький, за останні десятиріччя значно зріс видобуток вугілля у гірських штатах.

Запаси бурого вугілля сягають 460 млрд т. Вони розміщуються переважно у південних штатах та у районі Центральної Півночі США.

США є найбільшим у світі продуцентом електроенергії. У структурі виробництва електроенергії найбільший відсоток припадає на теплові — 68,6 % й атомні — 20,2 %. Потужності АЕС становлять 32,5 % світових потужностей атомних електростанцій. Зараз у США діє близько 80 АЕС.

Металургійна промисловість США базується на великих запасах залізних руд у районі озера Верхнє і коксівного вугілля Аппалацького басейну. Використовуються також імпортні руди з Канади, Венесуели, Бразілії.

Основний район чорної металургії країни — Приозерний. У кольоровій металургії США важливе місце посідає виплавлення алюмінію, в тому числі із брухту (1-е місце у світі). Заводи повного циклу працюють у районах, забезпечених дешевою енергією,— на ГЕС річок Колумбія і Теннессі. США посідають також перші місця за виробництвом олова, свинцю. На базі власних родовищ виплавляють мідь у Приозер'ї. За останнє десятиріччя виплавлення кольорових і рідкісних металів перемістилося у морські порти переважно Атлантичного узбережжя (Нью-Йорк, Філадельфія, Балтимор), де переробляють імпортну сировину. Перспективним районом для розвитку кольорової металургії є Аляска, де знаходяться родовища кольорових металів.

Сучасна структура хімічної промисловості спрямована на виробництво полімерних матеріалів (синтетичного каучуку, хімічних волокон, пластмас і синтетичних смол). Потужні підприємства галузі функціонують у Лос-Анджелесі, Сан-Франціско. Заводи, що виробляють хімічні добрива, розміщені по всій території США.

Машинобудування є провідною галуззю промисловості США, це майже 40 % промислової продукції. США, як Німеччина і Японія, мають повну номенклатуру машинобудівного виробництва. Саме в Детройті, столиці автомобілебудування США, виник перший (в XIX ст.) найбільший світовий осередок автомобільної промисловості. Тут складається понад 3 млн автомобілів щороку. Великими сучасними центрами автомобілебудування є також

Нью-Йорк, Сент-Луїс, Канзас-Сіті, Флінт, Атланта, Лос-Анджелес, Лансінґ, Даллас-Форт-Уейн, Балтімор та ін. Найбільшими є автомобільні монополії «Дженерал моторз» і «Форд моторз».

Важливою галуззю машинобудування США є авіаракетокосмічна промисловість, центри якої розмішуються у Тихоокеанських штатах (Каліфорнія, Вашинґтон). У центральній частині країни до важливих центрів належать Сент-Луїс, Колумбус, а на північному сході — Нью-Йорк, Бостон, Гартфорт (центр виробництва авіадвигунів). Великою корпорацією, що домінує в авіа-бізнесі, є «Боїнг» (м. Сіетл).

Підприємства електротехнічної та електронної промисловості сформувалися у великих міських аґломераціях півночі і північного сходу США, а також в районі Лос-Анджелеса, Далласа, Х'юстона, Нового Орлеана. США утримують лідерство за виробництвом комп'ютерів, випускаючи більше половини всіх ЕОМ світу.

З-поміж галузей легкої промисловості США найбільш розвинені текстильна і шкіряно-взуттєва.

Харчова промисловість роззосереджена на всій території США. До важливих галузей харчової промисловості США належать м'ясна, молочна, консервна, борошномельна, а також виробництво алкогольних та безалкогольних напоїв.

5. Сільське господарство

Сільське господарство США виробляє продукцію для власних потреб і на експорт. Цьому сприяє природне середовище й ефективне господарювання. Якщо в Індії один селянин обробляє 1 гектар землі, то один фермер США — 50–60 гектарів. Американські ферми високомеханізовані, мають прекрасну енергетичну, інфраструктуру і наукову забезпеченість. Для підтримки фермерів уряд уже протягом кількох десятиліть щорічно надає їм багатомільярдні субсидії. Більша частина товарної продукції давно вже надходить від великих господарств, які використовують найману робочу силу.

Частка сільськогосподарського виробництва у ВВП становить близько 2 %. Для сільського господарства США загалом характерно домінування тваринництва (52 %).

Різноманіття природних умов, розвиток транспорту, висока товарність створили передумови для доволі вузької спеціалізації не лише окремих ферм, а цілих районів, які в США прийнято називати «сільськогосподарськими поясами».

Завдання 5. За картами атласа, текстом підручника, таблицями, діаграмами визначте основні напрями рослинництва США і ра-

йони розміщення основних культур. Відповідь представте у вигляді таблиці.

Уздовж кордону з Канадою, від озера Верхнє до Кордільєр, проходить «пшеничний» пояс. Південніше від нього, між Великими озерами і рікою Огайо на сході, через міста Сент-Луїс і Канзас-Сіті на півдні і до Кордільєр простягається «кукурудзяно-соєвий» пояс. Середньоатлантичне узбережжя, середні і південні Аппалачі та рівнини, що до них прилягають, — це колишній «тютюновий» пояс. Півострів Флоріду і узбережжя Мексиканської затоки охоплює «бавовняний» пояс. Передгір'я Кордільєр використовуються як пасовища.

США виробляють понад 16 % зерна у світі. У структурі валового збору зернових найвагоміше значення мають кукурудза (1-е місце у світі) і пшениця (3-є місце).

Валовий збір зерна — 62,7 млн т — третій показник у світі після Китаю та Індії.

Важливою кормовою культурою є соя, яку вирощують у більшості районів, придатних для рільництва (1-е місце у світі).

У посушливій південній частині Великих рівнин культивують посухостійку кормову культуру — сорго (22,5 % світового виробництва). Товарний збір рису становить понад 9 млн т. Арахіс вирощують переважно у південних штатах (Джорджія).

Плантації цукрової тростини поширені у Флоріді, Луїзіані, а також на Гавайських островах. Цукровий буряк вирощують у Каліфорнії, Айдахо, Північній Дакоті і Міннесоті. За врожайністю цієї культури США посідають 3-є місце у світі після Франції і Німеччини.

Овочівництво, картоплярство і садівництво переважно зосереджені у західній частині США, Флоріді, на узбережжі Великих озер.

Тваринництво США характеризується м'ясним напрямом, орієнтуючись переважно на внутрішній ринок. За поголів'ям великої рогатої худоби США посідають 4-е місце у світі, а свиней — 2-ге. У США інтенсивно розвивається птахівництво, особливо промислова відгодівля м'ясних курчат (бройлерів).

США — одна з найбільших риболовних країн світу.

6. Транспорт

Залізниці побудовані ще в минулому столітті, їх довжина навіть зменшується. Практично немає населених місць, у тому числі й ферм, до яких не були б прокладені дороги з твердим покриттям. Найбільш ефектний вигляд має система швидкісних

автострад — хайвеїв. Загальна довжина їх становить майже 70 тис. км. Залізниці й автомобільні дороги утворюють кілька широтних і меридіональних напрямів, які дістали назву «транспортних коридорів».

З'єднані між собою каналами річка Міссісіпі, Великі озера і річка Св. Лаврентія утворили найдовший у світі внутрішній водний шлях. Поглиблення каналів на річці Св. Лаврентія на території Канади дало можливість океанським суднам підніматись аж до Чікаґо і Дулута. Великим озерам офіційно надано статус четвертого морського узбережжя США. Розгалужена мережа трубопроводів з'єднує місця видобутку та споживання нафти й газу. Густота транспортної мережі є найбільшою в східній частині країни і в Каліфорнії.

США мають значний торговий флот. Найважливіші системи морських портів сформувалися навколо Нью-Йорка, Нового Орлеана, Х'юстона і Лос-Анджелеса.

Насиченість країни автомобілями є найвищою у світі — 500 одиниць легкових і 200 одиниць вантажних на 1000 жителів. Усього на ходу в країні майже 180 млн автомобілів, у тому числі — 125 млн легкових. Власна автомашина стала традицією і передумовою субурбанізації.

За насиченістю аеропортами, розмірами парку магістральних літаків і кількістю перевезених пасажирів США не мають рівних у світі. Аеропорти Чікаґо, Далласа, Атланти і Лос-Анджелеса вважаються чотирма найбільш завантаженими у світі.

7. Зовнішньоекономічні зв'язки

Сфера зовнішньоекономічних інтересів країни торкається всього світу. Основною формою зовнішньоекономічних операцій США є вивезення капіталу. Оборот підконтрольних американському капіталу зарубіжних підприємств перевищує 1,5 трлн дол., що удвічі більше за експорт товарів із США. Ввезення іноземного капіталу становить понад 100 млрд дол. щорічно. Іноземці купують у США облігації, акції, землю, нерухомість.

Важливою статтею зовнішньої торгівлі США є торгівля ліцензіями на право користування новими технологіями, дорогими машинами, інструментами, американськими методами управління і на прокат кінофільмів.

За обсягом зовнішньоторгового обороту країна перевершує всі інші країни світу: експорт оцінюється в 687,7 млрд дол., імпорт — в 1165 млрд дол. (2005 р.).

Країна експортує виробниче обладнання і машини, літаки і аерокосмічну техніку, зброю, вугілля, пшеницю, кормове зерно, сою, бавовну, тютюн, цигарки. Як експортер наукомістких товарів, патентів та інформації США — поза конкуренцією. Держава імпортує нафту і нафтопродукти, автомобілі, побутові техніку і вироби, газетний папір, продукти тропічного землеробства. Широкий імпорт трудомістких виробів, особливо споживчого призначення, виправданий високою вартістю американської робочої сили. Головними торговельними партнерами США є індустріально розвинені країни Європи, Канада і Японія. Регіонами прямих приватних інвестицій є Канада і Латинська Америка.

8. Зовнішньоекономічні зв'язки США та України (*повідомлення учнів*)

Сполучені Штати Америки є стратегічним партнером України. Цей вибір зумовлюється виключно значною роллю США у світовій економіці й політиці.

За даними державного департаменту США, у травні 2006 р. було прийнято рішення про «Розширення експортних можливостей України через Генералізовану систему преференций (ГСП)». 23 січня 2006 р. Україну переєстрували як бенефіціара ГСП. Це означає, що Україна може безмитно експортувати в Сполучені Штати 3 400 товарів. Безмитний режим у рамках ГСП дає певним експортним позиціям з України конкурентні переваги на ринку Сполучених Штатів, оскільки компанії-імпортери не сплачують тариф в розмірі від 1 % до 16 %, що діє для експорту.

Основу експорту України до США складають 4 товарні групи: чорні метали, продукти неорганічної хімії, добрива, вироби з чорних металів, на які припадає понад 80 % всього експорту.

Крім того, США надає Україні офіційну допомогу щодо техніко-економічної співпраці. Після добровільної відмови від ядерної зброї і схвалення відповідної резолюції Конгресом США в 1995 р. Україна перебувала на 3-ому місці серед отримувачів офіційної допомоги від США. США залишаються найбільшим донором офіційної технічної допомоги Україні. В рамках цієї програми у 2009 р. Україна отримала 96,18 млн дол.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Запитання для обговорення

- Які основні чинники розміщення підприємств наукомістких галузей промисловості США? Наведіть конкретні приклади.

- Чим пояснити зростання імпорту мінеральної сировини до США?
- Чому в структурі господарства США збільшується частка сфери послуг?
- Які заходи щодо подолання фінансової та економічної кризи уряд США обрав як пріоритетні?

Завдання 6. За картами атласа й текстом параграфа складіть схему зовнішньоекономічних зв'язків США.

VI. Підсумок уроку

- США — високорозвинена держава, для господарства якої характерний комплексний розвиток усіх сучасних виробництв, висока організація праці і високий рівень освіти населення.
- Величезне значення в економіці США мають її зовнішньоекономічні відносини з іншими країнами світу, провідну роль в яких відіграють ТНК і прямі інвестиції.
- Територія США добре освоєна, всі її частини тісно пов'язані між собою завдяки транспортній інфраструктурі. Провідну роль у житті країни відіграють північно-східне узбережжя, район Великих озер, штати Каліфорнія, Техас і Флоріда.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Позначити на контурній карті:
   а) найбільші центри машинобудування США;
   б) сільськогосподарські пояси США.

УРОК 41

Практична робота №4. Порівняльна характеристика господарства економічних районів США: Півночі, Півдня та Заходу

Мета: актуалізувати знання про галузеву та територіальну структуру господарства США, скласти порівняльну характеристику галузевої структури і спеціалізації господарства головних економічних районів США: Півночі, Півдня і Заходу; розвивати практичні вміння визначати спільні та відмінні ознаки господарства районів, систематизувати й узагальнювати інформацію, уміння працювати з контурними картами; виховувати самостійність, уважність, аналітичне мислення.

Обладнання: політична карта Північної Америки, карта господарства США, атласи, таблиці, діаграми, підручники, контурні карти.

Тип уроку: комплексного застосування знань, умінь, навичок учнів.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Аналізуючи територіальну та галузеву структуру господарства США, ви, напевно, помітили відмінності.

За територіальними відмінностями господарства в США виділяють три економічні райони: Північ, Південь та Захід. Порівняти господарство цих районів, визначити схожі та відмінні ознаки, зробити висновки про роль кожного району в розвитку економіки США — ось ті завдання сьогоднішнього уроку, які ви розв'язуватимете під час виконання практичної роботи.

III. Вивчення нового матеріалу

Робота виконується за варіантами: I — Північ та Захід, II — Північ та Південь, III — Захід та Південь.

Завдання 1 (3 бали). Позначте на контурній карті:

а) межі економічних районів;
б) найбільші міста та їх промислову спеціалізацію;
в) сільськогосподарську спеціалізацію економічних районів.

Завдання 2 (3 бали). Визначте галузі спеціалізації промисловості та сільського господарства двох районів. Результати оформіть у вигляді таблиці.

Завдання 3 (3 бали). Визначте схожі та відмінні ознаки районів, що порівнюються. Результати оформіть у вигляді таблиці.

Завдання 4 (3 бали). Зробіть висновок. Поясніть причини відмінностей у господарській спеціалізації районів, що порівнюються.

IV. Підсумок уроку

V. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Скласти кросворд «Сполучені штати Америки» (15 запитань).
3. Випереджальне (окремим учням). Підготувати повідомлення на теми: «Освоєння і формування території Канади», «Українська діаспора в Канаді».

УРОК 42

Канада

Мета: поглибити та систематизувати знання про країни Північної Америки, охарактеризувати ЕГП, природу та населення Канади, визначити особливості галузевої структури й територіальної організації господарства Канади; розвивати вміння самостійно складати комплексну характеристику країни, уміння порівнювати господарства країн; виховувати самостійність, уважність, аналітичне мислення, національну свідомість.

Обладнання: політична карта Північної Америки, фізична карта Північної Америки, атласи, таблиці, діаграми, підручники.

Тип уроку: засвоєння нових знань, умінь та навичок.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

- Які чинники сприяли перетворенню США на економічний центр сучасного світу?
- Які основні ознаки галузевої структури промисловості США і розміщення її підприємств?
- Чим пояснюється структура експорту та імпорту США? Яку роль у зовнішньоекономічних відносинах країни відіграють ТНК?
- Які економічні райони виділяються на території США? Чим обумовлено їх виділення?
- Як ви можете прокоментувати тезу: «Примор'я — індустріальне серце США»?

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Саме сусідство з США багато в чому визначає соціально-економічний розвиток Канади. Вздовж канадсько-американського кордону проживає основна частина населення Канади, там же зосереджений основний промисловий потенціал країни. Сьогодні ми ознайомимося з національними особливостями Канади та з'ясуємо спільне і відмінне, що існує в господарствах двох сусідніх країн.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Освоєння та формування території Канади
(*виступи учнів з повідомленнями*)

Територія сучасної Канади була заселена предками індіанців та ескімосів приблизно 30–40 тис. років тому. З періоду епохи Вели-

ких географічних відкриттів почалось активне освоєння території європейцями, перш за все англійцями та французами.

У 1605 р. у теперішній Новій Шотландії було побудоване перше французьке поселення. А з 1663 р. Канада стала колонією Франції. Одночасно тривала англійська колонізація країни, що призвело до англо-французького протистояння. У результаті Семирічної війни 1756–1763 р., що спалахнула між цими країнами та їхніми союзниками у Європі, Канада стала англійською колонією.

Англійці, шотландці, ірландці, валлійці активно освоювали та заселяли Атлантичне узбережжя й центральну частину країни. Французи, що осіли в долині річки Св. Лаврентія, продовжували обживати цей район і в подальшому склали ядро франко-канадської провінції Квебек. У 1867 р. канадські колонії здобули статус домініону. Спочатку країна складалася із чотирьох провінцій, але в 1871 р. до Канади була приєднана Британська Колумбія. Після «золотої лихоманки» в басейні річки Клондайк у складі країни опинилися території Юкону, Альберти, Саскачевану і північно-західних територій. Ньюфаундленд увійшов до складу країни тільки в 1949 р. А у 1999 р. в Канаді була утворена нова територія — Нунавут (мовою ескімосів означає «Наша земля»). Її населяють ескімоси, що називають себе «інуїтами».

У 1931 р. британський уряд визнав за Канадою самостійність у внутрішній і зовнішній політиці. Главою держави номінально є королева Великої Британії, яку представляє генерал-губернатор, що призначається королевою за рекомендацією прем'єр-міністра Канади.

2. «Візитна картка»

Офіційна назва — Канада.

Площа — 9,97 млн км^2.

Населення — 33,5 млн осіб (2009 р.).

Столиця — Оттава.

Тип країни — економічно високорозвинена держава, країна «Великої сімки».

Державний устрій — країна у складі Співдружності, федеративна держава.

3. ЕГП

Завдання 1. За картами атласа охарактеризуйте ЕГП Канади.

Канада — друга за площею держава у світі. Територія Канади має найбільшу довжину берегової лінії — 120 тис. км, але через складні природні умови 90 % берегів не беруть участі в господарстві.

Сухопутний кордон з США простягається на 6 тис. км і є найдовшим кордоном у світі, що не охороняється. Сусідство із США, з одного боку, прискорило розвиток господарства Канади, з іншого — поставило його в залежність від більш розвиненого сусіда.

Завдання 2. Порівняйте ЕГП Канади та США. Визначте схожі та відмінні ознаки. Зробіть висновок про більш сприятливе ЕГП однієї з країн.

4. Природні умови та ресурси

Завдання 3. За картами атласа коротко охарактеризуйте природні умови та ресурси Канади.

Основну частину території країни займають великі рівнини та плато, на заході широкою смугою проходить гігантська гірська система Кордільєр, а на південному сході на територію Канади «вторгаються» північні відроги стародавніх Аппалацьких гір.

Особливості кліматичних умов країни визначають географічне положення, велика площа й різноманітність рельєфу. На більшій частині Канади клімат помірний і субарктичний, у центрі — континентальний. На півночі країни поширена багаторічна (вічна) мерзлота.

У країні безліч річок, озер. За запасами деревини Канада поступається лише Росії та Бразілії, у цілому лісами вкрита майже половина території країни. Країна посідає одне із провідних місць у світі за забезпеченістю водними та земельними ресурсами.

Надзвичайно багаті корисні копалини країни. Найбільше значення мають поклади руд кольорових металів, нафти та природного газу, залізної руди та калійних солей, є коштовні метали та вугілля.

5. Населення

Канада — країна «переселенського капіталізму». Корінні жителі — індіанці та ескімоси. Канада — багатонаціональна країна, населення якої складають представники понад 80-ти націй. Зараз англо-канадці становлять 28 %, франко-канадці — 23 %, інші європейці — 15 % (серед них за чисельністю виділяються німці, італьянці, українці, голландці), 6 % вихідці з Азії та Африки, індіанці та ескімоси — 2 %, інші, в тому числі метиси, — 26 %.

У 2009 р. населення країни перевищило 33 млн чол. 65 % щорічного приросту населення припадає на переселенців (природний приріст — 3 ‰, сальдо міграції — 6 ‰).

Густота населення країни через своєрідність географічного положення і суворий клімат дуже низька, населення розміщене не-

рівномірно. Понад 90 % жителів зосереджено в південній, прикордонній з США, смузі території.

79 % жителів Канади — городяни. Міста-мільйонери: Торонто, Монреаль, Ванкувер. У них проживає третина населення країни. Рівень життя населення Канади один з найвищих у світі. Експерти ООН з'ясували, що Канада посідає 1-е місце у світі за якістю життя, яке складається з матеріального добробуту, доступності якісного медичного обслуговування, освіти, чистоти навколишнього середовища.

Трудові ресурси Канади характеризуються високим професійним рівнем.

6. Українська діаспора в Канаді
(*виступи учнів з повідомленнями*)

За чисельністю українці та особи українського походження посідають 5-е місце серед етнічних спільнот цієї країни, поступаючись тільки британцям, французам, німцям та італійцям. Українська громада у Канаді налічує близько 1,5 млн осіб (2008 р.), 97 % з них — це вихідці із Західної України.

Заселення Канади українцями почалося наприкінці XIX ст. Початковий період еміграції до Канади був наймасовіший. У 1896–1914 рр. сюди переселилося 170 тис. українців. Здебільшого це були вихідці з Галичини, Буковини і Закарпаття. Центром української імміграції стало місто Вінніпеґ, що мало назву «ворота прерій». Українські переселенці зробили чималий внесок в освоєння степових районів Канади.

Більше половини українців проживають у провінціях Манітоба, Саскачеван і Алберта. Українська мова, література і культура вивчаються у широкій мережі громадських суботніх і недільних шкіл, а також у двомовних школах.

Значним впливом серед громадських організацій держави користується Конгрес українців Канади, що об'єднує 30 тис. чол. Українською мовою видається багато газет, журналів, книжок, ведеться теле- і радіомовлення. Функціонує безліч культурних, навчальних і наукових українських закладів і центрів. Роль української діаспори в усіх сферах життя країни досить велика.

7. Господарство

Природно-ресурсний потенціал Канади значною мірою визначає напрями розвитку її господарства.

Канада, на відміну від інших високорозвинених країн, перебуває у величезній залежності від іноземного капіталу, має сировинну спрямованість економіки та значну частку (30 %) капіталовкладень державного сектору.

Канада виробляє 7 % світових обсягів сировинних товарів, а її частка в їх світовому експорті сягає 17 %, причому значна частина імпортується США. Понад 50 % промислового виробництва країни контролює американський капітал, на американських підприємствах працює близько половини зайнятих у промисловому виробництві Канади. Таким чином, Канада — молодший і дуже залежний партнер свого південного сусіда, але і США теж залежні від імпорту канадської сировини та напівфабрикатів.

Промисловість Канади характеризується високим технічним рівнем. На неї припадає майже третина ВВП і третина експорту країни, в ній працює чверть зайнятого економічно активного населення.

Завдання 4. За картами атласа і текстом параграфа схарактеризуйте галузі спеціалізації промисловості Канади, визначте основні райони (центри) їх розміщення. Відповідь надайте у вигляді таблиці.

Для країни характерні величезні територіальні розбіжності в розміщенні галузей господарства, висока концентрація виробництва. Особлива роль відводиться гірничодобувній, лісовій та деревопереробній промисловості. Крім перерахованих галузей тут розвинені електроенергетика, кольорова металургія, машинобудування, харчова промисловість.

За видобутком природного газу, мідних руд, золота, цинкових руд, нікелевих руд, вугілля, платини, калійних солей Канада входить до першої п'ятірки лідерів. Значні обсяги видобутку нафти, залізної руди.

Канада — 2-ий у світі (після США), виробник пиломатеріалів, паперу та картону. Більшість целюлозно-паперових підприємств сконцентровано на сході країни.

За виробництвом електроенергії країна посідає 5-е місце у світі. Близько 60 % електроенергії дають ГЕС, майже 15 % виробляють на АЕС.

У країні розвинене машинобудування, у тому числі автомобілебудування, сільськогосподарське машинобудування, виробництво обладнання для гірничодобувної та лісової промисловості. Головні центри галузі: Торонто, Монреаль, Гамільтон, Оттава, Ванкувер. Найбільші підприємства нафтопереробної промисловості розташовані в Монреалі, Сарнії, Ванкувері й Едмонтоні.

Загалом близько половини обробної промисловості розміщується в Онтаріо, приблизно чверть — у Квебеку, велике значення промисловості Британської Колумбії та Альберти.

Завдання 5. Порівняйте галузеву структуру промисловості США і Канади. Які спільні і відмінні ознаки ви можете назвати?

Країна повністю забезпечує внутрішні потреби в основних видах продовольства й експортує майже половину продукції сільського господарства. Сільське господарство Канади вирізняється високим рівнем механізації, концентрації виробництва, товарності, спеціалізації, продуктивності праці.

У Канаді переважають великі ферми. Більшість ферм — спеціалізовані підприємства. Загальна площа сільськогосподарських угідь Канади складає 79 млн га (в п'ять разів менше, ніж в США). 3/4 земель, що обробляються, знаходиться на півдні степових провінцій Канади.

За товарною вартістю сільськогосподарської продукції попереду знаходиться тваринництво, однак Канада відома у світі як найбільший виробник і експортер зернових, насамперед пшениці (15 % її світового виробництва).

Канада відома і як світовий виробник хутра, що поставляється тваринницькими фермами; за виловом риби країна посідає 8-е місце у світі.

Розміщення транспортної мережі на території країни характеризується значною нерівномірністю: дорожня мережа ніби витягнута на півдні вздовж кордону з США.

За вантажообігом 1-е місце належить залізничному транспорту, за пасажирообігом — автомобільному. Велику роль відіграє авіація, що забезпечує швидкий зв'язок як із віддаленими районами країни, так і з іншими державами.

Специфікою канадської транспортної системи є високий рівень трубопровідного (одного з найдовших у світі) і водного транспорту. Надзвичайна роль системи Великих озер і річки Св. Лаврентія.

8. Зовнішні економічні зв'язки

Канада належить до найбільших країн-експортерів. При населенні 0,5 % від світового її частка у світовому експорті становить 4 %.

За часткою канадського експорту за США ідуть Японія, Велика Британія, Південна Корея, Німеччина, Китай. Розвиток торгівлі в рамках Північноамериканського загального ринку збільшив зовнішньоекономічні зв'язки Канади з Мексикою. Склад експорту Канади відрізняється від експорту інших високорозвинених країн більшою часткою сировини, напівфабрикатів і продовольства (30 %). Частка автомобілебудування, машин і обладнання в експорті Канади становить — 34 %, готових промислових виробів — 31 %.

Головними інвесторами в канадську економіку є США, Велика Британія, Японія, Німеччина, Франція, Швейцарія. Інвестиції надходять здебільшого у промисловість, а також у сферу послуг. Зростають канадські зарубіжні капіталовкладення. Поступово розширюються зв'язки з Україною. Представники української діаспори відновлюють відношення зі своїми родичами, сприяючи культурному та економічному обміну між країнами.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Запитання для обговорення

- Які проблеми в Канаді можуть бути пов'язані з багатонаціональним складом її населення?
- Які головні особливості характеризують галузеву структуру канадської економіки?
- Чи можна стверджувати, що спеціалізації сільського господарства Канади, як і США, властива зональність?
- У яких напрямах, на ваш погляд, може розвиватися співпраця Канади і України?

Завдання 6. Побудуйте схему зовнішніх економічних зв'язків Канади.

VI. Підсумок уроку

- Канада — друга за площею країна світу, що має багатий та різноманітний природно-ресурсний потенціал.
- Канада — багатонаціональна країна, сучасне населення якої склалося в ході масової імміграції.
- Канада — високорозвинена економічно країна, що входить до складу «Великої сімки». Канадська економіка великою мірою залежить від економіки США і кон'юнктури світового ринку.
- Особливістю експортної спеціалізації Канади є висока частка сировини, напівфабрикатів і продовольства.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Позначити на контурній карті великі промислові центри Канади та їх спеціалізацію.
3. Порівняти особливості машинобудівної галузі (галузевий склад, особливості розміщення, найбільші центри, галузі міжнародної спеціалізації) Канади та США. Результати занести в таблицю. Зробити висновок.

Тема 4. КРАЇНИ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

УРОК 43

Центральна та Південна Америка. ЕГП та склад території. Політична карта. Різноманітність країн. Особливості населення. Основні ознаки географії господарства. Екологічні проблеми. Участь регіону в міжнародному географічному поділі праці

Мета: охарактеризувати ЕГП та склад території регіону, визначити специфіку складу населення, системи розселення, основні ознаки географії сільського господарства, промисловості, транспорту; дослідити історико-політичні процеси, що відбуваються в регіоні; звернути увагу учнів на екологічні проблеми регіону; розвивати вміння аналізувати й узагальнювати навчальний матеріал; вдосконалювати практичні уміння та навички працювати з різноманітними джерелами географічної інформації; виховувати цікавість до вивчення теми, увагу, зосередженість.

Обладнання: політична карта світу, Латинської Америки, атласи, підручники, таблиці, схеми, діаграми.

Тип уроку: засвоєння нових знань, умінь та навичок.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

- Які регіони виділяють у межах Америки?
- Які країни входять до складу регіону Англо-Америка?
- Яке місце у світовій економіці належить США? Канаді?
- Які відносини пов'язують США і Канаду?
- Які субрегіони входять до складу Латинської Америки?

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Прийом «Проблемне запитання»

У політичних колах латиноамериканських країн існує приказка: «Коли в США протяг, латиноамериканські країни хворіють на застуду». Як ви можете пояснити цей вислів?

Дійсно, ця приказка демонструє, що Латинська Америка є ще одним регіоном, де вплив США — як економічний, так і політичний, культурний — є вельми істотним. США передають своїм сусідам так звані обслуговуючі функції: переробка привізної нафти, реекспорт нафтопродуктів, виробництво алюмінію, надання «зручних прапорів» для торгових операцій тощо. Однак залежність від США — це далеко не все, що об'єднує країни регіону. Практично всі вони входять до групи країн, що розвиваються, їх пов'язує спільність історичної долі — європейська колонізація, величезний потік переселенців з Іспанії і Португалії (переважна більшість сучасних латиноамериканців розмовляє саме іспанською або португальскою). Звичайно, кожна країна неповторна та індивідуальна, тож на сьогоднішньому уроці ми дізнаємося про те спільне й відмінне, що притаманно країнам регіону.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Склад території, політична карта регіону

До Латинської Америки належать країни, що розташовані в Америці на обох материках на південь від США. Це один з найбільших регіонів світу, що займає понад 20 млн км^2. Латинську Америку поділяють на Середню Америку (Мексика, Центральна Америка і острови Вест-Індії) і Південну Америку (територія відповідного материка).

Цей регіон має величезну доколумбову історію розвитку людських цивілізацій. Нова і новітня історія регіону творилася за участю переселенців європейських країн. З XV–XVI ст. тут були колоніальні володіння Португалії та Іспанії. Поступово території відійшли до Великої Британії, Франції, Нідерландів. Місцеве населення знищували, пригнічували і витісняли на віддалені й несприятливі для життя землі. Перші визвольні рухи зародилися в XIX ст., а повне визволення завершилося лише в 50-х роках XX ст.

Протягом історії регіон називався по-різному — Ібероамерика, Індоамерика, Іспанська Америка. Сучасна назва — Латинська Америка — закріпилася у 30-х роках XX ст. Це пояснюється тим, що населення континенту розмовляє переважно іспанською або португальською мовами, що належать до групи латинських мов.

Держави Латинської Америки тривалий час залишалися на «периферії» великої світової політики. У XX ст. через геополітичні міркування між латиноамериканськими країнами постійно виникали численні територіальні спори та конфлікти. Наприкінці XX ст. в Латинській Америці відчутною стала тенденція до ліквідації військово-дик-

таторських режимів і повсюдного відновлення конституційного ладу. Протягом 80–90-х років такі режими впали в 13 країнах регіону.

На початку XXI ст. в державах Латинської Америки починають панувати інтеграційні процеси, які призводять до формування соціально-економічних мегапроектів, поглиблення міждержавних зв'язків.

Група країн, в якій лідирують Куба, Венесуела і Болівія і до якої приєднуються Бразілія і Аргентина, вибудовує систему латиноамериканської інтеграції, спрямовану на захист континентального ринку від економічного впливу США. Друга група, що включає Мексику, держави Центральної Америки і деякі країни Південної Америки, виступає за запропоновану Вашинґтоном схему створення зони вільної торгівлі і вільного ринку в Західній півкулі.

Нині в регіоні 33 незалежні держави, інші (близько 20) — колоніальні володіння США, Великої Британії, Франції і Нідерландів. За політичним устроєм латиноамериканські країни здебільшого є республіками. У регіоні розташована одна соціалістична країна — Куба — єдина держава з диктаторським ладом.

2. Загальні ознаки ЕГП

Завдання 1. За картами атласа дайте оцінку ЕГП регіону Латинська Америка.

Регіон широким фронтом виходить до Атлантичного і Тихого океанів, через що практично всі країни мають вихід до моря. Регіон розташований порівняно близько до США, однак досить віддалений від інших країн світу. На його території знаходиться об'єкт стратегічної важливості — Панамський канал. Країни Центральної Америки і островів Карибського моря знаходяться на перехресті морських і повітряних шляхів з Атлантичного океану до Тихого, з Північної Америки до Південної.

Розташування Латинської Америки в Північній і Південній півкулях обумовило величезну різноманітність природних умов і природних ресурсів.

Все відзначене дозволяє загалом оцінити ЕГП регіону як сприятливе. До негативних ознак ЕГП можна віднести віддаленість окремих країн від важливих торгових шляхів, відсутність виходу до моря, наявність зон сейсмічної активності (західна частина регіону).

3. Природні ресурси і природні умови

Завдання 2. За картами атласа визначте, якими корисними копалинами забезпечені країни Латинської Америки.

Більшість континентальних країн регіону має у своєму розпорядженні ресурси нафти і газу. Передусім це Мексика і Венесуела, на території якої знаходиться одна з найбільших нафтогазоносних провінцій світу — Маракайбо. Великі запаси нафти і газу мають також області осадочних відкладень у внутрішніх частинах регіону і вздовж східних схилів Анд, а також океанічного шельфу. Регіон забезпечений сировиною для чорної і кольорової металургії: в тихоокеанській зоні розробляються великі родовища міді (Мексика, Чілі, Перу), олова (Болівія), срібла, залізної руди, бокситів, золота, кобальту, алмазів, рідкоземельних металів тощо.

У Латинській Америці зосереджена 1/4 лісових ресурсів світу, але їх промислове використання (особливо деревини твердих тропічних порід) все ще обмежене.

Регіон має водні ресурси світового значення: на нього припадає понад 1/6 поверхневого стоку заселеного суходолу і не менше 1/10 гідроенергоресурсів світу.

Кліматичні умови сприяють розвитку сільського господарства, особливо в тропічних і субтропічних поясах.

4. Характеристика населення

Завдання 3. За картами атласа визначте, представники яких етнічних груп проживають в Латинській Америці. Поясніть, які події визначили саме такі етнічні особливості регіону.

Населення Латинської Америки сформувалося внаслідок змішання корінного населення з переселенцями з різних частин світу, передусім з Європи. Аборигенів-індіанців нараховується всього близько 30 млн осіб, за винятком Перу, Болівії і Еквадору, вони становлять невеликий процент населення країн. Велика частина населення Мексики, Чілі, Параґваю, Ґватемали, Панами, Нікараґуа, Гондурасу, Сальвадору і Колумбії — метиси. В Аргентині, Уруґваї і Бразілії переважають представники європеоїдної раси, на північному сході Бразілії і на Гаїті — екваторіальної. На багатьох островах Карібського моря велику частину населення складають мулати. У Венесуелі проживають і мулати, і метиси, і самбо. Від колишніх іспанських і портуґальських колоній за етнічним складом помітно відрізняються Ґайана, Сурінам і Трінідад і Тобаґо, де 35–55 % населення становлять вихідці з Індостану.

Сучасна українська діаспора в Латинській Америці налічує понад 600 тис. осіб. Найбільше українців проживає в Аргентині та Бразілії. Проживають вони компактними поселеннями і займаються здебільшого сільським господарством.

Загальна кількість населення Латинської Америки складає близько 560 млн чол. і продовжує неухильно збільшуватися. Народжуваність у середньому становить 40 новонароджених на 1000 жителів. Збереження високого рівня народжуваності спричинено передусім ранніми браками, традицією багатодітності, канонами католицизму. Зменшення смертності при збереженні високої народжуваності перетворило Латинську Америку на наймолодший регіон світу, 44 % населення якого — діти і молодь у віці до 15 років. Віковий склад населення обумовив одну з найгостріших проблем регіону: 18 % працездатного населення — безробітні.

За темпами і рівнем урбанізації країни Латинської Америки посідають 1-е місце серед країн світу, що розвиваються: в містах проживає понад 70 % населення регіону (Чілі — 86 %, Уруґваї — 89 %). Темпи зростання міст набагато випереджають темпи індустріалізації, що робить регіон яскравим прикладом псевдоурбанізації. Зараз в Латинській Америці формується ряд міських аґломерацій — Ріо-де-Жанейро, Сан-Паулу, Буенос-Айрес, Мехіко, Гавана, Сантьяґо та ін.

5. Основні ознаки географії промисловості, сільського господарства, транспорту

Країни Латинської Америки відносять до країн, що розвиваються, однак за рівнем економічного розвитку вони випереджають країни Африки, Південної та Південно-Східної Азії. Найрозвиненіші з них утворюють групу країн нової індустріалізації, до якої входять Мексика, Бразілія, Аргентина, Чілі, Венесуела.

У країнах Латинської Америки, які мають потужну сировинну базу, сформувалося кілька орієнтованих на експорт секторів виробництва. У гірничодобувній промисловості — це гірничо-металургійна та нафтова, в агропромисловому комплексі — виробництво цукру, кави, консервів, соків, алкогольних напоїв, зерна, м'яса тощо. Розвиваються машинобудування, хімія, енергетика, чорна металургія, галузі легкої промисловості. Нині обсяги виробництва продукції важкої та легкої промисловості майже однакові. 75 % промислової продукції припадає на Мексику, Бразілію, Аргентину, Венесуелу та Колумбію. Ці країни наздоганяє Чілі, яка за темпами розвитку економіки випереджає багато інших країн. Частка їх у регіональному виробництві автомобілів становить 99 %, текстильних виробів — 91 %, нафти — 86 %, мінеральних добрив — 85 %, енергоносіїв — 76 % будматеріалів — 75 %, цукру —

60 %. Промисловість концентрується у найбільших містах та міських аґломераціях, переважно столичних.

Обробні галузі промисловості Латинської Америки випускають в основному товари для внутрішнього споживання.

Завдання 4. За допомогою карт атласа і картосхеми підручника проаналізуйте галузеву структуру промисловості Латинської Америки на прикладі Мексики і Аргентини. Зробіть висновок. Назвіть риси схожі і відмінні ознаки господарства країн, що розглядаються.

Сільське господарство регіону переважно екстенсивне. Однак останнім часом у Мексиці, Бразілії, Аргентині завдяки «зеленій революції» великі господарства досягли істотного приросту у виробництві продукції землеробства і тваринництва.

Значна частина земельного фонду регіону належить іноземним власникам.

На країни Латинської Америки припадає 15 % виробництва м'яса, 18 % — кукурудзи, 19 % — бавовни, 21 % — фруктів.

Провідною галуззю сільського господарства регіону є рослинництво, причому 3/4 вартості всієї продукції, що виробляється ним, припадає на 10 продуктів. Провідну роль відіграють зернові (85 % врожаю пшениці забезпечують Аргентина, Бразілія і Мексика). У країнах Карібського басейну вирощують каву, банани, цукрову тростину, в Перу і Нікараґуа — бавовник. Найбільшим виробником кави у світі є Бразілія (1,3 млн т на рік).

Тваринництво є провідною лише в Аргентині, Уруґваї і Параґваї. Аргентина посідає одне з перших місць у світі за поголів'ям великої рогатої худоби, переважно м'ясної, і є однією з провідних вівчарських країн світу.

Завдання 5. Назвіть головні особливості латиноамериканської транспортної системи.

Конфігурація транспортної мережі Латинської Америки відображає залежність регіону від зовнішнього ринку: дороги зв'язують райони гірничодобувної промисловості і товарного виробництва сільськогосподарської продукції з портами. У Мексиці дороги йдуть до кордону з США. На островах Карібського басейну залізниць немає зовсім.

Останнім часом значною мірою розвинувся автомобільний транспорт, особливо багато автострад поєднують східні міста Південної Америки із західними. З глибинними районами материка пов'язує Трансамазонська магістраль. Столиці більшості латиноамериканських країн з'єднує найдовше у світі Панамериканське шосе. Його

загальна протяжність 33 тис. км — від кордону США з Мексикою до Буенос-Айреса. Шосе перетинає Панамський канал по мосту, який називають «міст Америк».

Річковий транспорт також сприяє проникненню в глибинні райони материка. За допомогою морського транспорту здійснюються практично всі торгові операції держав регіону і внутрішні зв'язки між ними, при цьому багато країн не мають свого флоту і фрахтують іноземні судна.

Повітряний транспорт розвинений у всіх країнах, особливо на островах Карібського моря, оскільки забезпечує зовнішні зв'язки.

Останнім часом почав розвиватися трубопровідний транспорт в Мексиці, Бразілії, Аргентині, Венесуелі.

6. Екологічні проблеми регіону

Розвиток промисловості, сировинна спрямованість галузей спеціалізації, високі темпи урбанізації призвели до загострення екологічних проблем регіону. Відбувається неконтрольована вирубка лісів, скорочення унікального генофонду тварин, прискорюються процеси ґрунтової ерозії, з'явилися кислотні опади. Інтенсивна оранка земель, пасовищне скотарство та поява нових рослин призвели до зміни природного середовища проживання рідкісних та ендемічних тварин. Особливе занепокоєння екологів викликає скорочення площі лісів Амазонії.

Особливо небезпечна ситуація склалася в головних промислово-міських аґломераціях.

7. Зовнішньоекономічні зв'язки

Майже у всіх латиноамериканських країнах не менше 4/5 вартості експорту припадає на галузі видобувної промисловості і сільське господарство.

Нині країни регіону інтегровані у світове господарство: мають тісні економічні зв'язки із США, країнами Західної Європи, Японією. Експортуються залізна руда, мідь, боксити, нафта та нафтопродукти, чорні метали, свинець, олово. З готових товарів країни Латинської Америки експортують напої і тютюн (близько 10 % експорту), хімічні товари — 10 %, транспортні засоби і обладнання — 33–35 %. Нині значну частку експортних товарів становлять готові вироби, але з них 1/3 — це напівфабрикати. Традиційною статтею експорту є продукція сільського господарства: кава, какао, кукурудза, цукор, фрукти, овочі, м'ясо, вовна. Країни регіону імпортують паливо, споживчі товари, машини, устаткування для галузей промисловості.

Всі країни Латинської Америки залежать від зовнішніх позик та інвестицій.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Завдання 6. Визначте, які особливості економіки країн Латинської Америки свідчать про їх залежність від США або колишніх метрополій.

Завдання 7. Визначте головні соціальні та економічні проблеми регіону.

VI. Підсумок уроку

- Латинська Америка має величезний природно-ресурсний потенціал, який багато в чому визначає напрям її економічного розвитку.
- Населення регіону сформувалося внаслідок злиття корінного індіанського населення, вихідців з Європи і Африки. Населення регіону високоурбанізоване, в ньому значна частка молодшої вікової групи.
- Більшість латиноамериканських країн постачають на світовий ринок продукцію видобувної промисловості і сільського господарства.
- За рівнем економічного розвитку країни Латинської Америки відносять до країн, що розвиваються, а Бразілія, Аргентина, Мексика, Венесуела, Чілі є країнами нової індустріалізації.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Позначити на контурній карті країни материкової частини Латинської Америки, підписати назви їх столиць.
3. Соціогеографічний практикум. Провести дослідження та дізнатися: а) які товари, що виробляють в Латинській Америці, продають в Україні; б) чи навчаються в українських ВНЗ студенти з Латинської Америки. Поміркувати, у яких галузях Україна та країни Латинської Америки мають перспективи у співробітництві.
4. Випереджальне (п’яти учням). Підготувати соціально-економічний огляд країн Латинської Америки (Бразілії, Мексики, Аргентини, Венесуели, Чілі).
5. Об’єднатися в групи (по 5–6 учнів), принести аркуш паперу А3, маркери, фломастери.

УРОК 44

Провідні країни Латинської Америки

Мета: визначити географічні, природні та соціально-економічні особливості провідних країн Латинської Америки; розвивати вміння працювати в групах, самостійно розподіляти обов'язки учасників групи, використовувати набуті знання за нестандартних умов; виховувати творчість, комунікабельність, толерантність, тактовність.

Обладнання: політична карта Південної Америки, аркуші паперу А3, маркери, фломастери, атласи.

Тип уроку: засвоєння нових знань, умінь та навичок.

ХІД УРОКУ

І. Організаційний момент

ІІ. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

1. ***Запитання***

- Чим обумовлено виникнення назви регіону «Латинська Америка»?
- Чим пояснюється особливо велика роль столичних міст в Латинській Америці?
- Як на конфігурації транспортної мережі регіону позначається його залежність від світового ринку?

2. ***Завдання 1***

Поясніть, як ви розумієте твердження, що географічний розподіл праці між столичними та периферійними містами Латинської Америки ґрунтується не на принципі «місто для країни», а на принципі «країна для міста».

ІІІ. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Коли мова йдеться про країни Латинської Америки, то перші асоціації у нас, українців, пов'язані із запашною бразільською кавою, ритмічним аргентинським танго, яскравими карнавалами та найкращими футболістами. Багато хто знає про досягнення доколумбових цивілізацій майя, ацтеків, інків. Однак далеко на всім відомо, що в Бразілії, наприклад, щорічно випускають близько 2 млн автомобілів, які працюють на етиловому спирті, що виробляють з цукрової тростини, а Венесуела входить в першу десятку країн світу за видобутком та експортом нафти. Аргентина належить до

найбільших світових виробників телятини та яловичини, а за настригом вовни поступається лише Австралії та Новій Зеландії. Чілі є не лише найдовшою і найвужчою країною у світі, а й займає провідні місця за видобутком міді, молібдену і природної селітри. А в Мексиці, найрозвиненішій країні Латинської Америки, уздовж кордону з США існує ряд «подвійних» місць, для яких характерний особливий тип підприємств, що використовують американський капітал та дешеву мексиканську робочу силу.

І хоча серед країн Латинської Америки ще чимало таких, що «пасуть задніх», у провідних країн регіону нам є чого повчитися. Давайте детальніше про це дізнаємося.

IV. Вивчення нового матеріалу

Завдання 2 (групам)

1. Прослухати доповіді учнів, які готувалися заздалегідь, про географічні природні та соціально-економічні особливості провідних країн Латинської Америки (кожна група опрацьовує доповідь про одну з країн).
2. Підготувати власну коротку розповідь про вказану країну.
3. Створити власний герб країни на аркуші паперу А3 та пояснити його елементи.
4. Скласти кросворд, що стосується даної країни (10 запитань).
5. Скласти вірш «сінквей» про вказану країну.

Матеріали доповідей

Аргентина — велика держава на південному сході Південної Америки (2,8 млн км^2). Омивається водами Атлантичного океану. Аргентині належить також східна частина острова Вогняна Земля й кілька прилеглих островів. Фолклендські (Мальвінські) острови, острів Південна Джорджія й Південні Сандвічеві Острови є спірними територіями (на них претендує і Велика Британія).

Свою назву країна дістала за назвою затоки Ла-Плата, що в перекладі з іспанської означає «срібло». Входячи в естуарій, іспанські конкістадори сподівалися знайти там запаси коштовних металів. За країною збереглася назва «срібна», тільки не іспанського походження, а латинського (*argentum* — «срібло»).

Через велику протяжність країни з півночі на південь і розходжень у рельєфі природні умови Аргентини дуже різноманітні. Уздовж усього західного кордону країни простягаються могутні Анди, північну частину посідає велика рівнина Ґран-Чако, південніше, на правобережжі Парани, розташована родюча Пампа, ще далі на південь лежить Патагонія — степові простори із суворим кліматом і вбогою рослинністю, відкриті для вітрів.

Аргентина розташована в трьох кліматичних поясах: тропічному, субтропічному й помірному. Головні річки країни — Парана, Параґвай, Ріо-Саладо, Ріо-Колорадо. Парана відіграє величезну роль в економічному житті країни як судноплавна артерія й джерело водопостачання. Різноманітність природного середовища Аргентини проявляється й у її ґрунтовому покриві.

Аргентина помітно виділяється серед латиноамериканських країн за кількістю запасів стратегічної сировини — уранових руд, берилію, вольфраму. Із паливних ресурсів найбільше значення мають нафта й природний газ. Аргентина також багата на запаси самородної сірки та будівельної сировини.

Більшість аргентинців є нащадками європейських іммігрантів, метиси, індіанці, мулати складають близько 15 %. Офіційною мовою є іспанська; у розмовній іспанській багато слів, запозичених із мови індіанців кечуа. Більшість жителів (90 %) сповідують католицизм.

В 2009 р. чисельність населення в Аргентині склала 40,9 млн осіб. Для країни характерний досить невисокий природний приріст населення — 12 ‰ і низька середня густота населення. У містах, розташованих переважно на сході в прибережній зоні, проживає 88 % усього населення країни. Найбільшими містами є Буенос-Айрес (11,9 млн осіб) і Кордова (1,68 млн осіб).

Буенос-Айрес — столиця, головний порт, промисловий центр і транспортний вузол Аргентини. Тут проживає близько третини населення країни та виробляється більше ніж половина всієї промислової продукції.

Аргентина — одна з найбільш економічно розвинених країн Латинської Америки, у якій вартість промислової продукції істотно перевищує вартість сільськогосподарської. Три «кити» економіки — це гірничодобувна промисловість, металургія та сільське господарство.

За виробленням і споживанням промислової продукції, за виробництвом автомобілів, чавуну й сталі Аргентина посідає одне із провідних місць у Латинській Америці, а за видобутком нафти — третє місце (після Венесуели та Мексики). Розвинені також транспортне й сільськогосподарське машинобудування, виробництво металорізальних верстатів, електротоварів, кольорова металургія, хімічна, деревообробна, поліграфічна промисловість.

Сільськогосподарська продукція складає основу аргентинського експорту. Провідною галуззю сільського господарства є тваринництво — м’ясне скотарство й вівчарство. Аргентину часто образно називають «м’ясним цехом Латинської Америки».

Рослинництво базується на виробництві зернових, переважно пшениці, кукурудзи та технічних культур — льону, соняшника, цукрової тростини, бавовнику. На північному заході країни розташовані великі плантації популярного чаю мате. Теплі передгір'я Анд вкриті маслиновими гаями, цитрусовими садами та виноградниками.

Орієнтація аргентинської економіки на зовнішній ринок вплинула й на транспортну інфраструктуру. Розгалужена мережа залізних (35 тис. км) та автомобільних (209 тис. км) доріг з'єднує основні сільськогосподарські й гірничодобувні райони з морськими портами.

Характерною ознакою економіки країни є значна частка іноземного капіталу.

Бразілія — найбільша держава Латинської Америки, п'ята за площею у світі (8,5 млн км^2). На сході й північному сході Бразілія омивається водами Атлантичного океану.

Значна частина території Бразілії — рівнина.

Клімат країни міняється від вологого екваторіального до сезонно-вологого субтропічного. Головними річками є Амазонка, Сан-Франсіску, Парана, Уруґвай, Параґвай. Річки Бразільського плоскогір'я мають значний гідропотенціал. Третину території Бразілії займають вологі вічнозелені екваторіальні ліси Амазонської низовини, іншу територію — тропічні ландшафти високих рівнин Бразільського плоскогір'я.

Крім неосяжних лісів, найбільших річок, родючих ґрунтів й унікального тваринного світу, природа «нагородила» надра Бразілії різноманітними корисними копалинами, серед яких кам'яне вугілля, залізні, марганцеві, уранові, вольфрамові, хромові руди, золото тощо.

Найбільша етнічна група населення Бразілії представлена європейцями (54,7 %); представники африканської раси складають 5,9 % населення країни. У результаті змішання рас значну частину населення складають мулати, метиси, самбо. Крім громадян Бразілії в країні близько 3 млн іммігрантів — індійців, арабів, угорців, поляків та ін. Загальна кількість корінного населення Бразілії — індіанців-аборигенів — складає близько 60 тис. осіб, більш ніж 2/3 з них проживають в Амазонії. У країні також є найбільша у світі японська громада — більш ніж 2 млн осіб. Усе це різноманітне населення розмовляє портуґальською мовою, до якої ввійшло чимало слів африканського й індіанського походження. Більшість вірян сповідує католицизм.

Бразілія входить в десятку найбільш населених країн світу — 199 млн осіб (2009 р.). Більш ніж половина населення Бразілії — молодь до 20 років, жителі старші за 50 років складають лише 10 %. Це пов'язане з високими показниками народжуваності й природного приросту. Високі темпи приросту загострюють проблему зайнятості й приводять до «хибної урбанізації». 3/4 населення проживає у великих прибережних містах і їхніх передмістях, кількість яких швидко зростає.

Бразіліа — нова столиця Бразілії з населенням 2,2 млн осіб. Розташована на Бразільському плоскогір'ї на висоті більш ніж 1000 м. Місто було побудоване лише за три роки за проектом бразильського архітектора-модерніста Люсіо Кости.

Мексика розташована в південно-західній частині Північної Америки. Офіційна назва — Мексиканські Сполучені Штати. За площею Мексика посідає третє місце серед країн Латинської Америки (1,97 млн км^2). Омивається Тихим океаном, на сході — водами Карібського моря й Мексиканської затоки.

Більшу частину країни посідає Мексиканське нагір'я, є безліч діючих вулканів, відзначається висока сейсмічна активність. На сході країни — великі прибережні рівнини.

Територія країни розташована в тропічному та субтропічному континентальному кліматичних поясах.

Загальна площа лісів складає 20 % території країни. У посушливих районах величезні простори займають пустелі й напівпустелі. До речі, національним символом Мексики є кактус. Ґрунти країни не відрізняються особливою родючістю.

Мексика має великі запаси графіту, флюориту, руд чорних і кольорових металів, кам'яного вугілля. Значні родовища нафти та газу. За запасами нафти Мексика посідає друге місце серед країн Латинської Америки (після Венесуели).

Мексиканська нація формувалася в результаті змішання переселенців з інших країн і корінного населення. Метиси складають близько 60 % населення, численні індіанські народи — 29 % (частково зберігають свої мови та культурні особливості), також проживають вихідці з Європи, уродженці Ґватемали та інших країн Америки. 96 % населення сповідують католицизм.

За кількістю населення Мексика посідає 11 місце серед країн світу (111 млн осіб, 2009 р.). Для країни характерна висока концентрація людських ресурсів у невеликій кількості населених пунктів (70 % мексиканців проживають у 24 містах). Продовжує зростати кількість населення в містах-мільйонерах. Найбільші з них: Мехіко

(22 млн осіб), Монтеррей (3,6 млн осіб), Ґвадалахара (3,4 млн осіб), Пуебла (1,9 млн осіб).

За загальним рівнем економічного розвитку Мексика помітно випереджає інші країни Латинської Америки та разом із Бразілією й Аргентиною утворює «Велику трійку» латиноамериканських індустріальних лідерів.

Мексика посідає 2-е місце в Латинській Америці (після Бразілії) за розміром промислового потенціалу. Виробництво країни складає 1/4 всієї промисловості Латинської Америки. Мексика є однією з головних нафтодобувних і нафтоекспортуючих країн світу. Провідними галузями промисловості є гірничодобувна, нафтова, нафтохімічна, металургійна, будівельна, текстильна, харчова й машинобудування.

Мексика входить до першої десятки країн світу за видобутком деяких кольорових металів (міді, цинку, свинцю). Підприємства кольорової металургії базуються повністю на власній сировині.

Машинобудівна галузь виробляє електродвигуни, трансформатори, побутову техніку, обладнання для нафтових, нафтохімічних, гірничодобувної галузей та автомобілі. Велика частина підприємств автомобілебудування заснована на іноземному капіталі.

Особливе місце в мексиканській промисловості посідають мікіладорас — підприємства, розташовані біля кордону з США, що спеціалізуються на експортному виробництві товарів (вузли автомобілів, меблі, товари легкої промисловості). 90 % виробленої там продукції відправляється в США.

Головною галуззю сільського господарства є рослинництво (60 % вартості всієї сільськогосподарської продукції). Кукурудза разом із пшеницею й рисом і сьогодні є основною зерновою культурою, що вирощується в центральних районах країни. Уздовж узбереж простягнулися плантації технічних (цукрового очерету, бавовни, тютюну) і плодових (бананів, цитрусових) культур. Ще з колоніальних часів у Мексиці вирощують каву.

На менш родючих землях, переважно в північно-західних районах Мексики, розвивається екстенсивно-пасовиське тваринництво м'ясо-вовняного напрямку. У приватних фермерських господарствах розводять свиней, овець, коней, домашню птицю. У прибережних районах розвинені рибальство й лов креветок.

Мексика має добре розвинену транспортну інфраструктуру. Найбільший відсоток пасажирообігу припадає на автотранспорт. Залізничний транспорт відіграє другорядну роль — його розвитку перешкоджає гірський, розчленований рельєф. Важливе значення для транспортування експортної продукції має власний морський

транспорт. У країні понад тисячі аеропортів (54 мають статус міжнародних), їх обслуговують 83 авіакомпанії.

Найбільш прибутковою галуззю сфери послуг Мексики є туризм. Країну щорічно відвідують близько 17 млн туристів.

Венесуела — держава на півночі материка Південна Америка, площа якої складає 912 тис. км^2. Венесуела на півночі омивається водами Карібського моря, на сході — Атлантичного океану. Слово «Венесуела» означає «маленька Венеція». Так назвав цю країну Амеріґо Віспуччі, коли побачив в озері-лагуні Маракайбо домівки індіанців на сваях.

У центрі країни знаходяться рівнинні простори саван — льянос, на півдні та південному сході розташоване Ґвіанське плоскогір'я. Північна частина Венесуели складається з вузьких прибережних рівнин та відрогів Анд. Клімат субекваторіальний. У надрах країни є родовища залізних і марганцевих руд, бокситів. Однак найважливішим ресурсом є нафта.

Населення Венесуели в 2009 р. склало 26,8 млн осіб. Природний приріст — 19 ‰. Більшість населення є представниками мішаних рас та нащадків європейців. Індіанців тут налічується лише 2 %, вони невеликими племенами ведуть традиційний спосіб життя в глибинах лісів. Більшість вірян сповідує католицизм. 87 % населення країни проживає в містах. Найбільше місто країни і її столиця — Каракас — існує вже понад 400 років. Після відкриття родовищ нафти Каракас перетворився на суперсучасне місто. Друге за розмірами місто країни — Маракай з населенням понад 1,3 млн осіб. Колись це було скупчення хижин на сваях, тепер же це сучасне місто і найбільший центр нафтовидобутку.

Відкриття в 1917 р. запасів нафти у западині Маракайбо перетворило Венесуелу із зубожілої на одну з провідних країн Латинської Америки. Щорічно з надр викачують близько 140 млн т нафти. Крім нафти тут видобувають алмази, золото, кам'яне вугілля, природний газ. Працюють підприємства кольорової і чорної металургії, хімічної, легкої і харчової галузей промисловості.

У країні обробляється лише 5 % території. Вирощують банани, кукурудзу, рис. Основними експортними культурами є кофе і какао. У країні нараховується понад 15 млн голів великої рогатої худоби, 4,5 млн свиней і 4 млн кіз.

Чілі — «найдовша» з усіх південноамериканських країн (її протяжність складає близько 4300 км), при цьому найбільша ширина її території 355 км, а найменша — лише 15 км. На цій вузькій та довгій смузі суходолу розмістилися степи, вологі тропічні ліси,

тундра, савани, пустелі, льодовики і хребти молодих гір — Анд, що займають 80 % території країни. Між їх хребтами лежить Поздовжня долина — головний економічний район країни.

Країна багата на мідь, молібден, природну селітру, нафту, природний газ, залізну руду, цинк, кам'яне вугілля тощо.

Більшість чілійців є метисами. Індіанці-аборигени складають приблизно десяту частину населення і живуть у північних районах чілійських Анд та на південному узбережжі.

Демографічна ситуація в Чілі відносно сприятлива для латиноамериканських країн. Природний приріст складає 12 ‰, загальна чисельність населення — 16,6 млн осіб (2009 р.). Більшість населення (90 %) проживає в центрі країни, а понад третина — у столиці країни Сантьяґо та її околицях. Більшість віруючих сповідує католицизм.

Основа чілійської економіки — видобування корисних копалин. Добре розвинені легка і харчова промисловість, а завдяки потужній сировинній базі набирають обертів металургійна, машинобудівна, хімічна і нафтохімічна галузі. Більше половини електроенергії, що виробляється в країні, дають гідроелектростанції, побудовані на стрімких андських річках.

У центрі країни, у Повздовжній долині вирощують пшеницю, кукурудзу, ячмінь, картоплю, а також фрукти на експорт і виноград для відомих на весь світ чілійських вин. Добре розвинене рибальство.

Провідну роль в країні відіграє морський транспорт. Головний порт країни — Вальпараїсо. Уздовж усієї країни тягнеться автомагістраль, яка з'єднує між собою міста країни.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Виступи груп, пояснення гербів, обмін та розв'язання кросвордів, читання віршів.

VI. Підсумок уроку

Обговорення виступів груп. Оцінювання, самооцінювання.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Скласти схеми зовнішніх економічних зв'язків для Бразілії, Аргентини та Мексики.

ТЕМА 5. КРАЇНИ АФРИКИ, АВСТРАЛІЇ ТА ОКЕАНІЇ

УРОК 45

Африка. Природно-ресурсний потенціал та його використання. Особливості територіальної та галузевої структури господарства країн Африки

Мета: актуалізувати знання про субрегіони Африки та найбільші країни, дослідити історико-географічні особливості розвитку країн Африки та сучасну політичну карту Африки; охарактеризувати загальні ознаки ЕГП, населення, галузевої та територіальної організації господарства; визначити причини економічної відсталості багатьох країн Африки; вдосконалювати навички роботи з картами, аналізувати статистичні дані; виховувати аналітичне мислення, уважність, географічну культуру.

Обладнання: фізична карта Африки, політична карта Африки, політична карта світу, атласи, підручники, таблиці, діаграми.

Тип уроку: засвоєння нових знань, умінь та навичок.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

- Коли і як почалася колонізація Африки європейськими державами?
- Які європейські держави мали на африканському континенті найбільшу кількість колоній?
- Чому на сучасній політичній карті Африки кордони багатьох держав є прямими лініями?
- Які негативні наслідки колонізації доводилося долати молодим державам Африки?
- На які субрегіони поділяють країни Африки?

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Багато вчених вважає, що східна частина Африки була прабатьківщиною людини. Саме тут під час археологічних розкопок були

виявлені численні знахідки, що свідчать про перебування пралюдей, які жили два мільйони років тому.

Саме в Африці існували могутні держави Стародавнього світу: Стародавній Єгипет, царство Аксум, Карфаген.

Однак нині саме Африка є найвідсталішою та найбіднішою з усіх регіонів світу, приблизна половина її населення на південь від Сахари отримує за день праці менше 1 дол. на одну особу, а понад 200 млн африканців страждають від недоїдання.

У чому полягають причини соціальної та економічної відсталості країн регіону, чому саме африканський континент отримує найбільшу частку гуманітарної допомоги від розвинених країн світу, ми дізнаємося сьогодні на уроці.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Склад території, формування політичної карти Африки

Ще в середині минулого століття на політичній карті Африки переважали колонії європейських держав: Франції, Великої Британії, Бельґії, Португалії, Іспанії, Італії. Після Другої світової війни на «чорному» континенті почався підйом національно-визвольної боротьби. Першими здобули незалежність ряд країн Північної Африки, серед яких Туніс, Марокко й Судан (Єгипет формально здобув самостійність у 1922 р.). Через кілька років, у 1960 р., суверенними державами стають 14 колишніх колоній і підопічних територій Франції, а також Ніґерія, Бельґійське Конґо й Сомалі. Цей рік увійшов в історію як «Рік Африки». Надалі процес деколонізації охопив весь континент, і остання колонія — Намібія — здобула незалежність у 1990 р.

Зараз на континенті 53 держави і п'ять територій (острови в Атлантичному і Індійському океані). Найбільша за площею країна — Судан (2,5 млн км^2), за кількістю населення — Ніґерія (142,2 млн осіб, 2009 р.), найменша — острів Святої Єлени (0,4 тис. км^2). Більшість країн — республіки з унітарним територіальним устроєм, є монархії, ряд країн перебувають у складі Співдружності. Федеративний устрій мають Південна Африка, Ефіопія та Ніґерія.

Колоніальне минуле позначилося не лише на економічному й на політичному становищі: Африка є регіоном територіальних суперечок і прикордонних конфліктів (між Ефіопією і Сомалі, Марокко і Західною Сахарою, Чадом і Лівією тощо). З метою сприяння єднанню і співробітництву країн регіону, протидії неоколоніалізму в 1963 р. була створена Організація африканської єдності.

Понад 30 країн стали асоційованими членами ЄС і фактично відіграють роль його сировинного придатку.

Існують різні підходи до розподілу Африки на регіони. Так, за одним з них передбачають виділення Північної Африки, де серед населення переважають араби, а рівень економічного розвитку вищий, і Тропічної та Південної Африки, де проживають представники негроїдної раси, а також характерний нижчий рівень економічного розвитку (крім Південної Африки). Значна частина фахівців, у тому числі експерти ООН, виділяють п'ять регіонів: Північну, Західну, Центральну, Східну й Південну Африку. При цьому існують розбіжності щодо того, де мають проходити кордони між цими регіонами, хоча з центром кожного з них погоджується більшість учених.

2. Загальні ознаки ЕГП

Завдання 1. За картами атласа визначте загальні ознаки ЕГП Африки. З'ясуйте, ЕГП яких країн Африки є більш або менш вигідним.

Для оцінювання ЕГП країн Африки використовують різні критерії. Один з найважливіших — наявність або відсутність виходу до моря. На жодному материку немає стільки країн, що розташовані на відстані від морів. Більшість внутрішньоконтинентальних країн належать до найбільш відсталих. Найбільш сприятливе ЕГП у країн Північної Африки, наближених до Європи. Велике значення для розвитку Єгипту має Суецький канал. Найменш сприятливе ЕГП мають такі країни, як Малі, Ніґер, Чад, Ботсвана, вони позбавлені виходу до моря і до того ж розташовані переважно в пустельних областях.

3. Природні умови і ресурси

Завдання 2. За картами атласа охарактеризуйте природні умови і природні ресурси континенту.

Рельєф Африки в цілому не перешкоджає господарському освоєнню території. Поверхня материка слабо розчленована. Вся територія Африки добре забезпечена теплом, але головною перешкодою для розвитку землеробства на значній території є нерівномірні та нерегулярні опади. На третині території Африки землеробство можливе лише при штучному зрошенні. Природна родючість більшості ґрунтів Африки невелика. На Африку припадає близько 17 % загальносвітової площі лісів і близько 10 % загальносвітових запасів деревини. Проблема збереження лісових ресурсів Африки загострюється застосуванням підсічно-вогневої системи землеробства та використанням деревного палива. За обсягом поверхневого

стоку Африка посідає у світі 3-є місце — після Азії та Південної Америки, проте вона найменше забезпечена ресурсами річкових вод на одиницю площі. У багатьох районах материка не вистачає прісної води.

Африка — один з найбагатших на мінерально-сировинні ресурси регіонів світу. Її надра містять понад 30 % світових запасів корисних копалин. Великі родовища нафти й природного газу є в Північній і Західній Африці (Лівія, Алжир, Ґабон, Ніґерія), залізної руди — у Західній, Центральній і Північній Африці (Ліберія, Сьєрра-Леоне, Ґвінея, Маврітанія, Ніґерія), фосфоритів — у Північній Африці (Марокко, Туніс). Надра материка багаті на руди кольорових металів, у тому числі мідні (ДРК, Замбія), олов'яні (ДРК, Бурунді, Руанда, Ніґерія), боксити (Ґвінея, Камерун, Гана). На півдні континенту розташовані великі родовища алмазів, золота, платини, урану.

4. Населення

Населення країн Африки належить до другого типу відтворення. Кількість жителів Африки в 2009 р. досягла мільярда осіб. Якщо такі темпи збережуться, до 2050 року населення «чорного» континенту подвоїться. Приріст населення дуже високий — у середньому 2,7 % за рік. Попереду іде Ніґер, де цей показник сягає 3,6 %. Очікується, що у найближчі 50 років населення цієї африканської країни збільшиться в 4,45 раза. Серед інших лідерів із прогнозованого приросту населення Уґанда, ДРК, Ефіопія, Танзанія.

Більшість країн Африки не проводять демографічної політики, що призвело до демографічного вибуху. Високий природний приріст зумовив молоду вікову структуру населення. Діти до 15 років становлять близько 40 % населення регіону. Така вікова структура збільшує демографічне навантаження на працездатне населення.

Завдання 3. За картами атласа установіть найбільш та найменш заселені території Африки. Поясніть причини нерівномірного розселення.

Найбільш густо заселені долина річки Ніл і узбережжя Ґвінейської затоки, найменш густо (1 особа/км^2) — пустельні та екваторіальні райони.

Переважна частина населення (понад 60 %) мешкає в сільській місцевості. При цьому континент утримує світове лідерство за темпами урбанізації, яка прийняла стрімкий і часто некерований характер.

Африка вирізняється помітною різноманітністю етнічного складу населення — тут нараховується більш ніж 200 народностей,

тому в регіоні переважають багатонаціональні держави. Складна етнічна структура населення не раз призводила до збройних конфліктів і навіть війн.

Африка — єдиний регіон, де середня тривалість життя нижча за середній показник в усьому світі, причому розрив тут досить великий: 49 років у середньому для африканця проти 65 років для всього людства. На останньому місці за очікуваною тривалістю життя розташовані Замбія й Зімбабве — 32 і 33 роки відповідно. Ці країни перебувають в «епіцентрі» поширення СНІДу. Сюди також належать й інші країни Африки, насамперед це стосується південної частини континенту (Південна Африка, Свазіленд, Лесото, Ботсвана).

5. Господарство

Із 46 найменш розвинених країн світу, за класифікацією ООН, 32 країни знаходяться в Африці. Показник ВВП на душу населення в країнах Африки в середньому становить 673 дол., що в 4,5 раза менше від аналогічного середньосвітового показника та в 30 разів менше, ніж у розвинених країнах. У регіоні найбільші показники ВВП на душу населення мають Південна Африка та нафтовидобувні країни, серед яких виділяється Лівія (9452 дол., 2009 р.). Економіка більшості країн має яскраво виражений аграрно-сировинний характер. У територіальній структурі господарства окремих країн більш високий рівень розвитку звичайно мають столиці та їхні передмістя, а також райони видобутку й переробки мінеральних ресурсів, рідше — порти. Інші райони — це області з переважанням натурального й напівнатурального сільського господарства.

Основою матеріального виробництва Африки є сільське господарство, в якому зайнято в середньому близько 65 %, в окремих країнах (Чад, Руанда тощо) — до 90 % економічно активного населення. У структурі сільського господарства провідною галуззю є рослинництво, причому багато країн спеціалізуються на монокультурах: Сенеґал — на вирощуванні арахісу, Ефіопія — кави, Гана — какао. Основні зернові культури регіону — це просо, сорґо, кукурудза, рис, пшениця і ячмінь; основні плодові культури — банани, фінікова і олійна пальми тощо. Тваринництво регіону вирізняється переважанням екстенсивних форм ведення і не забезпечує внутрішніх потреб континенту в м’ясо-молочних продуктах. В основному розводять зебу, овець і верблюдів. Більшість країн не можуть забезпечити своє населення необхідними продуктами харчування та змушені імпортувати їх, деякі отримують іноземну допомогу.

Запитання. Які причини обумовили низький рівень розвитку сільського господарства Африки?

Завдання 4. За картами атласа й текстом підручника визначте: а) найбільш розвинені галузі промисловості країн Африки; б) рівень розвитку енергетики і обробної промисловості; в) перспективні галузі.

Частка Африки у світовому промисловому виробництві складає лише 2 %. У структурі промисловості провідне місце зберегли традиційні галузі — гірничодобувна і гірничо-металургійна промисловість. Енергетика розвинена слабко, як і галузі обробної промисловості, в основному легкої і харчової. Перспективними галузями промисловості є металургія, машинобудування і хімічна промисловість.

Обробна промисловість розвинена дуже нерівномірно. Більша частина продукції припадає на Єгипет, Марокко, Алжир, Ніґерію, Південну Африку, Туніс, ДРК.

В Африці починають формуватися промислові райони, але їх поки мало, що не в останню чергу пов'язано з низьким рівнем розвитку мережі шляхів сполучення. Єдина транспортна мережа в Африці практично відсутня.

У більшості африканських країн зберігається колоніальний тип галузевої структури господарства (переважання малотоварного низькопродуктивного сільського господарства; слабкий розвиток галузей обробної промисловості; низький рівень розвитку транспортної системи; низький рівень розвитку галузей невиробничої сфери; однобокість розвитку економіки у вигляді монокультури).

В експорті регіону переважає сировина — гірничорудна і сільськогосподарська, а в імпорті — готова продукція. Експортери мінеральної сировини: Ніґерія, Лівія, Алжир — нафта; Замбія — мідь; Ліберія і Маврітанія — залізна руда; Ґабон — марганцева руда; Марокко — фосфорити; Ніґер і Ґабон — уран. Експортери сільськогосподарської сировини: Єгипет, Судан, Малі, Танзанія та ін. — бавовна; Ефіопія, Анґола, Руанда, Бурунді, Уґанда, Кенія — кава; Кот-Д'Івуар, Гана, Ніґерія — какао; Туніс, Марокко — оливкова олія. Крім того, африканський регіон постачає на світовий ринок виноградні вина, деревину, тютюн, цитрусові та багато іншого. Головні зовнішньоторговельні партнери — розвинені держави Європи, США, Японія. Окремі країни Африки (Єгипет, Кенія, ПА), використовуючи іноземні інвестиції, розвивають індустрію туризму. Основними торговими партнерами України в Африці є Єгипет, Ліберія, Ґвінея, Марокко, Кот-Д'Івуар.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Завдання 5. Назвіть причини, які обумовили переважно сировинну спеціалізацію країн Африки.

Завдання 6. Визначте, які соціально-економічні проблеми мають розв'язати країни Африки найближчим часом.

VI. Підсумок уроку

- Африка — найбільш відсталий і найбільш бідний за рівнем життя населення регіон світу. Більшість країн належать до тих, що розвиваються.
- Африка має достатній природно-ресурсний потенціал, який використовується нераціонально.
- Населення на материку розміщується нерівномірно, має високий природний приріст, строкатий етнічний склад, низький рівень урбанізації.
- Більшість країн Африки за структурою господарства належать до аграрних і частково — до індустріально-аграрних. Їх економічний розвиток характеризується нестабільністю та кризовими явищами.
- Більшість країн не можуть забезпечити своє населення необхідними продуктами харчування.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник: опрацювати § __.
2. Нанести на контурну карту кордони і столиці африканських держав, які є найбільшими в регіоні постачальниками аграрної і промислової сировини на світовий ринок.
3. Випереджальне. Підготувати короткі повідомлення й статистичні дані про такі країни Африки: Південна Африка, Єгипет, Ефіопія, Кенія, ДРК.

УРОК 46

Характеристика окремих країн Африки

Мета: охарактеризувати загальні ознаки ЕГП, особливості галузевої структури і територіальної організації господарства окремих країн Африки; визначити причини економічної відсталості та бідності країн регіону; вдосконалювати навички роботи з картами атласа; розвивати вміння аналізувати дані таблиць і діаграм; виховувати акуратність, зосередженість, самостійність, логічність мислення.

Обладнання: політична карта Африки, економічна карта Африки, атласи, підручники, таблиці, діаграми, роздавальний матеріал.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань, умінь та навичок.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

- Як особливості ЕГП окремих субрегіонів Африки впливають на розвиток їх господарства?
- Який з етапів дослідження території Африки відзначений найбільшими змінами її політичної карти?
- Чим пояснюється нерівномірне розміщення населення Африки?
- Чому етнічний склад населення більшості африканських країн є неоднорідним?
- Які факти свідчать про економічну відсталість африканських країн?

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Причини бідності африканських країн є об'єктом дослідження спеціалістів ООН. З кінця 90-х років минулого століття діє Спеціальна програма ООН в Африці. Вона допомагає країнам регіону у визначенні їх головних цілей, стратегії і політики в галузі розвитку та знаходження ресурсів для їх реалізації. За цією програмою також передбачена цільова гуманітарна допомога найбільш відсталим країнам.

Серед країн регіону особливе місце посідає Південна Африка. Це єдина на континенті розвинена країна. За всіма показниками соціально-економічного розвитку їй належить першість.

Порівнюючи певні соціально-економічні характеристики Південної Африки та інших країн регіону, можна дізнатися їх ступінь відставання від розвиненої країни та, можливо, знайти причини, що обумовлюють це відставання.

Давайте уявімо себе спеціалістами ООН з питань розвитку країн Африки, проведемо дослідження окремих країн та спробуємо визначити головні проблеми їх розвитку.

IV. Вивчення нового матеріалу

Завдання 1. За картами атласа та додатковими матеріалами складіть характеристику країн Африки. Результати оформіть у вигляді таблиці.

План	Південна Африка	Єгипет	Ефіопія	Кенія	ДРК
1. Площа, тис. км^2					
2. Населення (млн осіб, 2009 р.)					
3. ВВП на душу населення (2009 р.)	5843	1592	243	794	157
4. Головні ознаки ЕГП					
5. Особливості природних умов					
6. Мінеральні ресурси					
7. Спеціалізація промисловості					
8. Спеціалізація сільського господарства					
9. Транспорт					

Матеріали повідомлень

1. Республіка Південна Африка

Країна розташована на крайньому півдні африканського континенту. Клімат тропічний на півночі й субтропічний на півдні. Надра Південної Африки багаті на різноманітні корисні копалини, серед яких уранові, марганцеві, залізні, мідні руди, золото, алмази, платина, кам'яне вугілля.

У Південній Африці проживають представники корінних африканських народів банту, бушмени, готтентоти, близько 15 % населення представлені вихідцями з Європи — нащадками голландських, французьких і німецьких колоністів, англійців. Офіційні мови — африкаанс, англійська. Майже 60 % південних африканців проживає в містах. Близько 90 % населення зосереджено у східній частині країни, а захід, за винятком околиць Кейптауна, заселений слабко.

Південна Африка — індустріально-аграрна країна. На її частку припадає 40 % промислового виробництва і більш ніж половина всієї виробленої на материку електроенергії. Економіці Південної Африки властиві особливості, характерні для розвинених промислових

країн (потужна обробна промисловість), а також типові для країн «третього світу» ознаки (висока питома вага добувних галузей, диспропорції в рівнях життя груп населення, високі показники безробіття й злочинності). Південна Африка посідає одне з провідних місць у світі за видобутком золота, платини, алмазів, хромітів, ванадію, марганцевої руди, вугілля, урану. Близько 80 % продукції гірничодобувної галузі промисловості експортується.

Переробні галузі — машинобудування, металургія, хімічна, легка, харчова, які ґрунтуються на розвиненій електроенергетиці.

Вирощують пшеницю, кукурудзу, цукрову тростину, картоплю, близько 140 видів овочів і фруктів. Крім традиційного розведення великої рогатої худоби й овець є й екзотичні галузі (розведення крокодилів і страусів). Одна з найважливіших галузей — виноробство. Країна повністю забезпечує свої потреби в продовольстві.

Провідними галузями економіки Південної Африки також є фінансова діяльність, торгівля, туризм, транспортна індустрія.

2. Арабська Республіка Єгипет

Територія країни розташована відразу на двох континентах, важливу роль відіграє Суецький канал.

Більш ніж 90 % території країни займає посушлива пустеля, розділена Нілом на дві частини. Клімат на півночі субтропічний, на іншій території — тропічний пустельний.

Національний склад Єгипту однорідний: араби-єгиптяни складають 98 % населення, інші — бедуїни, бербери, нубійці, греки. Офіційна мова: арабська. Середній вік єгиптян — 23,1 року. Тривалість життя, за африканськими показниками, є високою — 69 років. Більш ніж 90 % населення країни зосереджено в долині й дельті Нілу. Більшість єгиптян сповідують іслам сунітського напрямку. Міське населення складає 44 %.

На родючих мулистих берегах річки єгиптяни вирощують бавовник, кукурудзу, пшеницю, цукрову тростину, овочі й фініки. Із галузей промисловості в Єгипті розвинені видобувна (видобування нафти, залізної руди, фосфоритів, марганцю), машинобудування, харчова, хімічна, текстильна, швейна. За останні десятиліття Єгипет перетворився на світовий центр іноземного туризму.

3. Ефіопія

Більша частина країни розташована в межах Ефіопського нагір'я в Східній Африці, немає виходу до моря.

Клімат Ефіопії субекваторіальний, сезонно вологий. Східні райони займає напівпустельна рівнина, а на Ефіопському нагір'ї клі-

матичні умови залежать від висоти місцевості. Надра країни вивчені слабко. Знайдено родовища природного газу, золота, калійної солі.

Більша частина населення Ефіопії належить до ефіопської раси, яка займає проміжне положення між європеоїдною і негроїдною расами. 3/4 населення складають народи амхара й оромо, третій за кількістю народ — тіґраї. Крім того, у країні проживають ще близько тридцяти народів як африканського походження — сідамо, шангалла, сомалі, так і неафриканського — індійці, єменці, вірмени. Офіційна мова: амхарська, використовується також англійська, арабська. Природний приріст населення в країні високий, майже 45 % населення країни складають діти та підлітки.

Ефіопія належить до найбідніших країн Африки. Основу її економіки складає сільське господарство. Головний експортний товар — кава. Основні споживчі культури — пшениця, ячмінь, просо, сорґо, кукурудза, сочевиця. Важливою галуззю є тваринництво. За поголів'ям великої рогатої худоби Ефіопія посідає 1-е місце в Африці. Промислові галузі — харчова, текстильна, шкіряно-взуттєва — переробляють сільськогосподарську продукцію. У незначній кількості добуваються золото, платина, марганцева руда, калійна сіль. 85 % від усіх підприємств є державними.

Часті посухи та землетруси, що трапляються в країні, негативно впливають на її економіку. Крім того, політична нестабільність, що панує в державі, також підриває її економічне становище.

4. Республіка Кенія

Кенія — держава у східній частині африканського континенту, на південному сході омивається водами Індійського океану, а на заході виходить до озера Вікторія.

Поєднання рівнинного і гористого рельєфу. Близько 40 % території вкрито лісами. Клімат кенійської території до півночі від екватора спекотливий і сухий. Південна частина включає три кліматичні зони: вологе тепле узбережжя, помірний клімат нагір'їв і спекотливий вологий клімат у районі озера Вікторія. У надрах Кенії виявлені родовища міді, урану, кобальту, марганцю, але більшість із них не мають промислового значення у зв'язку з низьким вмістом металів у руді.

На території Кенії проживають більш ніж п'ятдесят різних етнічних груп. Більшу частину населення — понад 60 % — складають народи банту (кікуйю, лухья, камба). Офіційні мови дві — англійська й суахілі. Показник природного приросту населення в Кенії досить високий — 32 ‰. Середній вік жителів — 18,4 року,

а в загальній віковій структурі 41 % населення — діти та підлітки. У містах проживає 37 % населення.

Провідним сектором економіки є сільське господарство, у якому зайняте майже 80 % працюючого населення. Основні культури — рис, пшениця, бавовна, кава, чай, цукрова тростина, сизаль (агава). Розвинене молочне скотарство, птахівництво, свинарство. У прибережних водах Індійського океану й озера Вікторія розвинене рибальство.

Більшість промислових підприємств переробляє сільськогосподарську продукцію. Крім того, працює багато підприємств за участю іноземного капіталу — текстильні фабрики, автоскладальні, нафтопереробні, лісопильні, цементні заводи. Кенія — великий виробник та експортер шкіряної сировини.

Провідною галуззю сфери послуг є туризм.

5. Демократична республіка Конґо

Розташована в Центральній Африці, у районі гирла річки Конґо країна має вихід до Атлантичного океану.

Переважає рівнинний рельєф, клімат екваторіальний, на півдні й крайній півночі — субекваторіальний. Ліси займають більш ніж половину території ДРК.

Конґо має найпотужніший природно-ресурсний потенціал серед країн Тропічної Африки. Тут розвідані поклади золота, кобальту, срібла, олова, вольфраму, цинку, кадмію, алмазів. На південному сході країни розташований знаменитий африканський мідний пояс.

У країні проживають більш ніж 200 народностей й етнічних груп негроїдної раси. Більшість належать до народів групи банту (лубу, конґо, занде, монґо). Офіційна мова — французька.

Середньорічний приріст великий — майже 3 %, однак середня тривалість життя — лише 40 років. Майже половину населення країни складають жителі віком до 15 років, а середній вік конґолезця — 15,8 року. Міське населення країни складає 32 %, причому третина городян проживає в столиці — Кіншасі.

Основним джерелом експортних надходжень є мідь, кобальт, алмази, олов'яна руда й цинк. Розвинені харчова, текстильна, деревообробна, хімічна промисловість. У столиці є металургійний комбінат, машинобудівні підприємства (мото- й велозаводи, суднобудівні верфі).

Незважаючи на велике значення добувної промисловості, основою економіки ДРК залишається сільське господарство. Ця галузь дає більш ніж половину національного багатства країни, причому

переважає рослинництво. Головні продовольчі культури — маніок, кукурудза, рис, банани, бобові, батат, арахіс. Плантаційні господарства спеціалізуються на вирощуванні й виробництві олійної пальми, каучуку, цукрової тростини, чаю, кави й какао.

Конґолезьке тваринництво малопродуктивне, до того ж райони його розвитку обмежені через муху цеце. Велике значення має лісове господарство й рибальство. Деревина цінних порід іде на експорт, інша використовується як паливо і як кріплення на шахтах. Рибальство розвинене на річках і озерах країни.

Транспорт у ДРК розвинений слабко. Найбільше значення має внутрішній водний транспорт.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Завдання 2. Проаналізуйте результати роботи та визначте, які країни мають:

а) найбільш вигідне ЕГП;
б) найбільш сприятливі природні умови та найкраще забезпечені мінеральною сировиною;
в) розвинені галузі оброблювальної промисловості;
г) багатогалузеве сільське господарство;
д) розвинену транспортну систему.

VI. Підсумок уроку

Завдання 3. Зробіть висновок:

- Які чинники сприяли економічному розвитку Південної Африки?
- Чим пояснюється економічна відсталість більшості країн Африки?
- Які прогнози — песимістичні чи оптимістичні — ви можете скласти щодо подальшого розвитку країн Африки?

VII. Домашнє завдання

1. Підручник: опрацювати § __.
2. Скласти 10 тестових запитань закритого типу за темою «Країни Африки».
3. Скласти кросворд (15 запитань) на тему «Країни Африки».
4. Розпочати підготовку до уроку — круглого столу за темою «Всесвітні економічні відносини (інтернаціоналізація, інтеграція, інформатизація, глобалізація, сучасні тенденції розвитку світового господарства, наслідки економічних відносин між країнами)».

УРОК 47

Австралія

Мета: охарактеризувати загальні ознаки ЕГП, населення, природно-ресурсного потенціалу, визначити особливості галузевої структури та територіальної організації господарства Австралії; вдосконалювати вміння самостійно опановувати навчальний матеріал, розвивати критичне мислення; виховувати цікавість до теми, аналітичне мислення.

Обладнання: політична карта світу, економічна карта Австралії, атласи, підручники, дидактичні матеріали.

Тип уроку: засвоєння нових знань, умінь та навичок.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

- Особливості яких історико-географічних регіонів було досліджено протягом вивчення курсу?
- Які регіони характеризуються найвищим рівнем соціально-економічного розвитку? найнижчим?
- Чим, на вашу думку, пояснюється нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів та країн світу?
- Які регіони є найбільш віддаленими від інших регіонів світу?

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Австралія та Океанія є найбільш віддаленими від інших регіонами світу. Деякі автори історико-географічного поділу об'єднують Австралію та Океанію в один регіон. Але це не зовсім правильно, оскільки, незважаючи на колоніальне минуле, Австралія та країни Океанії значно різняться за рівнем соціально-економічного розвитку.

Австралія — високорозвинена індустріально-аграрна країна, яка входить до двадцятки найбільш розвинених країн світу. Ізольованість Австралії від інших частин світу й економічних центрів, віддаленість від головних морських шляхів тривалий час гальмували економічний розвиток країни. Однак НТР, що вплинула на розвиток засобів зв'язку й транспорту у XX ст., «наблизила» Австралію до інших частин світу й сприяла її активної участі у всесвітніх економічних відносинах.

Австралія багато в чому є унікальною країною. По-перше, це єдина країна на планеті, що займає цілий материк; по-друге, це

найбільш «спокійна» країна як в природному, так і в політичному сенсі: тут немає діючих вулканів і не буває землетрусів, тут ніколи не було війн і навіть яких-небудь суттєвих конфліктів; по-третє, майже всі мешканці Австралії — переселенці з інших країн або їхні нащадки; по-четверте, аборигени Австралії належать до австралоїдної раси — найменш вивченої на Землі; по-п'яте,... цей перелік можна продовжувати майже нескінченно! Давайте докладніше дізнаємося, ще у чому ж полягають особливості цієї унікальної і маловідомої нам країни.

IV. Вивчення нового матеріалу

Завдання 1. У зошитах зробіть дві колонки та у першій, дотримуючись типового плану економіко-географічної характеристики країни, не користуючись будь-якими джерелами, коротко сформулюйте, що вам відомо про Австралію.

Завдання 2. Прочитайте текст (підручника або роздрукований кожному учню) та олівцем на полях зробіть позначки: «+» — мені це відомо, «–» — я про це не знав.

Завдання 3. Порівняйте ваші записи з текстом та, якщо у вас були помилкові твердження, виправіть їх.

Завдання 4. У другій колонці в зошитах поряд із відомими фактами допишіть ті, що були вам раніше невідомі.

Економіко-географічна характеристика Австралії

Матеріали для самостійного опрацювання

Офіційна назва — Австралійський Союз.

Площа — 7, 7 млн км^2.

Населення — 21,3 млн осіб (2009 р.).

Столиця — Канберра.

Тип країни — економічно високорозвинена країна переселенського типу.

Державний устрій — країна у складі Співдружності, федеративна держава.

Кордони у Австралії тільки морські, а країни-сусіди — тільки острівні держави. Головні ознаки економіко-географічного положення Австралії — ізольованість, відокремленість від інших материків, велика площа та протяжність берегової лінії, положення в тропічних широтах Південної півкулі.

Австралія — переважно рівнинний континент. Уздовж східного узбережжя простягається середній за висотою Великий Вододільний хребет. Австралія має репутацію аридного материка. Близько 3/4 площі Австралії займають пустелі й напівпустелі.

Австралія багата на різноманітні корисні копалини. Відкриття деяких родовищ висунуло країну на одне з перших місць у світі за запасами і видобутком залізної руди, бокситів, свинцево-цинкових руд, кам'яного вугілля, марганцевих руд. На прибережному шельфі знаходяться великі родовища природного газу і нафти. Є великі родовища хрому. Нерудні корисні копалини представлені різними за якістю і можливостями промислового використання глинами, пісками, вапняками, азбестом, слюдою.

Понад 80 % австралійців — нащадки британських переселенців, що сформували англо-австралійську націю. Інше населення Австралії представлене в основному нащадками іммігрантів з інших європейських країн, а також метисами і аборигенами. Колоністи довгий час винищували аборигенів або витісняли їх на несприятливі для життя землі, тому корінних мешканців Австралії у 1991 р. залишалося всього 170 тис. чол., і їх кількість продовжувала знижуватися. Зараз вживаються державні заходи щодо захисту корінних австралійців.

Чисельність населення збільшується за рахунок природного приросту (1 %) та імміграції. Австралію відносять до країн першого типу відтворення.

Густота населення районів пустель і напівпустель — іноді менше 1 осіб/км^2. Найсприятливішими умовами відрізняється східне узбережжя материка, де проживає основна частина населення, середня густота якого становить 10 осіб/км^2. Тут розташовані найбільші міста Австралії: Сідней (4,1 млн осіб), Мельбурн (3,5 млн осіб), Брісбен (1,6 млн осіб). На західному узбережжі Австралії знаходиться тільки одне місто-мільйонер — Перт (1,4 млн осіб.). Австралійці — переважно міські жителі (93 % населення).

Особливості формування населення Австралії призвели до створення численних діаспор, у тому числі й української, яка сформувалася в післявоєнний час і складає близько 36 тис. осіб.

Австралія — економічно високорозвинена держава, яка входить до двадцятки найбільш розвинених країн світу. Цьому сприяло: поступове об'єднання розрізнених територій в єдину державу; широкий приплив іноземного капіталу; наявність значних мінеральних і земельних ресурсів; розташування країни поза межами воєнних конфліктів.

Важливу роль в економіці країни відіграє гірничовидобувна промисловість. Австралія — один з головних світових експортерів корисних копалин.

На відміну від видобувної, продукція обробної промисловості переважно використовується для власних потреб.

Тут провідну роль відіграють металургія і машинобудування. Центри машинобудування країни (автомобілебудування, приладобудування, радіоелектроніка та ін.) розташовані в містах Сідней, Мельбурн, Аделаїда, Брісбен. Останнім часом набуває стрімкого розвитку хімічна промисловість. Тут виробляють сірчану кислоту, суперфосфат, синтетичний каучук, пластмаси. Добре розвинена харчова промисловість, яка базується на власній сировині й значною мірою орієнтується на експорт м'ясопереробної, зокрема м'ясоконсервної та цукрової продукції.

Сільське господарство Австралії, як і видобувна промисловість, не лише повністю забезпечує основні потреби країни, але і направляє на зовнішній ринок близько 3/4 обсягу своєї продукції. На східному узбережжі Австралії теплий і м'який клімат сприятливий для розведення овець, випасу молочних корів, розвитку садівництва і вирощування зернових. На західних схилах Великого Вододільного хребта розташований «пшеничний пояс Австралії».

Провідною галуззю сільського господарства є пасовищне тваринництво м'ясного напрямку, зокрема вівчарство. Степові і напівпустельні райони Австралії — найбільші у світі галузі вівчарства, оскільки вівці круглий рік утримуються на природному підніжному кормі. Австралія налічує понад 12 % світової кількості овець. Вона також є найбільшим світовим виробником вовни, постачаючи на світовий ринок 30 % її обсягу, а також зернових, м'яса, цукру, молочних продуктів та фруктів.

Сполучення з іншими регіонами здійснюється передусім водним шляхом. Важливий для Австралії і повітряний транспорт: великі міста країни пов'язані мережею регулярних авіаліній, мала авіація забезпечує зв'язок з віддаленими і важкодоступними районами. Автомобільна і залізнична мережі найбільшою густотою відрізняються на східному узбережжі материка. Набув поширення і трубопровідний транспорт, який єднає райони видобутку нафти і газу (Мумба, Джексон, Рома, Муні) з портами східного узбережжя. Крім того, клімат Австралії обумовив транспортування трубопроводами води в райони, що відчувають її нестачу.

Австралія посідає провідні позиції у світі за експортом вовни, баранини, пшениці, яловичини, молочних продуктів, цукру-сирця, меду. Головними партнерами Австралії є Японія, Велика Британія, країни Південно-Східної Азії.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Завдання 5. Складіть схему зовнішніх економічних зв'язків Австралії.

VI. Підсумок уроку

- Австралія — єдина країна у світі, що займає територію цілого материка та знаходиться на відстані від світових економічних центрів.
- В економіці Австралії значну роль відіграє аграрно-сировинна спеціалізація.
- Незважаючи на своєрідність міжнародної експортної спеціалізації, Австралія є економічно розвиненою країною, має високі показники рівня життя населення. Австралія посідає 10-е місце серед найбагатших країн світу за показниками ВВП при перерахуванні на основі паритету купівельної спроможності.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Позначити на контурній карті найбільші міста Австралії та їх промислову спеціалізацію.
3. Скласти порівняльну характеристику Австралії та Канади за планом: а) ЕГП; б) природно-ресурсний потенціал; в) формування і розміщення населення; г) галузі міжнародної спеціалізації господарства; д) структура експорту.
4. Випереджальне (окремим учням). Підготувати короткі повідомлення за темами: «Економіко-географічна характеристика Нової Зеландії», «Економіко-географічна характеристика Науру», «Економіко-географічна характеристика Федеративних Штатів Мікронезії».
5. Продовжити підготовку до уроку — «круглого столу» за темою «Всесвітні економічні відносини (інтернаціоналізація, інтеграція, інформатизація, глобалізація, сучасні тенденції розвитку світового господарства, наслідки економічних відносин між країнами)».

УРОК 48

Океанія

Мета: визначити специфіку ЕГП та історико-географічні особливості розвитку країн Океанії, охарактеризувати головні ознаки населення і господарства острівних країн; вдосконалювати навички роботи з картами атласа та статистичними даними, розвивати вміння порівнювати та узагальнювати навчальний матеріал, виховувати спостережливість, уважність, самостійність мислення.

Обладнання: політична карта світу, підручники, атласи, таблиці, діаграми.

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань, умінь та навичок

Завдання 1. Сформулюйте основні ознаки ЕГП Австралії. Назвіть позитивні і негативні аспекти віддаленості Австралії від інших країн світу.

Бесіда

- У чому полягають особливості етнічного складу та розміщення населення Австралії?
- На які види природних ресурсів багата Австралія?
- Які галузі господарства є провідними в економіці Австралії?
- Чому, на вашу думку, Австралія за короткий проміжок часу перетворилася з аграрно-сировинної на економічно розвинену країну?

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Серед величезних водних просторів Тихого океану «розкидано» безліч островів — великих і крихітних. Це Океанія — найбільше у світі скупчення островів, розташованих переважно в центральній і південно-західній частинах Тихого океану. Незважаючи на те що острови відрізняються один від одного за віком, розмірами, походженням, їх природа, життя населення і господарство тісно пов'язані з Тихим океаном.

Завершує вивчення країн і регіонів світу дослідження найвіддаленіших та маловідомих європейцям країн Океанії.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Особливості ЕГП

Океанія включає понад 10 тис. островів у центральній та південно-західній частинах Тихого океану загальною площею близько 1,26 млн км^2, причому 90 % території займають Нова Ґвінея і Нова Зеландія. Незалежні держави і володіння розташовані на тисячах крихітних островів, розподілених величезними відстанями. Віддаленість островів від центрів світової цивілізації — головна ознака ЕГП країн Океанії.

2. Регіональний поділ і формування політичної карти

Завдання 2. За картами атласа визначте, на які субрегіони поділяють країни Океанії, визначте їх географічне положення, наведіть приклади країн.

Традиційно Океанію поділяють на три історико-етнографічні області: Меланезію, Мікронезію й Полінезію. На карті ці частини Океанії утворюють три дуги. Першу дугу — Меланезію — складають Нова Ґвінея, Нова Каледонія, Соломонові острови, архіпелаг Бісмарка, Нові Гібриди (Вануату), Фіджі. Головні острови та архіпелаги другої дуги — Мікронезії: Маріанські, Каролінські, Маршаллові, Ґілберта, Банаба. Основні групи островів третьої дуги — Полінезії — Гавайські, Маркізькі, Туамоту, Тонґа, Самоа, Товариства, Лайн (сюди також часто включають острови Нова Зеландія).

Сучасна політична карта Океанії склалася в результаті боротьби колоніальних держав за розподіл між собою островів і архіпелагів. До початку 60-х років XX ст. в Океанії була лише одна незалежна держава — Нова Зеландія, створена колоністами з Англії. В умовах розпаду світової колоніальної системи посилення національно-визвольного руху в країнах Океанії призвело до утворення незалежних держав. Зараз їх 13.

Держави Океанії

Держава	Площа, тис. км^2	Населення, тис. осіб	ВВП на душу населення, дол.
Нова Зеландія	270,5	4 213,4	30 599
Західне Самоа	2,8	220,0	5 400
Кірибаті	0,72	112,9	890
Маршалові о-ви	0,18	64,5	1 880
Науру	0,21	14,0	5 150
Палау	0,46	20,9	8 200
Папуа-Нова Ґвінея	462,8	6 057,2	3 100
Соломонові о-ви	28,4	595,6	3 260
Тонґа	0,75	120,9	2 287
Тувалу	0,25	12,4	1 200
Федеративні штати Мікронезії	0,7	107,4	2 315
Фіджі	18,3	944,7	5 700
Вануату	12,2	218,5	2 000

Завдання 3. За картами атласа визначте, які держави мають свої володіння в Океанії.

Багато островів Океанії є володіннями США, Австралії, Нової Зеландії, Великої Британії, Франції.

3. Природні умови і ресурси

Завдання 4. Пригадайте природні особливості островів Океанії та за картами атласа визначте, які корисні копалини видобувають на окремих островах.

Майже всі острови Океанії лежать в екваторіальному, субекваторіальних і тропічних кліматичних поясах і лише Нова Зеландія — у субтропічному. Ізольованістю островів зумовлений своєрідний і неповторний органічний світ. На островах немає хижаків, отруйних змій. Там багаті лісові ресурси. Мінеральні ресурси островів вивчені недостатньо. Виявлено родовища нафти, міді, залізної руди, марганцю, платини золота (Папуа-Нова Ґвінея), нікелю (Нова Каледонія), срібла (Папуа-Нова Ґвінея, Фіджі, Нова Зеландія), кам'яного вугілля (Нова Зеландія), фосфоритів (Науру).

4. Населення

Населення Океанії складає близько 11 млн осіб. Понад 90 % населення проживає в Меланезії і Полінезії. Природний приріст населення — 2 % за рік.

Більшість вчених вважають, що острови Океанії освоювали представники народів, що населяли Південно-Східну Азію. Деякі вчені висловлюють думку про спорідненість народів Океанії з народами Південної Америки.

Так, відомий норвезький етнограф і мандрівник Тур Хейєрдал в 1947 р. здійснив плавання на бальсовому плоту з Південної Америки в Полінезію, намагаючись довести, що предками полінезійців були американські індіанці.

Запитання. Коли європейці вперше дізналися про Океанію?

Європейцям Океанія стала відома в XVI ст. — від часів навколосвітньої подорожі Ф. Маґеллана. Корінних жителів Нової Ґвінеї — папуасів — активно вивчав мандрівник і вчений Микола Миколайович Міклухо-Маклай.

Меланезія населена переважно папуасами, які належать до екваторіальної раси. Корінні жителі Полінезії та Мікронезії належать до особливої полінезійської групи. Корінне населення Нової Зеландії — маорі. Майже в усіх країнах Океанії панівною релігією

є християнство — католицизм і протестантство. На деяких островах збереглися традиційні релігії.

5. Загальні ознаки господарства

Роль країн Океанії у світі, якщо не враховувати Нову Зеландію, незначна. Всі країни відносять до тих, що розвиваються, їх економіка залежить від іноземного капіталу. Для них характерні низький рівень розвитку господарства і життя населення. Головною галуззю залишається споживче сільське господарство. Вирощують кокосові пальми, коренеплоди (ямс, таро, маніок), хлібне дерево, цукрову тростину, банани, тропічні фрукти. Розводять велику рогату худобу, кіз та свиней, займаються рибальством. В окремих країнах головною експортною продукцією є мінеральна сировина. Останніми десятиріччями в країнах Океанії на основі іноземних інвестицій розвивається індустрія туризму.

6. Характеристика окремих країн Океанії
(*виступи учнів з повідомленнями*)

Нова Зеландія — держава в південно-західній частині Тихого океану, територія якої розташована на двох великих островах і на безлічі незначних за площею сусідніх і віддалених островах. Площа країни — 270,5 тис. км^2.

Понад 3/4 території Нової Зеландії займають гори. Клімат субтропічний морський і помірний. Повноводні річки багаті на енергоресурси. Гірські ліси займають 32 % площі території, в складі флори і фауни багато ендеміків.

Населення — 4,2 млн осіб (2009 р.), приблизно 78 % загальної кількості складають новозеландці (англо-новозеландці), 15 % — аборигени маорі, тому офіційних мов дві — англійська і маорі.

Нова Зеландія — економічно розвинена індустріально-аграрна країна, сільське господарство якої є одним з найбільших високорозвинених у світі. На фермах утримується близько 50 млн овець, майже 10 млн голів великої рогатої худоби. Тому близько 2/5 площі країни зайнято пасовищами. Тваринництво в Новій Зеландії відрізняється високою інтенсивністю і механізацією, має експортну спрямованість.

У країні добувають вугілля, природний газ (на шельфі, біля міста Нью-Плімут), розробляються родовища нафти, добувають рудну сировину, із якої виробляють чорні й кольорові метали. Найважливішими галузями промисловості залишаються: харчова (насамперед м’ясна й молочна), целюлозно-паперова і деревообробна, легка (килими, переробка вовни, шкіри, виробництво текстилю). Швид-

ко розвивається хімічна промисловість машинобудування (електротехніка, електроніка, транспортне обладнання).

На міжнародному ринку Нова Зеландія має аграрно-сировинну спеціалізацію. Основними торговими партнерами є Австралія, Велика Британія, Японія і США.

Науру — держава в західній частині Тихого океану. Форма державного устрою — республіка. Площа Науру становить 21 км^2. Населення — 14,0 тис. чол., 2/3 яких — науруанці, інші — китайці, європейці, переселенці з інших островів регіону.

Науру — атол, облямований кораловими рифами, що містить великі запаси фосфоритів. Їх розробка перетворила 1/3 площі Науру на кар'єр. Видобування і експорт фосфоритів (2 млн т на рік) є основою економіки країни. Основною сільськогосподарською культурою є кокосова пальма. Розвинене рибальство.

Основні зовнішньоторговельні партнери: Нова Зеландія, Австралія, Японія.

Федеративні штати Мікронезії. Країна включає 607 островів центральної та східної частини Каролінського архіпелагу загальною площею лише 701,4 км^2.

Клімат островів екваторіальний і субекваторіальний. Корисних копалин тут майже немає, за винятком фосфоритів.

Країну населяють переважно мікронезійці, які сформувалися в результаті змішання представників австралоїдної і монголоїдної рас. Народжуваність сягає 25 ‰, смертність — 5 ‰. Середня тривалість життя острів'ян зростає і зараз складає близько 70 років. У містах проживає 29 % мікронезійців.

Основа економіки Мікронезії — сільське господарство й рибальство. На островах вирощують кокосову пальму, банани, батат, маніок, ямс, таро, цукрову тростину, овочі. Останнім часом збільшилися площі із цитрусовими й тропічними деревами; зростає значення вирощування чорного перцю. Тваринництво відіграє другорядну роль. До традиційних занять населення також належать рибальство, збір молюсків і ракоподібних.

Американські інвестиції спрямовані на створення на островах туристської інфраструктури, орієнтованої на японських, південнокорейських та австралійських туристів.

У промисловості найбільше значення має переробка риби та сільськогосподарської сировини (копри, кокосової олії, борошна), а також виробництво будівельних матеріалів. Зберігає своє значення кустарне виготовлення сувенірів із дерева й морських черепашок.

V. Закріплення нових знань, умінь та навичок

Завдання 5. Складіть порівняльну характеристику Нової Зеландії і Австралії за планом: а) ЕГП; б) природно-ресурсний потенціал; в) формування і розміщення населення; г) галузі міжнародної спеціалізації господарства; д) структура експорту.

Завдання 6. Сформулюйте головні особливості господарства країн Океанії.

VI. Підсумок уроку

- Океанія — острівний регіон, розташований у центральній і південно-західній частині Тихого океану.
- Більшість країн Океанії є такими, що розвиваються. Їх роль у світовому господарстві незначна. Обробна промисловість країн розвинена слабко. Більшість галузей пов'язані з переробкою сільськогосподарської продукції.
- Спеціалізацією Океанії в міжнародному поділі праці є виробництво сільськогосподарської продукції.
- Серед країн Океанії за рівнем економічного розвитку виділяється Нова Зеландія, яку відносять до економічно розвинених країн світу.

VII. Домашнє завдання

1. Підручник, опрацювати § __.
2. Продовжити підготовку до уроку — «круглого столу» за темою «Всесвітні економічні відносини (інтернаціоналізація, інтеграція, інформатизація, глобалізація, сучасні тенденції розвитку світового господарства, наслідки економічних відносин між країнами)».

УРОК 49

Узагальнення. Всесвітні економічні відносини

Мета: актуалізувати та поглибити знання про основні форми всесвітніх економічних відносин, охарактеризувати сучасні тенденції розвитку світового господарства та взаємовідносин між країнами; визначити наслідки економічних відносин між країнами та групами країн світу; розвивати уміння самостійно опрацьовувати навчальний матеріал, доводити свою думку, полемізувати; виховувати толерантність, комунікабельність, цікавість до процесів глобалізації, що відбуваються у світі.

Обладнання: політична карта світу, атласи, схеми, таблиці, комп'ютер, мультимедійний проектор (для демонстрації схем і таблиць).

Тип уроку: узагальнення й систематизації знань (у формі «круглого столу»).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

«Всі ми — пасажири одного корабля на ім'я Земля» — цей образний вислів французького письменника Антуана де Сент-Екзюпері є особливо актуальним сьогодні. Під час вивчення курсу «Соціально-економічна географія світу» ви дізналися про шляхи розвитку світового господарства, засади соціально-економічних відносин між країнами, актуальні проблеми людства тощо. І при цьому, незважаючи на різноманіття країн, їх географічного положення і природних багатств, народів, що їх населяють, ви неодноразово переконувалися в цілісності нашого світу.

Увесь розвиток сучасної людської цивілізації призводить до посилення єдності світу, взаємозалежності між континентами, регіонами та країнами.

Водночас наш багатоликий та сповнений суперечностями світ на початку XXI століття багатий складними проблемами політичного, економічного і соціального характеру. І саме від того, наскільки конструктивно буде налагоджена взаємодія держав і народів у масштабах всієї планети, залежить майбутнє людства.

Наш останній урок у вивченні курсу присвячений обговоренню найважливіших тенденцій розвитку світового господарства та взаємовідносин між країнами. Найближчим часом саме від вас залежатиме розв'язання проблем людського суспільства та його майбутнє. Для того щоб висловити своє бачення сучасного розвитку, свої думки та прогнози, проведемо засідання «круглого столу».

III. Застосування знань, умінь і навичок у нових умовах

1. Основні форми всесвітніх економічних відносин

2. Найважливіші тенденції розвитку світового господарства (*тези виступів*)

На міжнаціональному рівні в господарських відносинах між країнами діють закони міжнародного географічного (територіального) поділу праці. Суб'єкти, що беруть участь у процесі міжнародного поділу праці, на світовому ринку мають докладати зусиль для узгодження правових, валютно-фінансових, а відтак, і міжнародних політичних та міжнародно-правових питань. За сучасних умов посилюються процеси інтернаціоналізації, тобто поглиблення економічних зв'язків у світовому господарстві. Інтернаціоналізація господарського життя як закономірність світового господарства означає процес переростання суспільним виробництвом національних кордонів. Зростає взаємозалежність економік окремих країн. На розвиток господарства світу дедалі більше впливають НТП, діяльність міжнародних фінансових організацій, ТНК. Отже, посилюються процеси міжнародної інтеграції та кооперації.

Ті самі прояви інтернаціоналізації спостерігаються і в культурному та духовному житті.

Економічна інтеграція — це процес зближення і взаємопроникнення національних економік; це якісно вищий етап інтернаціоналізації життя; це такий етап міжнародного господарського співробітництва, коли центр його тяжіння переноситься в середовище матеріального виробництва; це процес стирання відмінностей між країнами у сфері економіки, між суб'єктами господарської діяльності; це господарські відносини, за яких відсутня дискримінація іноземних партнерів у кожній з національних економік.

Розвиток процесу міжнародної економічної інтеграції базується на таких передумовах:

- об'єктивний процес розвитку виробничих сил, які переростають національні межі;
- розвиток ТНК і банків, зближення, переплетення національних фінансових капіталів;
- закономірності розвитку НТР;
- наявність досить високого рівня економічного розвитку країн, що інтегруються;
- наявність тривалого періоду і досвіду взаємного економічного співробітництва групи країн;
- загальні історичні, культурні умови розвитку країн.

Міжнародна економічна інтеграція відбувається на кількох рівнях. Основний рівень — господарська взаємодія підприємств і організацій різних країн.

Основнимиі відмінностями міжнародної економічної інтеграції порівняно з традиційним економічним співробітництвом є:

- зміна структури галузей економіки;
- встановлення міжгалузевих зв'язків між державами;
- формування міжнародного господарського комплексу, що включає самостійні відтворювальні, галузеві, регіональні управлінські органи;
- зростання рівня об'єднання різних ресурсів країн з метою спільного розв'язання соціально-економічних проблем;
- створення загального господарського простору для виробників і споживачів продуктів та послуг інтегрованих країн.

Міжнародна економічна інтеграція здійснюється на основі розробки довгострокових цільових програм господарської взаємодії зацікавлених країн.

Головною рушійною силою розвитку світового господарства на рубежі XX–XXI ст. є глобалізація — об'єктивний процес формування єдиних принципів світового устрою. Термін «глобалізація» походить від англ. *«global»* (світовий, загальний), його запровадили в науку в 60-х роках XX століття теоретики «Римського клубу» — Е. Ласло, Д. Медоуз, М. Месарович та інші.

Глобалізація охоплює всі сфери життя сучасного. В економічній сфері глобалізація посилила взаємозалежність країн і призвела до формування єдиного економічного простору. Основні види економічної діяльності, такі як виробництво і споживання товарів і послуг, а також їх складові (капітал, управління, інформація, технологія, ринки і т.д.), організуються тепер у глобальному масштабі.

У соціальній сфері відбуваються поступова уніфікація образу життя і поширення західної масової культури. У політичній сфері спостерігається намагання світових геополітичних лідерів посилити свій вплив у всіх сферах життя та куточках земної кулі.

Глобалізація є закономірним етапом розвитку інтеграційних процесів сучасної світової економіки.

Зв'язок інтеграції і глобалізації

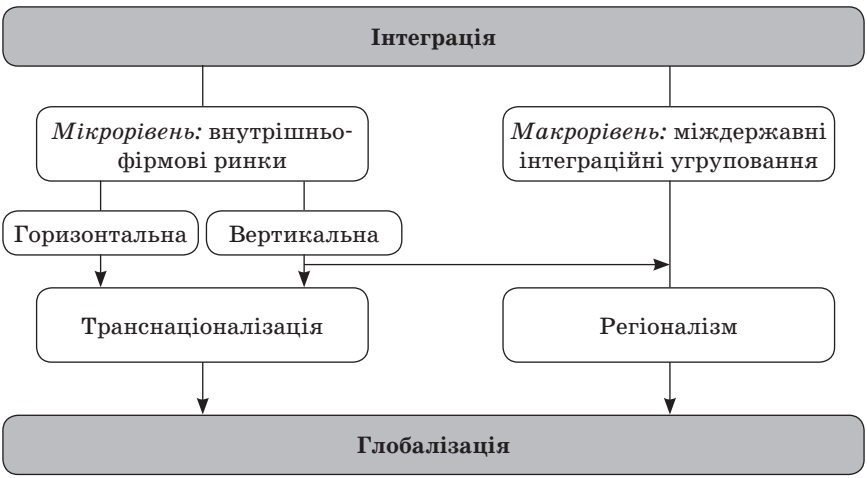

Види інформаційних послуг

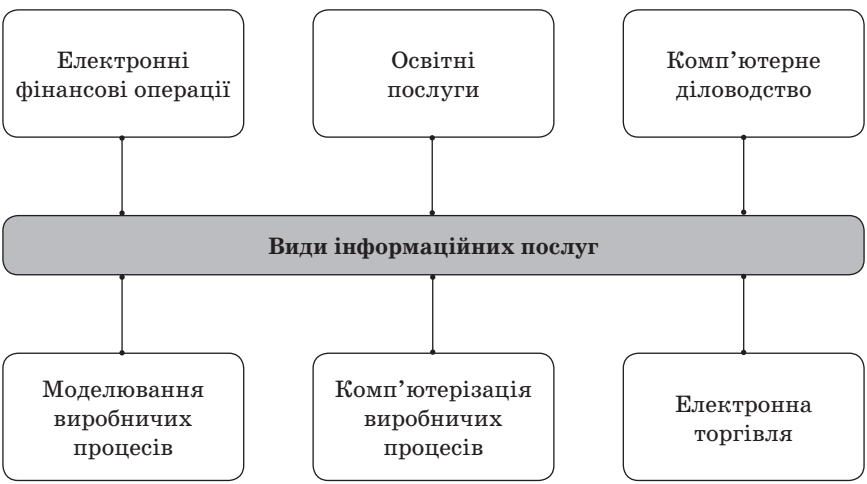

Наслідки глобалізації

Позитивні	Негативні
• Економія на масштабах виробництва; • поглиблення міжнародного поділу праці; • більш ефективний розподіл світових засобів виробництв; • мобілізація більш значних фінансових ресурсів; • підвищення продуктивності праці в результаті раціоналізації виробництва і поширення передової технології; • розширення життєвих перспектив населення; • кінцевим результатом глобалізації має стати загальне підвищення добробуту у світі	• Нерівномірний розподіл переваг: серед країн — основну частину переваг одержують багаті країни або індивіди, що породжує погрозу конфліктів на регіональному, національному й інтернаціональному рівні; • у галузевому аспекті — ряд галузей програють від глобалізаційних процесів, втрачаючи свої конкурентні переваги через зростання відкритості ринків. Як результат у традиційній господарській структурі відбуваються хворобливі трансформації, що потребують великих соціальних витрат; • потенційна регіональна і глобальна нестабільність через взаємозалежність національних економік на світовому рівні; • деіндустріалізація економіки — глобальна відкритість асоціюється зі зниженням зайнятості в обробних галузях, збільшенням питомої ваги зайнятості у сфері послуг; • переведення виробничих потужностей у країни з низькою оплатою праці; • збільшення розриву в рівнях оплати праці кваліфікованих і менш кваліфікованих робітників, ріст безробіття серед останніх

Глобалізація ініціюється і розвивається насамперед на мікрорівні — на рівні окремих самостійних суб'єктів господарювання. Саме вони установлюють виробничі, торгові, науково-технічні, фінансові зв'язки зі своїми закордонними партнерами.

Якщо головне джерело і генератор глобалізації полягає у всесвітньо орієнтованій стратегії на рівні окремих фірм і компаній, то на загальнонаціональному рівні відбиваються макроекономічні наслідки цього процесу. Головний сенс державної підтримки глобалізації в зовнішньоекономічній політиці полягає в лібералізації.

В основі глобалізації лежить інтеграція інформаційних систем в єдину світову систему. Інформаційна глобалізація необхідна для формування єдиного світового ринку, який потрібно регулювати економічними, політичними й маніпулятивними методами.

Тому останнім часом найбільш відчутними для всього світового господарства виявляються зміни у таких передових галузях, як телекомунікації та індустрія зв'язку, де знову визначаються сфери впливу найбільших власників і складаються цілком нові транснаціональні структури.

У сучасному світовому господарстві навіть з'явився новий термін — «інформаційна економіка». Її розвиток став можливим завдяки поширенню Інтернету. Для інформаційної економіки характерний високий ступінь територіальної концентрації. Її центри знаходяться в основному в межах розвинених країн і лише в деяких нових індустріальних країнах (Республіка Корея, Сінґапур). Відставання країн, що розвиваються, у розвитку інформаційних технологій і, як наслідок, обмеженість доступу до інформації гальмує їх економічний розвиток та залишає поза зоною НТП.

Україна на сьогодні — вільна, відкрита країна. Ми більше не відмежовані від світу, від світової спільноти. Перед нами — безмежне розмаїття людських думок, способів життя, помилок, ідей, досягнень. Але і тепер нам жодними щитами не оборонитись від світу. Сьогодні вислів «в окремо взятій країні» стосовно будь-чого остаточно втрачає сенс.

Інформаційні мережі — засіб об'єднання не лише континентів, корпорацій, урядів чи економік. Це — засіб об'єднання людей, їхніх способів світобачення. Створюється єдиний інтелектуальний й емоційний простір. Його принципом існування є доступність для кожного і можливість включення всіх членів суспільства і його інститутів. Новий, інформаційний, світ потребує інформаційної України, оскільки без нас всесвітню мережу буде розірвано, а її функціонування буде обмеженим і неефективним.

Україна має власну історію розвитку базових засад інформаційного суспільства: діяльність всесвітньо відомої школи кібернетики; формування на початку 90-х років минулого століття концепції та програми інформатизації; створення різноманітних інформаційно-комунікаційних технологій і загальнодержавних інформаційно-

аналітичних систем різного рівня та призначення. Разом з тим ступінь розбудови інформаційного суспільства в Україні порівняно із світовими тенденціями є недостатнім і не відповідає потенціалу та можливостям України. Розвиток інформаційного суспільства в Україні та впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних в усі сфери суспільного життя і в діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування визначається одним із пріоритетних напрямів державної політики.

IV. Підсумки уроку

- Із розвитком світового господарства зростає значення нових форм міжнародних економічних відносин.
- Сучасний світ стрімко йде до нової, синтезованої моделі розвитку. Її характеризують як якісне відновлення технологічної бази виробництва, широке впровадження ресурсо- і енергозберігаючих технологій.
- Вступ світового господарства в нову стадію розвитку, пов'язану із сучасним етапом НТР, означає, що в XXI ст. економічна потужність кожної країни буде визначатися насамперед тим, наскільки вона зуміє оволодіти новітніми досягненнями науки і техніки, якою мірою зможе досягти підвищення продуктивності праці в інтересах покращення благополуччя свого народу.
- Попри поширення у святі інтеграції й глобалізації, на сьогодні в економічному розвитку відбувається диференціація між різними країнами та регіонами залежно від їх рівня.
- Суспільний прогрес потребує налагодження конструктивної, творчої взаємодії держав і народів у масштабах усієї планети і створення для цього необхідних передумов.

Уроки 50–52 — резервний час.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Атлас* «Глобальні проблеми світу». Видання Collins Geo для Світового банку. — К.: Картографія, 2009.
2. *Авдокушкин Е. Ф.* Международные экономические отношения: Учеб. пособие. — М.: Маркетинг, 2000.
3. *Боринець С. Я.* Міжнародні валютно-фінансові відносини: Підруч. для студ. вузів. — К.: Знання, 1999.
4. *Дахно І. І.* Міжнародне приватне право: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2001.
5. *Евстигнеев В. Р.* Валютно-финансовая интеграция в ЕС и СНГ: Сравнительный систематизированный анализ. — М.: Наука, 1997.
6. *Економіка* зарубіжних країн: Підруч. / А. С. Філіпенко, В. А. Вергун, І. В. Бураківський та ін. — 2-ге вид. — К.: Либідь, 1998.
7. *Киреев А. П.* Международная экономика: Учеб. пособие для вузов: В 2-х ч. — М.: Междунар. отношения, 2000.
8. *Международные* валютно-кредитные и финансовые отношения / Под ред. Л. Н. Красавиной. — М.: Финансы и статистика, 2000.
9. *Овчинников Г. П.* Международная экономика: Учеб. пособие. — 2-е изд., испр. и доп. — СПб.: Изд-во В. А. Михайлова, 1999.
10. *Пебро М.* Международные экономические, валютные и финансовые отношения: Пер. с фр. — М.: Прогресс; Университет, 1994.
11. *Рокоча В. В.* Міжнародна економіка: Навч. посіб.: У 2-х кн. — К.: Таксон, 2000. — Кн. 1. Міжнародна торгівля: теорія та політика.
12. *Чумаслова Н.* Країни світу. Енциклопедичний довідник. — Х.: Видавничий дім «Школа», 2008.
13. *King* Publications «Большая иллюстрированная энциклопедия географии». — М.: Махаон, 2005.
14. *Стратегії* економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія/ За ред. доктора екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненка. — К.: КНЕУ,2001.
15. *Кузик С.* Економічна і соціальна географія світу: Навч. посіб. для студентів ВНЗ. —Львів: «Світ», 2002.

16. *Загородній В., Романова В., Ліненко О., Гринюк Т.* Економічна та соціальна географія світу: Підручник, 10 кл. — Запоріжжя: Просвіта, 2003.
17. *Масляк П. О., Дахно І. І.* Економічна і соціальна географія світу: Підручник, 10 кл. — К.: Вежа, 2003.
18. *Топузов О. М., Тименко Л. В.* Економічна і соціальна географія світу: Підручник, 10 кл. — К.: Зодіак-Еко,2005.
19. *Довгань Г. Д.* Економічна і соціальна географія світу: Навч. посіб., 10 кл. — Київ–Харків: VESTA, 2005.
20. *Андрєєва В. М., Довгань Г. Д.* Політична карта. Населення світу. Теоретичні матеріали, розробки уроків, завдання. — Х.: ВГ «Основа», 2004.
21. *Довгань Г. Д., Сиротенко А. Й., Стадник О. Г.* Країнознавство: Довідник. — Х.: Ранок VESTA, 2007.
22. *Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р.* Географія: Довідник — 2-ге вид. — К.: Літера, 2008.
23. *Кузнецов А. П., Ким Э. В.* География мира. 10 класс. — Дрофа, 2009.
24. *Довгань Г. Д., Кругла Н. Я.* Економічна і соціальна географія світу: Розробки уроків, серія «Майстер-клас». — Х.: Ранок VESTA, 2007.
25. *Максаковский В. П.* Экономическая и социальная география мира: Учебник для 10 кл. — М.: Просвещение, 2008.
26. *Географія* світу: Підручник для 10 кл. / Під ред. Б. П. Яценко. — К.: Форум, 2004.
27. *Садкіна В. І.* 101 цікава педагогічна ідея. Як зробити урок. — Х.: ВГ «Основа», 2008.

СПИСОК ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛ

1. www.worldbank.org/data
2. www.worldbank.org/prospects
3. www.unicef.org/health/
4. www.unesco.org
5. www.who.int/topics/tuberculosis/en/
6. www.un.org/esa/population/migration
7. www.iucn.org
8. www.mfa.gov.ua/hungary/ua/2465.htm
9. www.diaspora.svoboda.org.ua/diyalnist/novyny/011355/
10. www.svit.ukrinform.ua/Romania/romania.php?menu=attitudes
11. www.utr.tv/article/?id=87
12. www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/print/33565.htm
13. www.mfa.gov.ua/china/ua/publication/content/14780.htm
14. www.utr.tv/article/?id=90
15. ukr-tur.narod.ru/turizm/spysok/usa/usagospodar/gospodarusa.htm
16. kiev.usembassy.gov/files/Ukraines_Export_Opportunities_ukr.ppt.
17. www.niss.gov.ua/Monitor/desember08/13.htm
18. ua.for-ua.com/world/2006/05/12/191917.html
19. tourlib.net/books_ukr/maslyak23.htm
20. zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=537-16&test=sGd0/dL7CAsBw
21. www.travelplanet.ru
22. www.turizm.ru
23. vintest.org.ua/Data/geo_prog_6-11.doc.

Навчальне видання

Серія «12-річна школа»

ДОВГАНЬ Галина Дмитрівна

УСІ УРОКИ ГЕОГРАФІЇ. 10 КЛАС.
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ГЕОГРАФІЯ СВІТУ
Стандарт і академічний рівень

Головний редактор *В. М. Андрєєва*
Редактор
Відповідальний за видання *Ю. М. Афанасенко*

Технічний редактор *О. В. Лєбєдєва*
Коректор *О. М. Журенко*

Підписано до друку 28.05.2010. Формат 60×90/16.
Папір газет. Друк офсет. Гарнітура Шкільна.
Ум. друк. арк. 19,0. Замовлення № 10-06/11-05.

ТОВ «Видавнича група “Основа”»
61001, м. Харків, вул. Плеханівська, 66
тел. (057) 731-96-33
e-mail: office@osnova.com.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
ДК № 2911 від 25.07.2007 р.

Для нотаток